

A BUDAI PÉNZZUERÉS

TÖRTÉNETE

A KÖZÉPKORBAN

HUSZÁR LAJOS:

A BUDAI PÉNZVERÉS
TÖRTÉNETE
A KÖZÉPKORBAN

A numizmatika egyik legkiválóbb magyar szakértője e monográfiában — évtizedes kutatási eredményeinek felhasználásával — feldolgozta a középkori Buda pénzverdésének működését, ennek megindulásától (1255) egészen a török uralom elején bekövetkezett megszűnéséig.

A munka gerincét az Anjou-kori virágzás és a XV. század folyamán beállott hanyatlás sokoldalú bemutatása alkotja. Az egyes pénzsorozatokat az uralkodók időrendjében tárgyalja, és ennek alapján kiderül, hogy a budai pénzverés története úgyszólván az egész későközépkori magyar pénzverés történetét is jelenti. A történeti feldolgozás után következik az egész ismert éremanyag pontos leírása és minden önálló faj vagy jelentős változat illusztratív ábrázolása.

Függelékben:

a pénzek időrendjét feltüntető összefoglaló táblázatok és a budai kamara-ispánokra vonatkozó adatok összeállítása.

A munkát — a kutatás lényeges eredményeit magában foglaló — német nyelvű kivonat (*Die Münzprägung in Ofen [Buda] im Mittelalter. Auszug*) egészíti ki.

Melléklet:

13 képes tábla.

A mű egyaránt számíthat a numizmatikusok és éremgyűjtők, továbbá a magyar középkor történetével, illetve Budapest múltjával foglalkozó kutatók érdeklődésére.

A BUDAI PÉNZVERÉS TÖRTÉNETE
A KÖZÉPKORBAN

BUDAPEST VÁROSTÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁI
XX

A BUDAI PÉNZVERÉS TÖRTÉNETE
A KÖZÉPKORBAN

BUDAPEST FŐVÁROS TANÁCSA VÉGREHAJTÓBIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYA

A BUDAI PÉNZVERÉS TÖRTÉNETE A KÖZÉPKORBAN

ÍRTA
HUSZÁR LAJOS

1958

Szerkesztő

GEREVICH LÁSZLÓ

Lektorok

GEREVICH LÁSZLÓ

MÁLYUSZ ELEMÉR

© *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958*

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős: Fehér József

Műszaki felelős: Horváth Éva

A kézirat beérkezett: 1958. I. — 20·5 (A/5) ív + 13 tábla

Akadémiai Nyomda, V., Gerlóczy u. 2. 44444/58 — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOMJEGYZÉK

<i>A gyakrabban használt irodalom rövidítései</i>	6
<i>Bevezetés</i>	9
<i>A budai márka</i>	13
<i>A budai pénzverde helye</i>	19
<i>Árpád-kor</i>	
IV. Béla — III. András	23
Vencel és Ottó	26
<i>Anjou-kor</i>	
Károly Róbert	27
Budai városi pénzek	42
Nagy Lajos	49
Mária	65
<i>Zsigmond és Albert</i>	
Zsigmond	69
Albert	81
<i>Hunyadiak kora</i>	
I. Ulászló	83
Kormányköz	87
Hunyadi János	88
V. László	91
I. Mátyás	95
<i>Jagellók kora</i>	
II. Lajos	105
<i>A budai pénzverés vége</i>	
Zápolyai János	117
<i>A budai kamara ispánjaira vonatkozó adatok</i>	121
<i>A budai veretek korrendi táblázatai</i>	125
<i>A budai veretű pénzek leírása</i>	133
<i>A Corpus és az éremleírások sorszámainak egyeztetése</i>	199
<i>Die Münzprägung in Ofen (Buda) im Mittelalter. Auszug</i>	201

A GYAKRABBAN HASZNÁLT IRODALOM RÖVIDÍTÉSEI

A felhasznált irodalom hivatkozásai a jegyzetek anyagába vannak bedolgozva. A gyakrabban idézett irodalmi utalásoknál helykímélés céljából a forráshelyekre és a korábbi tanulmányokra az alább közölt rövidítések formájában történik hivatkozás. A csupán egy-két esetben idézett irodalmi utalásnál nem használtunk rövidítést, hanem az illető mű vagy közlemény címe eredeti formájában szerepel a szerző nevével együtt.

Anjou Okmt.	= Anjoukori Okmánytár. I—VII. Szerk. Nagy Imre és Nagy Gyula. Budapest 1879—1920.
Bp. Műemlékei	= Horler Miklós: Budapest Műemlékei I. Budapest 1955.
Bp. Oklt.	= Gárdonyi Albert: Budapest történetének okleveles emlékei I. Budapest 1936.
C, CNH, és Corpus	= Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae I—II. Budapest 1899—1907.
Corpus Juris	= Márkus Dezső: Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000—1895. Milleniumi emlékkiadás. Budapest 1899.
Fejér	= Fejér, Georgius: Codex Diplomaticus Hungariae. I—IX/7. Budae 1829—1842.
Hazai Oklt.	= Hazai Oklevéltár. Szerk. Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula. Budapest 1879.
Házi	= Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. r. 1—7. II. r. 1—6. Sopron 1921—1943.
Hóman KR	= Hóman Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budapest 1921.
Hóman MP	= Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000—1325. Budapest 1916.
Horváth	= Horváth Henrik: A budai pénzverde művészet-története a késői középkorban. N. K. XXX—XXXI. 1931—32. 14—39.
Horváth—Huszár	= Horváth T. A.—Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban. N. K. LIV—LV. 1955—56. 21—23.

- Huszár, Várásatások = Huszár Lajos: Abudai várpalota ásatásainak emlékei. Budapest Régiségei XVII. 1956. 197—240.
- Jakab = Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története I., II., III. kötetéhez. I—II. Buda 1870—1888.
- Knauz = Knauz Nándor—Dedek L. C.: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I—III. Strigonii 1874—1924.
- Krizskó = Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. Ért. a tört. tud. köréből. VIII. k. X. sz. Budapest 1880.
- Mályusz = Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár. I—II/1. Budapest 1951—1956.
- Michnay—Lichner = Michnay Endre—Lichner Pál: Ofner Stadtrecht von MCCXLIV—MCCCCXXI. Pressburg 1845.
- Mon. Vat. = Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Ser I^a tom. 1—6. Ser. II^a tom. 1—3. Budapest 1881—1909.
- Rupp = Rupp, Jacobus: Numi Hungariae hactenus cognit. I—II. Budae 1841—1846.
- N. K. = Numizmatikai Közlöny
- Pataki = Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza. Budapest Régiségei XV. 1950. 241—299.
- Salamon = Salamon Ferenc: Buda-Pest története I—III. Budapest 1878—1885.
- Schulek I. = Schulek Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. I. Károly Róbert. N. K. XXV. 1926. 138—195.
- Schulek II. = Ua.: II. A budai pénzverésről Károly Róberttől Zsigmondig. N. K. XXX—XXXI. 1931—32. 48—70.
- Schulek III. = Ua.: III. Albert és Erzsébet. N. K. XL. 1941. 34—48.
- Szekfű = Szekfű Gyula: Oklevelek I. Károly pénzverési reformjához. Tört. Társ XII. 1911. 1—36.
- Széch. = (Schoenvisner, Stephanus:) Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani. I—III. et Tabulae. Pestini 1807.
- Széch. Appendix = Appendix ad Catalogum etc. (mint előbb). Pestini 1810.
- Sztáray Oklt. = Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára I. Budapest 1887.
- Teleki = Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon I—XII. Pest 1853—1857.
- Thallóczy = Thallóczy Lajos: A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével. Budapest 1879.

- Zichy = Codex Diplomaticus domus senioris comitum Zichy. Szerk. Nagy Iván, Nagy Imre, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Dóry Ferenc és Lukcsics Pál. I—XII. Budapest 1871—1931.
- Zimmermann = Zimmermann F. — Werner C. — Gündisch G.: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I—IV. Hermannstadt 1892—1937.

BEVEZETÉS

A középkori magyar pénztörténet kutatása már hosszabb idő óta annyira előre haladt, hogy a tipológiai osztályozásokon és a csupán uralkodók szerinti meghatározásokon túlmenőleg a pénzek korrendjének felállítása s ezzel kapcsolatban az általános pénztörténet feltárása is lassan egyre inkább sürgető feladattá vált. Noha a pénztörténet sohasem kíván fellépni a gazdaságtörténet igényével, mégis mindaz, amit nyújtani tud az általános gazdaságtörténet megértéséhez — mint a pénzek hullámzó ligája, forgalma, értékviszonya stb., egyszóval a pénznek fizetőeszköz funkciója —, részletes vizsgálat tárgya kell hogy legyen a pénztörténeti kutatásoknál. A pénztörténet viszont szilárd alapokra csak úgy helyezhető, ha a pénzverés külső körülményei (a pénzek éremképei, verőhelyei, verdejegyei és időrendje) teljesen tisztázottá válnak, mert különben ingatag adatokon nyugodnának a pénztörténeti megállapítások.

Középkori pénztörténetünk két nagy korszakra oszlik. Ezek közül az első (XI—XIII. sz.) az Árpád-házi uralkodók vereteit öleli fel. Ennek a korszaknak alapvető pénztörténeti feldolgozását Hóman Bálint végezte el széles, okleveles forrásokon és metrológiai vizsgálatokon alapuló kutatással. Műve általánosságban szilárd alapokra helyezte Árpád-kori pénztörténetünket, viszont eredményeinek vitatható részletei éppen abból a körülményből következnek, hogy az Árpád-kori pénzek külső sajátosságai még nem eléggé tisztázottak, korrendjük pedig éppen távol áll a megnyugtató megoldástól.

A XIV—XV. századi magyar pénztörténet nélkülöz ugyan ilyen összefoglaló feldolgozást, viszont igen eredményes részletkutatásokra lehet rámutatni, melyek tanulságainak következtében e két évszázad pénzverésének állapota sokkal világosabban áll előttünk, mint akárcsak egy félszázaddal ezelőtt is. Mintegy ötven évvel ezelőtt jelent meg ugyanis a *Corpus Nummorum Hungariae* második kötete, mely e két évszázad pénzeit foglalta össze és ebben Réthy László még csak uralkodók szerint — részben tipológiai alapon — osztályozta a vereteket anélkül, hogy azoknak pontosabb veretési idejére, sőt verdejegyeire is tekintettel lett volna. A kutatás akkori állapota indokolta e módszer alkalmazását. Azóta azonban elsősorban Schulek Alfréd tanulmányai hatalmas lépéssel vitték előre korrendi ismereteinket. Részben az ő eredményei, részben pedig az általa alkalmazott módszer követése további kedvező kilátással biztat minden hasonló munkát. Így már reményünk lehet a későközépkori, még keltezés nélkül vert magyar pénzek relatíve valószínű verési időrendjének felállítására.

Ezek a megfontolások vezettek, amikor célul tűztük ki a késő középkor első felében (XIV. sz.) kétségkívül legjelentősebb, majd annak további folyamán (XV. sz.) még mindig nagy szerepet játszó budai pénzverés monografikus feldolgozását. Hasonló részletfeldolgozások nélkül nehezen alakulhat ki teljes kép középkori pénzverésünkről, mert az általános pénztörténet tárgyalásánál nem lehet olyan aprólékos mozzanatok ismertetésére kitérni, melyek egy részlet-monográfia keretében természetesen helyet foglalnak. Ezek a maguk összefüggésében egyfelől világosabbá tehetnek egyébként nehezen megoldható nagyobb problémákat is, másfelől pedig a monográfia a maga egészében igen értékes anyagot nyújt a középkori Buda gazdasági életének teljesebb megértéséhez.

A budai pénzverés részletekbe menő tanulmányozásánál egy számottevő előny és egy sajnálatos hátrány észlelhető. A minduntalan észlelhető hátrány a vonatkozó levéltári adatoknak a teljes hiánya. Például egyetlen olyan pénzverési rendelet sem maradt fenn, amely közvetlenül a budai pénzverésre vonatkoznék. Közvetett adatokra vagyunk tehát utalva, melyeket aprólékos munkával kell összegyűjteni a legkülönbözőbb forrásokból. A többi pénzverdékhez szóló fennmaradt pénzverési rendeletek esetleges budai utalásai, az általános okleveles anyag budai pénzekre vonatkozó említései, budai kamaraispánok neveinek felbukkanásai és egyéb hasonló természetű szórványos forrásanyag áll csupán rendelkezésre. Ezekből a mozaikszzerű adatokból kell összeállítani a budai pénzverés képét, felhasználva a jobban ismert verdék által nyújtott analógiákat is. Világos, hogy ilyen körülmények között a kialakított kép nem lehet tökéletes. Érthető, hogy sok hiány, kérdőjel, sőt téves megállapítás is fog még mindig maradni. Ezeknek kiküszöbölése és helyesbítése újabb adatok állandóan remélhető felbukkanása esetén a további kutatás feladata.

Hogy mégis bátorság meríthető a budai pénzverés feldolgozásához és remény fűzhető a feldolgozás eredményességéhez, azt — a fennmaradt éremsorozat mellett — annak a kétségtelen előnynek lehet tulajdonítani, amit az előmunkálatok viszonylag gazdag sora jelent. A régebbi irodalomból elsősorban Rupp Jakab adatai említhetők a budai kamara ispánjairól, majd Érdy (Luczenbacher) János tanulmánya a budai városi pénzekről és Salamon Ferenc részletkutatásai Budapest történetéről írt monográfiájában. Az újabb irodalomban legjelentősebbek Schulek Alfréd alapvető tanulmányai a Károly Róbert korától I. Ulászló trónraléptéig terjedő másfél század vereteinek korrendi feldolgozásairól. Emellett Hóman Bálintnak a Károly Róbert-kori gazdaságtörténetet tárgyaló művében akad sok budai vonatkozású pénztörténeti adat. Majd Horváth Henrik feldolgozta a budai verde művészettörténetét. Végül e sorok írója foglalkozott részben közvetve (I. Mátyás és Zápolyai János kora), részben közvetlenül (XIV. sz.-i városi pénzek és II. Lajos kora) a budai veretű pénzek ismertetésével. Mindezek a nagyobb tanulmányok Kováts Ferenc pénztörténeti kutatásainak figyelembevételével elég bő anyagot nyújtanak arra, hogy ezek alapján — az egyéb kisebb közleményekből és szórványos forrásanyagból merített adatok hozzászámításával — a budai pénzverés folyamatos történetének felvázolása megkísérelhető legyen.

Ezek az előmunkálatok lehetővé tették, hogy a budai pénzverés történetének feltárásánál nem kellett töretlen ugart szántani, azaz kizárólag csak saját kutatásra támaszkodva, önállóan tisztázni minden részlet-problémát. Ellenkezőleg, igyekeztünk az előző kutatások eredményeire építve, lehetőleg folytatni a feldolgozás munkáját. Különösen Schulek Alfréd eredményeit használtuk fel és vettük át az Anjou-kori anyag ismeretetésénél (de másutt is), amennyiben esetleges újabb adatok nem módosították azokat részleteikben. Schulek szépen felépített korrendjéből a kérdőjeles, tehát kétes megállapításokat is átvettük, ha csak azok végleges tisztázására újabb kétségtelen bizonyítékok nem merültek fel, abból az elgondolásból kiindulva, hogy céltalan lenne a valószínűen felállított korrendet megbolygatni csupán azért, hogy némelyik bizonytalanabb feltevést egy újabb bizonytalan feltevéssel helyettesítsük. Schulek időrendjén tehát csak akkor változtattunk, ha saját vizsgálati eredményeink szükségessé tették egyik-másik korrendi meghatározásának a módosítását újabban feltűnt bizonyító adatok alapján.

A monográfia célja a budai verdére vonatkozó, sajnos igen sovány történeti adatok keretében elsősorban a Budán vert pénzek összeállítása, majd a budai vereteként meghatározott érmeke verési (és forgalmi) idejének megállapítása, azaz a budai veresű pénzek korrendjének a felállítása. Középkori pénzeink egészen II. Ulászló koráig évszámot nem viselő, keltezés nélküli veretek. Verési idejük tehát csak körülményes vizsgálattal deríthető ki, vagy közelíthető meg. Történeti emlékanyagról lévén azonban szó, egyáltalán nem közömbös az egyes pénzfajok verési és forgalmi idejének a kérdése.

A budai pénzek kiválogatásánál a XV. sz. közepe óta kiverésre került fajoknál könnyebb helyzetben vagyunk, a budai verdét jelző, ezóta állandónak tekinthető B verdejegy alkalmazása következtében. A megelőző időből azonban csak körülményes kutatás teszi lehetővé — és az sem mindig bizonyosan — a budai veretek meghatározását. Ez a kutatás összefonódik a pénzek korrendjének megállapítása érdekében végzett vizsgálódásokkal, és e kettős cél elérésére törekedtünk felhasználni minden rendelkezésre álló adatot. A szerény írott forrásanyag mellett elsősorban az éremleletek veendő figyelembe, majd a pénzeken látható elemek, mint éremképek, köriratok, de főként a verdejegyek. Különösen az utóbbiak nyújtanak nagy segítséget az eredmény eléréséhez. Ha ismeretes lenne valamennyi középkori kamaraispán neve (mint sok, szerencsésebb helyzetben levő külföldi pénzverdében), akkor a neveknek a pénzverőjegyekkel való azonosítása rendkívüli mértékben megkönnyítené a korrend megállapítását. Miután azonban ettől az ideális állapottól sajnos még igen messze vagyunk és elérni talán nem is fogjuk soha, egyelőre körülményes egybevetésekkel — az ismert nevek felhasználása útján — kell a célt megközelíteni. Az említett különböző természetű bizonyító adatok mellett igen becses anyagot jelent a Várásatások alkalmából az utóbbi évek folyamán előkerült gazdag éremsorozat, melyben sok budai veresű pénz fordul elő.

A feldolgozás és bizonyítás módszere az, hogy az összes rendelkezésre álló adat együttes felhasználásával törekszünk minden egyes éremfaj budai eredetét tisztázni. Alapelvünk, hogy minél több adat vág össze egy-egy meghatározás vagy megállapítás esetében, annál valószínűbb annak fel-

tételezése, illetve helyessége. Ez a módszer az egyes éremfajok köré sűriti a rájuk vonatkozó összes bizonyító adatot és áttekinthetővé teszi a feldolgozás menetét.

Az anyag áttekintését igyekeztünk megkönnyíteni a függelékként nyújtott kiegészítésekkel. Ilyen függelék a budai kamaraispánok eddig ismert neveinek időrendben való feltüntetése, a budai veretű pénzek korrendi táblázatainak összeállítása, végül a valószínű időrendben leírt budai veretek sorszámai és a Corpus számai egyeztetésének közlése. A korrendi táblázatokat úgy állítottuk össze, hogy félre nem érthető áttekintést nyújtsanak úgy a bizonyosra vehető, mint a csupán valószínű korrendi megállapításokról.

A budai veretű pénzek leíró jegyzéke zárja le a feldolgozott anyag sorát. Itt arra törekedtünk, hogy csak valóban létező hiteles példányok kerüljenek leírásra. Tapasztalásból tudjuk, hogy az irodalmi közlések és leletadatok kritika nélküli átvétele milyen sok hiba forrása lehet. A Magyar Történelmi Múzeum Éremtára gazdag gyűjteménye és a Várásatások folyamán előkerült éremtömeg nyújtja az alapanyagot az érem-sorozat leírásához. Minden egyéb átvett adat csak jegyzet vagy különleges szedés formájában csatolódik a leírásokhoz. Így talán sikerül elérni, hogy nem létező fajok, változatok és verdejegyek ne bonyolítsák az amúgy is sok megoldatlan problémát rejtő budai pénzverést.

A képes táblák összeállításánál az a szempont vezetett, hogy a képes táblákon minden éremfaj és jelentősebb változat vagy kibocsátás ábrázolásra kerüljön. Az egyszerű körirat-változatok szemléltetését azonban mellőztük, mert ezek csak a vésnöki munka kényszerű változtatásai a rendelkezésre álló kis terület kitöltésénél. Az értelmileg eltérő körirat-különbségeknél természetesen más a helyzet.

A budai pénzverés csaknem három századra nyúló története bontakozik ki a következő sorokban. E háromszáz év viszontagságos története hűen visszatükröződik a pénzverés hullámzásaiban is. Nagy Lajos vagy Zsigmond ragyogó udvarát éppúgy szemléltetik az egykorú budai veretek gazdag sorozatai, mint ahogy a XV. századi pártvillongások évtizedeinek bizonytalanságát érzékeltetik a silány pénzek. Buda vára egykori jelentőségének hiteles és beszédes bizonyítékai a budai pénzverde folyamatos pénz-kibocsátásai.

A BUDAI MÁRKA

A középkor azon szakaszában, melyben a budai pénzverő működése kimutatható, súlyméréseknél a márkasúly volt használatos. E márkasúlynak különböző érvényben levő fajtái közül nálunk a budai márka emelkedett a legnagyobb jelentőségre. Már a XIII. sz. végétől kezdve törvényes súlymérték volt, és a közhasználatban egyre jobban elterjedve, rövidesen vezető szerepet játszott a márkasúlyok között az egész országban. Befolyása messze túlnőtt a budai kereteken, s bár minket ezúttal elsősorban mint a budai pénzverés alapsúlya érdekel, mégis ki kell emelnünk és hangsúlyoznunk annak országos jelentőségét is.

Maga a márkasúly észak-európai eredetű, és írott forrásban először 857-ben tűnt fel Aethelwulf angolszász király oklevelében. Északon 8 unciára oszlott, és mivel a római font (327,45 g) 12 unciát tett ki, a márka $\frac{2}{3}$ római fontnak felelt meg. A németeknél 1045-ben található először a neve oklevélben, majd gyorsan elterjedt egész Nyugat-Németországban, ahol általában 8 unciára oszlott, és rövidesen kiszorította a forgalomból az addig használatos 408 g-os Karoling-fontot. A különböző súlyigazgatások és kikerekítések következtében az egyes márkasúlyok között eltérések keletkeztek. Legismertebbek voltak köztük a londoni Tower-márka (233,275 g), a kölni márka (233,3533 g), a párizsi vagy troyes-i márka (244,7529 g) és a bécsi márka (280,61 g).¹ E különböző nyugati márkasúlyoknak a leszármazottai voltak a Magyarországon használatos márkasúlyok.²

Magyarországon a márka név első ízben I. László 1091-i somogyvári alapító oklevelében tűnt fel,³ a legközelebbi említése 1146-ból ismeretes,⁴ és azóta állandóan szerepel *marca*, *marca auri* és *marca argenti* formában. Miután a font 1150 után általában nem fordul elő a forrásokban, nyilvánvaló, hogy a márkasúly a XII. század második felében a font használatát kiszorítva, általános súlymértékké vált az egész országban.

¹ *Fr. Schrötter*, Wörterbuch der Münzkunde. Berlin—Leipzig 1930. 371.

² A középkori magyar súlymértékekre vonatkozó kutatások meglehetősen tisztázták a márkasúly kérdését. Elsősorban *Belházy János*, A régi magyar pénzverési súlymértékek. Selmechánya 1889 és *Hóman* MP művei említhetők e téren. Miután eredményeiket sem újabb kutatások, sem azóta felmerült adatok nem módosították, a középkori súlyviszonyainkra vonatkozó ismeretek ma is az ő eredményeiken alapulnak.

³ ...quingenta marchas cocti auri... *Fejér* I. 469; *Hóman* MP. 84.

⁴ ...terram arabilem IIII-or marcis emptam... *Hóman* MP. 90.

Sokáig elfogadott nézet volt, hogy már a magyar pénzverés megindulása óta, tehát a XI. század elejétől kezdve a budai márka volt használatban, de ez téves felfogás, mert a márkasúly későbbi meghonosodásától eltekintve is, a budai márka általános alkalmazása előtt egy könnyebb márkasúly volt érvényben, melyet több XIII. századi pápai oklevél mint magyar márkát (*marca ad pondus Hungariae*), a szászok 1224-i kiváltságlevele pedig mint Béla király márkáját említi.⁵ Ennek a súlya Hóman megállapítása szerint 233,3533 g volt és eredetét illetőleg két útra lehet gondolni. Vagy az angol Tower-márka honosodott meg, mivel III. Béla második neje, Margit az angol trónörökös özvegye volt, vagy pedig Velencére kell gondolnunk. Itt ugyanis a 237,872 g-os márka előtt az angol vagy kölni márka volt használatban, és innen kerülhetett ez a márkasúly vagy közvetlenül velencei kereskedők révén, vagy közvetve Dalmácián keresztül hazánkba. Emellett, nálunk különböző helyi márkák is érvényben voltak, mint az erdélyi márka, szepesi márka, székesfehérvári márka, esztergomi márka stb.

A budai márkát hiteles írott forrás 1271-ből említi először,⁶ de csak 1297 óta szerepel állandóan. Az említett 1271-i oklevélben V. István elrendelte a szepesi szászok földbérének a budai márka szerint mért ezüstben való fizetését. Abból a tényből, hogy a Szepességben általában érvényben levő szepesi márkával szemben a király a budai márkát említi egy szepesi vonatkozású oklevélben, joggal következtethető, hogy a budai márka ez időben már nyilván törvényes királyi súlymérték kellett hogy legyen. A budai márka feltűnése és vezető szerephez jutása bizonyára a budai pénzverés megindulásával (1255 körül) is összefüggött, és csakhamar háttérbe szorította a korábban használatos magyar márkát. Úgy látszik, hogy 1280—1300 között már az egész ország területén elterjedt súlymérték lehetett.

A budai márka súlyának megállapítását Belházy és Hóman különböző számítások alapján végezték el. Belházy abból indult ki, hogy számtalan okmányban szerepel olyan súlyarány, mely szerint 8 budai márka egyenlő 7 bécsi márkával. Ez irányú számításaiban Arnold Luschinnak a bécsi márkára vonatkozó kutatásain⁷ kívül a selmeci bányaigazgatóság irattárában őrzött okiratok adataira támaszkodott. Összevetve ezen adatokat a bécsi márkának általa ismert 280,668 g súlyával, az említett arány alapján a budai márka súlyát $\frac{7}{8} \times 280,668 = 245,5845$ g-ban állapította meg, és szerinte „a budai márka nem volt más, mint közvetlenül a 12 római unciás fontból származó régi, szélesen elterjedt troyes-i márka, mely eredetileg éppen a római unciával vagy $\frac{3}{4}$ fonttal volt egyenlő”.⁸

Hóman szélesebb alapon, több egyenlet segítségével számította ki a budai márka súlyát, miután előzőleg az összevetési alapul szolgáló bécsi

⁵ 1224. XI. 30. után ...cum marca argentea, quam piissime recordationis pater noster, Bela eisdem constituit... *Zimmermann* I. 32—34.; *Hóman* MP. 92.

⁶ ...trecentas marcas fini argenti cum pondere Budensi... *Bárdosy, Joannes*, *Moldavensis vel Scepsiensis Decimae Indagatio est proxima Terrae Scepsusiensis et huic innexarum etc. Posonii* 1802. 32.

⁷ *A. Luschin*, *Münzgeschichtliche Vorstudien. III. Ueber die alten Münzgewichte in Oesterreich. Archiv f. Öst. Geschichte*, 47. 1871.

⁸ *Belházy* i. m. 6.

márka súlyát a legújabb kutatások eredményeként 280,614625 g-nak vette.

Az első súlymeghatározás Gentilis bíboros pápai legátus számadás-könyvéből ismeretes 1308-ból. Szerinte 3987 $\frac{1}{2}$ krakkói márka egyenlő 3255 budai márkával, illetve 333 $\frac{1}{2}$ krakkói márka egyenlő 272 $\frac{1}{4}$ budai márkával.⁹ Minthogy a krakkói márka súlya 198,54284 g, tehát a budai márka súlya az egyik összevetés szerint 243,2226 g, a másik szerint pedig 243,2102 g.

Majd 1450-ből Albrecht von Eberstorf „Münzbuch”-ja szerint¹⁰ 1 bécsi márka : 1 budai márka = 400 : 350 = 8 : 7. Úgy ez, mint a többi következő adatai egybevágna Belházy megállapításával, mely szerint a bécsi márka és a budai márka aránya 8 : 7. Ezen az alapon a 280,614625 g-os bécsi márka súlyt figyelembe véve, a budai márka súlyát 245,53779 g-ban állapította meg. Ez a súlymegállapítás mindössze 0,05161 g eltérést mutat Belházy számításától, és miután teljesen összevág a nürnbergi Schoappnak a XVIII. században végzett számításaival,¹¹ a budai márka végleges súlyát a kutatás jelen állása szerint bízvást vehetjük 245,53779 g-ra. Felosztása a következő: 1 budai márka = 4 fertó = 48 pondus.

Ez a márkasúly nehezebb, mint a Gentilis adatai alapján történt kiszámítás eredménye. Ebből esetleg arra lehetne következtetni, hogy abban az időben talán valamivel kisebb volt a budai márka súlya. A fennmaradt aranyforintok és a veretésükre vonatkozó kamarabérleti szerződések adatainak egybevetéséből azonban Hóman megállapította, hogy a budai márka már a XIV. sz. elején is a később ismert súlyában volt érvényben, tehát súlya kezdettől fogva 245,53779 g kellett hogy legyen. Belházy más úton szintén erre a megállapításra jutott. Tehát a budai márka troyes-i súly, és kezdettől fogva azonos súlyban nyert alkalmazást. A budai márka karrierje egyenes ívben haladt felfelé. Ez lett a pénzverés alapsúlya, és Zsigmond törvényei 1405-ben kötelező országos súlymértékké tették.¹² Később bányavárosi márka néven eredeti súlyában a körmöci pénzverésben 1680-ig volt használatban. 1680—1727 között nem tudni mi okból — valószínűleg helytelen átszámítás következtében — Körmöcön a régi budai (bányavárosi) márka helyett egy 248,86—248,87 g súlyú bányavárosi márka volt használatban. Ezt 1727-ben a bécsi márka bevezetése szorította ki a használatból.¹³

*

⁹ *Mon. Vat.* I. 2. 449. és 457—458.; *Hóman* MP. 95.

¹⁰ *Chmel*, *Der öst. Geschichtsforscher* I. Wien 1838. 445.; *Hóman* MP. 95.

¹¹ *Schoapp*, *Europäische Gewichtvergleichungen*. Nürnberg 1722.; *Hóman* MP. I. Függelék 582—586.

¹² Zsigmond 1405. évi első decretuma I. §. *Corpus Juris* 210—229. és ugyanez évi második decretuma 6. §. Uo. 231—241.

¹³ *Huszár Lajos*, A bécsi márka életbeléptetése a bányavárosi márka helyett (1727). N. K. XLIII. 1944. 45—46. Lehetséges, hogy a bányavárosi márka nagyobb súlya Kováts Ferenc teóriájával függ össze, akinek megállapítása szerint a pénzverősúlyok állandó nehezedeése következtében a budai márka gyarapodása 1300—1750 között 243,69745102 g-ról 249,55209292 g-ra szökött fel. *Kováts F.*, *Magyar pénzverő- és pénzsúlyok*. N.K. L—LI. 1951—1952. 25.

A budai márka a legkülönbözőbb formában és összetételben szerepel az egykorú írott forrásokban.¹⁴ E változatos előfordulás különösen a XIII–XIV. századból jellemző, és ennek megértéséhez némileg vázolni kell az egykorú pénzforgalmi állapotokat.¹⁵ A középkori pénzforgalom történetét két élesen elválasztható korszakra kell osztani, nevezetesen a vásári pénzforgalom és a piaci pénzforgalom idejére. Az előbbi nálunk körülbelül a tatárjárás idejéig tart, az utóbbi ettől kezdve a XV. sz. közepéig. Ezután következik a magyar pénzforgalom újkora (territoriális pénzforgalom kora). A középkori pénzforgalom második korszaka a város-gazdaságok korával esik egybe. Az első korszakban a pénzforgalom érték-szerűtlen, vagyis a pénz csupán vagyonkifejező csereszköz, míg a második kor függetleníteni igyekszik magát a rossz pénz használatától. Erre két mód kínálkozott. Egyrészt a nemesfém színsúly szerinti mérése, másrészt a kereskedelmi érmek használatba vétele. A második korszakban mindkét eljárás általános lett, és így a XIV. század elején Magyarországon két pénzforgalmi főterületet lehet megkülönböztetni, úgymint a súlymárkák nagyobb és a kereskedelmi érmek (bécsi dénár, szlavón dénár) kisebb forgalmi területét. A súlymárkák nagyobb területén sajátos külön pénzforgalmi egységet jelentett az ország központi része: Esztergom és Buda tágabb értelemben vett környéke mint a kereskedelmi ezüstmárka (marca argenti mercimonialis) forgalmi területe. A két főterület még alterületekre oszlott, így a súlymárka forgalmi területe a finom ezüstmárka és kereskedelmi ezüstmárka alterületeire, a kereskedelmi érmek forgalmi területe pedig a bécsi dénár és báni dénár alterületeire. 1310 után a cseh garasok forgalma lett mindinkább érezhető, és a harmincas években már mindenütt ezek tűntek fel.

Ilyen pénzforgalmi háttér ismeretében kell értelmezni és értékelni az előforduló márka kifejezéseket. Szerepel azonban gyakran az oklevelekben a „marca denariorum” vagy egyszerűen csupán „marca” kifejezés is. A jelző nélküli dénármárkákat az illető területen forgalomban levő pénzek

¹⁴ A rendkívül gazdag anyagból a már említett 1271-i adaton kívül kiragadott jellemző példák és szemelvények: 1297: „pro ducentis et quinquaginta marcis argenti, Budensis ponderis” *Knauz* II. 414.; 1297: „pro centum marcis puri argenti Budensis et dupplo” *Zichy* I. 88.; 1298: „pro ducentis marcis grossorum Budensium” *Fejér* VI. 2. 153.; 1303: „unam marcem fini argenti cum pondere nostro scilicet Budensi” *Zimmermann* I. 227.; 1311: „boni fini puri argenti ad pondus Budense” *Fejér* VIII. 1. 402.; 1316: „septuaginta marcis puri argenti ponderis Budensis” *Fejér* VIII. 1. 603.; 1322: „quatraginta marcis ad numerum Budensem” *Zichy* I. 211.; 1323: „1 fertonem Budensem” *N. K. XXV.* 101. 70.; 1332: „pro centum et viginti marcis ad computum Budensem” *Knauz* III. 217.; 1332: „pro quinquaginta marcis Bohemicalium grossorum ad rationem Budensem” *Zichy* I. 393.; 1334: „pro quinquaginta marcis denariorum pro tempore currencium computi Budensis” *Fejér* VIII. 3. 719.; 1335: „pro viginti marcis Budae currentibus” *Fejér* VIII. 4. 119.; 1337: „pro 50 marcis rationis Budensis” *N. K. XXV.* 104. 140.; 1344: „pro duabus marcis Budensis valoris” *Szereday, Ant., Collectio continens tabulas vetustorum etc. A. Carolinae 1791, 83.*; 1348: „summa 700 marcharum Budensis numeri” *Koller, Josephus, Hist. Episcopatus Quingueeccl. Posonii et Pestini 1806, II. 478.*

¹⁵ Erre nézve különösen *Kováts Ferenc, Magyar pénzforgalom az Anjouk korában (N. K. XXV. 1926. 90.)* c. tanulmánya ad részletes felvilágosításokat, és ezeket használtuk fel a pénzforgalmi állapotok jellemzésénél.

(királyi veretek vagy kereskedelmi pénzek) márkájának lehet venni, míg a puszta marca kifejezés 1315-ig feltétlenül az ezüstmárkát jelentette, azután pedig kétséges, hogy ezüstmárka vagy garasmárka értendő-e alatta.

Ezek a márkaértékben kifejezett összegek lehetnek különböző helyi márkák értékében is számolva, de leggyakrabban a budai márka a számolási mérték. A különböző említett kifejezések, mint „Budensis ponderis, ad numerum Budensem, ad rationem Budensem és Budensis valoris”, végeredményben mind egyet jelentenek, nevezetesen akkora nemesfém vagy dénár mennyiséget, amekkorát egy budai márkasúly nyom. Tehát e kifejezések mind budai márka szerint értelmezett súlymárkát jelentenek.

Akadnak azonban olyan forrásadatok is, melyek a budai márka súlyú nemesfém értékét forgalmi pénzek értékében fejezik ki, és innen tudjuk, hogy a finom ezüst (fini argenti) márkája 4 aranyforint volt, a közönséges ezüsté pedig 3,5 aranyforint.¹⁶ Hasonlóképpen ismeretes, hogy a budai márka közönséges ezüst értéke 56 garas volt, a finomezüst márkáé pedig 64 garas.¹⁷ Ez a számítás a cseh garasok elterjedésével honosult meg a XIV. század elején. Ugyanis a cseheknél általános számítási egység volt az 56 garasos prágai számítási márka. Ez nálunk Északnyugat-Magyarországon előbb mint 56 garasos közönséges ezüst márka honosult meg, majd később 56 garasos budai számítási márka néven általános országos számítási márka lett. Ezt az 56 garasos márkát nálunk egy budai márka közönséges ezüstrrel vették azonos értékűnek. Hóman számítása szerint

56 cseh garas színezüsttartalma	201,3512 g
1 budai m. közöns. ezüst	„ 196,43 g,

tehát e két érték valóban igen közel állott egymáshoz és nyugodtan lehetett azonosnak venni. Ugyancsak a cseh garasok elterjedésével egy időben a Morvaországgal szomszédos területen (Nagyszombat környékén) a 62 garasos régi morva márka honosult meg 62 cseh garasos márka néven. Ennek helyébe lépett később a 64 garasos budai finomezüst márka. Ugyancsak Hóman számítása szerint

1 budai m. finomezüst színezüsttartalma	220,948 g
64 cseh garas	„ 230,1248 g,

valóban itt sem nagy az eltérés. Mindkét budai számítási garasmárka országos számítási egység lett.¹⁸

¹⁶ 1317: „ad summam 48 marcharum fini argenti ad pondus Budense — — — quarum quaelibet valet quatuor florenos auri” *Fejér* VIII. 2. 112. és XIV. sz.: „marca fini argenti ad pondus Budense — — — quaelibet valet III florenos, marchae communis argenti — — — quarum quaelibet valet 3 florenos et dimidium” *Mon. Vat.* I. 1. 14—21 és 23—24—27.; *Hóman* MP. 285.

¹⁷ 1335: „pro qualibet marca (Budensi) quinquaginta sex grossos computando” *Fejér* VIII. 4. 90.; 1378: „pro 44 marcis compoti Budensis quamlibet marcam cum 56 grossis computando” *Zichy* II. 72.; 1332—1337: „marca grossorum quamlibet marcam cum 64 grossis computando” *Mon. Vat.* I. 1. 124.

¹⁸ *Hóman* MP. 387—402.

A budai márka országos jelentőségének mintegy kicsúcsosodását jelentette, hogy ez lett a pénzverés általános alapsúlya, és így a különböző fennmaradt pénzverési rendeletek vonatkozó adatait mindig egységesen a budai márka szerint kell értelmezni. A budai márkának — de általában a márkasúlyoknak — állandó alkalmazása a forgalmi pénzek számlálására körülbelül a XIV. sz. végéig észlelhető. Ettől kezdve inkább az aranyforint, illetve a 100 dénár értékű magyar vagy kamarai forint lett a számolási egység, és a budai márka mint országos érvényű súlymérték és pénzverési alapsúly töltötte be a funkcióját.

A BUDAI PÉNZVERDE HELYE

Azokban a városokban, melyekben a pénzverés hosszabb múltra tekinthet vissza, a régi pénzverde topográfiai helyére való utalás rendszerint nem ütközik nagyobb nehézségbe, mert vagy az utcanév, vagy a vonatkozó épület neve, jelzője stb. valamilyen formában őrizni szokta a régi szereplés emlékét. A súlyos pusztulások következtében azonban, melyeken a budai vár az idők folyamán keresztülment, ilyen „élő hagyományra” itt nem számíthatunk és csupán a rendelkezésre álló elég gyér számú írott forrás-
adatok nyújtanak némi útbaigazítást a pénzverde egykori elhelyezésére. A fennmaradt adatokból arra lehet következtetni, hogy a pénzverés nem állandóan ugyanazon a helyen folyt, sőt — úgy látszik — elég gyakran változott a helye, mert a különböző időkből fennmaradt ismert adatok mind más és más helyről említik a pénzverde hollétét.

A budai pénzverőház legkorábbi elhelyezésére valószínűsége nézve néhány régi forrás „Kammerhof” (kamaraház) kitétele nyújt útbaigazítást. Először 1301-ben, Horneck Ottokár verses krónikájában szerepel ez a kifejezés Vencel király budai bevonulásának leírása alkalmából.¹⁹ Később 1423-ból egy csereingatlan ügyével kapcsolatban Cillei Hermann oklevele említi a Kammerhofot és határozza meg helyét legalább hozzávetőleg.²⁰ Végül a Buda városi jogkönyv is megemlékezik róla, mint a zsidók lakhelye mellett fekvő épületről.²¹ Ezek szerint a Kammerhof a régi Szombatkapu (mai Bécsikapu) közelében, a zsidók lakhelye mellett állott, és ennek épületét Nagy Lajos ajándékozta a budaszentlőrinci pálos kolostornak.²² Jogosan feltételezhető, hogy a Kammerhof, vagyis a kamaraház, nevét éppen onnan nyerte, hogy ez szolgált a pénzkibocsátással kapcsolatos ügyletek (nemesfém-beváltás, pénzverés, pénzbevéltás stb.) lebonyolítására.²³ Egyébként a kamaraházat a XV. sz. folyamán említik „curia regalis” vagy „domus

¹⁹ *Wenzel Gusztáv*, Budai regesták. M. Tört. Tár I. 1856. 109.

²⁰ „Quondam magnam curiam seu domum, que olim domini Karoli regis prefuisset, in civitate Budensi, prope portam Zombathkapu existentem, in vulgari et teutonicali Chammerhoff nuncupatam, per condam Lodovicum felicem regem Hungariae — — — clastro Sancti Laurentii datam et collatam . . .” etc. Idézi: *Zolnay L.* Művészettört. Ért. 1952. 27. Vö. *Gárdonyi Albert*, Buda középkori helyrajza. Tanulmányok Budapest Múltjából IV. 1936. 77.

²¹ . . . „von huet des alten Kamerhoff peym Judenn” . . . Idézi *Gárdonyi* i. m. 77.

²² *Zolnay* megállapítása szerint 1382-ben, a király halála évében történt ez az ajándékozás. Művészettört. Ért. 1952. 19. Hivatkozik *Zákonyi Mihály*, A budaszentlőrinci pálos kolostor története (Századok 1911. 592.) c. tanulmányára.

²³ Vö. *Bártfai Szabó László*, Mi volt a Kammerhof rendeltetése? Művészettört. Ért. 1952. 219.

regalis” néven is.²⁴ Valószínű tehát a közöltek alapján, hogy a budai pénzverés megindulásától (1255) kezdve egészen Nagy Lajos koráig a Kammerhof épülete volt a királyi pénzverde helye.

A Kammerhof rendeltetésével és topográfiai helyének megállapításával kapcsolatban élénk irodalmi vita alakult ki, tekintve, hogy a rendelkezésre álló források csak körülbelül jelölik meg a helyét és így a feltevésekre tág lehetőség nyílik.²⁵ Végeredményben két eltérő nézet alakult ki a Kammerhof egykorú helyének kijelölése tekintetében. Zolnay László ugyanis a Kammerhof helyéül kombinált következtetéssel a mai Táncsics u. 9. sz. telket jelöli meg.²⁶ Pataki Vidor viszont (és előtte már Gárdonyi Albert is) a régi Szent Pál (mai Fortuna) és a régi Zsidó (mai Táncsics) utcák által bezárt részre helyezi a Kammerhofot, melynek épülete szerinte a Bécsikapu téren körülbelül az evangélikus templom helyén állott volna.²⁷

Ez a kérdés az adatok leggondosabb mérlegelése mellett sem dönthető el végérvényesen. Az 1423-i oklevél szerint annyi kétségtelen, hogy a Kammerhof a mai Bécsikapu közelében volt valahol, tehát nyilvánvaló, hogy a Bécsikaputól messzebb eső ponton nem lehet keresni. Az is kétségtelen, hogy a két vélemény közül Pataki megállapítása helyezi közelebb a Kammerhofot a Bécsikapuhoz, de újból hangsúlyozni kell, hogy a probléma végleges eldöntését csak újabb és határozottabb forrásadatok felbukkanása tehetné lehetővé. Addig is be kell érünk annyival, hogy a régi pénzverőházat a középkori források Kammerhof kifejezésével azonosítva, annak helyét valahol a Bécsikapu közelében sejtjük; itt folyhatott a pénzverés 1255-től Nagy Lajos koráig.

²⁴ Bp. Műemlékei 260.

²⁵ A vita elsősorban a Kammerhof rendeltetése körül forog. Ugyanis Zolnay László a Kammerhofot azonosnak veszi az első királyi palotával (szálláshellyel), míg Gerevich László tagadja ezt a feltevést, és Pataki Vidor is más véleményen van. A mi szempontunkból a vitának ez a része közömbös, annál inkább érdekelnek a topográfiai elhelyezés körül kialakult nézetek. Vö. Gerevich László, *Castrum Budense*. Arch. Ért. 1952. 150—165.; Gerevich—Seidl—Höll, *Megjegyzések a budai vár XIII. sz.-i építéstörténetéhez*. Művészettört. Ért. 1952. 210—218.; *Bártfai Szabó László* i. m.; Zolnay László, *A XIII—XIV. századi budavári királyi szálláshely*. Művészettört. Ért. 1952. 15—28.; *Ua.*: *Még egy szó a budavári XIII—XIV. sz.-i királyi szálláshely hollétéről és a déli palota építése időpontjáról*. Uo. 1953. 204—210.; Pataki 241—299.

²⁶ Megállapításait főként arra alapítja, hogy az általa idézett 1416. évi párizsi diploma szerint a régi királyi kúria szomszédos volt Szécsényi Frank vajda házával. Ezt a Szécsényi-házat említi egy 1354. évi oklevél is (Pataki 288. o. 36. jegyzet), és ez a királyi kúria nem egyéb, mint a Kammerhof (Művészettört. Ért. 1952. 18.). Bp. Műemlékei I. 496. ezt a megállapítást feltételesen átvesszi.

²⁷ Pataki 265. Itt említjük meg, hogy van egy ezektől eltérő harmadik feltevés is. Csánki Dezső kéziratos jegyzeteiben ugyanis a Kammerhof helyének megállapításánál a következő eredményre jutott: „A nagy királyi kúria tehát a város északkeleti felén és területén a Szombat-kapun kívül, az utóbbinak közelében azon a ponton fekkent, melynél a Nagyboldogasszony várbeli egyházának a várbeli város déli felére kiterjedő falain kívül a Duna felé, a külvárosba is kinyúló parókiaja, a Szent Péter-egyházának ugyancsak a Vár falain kívül a Szombat-kapu területén kezdődő és dél felé elnyúló, végül a Magdaléna egyházának a Vár északi részére és ettől szintén északra elterülő külvárosi parókijával érintkezett.” *Csánki Dezsőnek* az Akadémiai Könyvtárban levő kéziratos jegyzeteiről másolat a Vármúzeumban.

Nagy Lajos idejében meg kellett hogy változzék a pénzverőház helye, mert a Kammerhof épülete ekkor már nem ezt a célt szolgálta, sőt a király az épületet 1382-ben el is ajándékozta. A változás okát és pontos idejét azonban nem ismerjük, és a pénzverde hollétére a következő állítólagos adat csak jóval később, Zsigmond korából ismeretes.

A budai topográfiák ugyanis ebből az időből Haeufler közlésére²⁸ támaszkodva a Zsigmond-kori pénzverőház helyéül a mai Országház (régii Szent Pál) u. 7. sz. alatti ház helyét jelölik meg. Haeufler forrását nem áll módunkban ellenőrizni, de közlését Rupp Jakab is átvette és a legújabbban megjelent, Budapest műemlékei c. kiadvány is hivatkozik erre a közlésre, megállapítva, hogy a szóban forgó telken a mai épület helyén a XIV—XV. század folyamán kiépült középkori ház állott.²⁹ Ha valóban létezik erre vonatkozó forrás, akkor is a pénzverde helye a mai Fortuna utcában képzeltető el csupán, mert a régi Szent Pál utcának ez a mai neve. Haeufler Országház utca megjelölése téves meghatározás.

A pénzverőház helyét illetőleg határozott adatot tartalmaz egy 1441-i oklevél. Ebben a városi hatóság a város két temploma (Bold. Szűz és Szt. Mária Magdolna templomok) közötti határ kérdésében hozott határozatot.³⁰ Eszerint a határ attól az úttól indul, mely a Bold. Szűz temploma mellett levő pénzverőház és a Szt. Miklós kolostor mellett levő lövöldi karthauziak háza közt kezdődik. A Bold. Szűz templom azonos a mai Mátyás templommal, a domonkosok Szt. Miklós temploma pedig a mai Hess András tér I. sz. telek helyén állott.³¹ Emellett állott (a Mátyás templom felé eső részen) a karthauziak háza, ezután következett az utca, melynek másik oldalán állott a pénzverőház. Tehát a pénzverőház a Mátyás templom és a ma már nem létező középkori utca között fekvő telekrészen keresendő, melyet Patakinak a középkori Boldogasszony templom környékét feldolgozó táblázatán levő térképvázlat R,S,T,U betűkkel jelöl. A T és U telkeken az ugyanott közölt kimutatás szerint egyházi rendeltetésű épületek állottak, tehát ezek nem jöhetnek számításba. Maradnak az R és S betűkkel jelölt telkek, annál is inkább, mert az S telken 1427-ben Miklós ötvös háza állott és ugyanakkor szomszédjaként az R telken Czauczath pénzverő háza van említve.³² Így tehát legalább megközelítő pontossággal következtetni lehet a budai pénzverőház helyére a XV. század közepéről.

Végül még II. Lajos korából ismeretes egy közlés az egykorú pénzverde hollétére vonatkozólag. Mintegy öt évtizedes szünetelés után 1521-ben

²⁸ „Die K. Münzstätte, im jetzt Walheimischen Hause No. 118. in der Landgasse.” *J. V. Haeufler*, Buda-Pest. Pest 1854. 51.

²⁹ *Rupp Jakab*, Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest 1868. 153., Bp. Műemlékei I. 393—394.

³⁰ 1441. I. 3. „primo inter ipsas duas ecclesias, scilicet bte Marie virginis et Sancte Marie Magdalene in civitate Budensi — — — ipsius civitatis a quadam via inter domum cusionis monetarum a parte ecclesie bte Marie virginis adiacentem ab una et inter domum fratrum ordinis Cartusiensis claustrum de Leweld iuxta claustrum sancti Nicolai confessoris sitam ab altera partibus habita versus portam Sabbati inclusive . . .” etc. *Mályusz E.* regestái (Vármúzeum) 113. sz. (Esztergomi primási lvt. Archivum Vetus et Eccles. No. 64. után).

³¹ A vonatkozó irodalmat l. *Bp. Műemlékei* I. 347.

³² *Pataki* 5. kép és 286. o. 26. jegyzet.

indult meg újból a pénzverés Budán a *nova moneta* néven ismert, csökkentett pénzlábú, inflációs pénzek veretésének elrendelésével. A hosszú szünet után újból kellett felállítani és berendezni a pénzverőházat. Szerémi emlékiratai szerint a királyné ezidőben a Ker. Szt. János utcában jelölt ki házat a pénzverde részére, és ott indult meg a pénzverés.³³ Ez az utca a mai Színház utcával azonos,³⁴ tehát valahol itt kell keresni az utolsó budai pénzverőház helyét.

Az ismertetett adatok alapján tehát a budai pénzverés a Bécsikapu közelében emlegetett, Kammerhof néven ismert épületben indulhatott meg a XIII. sz. közepén és itt folyhatott a XIV. sz. nagy részében is, egészen Nagy Lajos koráig. Zsigmond korából egy nem ellenőrizhető adat a Fortuna utcába helyezi a verdét, míg a XV. sz. közepén (és talán annak egész további folyamán) a Mátyás templom szomszédságába helyezhető. Végül a XVI. sz.-ban a Színház utcában rendezték be az ekkor újonnan megnyitott pénzverőházat. Így nagy vonásokban körülhatárolhatók a budai pénzverde különböző helyei, bár a rendkívül kevés adat mellett könnyen elképzelhető, hogy nem ismerjük az összes helyeit és a Vár egyéb pontjain is működhetett időnként a budai pénzverde.

³³ „in vico S. Joannis Baptiste domum eis (ti. a pénzverőknek) deputauerunt.” Szerémi György emlékiratából. Az emlékiratot közli *Wenzel Gusztáv*: *Monum. Hung. Hist. II. oszt. I. K. 1857.* Az idézett rész a XXXIII. fejezetből (114. o.). Vö. *Vid J. Jeromos*, Szerémi György emlékiratának művelődéstörténeti adatai. Budapest 1910. 123—124. és *Erdélyi László*, Szerémi György, a mohácsi vész kora. Budapest 1941.

³⁴ *Bp. Műemlékei* 479.

ÁRPÁD-KOR

(1255—1301)

IV BÉLA — III. ANDRÁS (1235—1301)

Magyarországon a pénzverés a megindulástól kezdve szigorúan őrzött királyi felségjog volt. Ez tette lehetővé, hogy a XIII. sz. közepéig (a báni dénárok verésének megindulásáig) csak egyféle pénz volt forgalomban. Minthogy a közforgalom még nem igényelt túlságosan nagy mennyiségű pénzt, egyetlen verde működése sokáig kielégítette a szükségletet. 1211 előtt nincs is semmi adat arra, hogy több verde tevékenykedett volna. Igaz, hogy az egyetlen működő verdére nézve sincs semmi közvetlen adat, csupán következtetés útján feltételezhető, hogy annak székhelye kezdettől fogva Esztergom lehetett. Az egyetlen verde fennállása mellett szól egyes források „generalis moneta” kifejezése is.³⁵ A XIII. sz.-ban azonban már bizonyosan Esztergom volt a főpénzverőhely, s ez számos egykorú adattal hitelesen is bizonyítható.³⁶ 1211—1221 között azonban már megindult a decentralizáció, mert 1214-ben írja II. András fia érdekében a pápához intézett kérésében, hogy a pénzverési tized, „ubicunque cudatur in tota Ungaria”, az esztergomi egyház jogához tartozik.³⁷ Majd 1221-ből Honorius pápa egyik oklevele a csanádi egyházmegye területén működő pénzverőházról tesz említést.³⁸ Továbbá 1253-ból történik először említés a szerémi kamaráról,³⁹ és 1255 táján kezdte meg működését a báni kamara, melyet az oklevelek pakráci, drávántúli, vagy zágrábi kamarának is neveznek.⁴⁰ Végül 1262-ben egy oklevél már általában többes számban beszél pénzverő kamarákról.⁴¹

Részben az így megindult decentralizációs folyamattal, részben pedig a budai vár növekvő jelentőségével áll összefüggésben a budai pénzverő megnyitása is. Erre vonatkozólag a legkorábbi adat 1255-ből maradt fenn, és ez az időpont a budai verde tevékenységének valószínű kezdete is.

Ismeretes, hogy a tatárjárás után megindult városalapítások és várépítések eredménye a IV. Béla által alapított budai vár is, mely a többi várak kialakulására később nagy hatást gyakorolt. A vár keletkezésére és korai állapotára vonatkozó adatok igen szegényesek. Első ízben IV. Béla

³⁵ Az esztergomi és kalocsai érsek között 1211-ben kötött egyezség még csak mint lehetőséget említi az általános magyar pénz verésének megszüntét. *Knauz* I. 198. és 199.; *Hóman* MP. 457.

³⁶ Így 1221-ben szerepel egy esztergomi oklevélben Gathco „magister monetariorum regis” *Knauz* I. 231, 1240-ből említve esztergomi pénzverők (monetarii, fabri) és az esztergomi kamara. *Zimmermann* I. 69. stb.

³⁷ *Knauz* I. 206.; *Fejér* III. 1 163.

³⁸ *Wenzel Gusztáv*, Árpád-kori új okmánytár. I. 178.

³⁹ *Fejér* IV. 2. 171.

⁴⁰ *Hóman* MP. 458—459.

⁴¹ „ac camerarum monetas cudencium” *Knauz* I. 474.

1255. július 25-i oklevele tesz említést róla, melyből kiderül, hogy a vár a pesti Újhegyen épült, ahogyan a budai várhegyet még jóval későbbi oklevelek is nevezik.⁴²

Ez az említett okleveles forrás IV. Bélának a pesti új vásári jövedelmet a Nyulak szigeti apácáknak juttató azon engedélye, mely a vámtételek felsorolása mellett a budai pénzverés tényét is igazolja. Ugyanis benne olvasható többek között: „Kivesszük azonban (a vámok alól) a mi esztergomi pénzverőinket, míg az új pénz verésén dolgoznak a pénzverőben, ha feleségestül és családostul fent a várban tartózkodnak. Mikor pedig már elkészültek a pénzveréssel, rendeljük, hogy áruik után éppúgy fizessenek vámot, mint mások.”⁴³

Közvetve talán szintén a budai pénzverésre vall a besztercebányai hospeseknek 1255-ben adott kiváltságlevél is. E szerint a pénzüjtáskor hozzájuk érkező pénzváltóknak (nummularii) új pénz beváltása címén hét napig semmi hatalmuk sincs felettük, a hét nap elteltével ugyanolyan joghatósággal fognak rendelkezni, mint Esztergomban és Budán.⁴⁴ Esztergom és Buda együttes említése és a joghatóság azonossága alátámasztja az előbbi forrás közlését a pénzverés közösségére nézve e két helyen.

A budai vár alapításával Buda jelentősége lényegesen emelkedett. Az uralkodók már IV. Béla óta kezdtek itt lakni, és Esztergom szerepe hátterbe szorult. Minthogy középkori gyakorlat szerint a pénzverő lehetőleg az uralkodó székhelyén, vagy annak közvetlen közelében szokott lenni, a Budára költözés után automatikusan felmerülhetett az itteni pénzverés szükségessége. Feltehetőleg ennek érdekében oldódott meg a kérdés egyelőre oly módon, hogy az esztergomi verde pénzverő munkásai az év bizonyos szakában átjöttek Budára s ott verték ki az új pénzt. Az esztergomi verde tevékenysége azért továbbra sem szűnt meg, és még az Anjou-korban is egy ideig üzemben volt. A budai és esztergomi verdék között a szoros adminisztrációs kapcsolat állandóan fennállott, és a kettő általában közös vezetés alá volt rendelve.

Az egyes kamarák területi vagy hatásköri elkülönítésére nézve ebből az időből semmi adattal nem rendelkezünk. A kamarák élén a kamaraispánok állottak, és e kettős vagy közös pénzverőkamara esetében is ez kellett hogy legyen a helyzet. A XIII. sz.-ból több kamaraispán neve ismeretes ugyan, de ezek egyikénél sincs határozottan feltüntetve a forrásokban, hogy azok melyik kamara élén állottak, hanem csak általában „comes camerae” címmel szerepelnek. Az egyiknél azonban mégis megállapítható legalább bizonyos személyes budai vonatkozás. Ez pedig Walter, aki 1265–1272 években gyakran szerepelt mint kamaraispán.⁴⁵ A források a

⁴² Bp. Oklt. 54.; Gerő László, Magyarországi várépítéset. Bp. 1955. 152.

⁴³ 1255. VII. 25.: „Excipimus autem fabros nostros de Strigonio illos, qui tempore nouae monetae domi in fabrica laborarunt, si cum vxore, et familia sua in castro superius morabuntur. Cum autem ab opere praedictae monetae fuerint expediti, statuimus, quod de mamonis suis tributum soluant sicut alii.” *Fejér* IV. 2. 312–313.; Tört. Tár. I. 1865. 97.; Bp. Oklt. I. 56–58.; *Hóman* MP. 458.

⁴⁴ *Fejér* IV. 2. 298.; *Knauz* I. 427.; Bp. Oklt. I. 59.

⁴⁵ 1265. IV. 1.: „Waltero comiti camerae nostre” *Knauz* I. 520–521.; 1268: „Walterus comes camerae regiae” *Horváth—Huszár* 22.; 1272.: „Walterus comes camerae regiae” Uo. Ezenkívül még egy keltezés nélküli oklevélben 1272–1290. közötti időből. Uo. — A két utóbbi forrás mint komáromi ispánt is említi.

kamaraispáni tiszte mellett 1272-ből említik komáromi ispáni titulását is, egy 1273-i oklevélben pedig mint budai ispán tűnik fel a neve.⁴⁶ Salamon Ferenc ezenkívül 1275-ből a budai vár rektoraként is szerepelteti.⁴⁷ Egybevetve ezeket az adatokat, igen valószínű, hogy Walter személye mint kamaraispáné a budai pénzveréssel állott összefüggésben. Rajta kívül 1274-ből említ egy oklevél bizonyos Mihály kamaraispánt, aki egyben választott bíró volt Esztergomban, tehát az ő személye is kapcsolható esetleg a buda—esztergomi kamarához.⁴⁸ E két kamaraispán működése személyes körülményeiknél fogva némi valószínűséggel képzelhető el az említett két kamarában, a többi azonban csak általában „comes camerae” címen szereplő személy, minden különösebb budai vonatkozás nélkül. Ilyenek Henel (1265 előtt), Perchinus (1272), Hench (1272—1290 közt valamikor), Fredman (1280—1282), Cosmas (1281, 1284, 1291) és Hannus (1297).⁴⁹ Feltehető, hogy ezek is — legalább részben — igazgathatták a buda—esztergomi kamarát, de az is lehet, hogy esetleg az egész pénzverés élén állottak. Természetesen további felmerülő kérdés, hogy az említett személyek neve mellett álló comes camerae kifejezés vajon minden esetben pénzverőkamarai ispánságot jelent-e, vagy esetleg egyebet (pl. sókamara-ispánságot) is. Éppen ezért nem lehet személyüket minden további nélkül a budai kamarával határozottan összekapcsolni, de bármelyiküknél fennáll annak a lehetősége, hogy mint kamaraispánok a budai pénzverést is igazgathatták.

A XIII. sz. második felében, az Árpád-kor végén, már teljes üzemben volt a budai pénzverő, és az innen kikerült pénzeket a források néha külön megemlítik, mint budai dénárokat.⁵⁰ E kétségtelen forrásadatok ellenére sem lehetséges ismereteink jelenlegi állása szerint a budai veretű Árpád-kori pénzeket a többi pénzverőből kikerült hasonló veretektől megkülönböztetni. Nincs tudomásunk arról, hogy a Budán vert pénzek ebben a korban valami különös megkülönböztető jelzést (verdejegyet) viseltek volna, amint az később, az Anjou-kortól kezdve általános gyakorlattá vált. Sem a (nem létező) verdejegyek, sem a leletadatok vagy írott források nem nyújtanak semmi támpontot arra nézve, hogy a budai veretű pénzeket a többi pénzverde vereteitől el lehessen választani.

Az igen szórványos forrásadatok miatt alig van tudomásunk a pénzverés adminisztrációjáról, illetve az egyes pénzverdék belső életéről. A késő Árpád-kori pénzsorozat tanulmányozása azonban arra enged következtetni, hogy az új pénz évenként elrendelt verése minden verdében azonos módon történt. Az egyes verdék vereteit sem az éremkép változása, sem valamilyen alkalmazott jegy nem különbözteti meg egymástól. Lehetséges, hogy a további kutatás a jövőben felbukkanó gazdagabb összetételű leletadatok alapján, vagy egyéb úton esetleg módosítani tudja majd ezt a megállapítást

⁴⁶ 1273. X. 17.: „Valtero comiti Budensi” *Knauz* II. 25.

⁴⁷ „Waltero comes de Kamarum et rector Castri Budensis.” *Salamon* III. 361.

⁴⁸ „Item Michael, comite camere domini regis”. *Horváth—Huszár* 22.

⁴⁹ Részletes adatok ezekről *Horváth—Huszár* 22—23.

⁵⁰ Így 1294. XI. 30.: „decem pensas denariorum Budensium.” *Wenzel G.*, Árpád-kori új okmt. X. 1614. (a pondere tévedés pensas helyett), 1301. II. 17. „octo marcas denariorum Budensium pro tempore currencium” *Anjou Okmt.* I. 7.

és elképzelhető, hogy akadnak esetleg ismertetőjelek, melyek segítségével a különböző verdékből kikerült, egyébként azonos típusú pénzek osztályozhatók lesznek, de a kutatás jelenlegi állása szerint erre ma nincs lehetőség. Nem tehetünk tehát egyebet, mint a budai pénzverés tényét megállapítva, feltételezzük, hogy az 1255 óta kibocsátott Árpád-kori pénzek valamennyi típusa készülhetett a budai verdében is. Ebben a feltevésben megerősítenek a vámtételekkel foglalkozó említett 1255-i oklevél azon szavai is, melyek szerint az esztergomi pénzverők az új pénz verése idején Budán dolgoztak. Minthogy új pénzt minden évben vertek — ennek következménye a sokféle típus —, valószínű, hogy valamennyi pénzfaj egyaránt kiverésre került Esztergomban és Budán, illetve az esetleg még működő többi verdében is.

Ismerve a középkori pénzverési gyakorlat szokásait, egészen bizonyos, hogy a királyi udvar áthelyezése után a budai verde lett az irányító központi pénzverő, és ebből is következik, hogy minden típus elsősorban ott kellett hogy kiverésre kerüljön. Ennek valószínűségét erőteljesen alátámasztja a budai márka előtérbe nyomulása és az, hogy rövidesen országos súlymértékké vált. Eleinte a budai márka is éppen olyan helyi súly volt a magyar márka mellett, akárcsak a szepesi vagy erdélyi márka, és nyilvánvaló, hogy egyre nagyobb jelentőségre emelkedése a pénzverésnek Budán is bekövetkezett megindításával függött össze. Az udvar mellett működő legfontosabb és irányító pénzverdében használt alapsúly természetszerűleg vált mindenütt a pénzverés alapsúlyává, és ezzel párhuzamosan szélesedett a népszerűsége. Érthető tehát, hogy 1280 után már az egész országban mindenfelé használt súlymérték lett. Így magyarázza a budai pénzverés megindulása a budai márka jelentőségének növekedését és azt, hogy a helyi márkasúlyok közül országos súlyá vált; megfordítva pedig: ennek egyre terjedő népszerűsége kétségtelen bizonyítéka a budai pénzverőház vezető szerepének.

VENCEL ÉS OTTÓ (1301—1307)

Az Árpád-kori pénzveréshez kell számítani a rövid ideig uralkodott Vencel és Ottó királyok pénzeit is. Minthogy Vencel 1301—1304 években Budán tartózkodott, sőt egy fennmaradt verses krónika tanúsága szerint éppen a kamarai épületben lakott,⁵¹ feltételezhető, hogy pénzei (CNH. I. 382—386) a budai verdében készültek. Annál is inkább valószínű ez a feltevés, mert éppen a Gellérthegyen került elő egy nagy éremlelet 1827-ben,⁵² és voltaképpen ennek a leletnek az alapján ismerjük Vencel pénzeit.

Hasonlóképpen feltételezhető, hogy Ottó királynak unikumszámba menő egyetlen ismert pénzfaja (CNH. I. 387.) szintén budai veret, mely koronáztatása idején kerülhetett kiverésre. E két uralkodó szerény pénzverése egyébként szervesen illeszkedik az utolsó Árpádoknak a bécsi dénárrok hatása alatt álló pénzveréséhez, és hangsúlyozott budai veretésüket csupán a történeti események közvetett bizonyítékai alapján tételezhetjük fel.

⁵¹ Horneck Ottokár írja verses krónikájában 1301-ből: „Darnach furten sy (a magyarok) in (Vencelt) In dem Chamer-Hof hin”, közli *Wenzel G.*, M. Tört. Tár I. 1856. 119. 105. regesta.

⁵² (*Jankovich Miklós*), Értekezés Venczel magyar királynak méltóképen tulajdonítható és esméretlen pénzéről. Pesten 1827.

ANJOU-KOR

(1301—1387)

KÁROLY RÓBERT (1301 eleje — 1342. VII. 16.)

Gyökeresen megváltozott a magyar pénzverés képe és lényegesen megnőtt a budai pénzverő jelentősége az Anjou-házból származó Károly Róbert trónra kerülésével. Uralma pénztörténetileg két periódusra oszlik. Az első korszakban (1307—1323) viszonylag szerény méretek között folyik tovább a szokott típusban az Árpád-kori pénzverés, a másik korszak (1323—1342) viszont a nagy pénzügyi reform ideje. Ennek célja lett volna az évi pénzüjtési rendszer megszüntetése és az állandó pénz bevezetése, eredménye pedig az aranyforint és garas veretésének megkezdése lett, ami teljesen átalakította a pénzverés képét külsőleg és belsőleg egyaránt.

Középkori pénztörténetünk e legmozgalmasabb idejében jelentős vezető szerephez jutott a budai pénzverő, és ezt a vezető szerepét az egész Anjou-korban változatlanul meg is őrizte. E vezető szerep bizonyára összefügg azzal a körülménnyel, hogy Károly Róbert székhelye koronázásától⁵³ kezdve hosszú ideig Buda volt. Buda nem maradt ugyan állandó székhely, mert 1320—1323 között Temesvár, majd ezután inkább Visegrád lett a rendes tartózkodási hely, de Budának időközben kialakult központi helyzete továbbra is biztosította a budai pénzverés számára az irányító jelleget.

A budai pénzverőkamara újjászervezése az 1323. évben megindult pénzügyi reform egyik megnyilvánulása volt. Az Árpád-kor négy pénzverőkamarája (budai, esztergomi, szerémi és eszanádi) mellé hat új pénzverőkamarát (körmöcbányai, szomolnokbányai, szatmári, váradi, erdélyi és pécsi) állítottak fel, melyek közül a pécsit összeolvasztották a szerémi kamarával, és egyesültek a budai és esztergomi kamarák is. Ez utóbbiak már korábban is közös vezetés alatt állottak és azonos személyzettel dolgoztak. Nem szűnt meg azért egyelőre az esztergomi pénzverde tevékenysége sem, és ennek működése még Nagy Lajos korából is kimutatható egészen az ötvenes évekig. A buda—esztergomi kamara azonban ettől kezdve egy kamarát jelentett. Természetesen a két régi pénzverő közös igazgatás alá helyezése Buda tényleges irányítása alatt nem kis mértékben volt tényező a budai pénzverő súlyának növelésére.

Az új kamarák megszervezése után az egész ország területe pontosan körülhatárolt pénzügyigazgatási kerületekre, vagyis kamaraispánságokra

⁵³ III. András 1301. I. 14-én hunyt el. Halála hírére Károly Róbert Esztergomban temett, ahol az érsek valamilyen alkalmi koronával megkoronázta. Másodízben 1309. VI. 15-én Budán koronáztatta meg magát, de még mindig nem a törvényes koronával. Ez utóbbival csak 1310. VIII. 27-én történt a koronázás Székesfehérvárott. 1309-től számítható állandó budai tartózkodása, mert korábban Vencel és Ottó tartózkodtak ott.

tagolódott. A buda—esztergomi kamara területi körülhatárolására közvetlen adataink nincsenek ugyan, de a körmöci és pécsi kamarák forrásadataiból ismert határai alapján pontosan megállapítható, hogy a buda—esztergomi egyesített kamara hatásköre Esztergom, Győr, Moson, Sopron, Vas, Veszprém, Fejér vármegyék, Pest és Komárom dunántúli részét, valamint Pilis területére terjedt ki.⁵⁴

Közvetlen adatok hiányában a buda—esztergomi kamara bérleti összegére is csak egybevetések útján lehet következtetni. A többi kamarák ismert bérleti összegeinek analógiáit felhasználva, Hóman az évi bérleti összeget 2000—2500 márkára becsülte.⁵⁵

A kamarák élén a királlyal szerződéses viszonyban levő kamaraispánok állottak. 1323-ban a király öt nemesurat állított a kamarák élére.⁵⁶ A dilettáns kamaraispánok szereplése azonban — úgy látszik — nem járt eredménnyel, mert később az üzleti élethez inkább értő és a pénzügyekben jártasabb városi — főként budai — polgárok kerültek a kamarák élére. A buda—esztergomi egyesített kamara név szerint ismert kamaraispánjai Károly Róbert korából talán András (1322 előtt),⁵⁷ majd Szathmári Miklós (1336, 1337, 1338, 1339 és 1342) végül Lorandus (1337, 1339).⁵⁸ Ezek mindhárman kétségtelenül budai polgárok voltak.⁵⁹ Rajtuk kívül még Friczkó mester személyéről ismeretes, hogy szintén budai polgár volt, de ő mint kamaraispán a szomolnoki és körmöci kamarákat igazgatta.⁶⁰

Sajnos a buda—esztergomi kamara bérleti szerződései közül egy sem maradt fenn, azonban a többi kamarák egymáshoz viszonyítva többé-kevésbé azonos szövegű bérleti szerződéseiből feltételezhető, hogy a buda—esztergomi kamarái is körülbelül hasonlóak lehettek. Ezekből tehát következtetni lehet az itteni kamaraispánok feladataira és kötelezettségeire is.⁶¹

⁵⁴ A vonatkozó forrásadatokat *Hóman* KR. művében dolgozta fel részletesen. Közvetett adatok: 1344-ben Lóránd buda—esztergomi kamaraispán szedeti a portális adót (lucrum camerae) Fejér, Esztergom, Komárom és Pest megyékben. OL. DL. 3713., majd 1359-ben István budai kamaraispán szedeti ugyanezt Sopron megyében. *Fejér* IX. 7. 177.

⁵⁵ *Hóman* KR. 283. o. 3. jegyzet.

⁵⁶ 1323. I. 6.: „cameras nostras seu comitatum camere per totum regnum nostrum comiti Heys, Ladislao dicto Gurhes, Emerico fratri domini episcopi Waradiensis, Petro dicto Peuldre et Josreh fidelibus nostris simul cum predictis dimidiis fertonibus vendidimus et loquavimus”. *Zimmermann* I. 370.; *Horváth—Huszár* 23.

⁵⁷ 1322. IV. 3. dátum előtti időből van említve. *Fejér* VIII. 5. 123.; *Wenzel G.*, Budai regesták. M. Tört. Tár I. 1856. 197. regesta.; *Hóman* KR. 276.; *Salamon* II. 323. (szerinte ez az Endre Walter régi budai rektornak lehetett a fia); *Horváth—Huszár* 23.

⁵⁸ A budai kamaraispánok névsora külön függelékben. A személyeikre vonatkozó adatok részletesen feldolgozva *Horváth—Huszár* összeállításában. *Hóman* (KR. 277.) az 1338. és 1339. évekre is Lorandust említi budai kamaraispánként, de Házi Jenő közléséből hitelesen igazolható, hogy e két évben Szathmári Miklós volt a kamaraispán. *Házi* I. 1. 72. és 75.

⁵⁹ „Nicolao dicto de Zothmar civi Budensi” *Házi* I. 1. 72. és „comiti Lorando iurato et concivi nostro” *Fejér* VIII. 4. 293.

⁶⁰ 1330.: „Friczcho civis Budensis” *Mon. Vat.* I. 417.; *Horváth—Huszár* 23.
⁶¹ 1330. III. 21. szomolnoki bérleti szerződés, *Hóman* KR. 258—259., 1335. III. 26. körmöci, *Szekfű* 7—11., 1336. III. 25. erdélyi, uo. 12—15., 1338. III. 29. szomolnoki és körmöci, uo. 16—23., 1342. II. 2. szerémi—pécsi Uo. 24—35.

Egybevetve e különböző bérleti szerződések adatait, kiderül, hogy a kamaraispánok egy évre bérelték a pénzverőkamarákat, és a bérlet ideje néha Gyümölcösoltó Boldogasszony napjáig (azaz március 25-ig), általában azonban Gyertyaszentelő Boldogasszony napjáig (azaz február 2-ig) tartott. Amennyiben a kamaraispán a következő évre is kívánta megújítani a bérletet, erre nézve elővételi joga volt, amennyiben újév napján az uralkodónak bejelentette erre vonatkozó igényét. A bérösszeg fejében az összes kamarai jövedelem öt illette, értve ezalatt a pénzváltásból, majd a kényszerpénzváltási illeték (lucrum) helyébe lépett portális adóból, továbbá a nemesércmonopóliumból és a bányajövedelemből (urbura) befolyó jövedelmeket. A kamaraispán közvetlen felelősséggel tartozott az uralkodónak, viszont a kamarai személyzet az ő joghatósága alatt állott. Tehát a kamarai tisztviselők ügyeiben ő bíraskodott, és így a kamarai személyzet mintegy kiváltságos közösséget alkotott a városok életében. Természetesen azért az állandó jogviszonyaikon alapuló kötelezettségeik tekintetében a megyei vagy városi hatóság jogkörébe tartoztak így pl. az ingatlanai után járó adózási kötelezettség tekintetében. A fellebbezési fórum a tárnokmester személye volt. A kamarai személyzet felett gyakorolt bíraskodási tevékenység tágabb értelmezése következtében a kamarai alkalmazottak ellen bárki részéről hivatalos eljárásaikkal kapcsolatban megindított perek szintén a kamaraispánok alá tartoztak. A pénzügyi természetű kihágások esetén gyakorolt bírságolási jog lassan minden ilyen természetű ügyben való törvénykezési joggá bővült. A bérletszerződések részletesen felsorolják a kamaraispán bírói hatáskörébe tartozó ügyeket, amiből kiderül hogy ide tartozik minden a pénzbeváltással, pénzhamisítással és nemesérforgalommal kapcsolatos tiltott ügyletek felett való bíraskodás.

Így a kamaraispánnak a hatalma igen megnőtt, ami könnyen a hatalommal való visszaélésre vezethetett volna. Ennek ellensúlyozója volt részben a sok mentesség (exemptio) az ő bírói hatásköréhez tartozó eseteknél, másrészt a tárnokmesterhez való fellebbezési lehetőség, végül funkcióinak a bérletszerződésekben részletesen és pontosan körülírt eljárási módozatok szerint történő ellenőrzése. Az ellenőrzés szervei voltak a tárnokmesternek és az esztergomi érseknek a kamarában tartózkodó kiküldött emberei (az utóbbiét pisetarius néven ismeretes). A bérleti szerződések előírják, hogy a pénzverő szerszámokat és a nyersfémeket az ő pecsétjükkel ellátott három kulccsal elzárt szekrényekben kell őrizni és ezeket csak mindhármuk (kamaraispán, pisetarius és a tárnokmester embere) jelenlétében lehet felnyitni. Személyesen kellett jelen lenniük a fémöntésnél, valamint a pénzverésnél, és minden héten kötelesek voltak ellenőrizni a pénz finomságát és súlyát.

Természetesen a kamarákat bérlő kamaraispánok megfelelő saját karhatalom hiányában e sok felelősséggel járó hatósági szerepnek nem tudtak volna megfelelni a maguk erejéből, ha a közhatalom központi és vidéki szervei részéről megfelelő támogatásban nem részesültek volna. Ez a segítség azonban megvolt, s ezt mozdította elő a tárnokmester és az esztergomi érsek embereinek jelenléte is, egyébként pedig a kamarai igazgatás felügyeletének összes száalai a tárnokmester kezében futottak össze.⁶²

⁶² Mindezt részletesen kifejti *Hóman* KR. 193—251.

Hasonló kellett hogy legyen a buda—esztergomi kamara ispánjainak a helyzete is a jogokkal és kötelességekkel együtt. A budai kamara azonban bizonyos fokig kiváltságosabb helyzetben volt a többinél, illetve a többi kamarához viszonyítva némely tekintetben vezető szerepét lehet megállapítani. Kiderül ez a különböző kamarák bérleti szerződéseinek egyes kitételeiből. Így 1335-ben a körmöci kamara bérleti szerződése kimondja, hogy a garast és dénárt a budai hasonló pénzfajok mintájára kell verni, az 1336-i erdélyi kamarabérleti szerződés pedig ugyanezt a garasokra nézve köti ki.⁶³ Majd az 1338-i körmöci és az 1342-i pécs—szerémi kamarabérleti szerződés mondja ki, hogy a bérösszeget a Budán vert aranyforintokkal kell fizetni.⁶⁴ Kiderül mindebből, hogy a budai verde bizonyos pénzfajok (különösen az aranyforintok) verése terén kiváltságos helyzetben volt, általában pedig a veretei — úgy látszik — mintául szolgáltak a többi pénzverő számára. Hóman e kiváltságos helyzet magyarázatát a budai aranyműves és pénzverő ipar fejlettségében látja,⁶⁵ de ez valószínűleg inkább a budai verde központi helyzetének és a királyi udvar közelségének tulajdonítható. Itt az ellenőrzést közvetlenül lehetett gyakorolni, és könnyebb volt vigyázni a veretek előírt pénzlábjára. Érthető ezek után, hogy a távolabb eső verdék számára a budai veretek valóban mintaképül szolgáló pénzfajok lehettek.

Horváth Henrik szerint a budai verde vezető szerepe az aranyforintok verésének megindulásával hozható összefüggésbe, és minthogy az Anjouk Nápolyban is sienai művészeket foglalkoztattak, nem tekinti véletlennek, hogy Károly Róbert udvarában tevékenykedett az ugyancsak sienai származású Pietro di Simone Gallicus bélyegvéső, és feltételezi, hogy ő, valamint 1328—1342 között szereplő ötvös testvére, Niccolò a budai pénzverésre hatást gyakorolhattak.⁶⁶ Ezeknek tényleges szerepét további adattal bizonyítani nem lehet, de az ötvösségnek és pénzverésnek a középkor folyamán ismert szoros kapcsolatára való tekintettel közreműködésük könnyen elképzelhető, különösen azért, mert az aranyforintok verése teljesen olasz hatás alatt indult meg.

A budai veretű pénzek felismerése Károly Róbert veretei sorában ez idő szerint nem könnyű feladat. Az említett kamarabérleti szerződések közül az 1338-i szomolnoki és körmöci, valamint az 1342-i pécs—szerémi bérleti szerződés előírja ugyan, hogy a kamaraispán köteles a jegyét a kamarája területén vert pénzekre rátenni a felelősség megállapítása végett, de nem mondják meg, hogy milyen jegyeket. Bizonytalan, hogy 1338 előtt tettek-e egyáltalán jegyeket a pénzekre és ha igen, milyeneket. Inkább csak közvetett bizonyítékokra vagyunk utalva, és ezek segítségével Schulek Alfréd állította időrendbe Károly Róbert budai veretű, vagy legalább is bizonyos valószínűséggel budai vereteknek tekinthető pénzeit. Minthogy számottevő bizonyíték azóta sem merült fel összeállításának lényegesebb

⁶³ *Szekfü* 7—11. és 12—15.

⁶⁴ *Uo.* 16—23. és 24—35.

⁶⁵ *Hóman KR.* 224.

⁶⁶ *Horváth* 16., *Alessandro Mihalik*, I maestri orafi Pietro e Niccolò Gallicus di Siena in Ungheria. *Bolletino Senese di Storia Patria* 33—34. 1926—1927.

változtatása tekintetében, az ő nyomán haladunk a budai veretek feldolgozása terén.⁶⁷

A kutatás jelenlegi állása szerint általánosan elfogadott feltevés, hogy az Anjou-kori pénzekben a korona a budai verde jegye. E megállapítás legfőbb érve az, hogy az aranyforintokon csak ez a jegy található, viszont ez a jegy minden aranyforinton előfordul, márpedig vannak évek, amikor — az említett kamarabérleti szerződések tanúsága szerint — aranyforintok kizárólag Budán kerültek kiverésre. További indok, hogy az ugyancsak budai verdejegynek tekinthető B—V és a koronajegy ugyanazon a pénzen együtt sohasem fordul elő. Végül analógiául szolgálhat, hogy a korona jegyű (bár néha más jegyekkel is kombinált) korai cseh aranyforintok is mind prágai veretek.⁶⁸ Az említett B—V jegyen kívül szintén budai jelzésnek tekinthetők a B és B—A verdejegyek is. Ezeket főként a későbbi gyakorlat analógiája alapján lehet budai jelzésnek venni, amikor a B mint kezdőbetű állandóan a budai verdét jelentette. Ezenkívül Schulek budai vereteknek tekinti Károly Róbert azon pénzeit is, melyeken két gránátalma, vagy két üvegcese szerepel verdejegyként. Végül ide lehet sorolni néhány olyan verdejegy nélküli veret is, melyeknek a központi verdéből való kikerülése egyéb okok alapján feltételezhető. Így meglehetősen leszűkül Károly Róbert pénzei között a budai veretek száma, viszont ezek elég nagy valószínűséggel valóban a budai verdéhez kapcsolható példányok. Kételyek azért merülhetnek fel továbbra is, főként a jegy nélküli vagy a nem betűkből álló verdejegyet viselő pénzek budai eredetét illetően, ezeknek kérdését azonban csak az esetleg ezután felmerülő leletek vagy egyéb adatok dönthetik el véglegesen.⁶⁹

Az Anjou-kori budai pénzverésnél háromféle pénzkibocsátással számolhatunk. Arany- és ezüstpénzek, valamint a budai városi pénzek veretése vehető figyelembe. E háromfajta pénzverés belső szervezetére a vonatkozó adatok hiányában nincsenek értesüléseink. Közvetett adatokból azonban úgy látszik, hogy később az arany- és ezüstpénzverés bizonyos fokig elkülönült egymástól, de csak Nagy Lajos korából van határozott bizonyíték erre nézve.

Károly Róbert pénzverésének első periódusa, mint említettük, az 1307—1323 évek közé esett. Ebben az időben pénzverése még teljes mértékben hű folytatása volt a késő Árpád-kori pénzverésnek. A rendelkezésre álló adatok alapján nem sok veret lehet ebbe az időszakba osztani. Úgy látszik, uralma elején a pénzverés még elég szerény méretű lehetett. Schulek szerint valószínűleg a C. I. 381 (?), C. II. 28, 33, 35, 40 és 42 fajok jöhetnek számításba. Valamennyien a bécsi dénárok hatását eláruló éremképeket mutatnak. E pénzekben, akárcsak az Árpád-kori vereteken, semmi olyan megkülönböztető jegyek nem fedezhetők fel, melyek az egyes pénzverdék jel-

⁶⁷ Schulek I. és II.

⁶⁸ (E. Fiala,) Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer. Prag 1888. I. 81.; Horváth 18—19.

⁶⁹ Károly Róbert pénzeit vizsgálva, természetesen lehetne különböző kombinációkkal és jegymagyarázatokkal bővíteni a budai veretek számát. Minthogy azonban konkrét bizonyítékokkal nem lehet az ilyen feltevéseket alátámasztani, Schulek szépen és meggyőzően kiépített rendszerét nem kívánjuk megbolygatni csupán újabb, ingatag feltevések kedvéért.

zéseinak lennének tekinthetők, tehát ezeknél sem lehetséges még a budai veretű változatokat külön választani. Legfőjebb feltételezni lehet, hogy valamennyi faj Budán is kiverésre került. A budai verde mindenesetre kétségtelenül működött ebben az időben. Mutatja ezt részben az említett András kamaraispán személye (1322 előtt), főként azonban bizonyítja egy 1313. évi okleveles adat, amely budai pénzről tesz említést.⁷⁰ Ennek ellenére sem vagyunk abban a helyzetben, hogy a kiverésre került pénzanyagban a budai vereteket meg tudjuk különböztetni.

A pénzverés eléggé zilált ügyének rendezése 1323-ban vette kezdetét a báni dénárok mintájára készült ezüstpénzek veretésének elrendelésével. Ezt az intézkedést a reformok egész sorozata követte, melyek sorában kimagasló jelentőségű volt az aranyforintok verésének elindítása. Hóman mutatta ki, hogy a magyar aranyforint első írásos említése az olmützi püspök 1326. évi végrendeletében található meg.⁷¹ Tehát a magyar aranypénz 1325-től kezdve kerülhetett kiverésre.⁷² Az első magyar aranypénz — előlapján a firenzei liliom, hátlapján Keresztelő Szt. János képével — teljesen a firenzei aranyforintok mintájára készült. A kamarabérleti szerződések szerint három kamarában (Buda, Körmöc és Erdély) verték ezeket a firenzei minta szerint, finom aranyból, de a firenzei aranyaknál valamivel nehezebb súlyban.⁷³ 4 db ilyen aranyforint ért 1 budai márka finom ezüstöt, 3,5 db pedig 1 budai márka közönséges ezüstöt. Az aranyforintok pénzlába úgy alakult, hogy a 23 karát 9 gren finom budai márka aranyból 69 db került kiverésre. Így az aranyforint színsúlya 3,52 g, nyerssúlya pedig 3,55851 g. A színsúly ugyanannyi, mint a firenzei aranyforintoknál, a nyerssúly azonban valamivel nehezebb a firenzei aranyforintok 3,53133 g súlyával szemben a hozzákevert nem nemesfémek nagyobb aránya következtében. Tehát a bérleti szerződések szavait a mérlegelések is igazolják.

A firenzei mintakép művészi visszaadásánál tételezi fel Horváth a Gallicus testvérek szerepét. Horváth egyébként öntudatos művészi eljárást lát az asktéta Ker. János ábrázolásában.

Noha 1325-től került kiverésre ez az aranyforint-típus, a fennmaradt ismert C. 1. példányok Schulek megállapítása szerint csak 1332—1333 óta vert pénzek lehetnek. Ennél korábban készült aranyforint nem maradt fenn, illetve még nem került elő. E megállapítás különösen két feltevésre alapozható. Egyik az, hogy az ismert példányok köriratában az antiqua N betű éppúgy fordítva (N) fordul elő, mint Nagy Lajos C. 62 aranyán, a másik pedig a liliom mezejének úgynevezett ferdén kockás damaszkolása, ami erre az időre jellemző technikai eljárás.

Károly Róbert aranypénze azonban nemcsak ebben az egy típusban

⁷⁰ „marca monete Budensis” N. K. XXV. 95., *Smičiklas, T.*, Diplomatički Zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije VIII. 344.

⁷¹ „de quadam pecunia et de nonaginta aureis monete regis Ungarie” Codex Dipl. Moraviae VI. 243. után *Hóman* KR. 526.

⁷² Talán nem véletlen, hogy a nyitrai káptalan egyik oklevele (1325. II. 24.) zálogügyben aranyokról tesz említést: „pro centum quinquaginta aureorum plene receptorum” *Fejér* VIII. 2. 658.

⁷³ „florenos ad modum florenorum Florencie, de fino auro, sed aliquantum ponderaciores” 1335. és 1336. évi kamarabérleti szerződések.

ismeretes. Ha eredetiben nem is, de legalább rajzban fennmaradt egy másik önálló típusú aranyforint emléke (C. 2). Ennek előlapján ülő király képe látható, a hátlapon pedig kétrés�ű magyar címer.⁷⁴ Az előbbi C. 1 verethez viszonyítva önállóbb, nemzetibb típus, mely ritkasága következtében csak rövid életű kísérlet lehetett. Schulek szerint a C. 6 és részben C. 4 garasok éremképeivel való tipológiai hasonlóság alapján, valamint a feliratok írásmódjának a megfelelő korú ezüstpénzek körirataival való egyezése következtében e kísérleti idő 1331-re tehető. Veretésére a valószínű magyarázat az, hogy miután Firenze állandóan tiltakozott a fiorino d'oro utánzása ellen, sőt a mindenfelé megnyilvánuló utánzások miatt 1322-ben pápai tilalmat is szerzett, Károly Róbert nyilván nem akarta folytatni az utánzást. Így keletkezhetett ez az első elütő jellegű veret a garasok mintájára. Az új típus azonban nyilván nem tudta felvenni a versenyt külföldön a népszerű firenzei aranypénzzel, azért verését abba kellett hagyni, s így maradt veretése csak ideiglenes kísérletezés.

Amennyiben a korona jegy valóban a budai verdét jelenti — és ez már elfogadott feltevés —, az összes fennmaradt aranyforintok budai veretűek, mert ez idő szerint csak korona jegyű példányok ismeretesek. A bérleti szerződések szerint a körmői és erdélyi kamarákban is vertek aranyforintokat, de eddig nem került elő más, mint korona jegyű veret. A korona jegynek a budai verdével való összekapcsolását megerősíti a C. 2 aranyforinton a címer felett levő korona, ami hasonló elhelyezésben a C. 6 garason is előfordul. E kísérleti aranyforint verése pedig nehezen képzelhető el másutt, mint a központi helyzetű budai pénzverő kamarában.⁷⁵ A budai aranypénzverés jelentőségére különben legjobban rávilágítanak az említett kamara-bérleti szerződések (1338 és 1342) kikötései, melyek a körmői és pécs—szerémi kamarák évi bérleti összegét budai veretű aranyforintokban szabták meg. Mindez csak valószínűsíti és erősíti azt a feltevést, hogy a korona budai jegy volt.

Az aranyforintok verésének megindításával Károly Róbert 1325-ben áttért az aranyvalutára. Minthogy azonban az aranyforintokkal sem lehetett kiszorítani az ország területén óriási tömegben forgó cseh garasokat, így a valóságban kettős valuta volt érvényben. Ennek a ténynek a felismerése következtében, valamint a Csehországgal kialakult gazdasági együttműködés eredményeképpen, a garasverés megindításával 1329-ben tényleges áttérés történt a kettős valutára. Ez az áttérés a pénzverés terén határozott javulást eredményezett. Minthogy azonban 1337-ben az arany ára váratlanul az ezüstérték hússzorosára ugrott fel, a két valutapénz eddig állandónak tekintett értékarányát fenntartani nem lehetett, és így 1338-ban megint az aranyvaluta tért vissza. Gazdasági tekintetben ez lett az eredménye az aranypénzek veretésének és forgalmának.

⁷⁴ Egyetlen ismert példánya Hamburgban került elő 1750-ben a Dude gyűjtemény értékesítésekor (*Rupp* II. 16.). Ennek a példánynak a rajzát közli a Corpus, de a példány jelenlegi holléte nem ismeretes.

⁷⁵ A címer feletti koronán kívül a címer mellett S—E betűk is helyet foglalnak a C. 2 aranyforinton. Ezek feloldása nem ismeretes. Schulek feltételezi ugyan, hogy a jegy esetleg Strigoniumot jelenthetné, s ez esetben a buda—esztergomi kamara esztergomi pénzverőjében készülhetett volna, de mindez csak találgatás.

Ugyancsak tekintélyes szerep jutott osztályrészül a budai verdének a garasverés lebonyolításában is. A garasok verése 1329-ben indult meg, miután kiderült, hogy az 1325 óta veretett aranypénz nem szoríthatja ki a cseh garasok forgalmát. Ennek következtében, ha az uralkodó biztosítani kívánta saját pénzeinek kizárólagos forgalmát, akkor gondoskodni kellett az aranyforint és dénár mellett a cseh garasokkal egyenértékű ezüstpénz veretéséről is. A magyar garasok a cseh garasok mintájára készültek, de azokénál valamivel könnyebb pénzláb alapján.⁷⁶ A magyar garasok pénzlábara vonatkozólag három egykorú adatunk is van. Ezekből megállapítható, hogy egy budai márka 1/16 részig égetett (16 latos) pénzezüstből 72 db garas készült. Ezek szerint tehát 1 garas teljes súlya 3,410247 g, színsúlya pedig 3,197106 g.⁷⁷

A magyar garasok verése 1329-ben Kőrmöcbányán indult meg, ahol éppen ebből az alkalomból 1328. nov. 17-én a kőrmöcbányai hospeseket a király a csehországi Kuttenberg hospeseinek szabadságával ruházta fel. Ebből következik, hogy innen jöhettek német pénzverők Kőrmöcre régi kiváltságaik megőrzése mellett.⁷⁸ Így indult itt meg 1329-ben a C. 3 garasok verése előlapon az ülő király, hátlapon a kétrésű (Anjou-magyar) címer képével.

E C. 3 garasok azonban csak a pénzlábat illetőleg készültek cseh mintára, egyébként azonban éremképük inkább a nápolyi garasokra emlékeztet. Fel kell tételezni emiatt, hogy a Kuttenbergből érkezett pénzverők között voltak olasz munkások is, vagy közvetlenül Olaszországból (Nápolyból) jöhettek ide ilyenek.⁷⁹

Felmerül a kérdés, hogy verték-e a C. 3 garasokat Budán is. E garastípusnak ez idő szerint két változata ismeretes. Egyiken a címer felett K betű foglal helyet, a másikon a címer felett nincs semmi jegy. Az előbbi minden bizonnyal kőrmöci veretnek tekintendő, az utóbbinál viszont fenntartással szóba jöhet a budai pénzverő. E jegy nélküli veret budai eredete főként azon az alapon tételezhető fel, hogy később az összes többi garasfaj határozott budai verése kimutatható. Ha tehát minden többi garasfaj kiverésre került Budán mint központi pénzverőhelyen, igen valószínű, hogy az első típus verése sem maradt itt ki. E C. 3. garas — mint említettük — valamivel súlyosabb a többi garasnál, és jóságban I. János cseh király legjobb garasának a súlyát is eléri. Nyilván éppen a túlságosan magas pénzlába miatt nem lehetett a verését sokáig fenntartani.

⁷⁶ A cseh garasok 1300 óta kerültek kiverésre és a 15 latos [937 1/2] finom prágai ezüstmárkából (253,1400 g) 66 db garas készült. Egy garas nyerssúlya 3,8354, színsúlya pedig 3,5957 g volt. *Hóman* MP. 387. skk.

⁷⁷ Az 1330. III. 21-i rendeletben: „Grossos enim sedecime combustionis (faciat de) una marca argenti incidendo sept[ua]ginta du[os] grossos, ex quibus sexaginta quatuor pro marca fini argenti, quinquaginta vero et sex pro marca communi dari (teneatur).” *Hóman* KR. 258. Hasonlóképpen az 1335. és 1336. évi bérleti szerződések. *Szekfü* 7—15. A legelső (1329. évi) kibocsátású garasok azonban az ismert példányok magas átlagsúlya következtében (3,745 g) úgy látszik, hogy súlyosabb pénzláb szerint (1 márka = 62 garas) kerültek kiverésre. A többi garas azonban 1330 óta már mind az említett 72 garasos pénzláb szerint készült. *Schulek* I. 161.

⁷⁸ *Hóman* KR. 88.

⁷⁹ Igen szoros az egyezés a nápolyi garasokkal, különösen I. Roberto (1309—13) garasaival. *Schulek* I. 162.

A következő veretnek (1330—1332. évekből) a C. 6 garas tekinthető. Az érem képe ugyanaz, csak a hátlap körirat kettős körben foglal helyet. E garas keltezését több apró körülmény egybevágása valószínűsíti. Elsősorban és főként a verdejegyei, melyeknek nagy számából ítélve, több helyen verhettek. Minthogy a jegyek közül némelyik egyezik az 1328-ra keltezhető C. 49 „banalis cruciatus” nevű dénáron (Z—A, két korona) és a szintén korai C. 29 „lyliatus” nevű dénáron (B—T, Z—A) előforduló jegyekkel, feltételezhető ezek korbéli összetartozása. Erre az időre datálják a körirat „Karulus” és „Ungaria” kifejezései is, miután Schulek megállapítása szerint a Karulus alak megelőzi a Karolus formát, és az utóbbi csak 1332 óta jelentkezik az éremkőiratok szövegeiben. Végül említhető a hátlap címere felett feltűnő liliomszerű díszítmény, mely erősen emlékeztet az 1329-i (illetve 1327-i) budai pecsét címerképe felett előforduló hasonló díszítményre.⁸⁰ Az ily módon kronológiailag meghatározott C. 6 garas budai veretei B—A, b—V, két korona és címer felett korona jegyekkel fordulnak elő.⁸¹ A többféle jegyváltozathból következtetve, e garasfaj több éven keresztül kerülhetett kiverésre Budán is.

Az időrendben ezután következő garasok verésére részben írott forrás is áll rendelkezésre. Az 1335. évi körmöci kamarabérleti szerződés szerint ugyanis ott a garasokat az előző évben Budán készült garasok mintájára kell verni.⁸² Az 1336. évi erdélyi kamarabérleti szerződés hasonlóképpen ugyanazt rendelte el.⁸³ Így tehát bizonyos, hogy az 1334. és 1335. években folyt Budán garasverés, miután a következő években az itteni veretek szolgáltak mintaképül a körmöci illetve erdélyi garasveréshez. Természetesen abból a tényből, hogy 1336-ban az 1335-i budai garasok típusát írja elő a szerződés, arra kell következtetni, hogy még 1336-ban is ugyanazon típus verése folyt tovább. Nem valószínű ugyanis, hogy Budán más garast vertek volna 1336-ban, mint amelyet előírtak az erdélyi kamara részére. Így a következő garasfaj verési ideje Schulek szerint 1333—1335, szerintünk a mondottak értelmében inkább 1333—1336.

Mint soronlevő veretek a C. 4 és C. 5 garasok jöhetnek figyelembe. Mind az előlap, mind a hátlap éremképe lényegileg ugyanolyan, mint a megelőző C. 6 típuson, csak részleteltérések figyelhetők meg. Így az ülő király rajza mindhárom típuson eltérő, majd a C. 4 és 5 fajoknál a hátlap-kőirata nem kétsoros, hanem csupán egysoros, viszont a belső kört ornamentika tölti ki (a C. 4-nél körökben liliomok, a C. 5-nél körökben keresztcsékek). A C. 4 és 5 fajok között további szoros kapcsolat állapítható meg egy hibrid veret felbukkanása óta, mely a C. 4 előlapjának és a C. 5 hátlapjának verőtoveivel került kiverésre. E hibrid veret azt bizonyítja, hogy e két fajnak a hibrid veret révén összefüggő változatai ugyanazon pénzverdében,

⁸⁰ *Nyáry Albert*, A heraldika vezérfonala. Bpest 1886. VIII. t. 67.

⁸¹ A B—A jegyű változat csak Rupp közléséből (V. Spec. XII. t. 341) ismeretes. Schulek szerint a címer felett koronát mutató változat a legkésőbbi veret, mert Nagy Lajos garasain (C. 67 és 68) is a címer felett korona verdejegy van.

⁸² 1335. III. 26.: „grossos ad modum grossorum nostrorum anno iam elapso per cives Budenses fabricatorum” *Szekfü* 7.

⁸³ *Szekfü* 12. (1336. III. 25-én keltezve).

egymástól nem távoli időben (valószínűleg közvetlenül egymásután) kellett hogy kiverésre kerüljenek.

A C. 4 garas kétféle változatban fordul elő (címer felett semmi, és címer felett csillag), a C. 5 viszont csak egyféle jeggyel ismeretes (két gránátalma). E jegyeiktől függetlenül az előlapi ülő király alatt néha előfordul rozetta, néha nem. A budai veretek megállapításánál abból kell kiindulni, hogy Budán bizonyára minden típus kiverésre került, hiszen a kamarabérleti szerződések a budai vereteket állítják mintaképpül. Ennek következtében a csupán egyféle jeggyel (két gránátalma) ismert C. 5 garasok bizonyára budai veretek. Miután pedig a C. 4/5 hibrid veretű garas előlapja, mint tényleges C. 4 veret, jegy nélküli hátlappal fordul elő, valószínű, hogy a C. 4 garas jegy nélküli változatai szintén budai veretek. A két faj egymáshoz viszonyított időrendjét illetően — elfogadva Schulek beosztását — első lenne a C. 5 (1333) és a következő a C. 4 (1334—1336). Ezt a keltezést a bérleti szerződések idézett szavai is támogatják, melyekből az derül ki, hogy ezekben az években általában azonos garasfaj került kiverésre, s valóban e két faj között lényeges különbség nincs. Arra is van némi valószínűség, hogy a kibocsátások sorrendjét meg lehessen állapítani. Ugyanis a C. 4 garasok jegy nélküli veretei között az előlapon rozetta nélküli ülő királyt ábrázoló típus lehetne az első, a rozettás típus a második, végül az ugyan-csak rozettás, de a hátlapon a címer felett csillagot mutató változat a harmadik kibocsátás. A jelek növekvő száma jelentené a kibocsátások sorrendjét, de hogy ez a sorrend egyben egymásután következő éveket is jelent-e, az már további megoldandó kérdés.⁸⁴

Végül az utolsó garasveret a C. 7, melynek előlapján a szokott ülő király képe látható, a hátlapon azonban struccfejes sisakdísz alatt van elhelyezve a magyar címer. Ez a típus nyilvánvalóan azonos az egykorú forrásokban 1338—1342 között emlegetett „grossus cum clypeo” garasfajjal. További bizonyíték e garas utolsó helyére az, hogy Nagy Lajos ezt a típust vette át és folytatta a C. 70 garasán. Mellette szól még a C. 15 dénár éremképevel való tipológiai egyezés is, amelyik Károly Róbert utolsó dénárverete. Végül közvetve ezt a keltezést igazolja a strucc sisakdísz a hátlapon, mert a strucc mint éremkép a király utolsó pénzeire jellemző ábrázolás. Schulek korrendje szerint ezt a garasfajt 1336—1337 években verték. Minthogy azonban az előbbi garas verési idejét 1336 évre is kiterjesztettük, a C. 7 verési idejét 1337-re lehet korlátozni. Ez az utolsó garas többféle jeggyel ismeretes. Budai veretként csupán a B—V jegyű változat jöhet figyelembe. Ezt a jegyet azonban csak Rupp közléséből ismerjük.⁸⁵ Ha ilyen jegyű garas tényleg létezett, akkor ez lenne Károly Róbert utolsó budai veretű garasa. Ugyanis 1338-ban az aranyvalutára történt áttéréssel megszűnt a garasverés, és csak Nagy Lajos korában újult fel megint.

⁸⁴ Schulek I. tanulmányában a csillagot körmőci jegynek tekintette egyrészt azon az alapon, hogy a bérleti szerződés szerint ott is kellett volna ez időben garast verni, másrészt pedig azért, mert Nagy Lajos C. 64A aranyának egyik változatán csillag fordul elő azon a helyen, ahol egy további változaton korona jegy áll. De valószínűbbnek látszik a fent közölt feltevés, mely e jeleket csak emissziós jegyeknek tekinti. Később maga Schulek is — módosítva ezt a véleményét — a csillagot inkább mûhely- vagy kibocsátási jegynek tekintette. *Schulek* II. 55.

⁸⁵ *Rupp* II. VI. Spec. XII. t. 342. típus.

A garasverés felállított korrendjének részletei talán még nem egészen helytállóak, a verési évek esetleg módosulhatnak némileg, de Károly Róbert garasainak verési sorrendje a megállapított C. 3, 6, 5, 4 és 7 marad akkor is. Sok apró közvetlen és közvetett bizonyíték mutatja e sorrend helyességét, és a budai verében valamennyi típus veretésével számolni lehet.

Az aprópénzeknél (dénár és obulus) bonyolultabb a helyzet a budai veretek megállapítását illetőleg. Mint említettük, 1308—1322 között egyáltalán nem lehet kiválogatni a budai veretű pénzeket a fennmaradt érem-sorozatból. Ezután is még sok a kérdőjel, bár az aranyforintok és garasok jegyeivel való analógiák révén némi lehetőség mégis nyílik a budai veretű pénzek megállapítására. A forrásokban is feltűnik időnként a budai dénár neve. Így 1329-ből egy oklevélben,⁸⁶ majd a még idézendő kamaraberleti szerződésekben. Bizonyos tehát, hogy a budai verde működött az aprópénz-verés terén is, és a jegyek segítségével néhány valószínű budai veretre 1323-tól kezdve rá is lehet mutatni.

A pénzügyi reform 1323-ban a királynak Temesvárott, január 6-án kelt rendeletével indult meg. Ebben a rendek kérésére elrendelte, hogy a királyi kamara eddig kibocsátott silány pénzeinek kiküszöbölése végett új, jó, állandó értékű és az egész országban mindenütt forgalomba hozandó pénzt kell verni. A reform költségeire a rendek az 1323. évben minden jobbágytelek után egyszer s mindenkorra fizetendő fél fertő ezüst vagy ugyanannyit érő dénár rendkívüli adót ajánlottak fel. Közli a rendelet a verendő pénzek ligáját is, mely szerint a nyolcadrészig égetett ezüstről kell verni az állandó értékű dénárokat, a régi báni dénárak súlyában, amint azt néhai István bán verette IV. Béla király korában.⁸⁷ Tehát áttérés történt a régi IV. László-kori szlavón báni pénzverésre, melynek pénzlába szerint egy magyar márka 0,875-ös finom ezüstről készült 280 dénár (budai márkára átszámítva 298 dénár), tehát egy báni dénár nyerssúlya 0,8334 g volt, színsúlya pedig 0,7292 g.⁸⁸ Úgy látszik azonban, hogy 1325-től kezdve könnyebb pénzlábra tértek át, és ez fokozatosan csökkent egészen 1335-ig. A királyi báni dénárak verési ideje 1323—1333. Arra nézve nincs bizonyíték, hogy a *lucrum camerae* fejében szedendő rendkívüli adó életbelépett-e, vagy nem, de a reform igen nagy jelentőségű volt, mert az évi pénzűjtés századok óta érvényben levő rendszerén először ütött rést. Sajnos a reform különböző okokból nem járt sikerrel és lehet, hogy már előbb is, de 1329-ben bizonyosan megint visszatértek az évi pénzűjtés régi rendszerére.

Ebből az időből, vagyis az állandó pénz veretésére való törekvés éveiből (1323—1329) csupán egyetlen budai veretet lehet kimutatni. Ez a C. 49 dénár két korona jeggyel. Hátlapi éremképe igen emlékeztet a báni

⁸⁶ „marca monete Budensis” *Fejér* VIII. 6. 110.; N. K. XXV. 1926. 95. Csak az a kérdés, hogy királyi vagy városi veretű dénár értendő-e alatta?

⁸⁷ „bonos novos denarios scilicet oct[ave combust]ionis per totum regnum nostrum ad pondus denariorum banalium antiquorum, quos Stephanus quondam banus tempore domini Bele regis — — — cudi fecerat — — — ut pro tribus viennensibus v[nus novus] denarius camere nostre et pro duobus antiquis banalibus similiter unus novus denarius, pro uno autem grosso boh[emico] tres novi denarii, pro argento vero cum pondere budensi ad unam marcem quinque penze novorum denariorum — — — cambiantur — — —” *Zimmermann* I. 370.; Anjou Okmt. II. 59—60.

⁸⁸ *Hóman* MP. 340.

dénárok éremképére. Hóman megállapítása szerint is 1325—1329 közt kibocsátott veret lehet, és azonosítja a pápai tizedjegyzékekben 1332—1334 években szereplő „denarius cruciatus” vagy „banalis cruciatus” nevű és ekkor már csak Erdélyben itt-ott használt, de egyébként a forgalomból kivont régebbi pénzfajjal.⁸⁹ Hóman több hasonló veretet sorol a „cruciatus” sorozat tagjai közé, és ezeknél a csökkenő átlagsúly adhatja ki az időrendet. Miután mind súlyra (0,69), mind a rezes szint tekintve, finomságra nézve is a C. 49 a leggyöngébb köztük, Schulek a sorozat utolsó tagjának tekinti, 1328-ból. Egyébként a körirat „Karulus” névformája is ezekre az évekre keltezi e dénárt. E pénzfaj többféle jeggyel ismeretes, s ezek közül a két korona jegyű példányokat lehet budai vereteknek tekinteni. Különbösen ugyanez a jegy a C. 6 garason is előfordul, melynek verési ideje (1330—1332) közel esik e dénár kibocsátási idejéhez.

Tekintettel arra, hogy 1325 óta előbb az aranyvaluta volt érvényben, majd később 1329-től kezdve pedig a kettős valuta lépett életbe, melyek pénzegysége az aranyforint, illetve a garas volt, az aprópénznek csupán váltópénz szerep jutott. Minthogy pedig 1329-ben az évi pénzüjtás rendszere megint felújult, egészen 1338-ig, az állandó pénz veretéséig, az aprópénzek megint évenkénti kényszerbevitel alá kerültek.

Az 1330. évi dénárveretekre nézve forrásadattal is rendelkezünk a szomolnokai kamarabérleti szerződésből. Innen ismeretes, hogy a dénárt 1/3-ad részig égetett (0,666) finom ezüst márka = 10 pensa (400 db) pénzláb alapján kellett verni.⁹⁰ Schulek e rendelet alapján vert pénzt a C. 29 „lyliatus” nevű dénárban véli felismerni, de ez budai jeggyel nem készült.⁹¹ Van azonban Schuleknek egy megfigyelése, mely szerint csaknem minden garasveretnek megfelel egy-egy dénár, illetve obulusveret, melyek tipológiailag kapcsolódnak az illető garasverethez és azzal egy időben egyszerre kerültek kiverésre. E megfigyelés alapján a C. 6 garashoz a C. 11 dénár és a C. 12 obulus kapcsolódnak. Valóban az éremképek szemlélésénél a tipológiai egyezés közöttük rendkívül feltűnő és meggyőző. Olyan részletekre is kiterjed az egyezés, hogy például a köriratban azonos Karulus kifejezés olvasható, vagy a címer felett liliom foglal helyet. Miután pedig a C. 6 garas 1330—1332 években került kibocsátásra, e két aprópénzfaj veretése is erre az időre tehető.⁹² Úgy a C. 11 dénár, mint a C. 12 obulus csak jegy nélküli veretekben ismeretesek. Ebből következik, hogy csupán egyetlen pénzverőben kerültek kiverésre, és itt merül fel későbbi hasonló analógiák alapján is a budai főpénzverő szerepe. Ezek szerint tehát az 1330—1332 közötti, időben (talán éppen 1330-ban) a budai pénzverő verte a C. 11 és 12 báni

⁸⁹ *Mon. Vat.* I. 1. 113., 114., 119., 120., 126., 127.; *Hóman KR* 93. o. 1. jegyzet.

⁹⁰ 1330. III. 21.: „Parvos autem denarios fabricari faciet tercie combustionis incidendo de una marca decem pensas et dando ex eisdem similiter decem pensas pro marca fini argenti” *Hóman KR*. 258.

⁹¹ Ismeretes ugyan e dénárfajnak B—T jegyű változata, de Schulek e jegyet Besztercére oldja fel. Bár konkrét adat nem bizonyítja e feloldás helyességét, ez idő szerint még sincs okunk ebben kételkedni.

⁹² Hóman még az 1323—1325. évekre datálta ezeket a pénzeket, Schulek viszont 1330-ra és a garassal való összefüggés teljesen meggyőző érv Schulek keltezése mellett.

dénárt, illetve obulust, a többi verde pedig a C. 29 bécsies típusú lyliatust, minthogy az utóbbi többféle jeggyel fordul elő.⁹³ Tekintve, hogy a báni dénárrok verése 1333-ig tartott, az említett két faj lenne az utolsó, báni mintára vert budai pénz.

A garasok ismertetésénél budai jegynek tekintettük a két gránátalma jegyet, főként azért, mert a C. 5 garas más jeggyel nem fordul elő. Ennek analógiájára budai veret lehet a C. 43 széles bécsi dénár, mely szintén csak két gránátalma jeggyel ismeretes. E dénárnak húsvéti bárányt ábrázoló hátlapi éremképe teljesen a bécsi dénárrok befolyását árulja el. Érthető a veretése, mert a rendes királyi pénzek mellett ez időben készültek silányabb ezüsből „széles bécsi” és „igen kis bécsi” néven ismert dénárrok is az általános népszerűségnek örvendő valódi bécsi dénároknak a forgalomból való kiszorítása érdekében. Ez a dénár az éremkép tipológiai egyezésén kívül a 0,70 g-os átlagsúly következtében is a széles bécsi dénárrok közé tartozik, és veretési idejét a közös gránátalma verdejegy következtében a C. 5 garas veretése körüli időre, azaz az 1333—1334 évekre lehet helyezni.⁹⁴

Stílusjegyzés alapján ugyanezen időre keltezte Schulek a C. 37 dénár verését is. Feltűnő egyezést talált a két éremfaj (C. 43 és C. 37) között. Ilyen a betűk azonossága és a köriratban a ritka „primus” szó előfordulása stb. Ezen az alapon a két veretet azonos pénzverdéből, jelen esetben a budai-ból lehet származtatni.⁹⁵ A C. 37 fajon a címer mellett levő jelek (félhold, három pont) kibocsátási jegyeknek tekinthetők.

1335-ben egykorú forrás említi a budai dénárverést, mert a körmöci kamara bérleti szerződése a budai dénárrok mintájára rendelte el a pénzverést, és a pénzlábat illetőleg a harmadrészig égetett ezüst márkájából 14 pensa (560 db) dénárt kellett verni.⁹⁶ Nemcsak Körmöcön, hanem az egész ország területén hasonló alakra és ligára kell verni a pénzt e szerződés szavai szerint. Az 1336. évi erdélyi kamarabérleti szerződés szintén ugyanezen pénzláb szerinti dénárrok verését írja elő, anélkül azonban, hogy ezúttal a budai mintára hivatkoznék.⁹⁷ A két szerződés szövegéből tehát bizonyossá válik, hogy 1335—1336. években „parvus” dénárrok kerültek kiverésre, melyeknek átlagsúlyát Hóman 0,438 g-ra számította ki. Feltehető, hogy a budai pénzverde nemcsak 1335-ben, hanem 1336-ban is verte ezeket, ha az utóbbi évből nem is hivatkozik ezekre, mint példaképekre az erdélyi kamarabérleti szerződés.

Két olyan pénzfaj van Károly Róbert pénzei között, melyeknek átlagsúlya az előírt pénzlábnak eléggé megfelel. Egyik a C. 25 (0,38 g

⁹³ A C. 29 lyliatus dénár átlagsúlya (0,54 g) nem felel meg jól az említett rendelet pénzlábanak, viszont a finomsága (0,700) közel áll hozzá. A C. 11 0,76 g átlagsúlya és 0,850-es finomsága azonban semmiképpen sem hozható kapcsolatba a rendeletben előírt pénzlábbal, és ezt is figyelembe véve a többi bizonyítékkal együtt, valószínűvé válik a közölt időrendi beosztás.

⁹⁴ Schulek szerint inkább 1334-re.

⁹⁵ Schulek I. 171. Ennek ellenére ezt az éremfajt a budai veretű pénzek táblázatába nem vette fel. (Schulek II. 68.)

⁹⁶ 1335. III. 26.: „et parvos denarios ad modum denariorum Budensium. — — — Parvos quidem denarios faciet tercie combustionis, incidendo de una marca quatuordecim pensas” *Szekfü* 7.

⁹⁷ 1336. III. 25. *Szekfü* 12.

átlagsúllyal), másik a C. 30 (0,406 g átlagsúllyal). Miután a C. 30 képverete (koronás királyfej és strucc) igen jól egybevág a C. 7 garas éremképével, Schulek említett megfigyelése alapján ennek veretése a C. 7 garas veretési idejéhez kapcsolható, és így kibocsátása szintén az 1337. évre tehető. Ennek megfelelőleg a C. 25 lenne a korábbi (1335) veret. E C. 25 korona éremképe igen emlékeztet a budai pénzek korona jegyére. Egyébként mindkét érem jegy nélküli faj, és erről az oldalról sincs akadályja annak, hogy budai vereteknek tekintsük őket.⁹⁸

Ismeretes még egy rendkívül ritka éremfaj, amelyik szintén ezen évekből való budai veretnek tekinthető. Ez a Rupp II. 362. sz. dénár,⁹⁹ mely lényegileg a C. 25 és C. 30 hátlapjainak éremképeit (korona és sisakdíz) egyesíti, és ezzel mintegy szorosabbra fűzi a két faj összetartozását. Az érem 0,375 g átlagsúlya és a hátlapi körirat formája is ezekre az évekre datálja e veretet. Schulek az 1335-i visegrádi kongresszus eseményével hozza összefüggésbe a veretését 1336-ból mint esetleges emlékpénzt. Ezzel lehetne magyarázni rendkívüli ritkaságát is.

1338-ban — a már vázolt okok miatt — áttértek az aranyvalutára, és az aranyforintok kivételével minden eddigi pénz verésének megszüntetése után állandó értékű új királyi váltópénz került forgalomba. Az új veretekre nézve az ez évi szomolnoki kamarabérleti szerződés ad felvilágosítást. Eszerint kétféle pénzt kell verni, úgymint nagyobbat és kisebbet. A nagyobbakban annyi ezüstnek kell lenni, mint a teljes súlyú széles bécsiékben és ezekből 8 pensa (320 db) ér egy ezüst márkát, a kisebbekben (obulus) pedig annyinak, mint a teljes súlyú fél bécsiékben, s ezekből 16 pensa ér egy márka ezüstöt.¹⁰⁰ Tehát az új állandó királyi veretek a bécsi dénárok finomságában készültek.¹⁰¹ Ugyanez a szerződés elrendelte, hogy minden kamaraispán a maga jelét tegye rá a kamarájában vert pénzekre, hogy felismerhető legyen, melyik az ő verete. Voltaképpen ez az első ismert ilyen természetű rendelkezés, és ezóta válik könnyebbé a jelek révén az egyes pénzverdékből kikerült pénzfajok meghatározása. Az új állandó értékű pénz ezután Károly Róbert haláláig azonos pénzláb szerint került kiverésre.

⁹⁸ Schulek a budai pénzek táblázatában (*Schulek* II. 68) a C. 48-at is felveszi kérdőjellel az 1335. évi budai pénzek sorába. Semmi különösebb érv nem szól azonban e pénzfaj budai eredete mellett, és nem valószínű, hogy ugyanazon évben kétféle pénzfaj is került kiverésre.

⁹⁹ A Corpus nem közli ezt az éremfajt. Nyilván eredeti példány nem került Réthy kezébe és Rupp rajzának nem adott hitelt. Schulek C. 30A jelzéssel látta el e típust.

¹⁰⁰ 1338. III. 29.: „cudent et facient bifformes denarios perpetuo duraturos, cum aliis denariis per alios comites camerarum fabricandis uniformiter per totum regnum nostrum discurrentes, scilicet maiores et minores, ita quod in maiori denario tantum erit de argento, quantum in lato Viennense bene ponderato et octo pense ex eisdem marcam ponderabunt et current pro marca fini argenti in montanis, minores eciam faciat pro medietate ipsius maioris monete valentes, qui obuli vocantur et in ipso minori denario tantum erit de argento, quantum in medio Viennense bene ponderato, ex quibus sedecim pense current pro marca fini argenti et ponderabunt marcam.” *Szekjü* 17.

¹⁰¹ Pénzlábuk a következő: 1 m. 666-os finom pénzezüst = 8 pensa = 320 dénár, 1 dénár teljes súlya 0,76730 g, színsúlya 0,51153 g, az obulus ennek fele (0,38365, illetve 0,2557 g). *Hóman* KR. 104.

Erre nézve igazolást nyújt az 1342-i pécs—szerémi bérleti szerződés, mely ugyanilyen pénzláb szerint rendelte el a dénárok verését.¹⁰²

Az utolsó évek (1338—1342) vereteit Hóman a C. 43 és C. 46 fajokban vélte felismerni, de Schulek meggyőző érveléssel és többirányú, részben közvetett, részben közvetlen bizonyító adattal kimutatta, hogy az utolsó veretek csak a C. 18 dénár és C. 19 obulus, valamint a C. 15 dénár lehetnek. Ezek Károly Róbert leggyakrabban előforduló pénzei, és a leletadatok szerint is utolsó vereteinek tekinthetők.¹⁰³ Az utolsó előtti veretnek (1338-ból) a C. 18 dénár és C. 19 obulus tekinthető, főként azért, mert a bérleti szerződés előírta az obulusok verését is, viszont 1338 után Károly Róbert minden kisebb pénzfaj verését beszüntette. Ezzel az intézkedéssel kívánta ugyanis elérni, hogy az 1342-i kamarabérleti szerződésben említett sokféle bécsi és egyéb hasonló kis pénzfajoknak a forgalomból való kiküszöbölése nehézség nélkül menjen végbe. Ezt a kelezést címertani indok is támogatja, mert a C. 18 dénár Anjou-magyar címerrel az 1334. és 1335. évi pecsétek alapján csak 1335 utáni veret lehet. Végül az említett 1338. évi bérleti szerződés szerint Körmöcbányán és Szomolnokon is verték e pénzeket, s valóban ismeretesek a C. 18 C—R és S—T jegyű változatai is. Budai eredetűeknek tekinthetők a C. 18 dénár B—V, B [a címer felett], és két üvegese [esetleg elrajzolt gránátalma]¹⁰⁴ jegyű változatai, valamint a C. 19 obulus B—V, B—V//B [a címer felett] és az utóbbi jegy fordított V—B//B jegyű veretei.

Végül utolsó pénzfajként a C. 15 dénár könyvelhető el az 1339—1342. évekből. Schuleknek e kelezés mellett szóló meggyőző érve, hogy ez a pénzfaj Károly Róbert leggyakoribb verete, márpedig az 1342-i bérleti szerződésből ismeretes, hogy évenként és kamaránként 1000 márka mennyiségben vertek pénzt, ami igen tekintélyes összeget (kb. 480 000 db) jelentett. Továbbá ezen a pénzfajon fordul elő a legtöbbször verdejegy, ami feltétlenül nagy mennyiségű és hosszabb ideig tartó verésre vall. Végül utolsó veret lehet azért is, mert Nagy Lajos ennek a típusát verette tovább a C. 71 dénár éremképén. 1337 utáni verésre vall az a körülmény is, hogy éremképe szorosan kapcsolódik az utolsó (C. 7) garas ábrájához. Budai veretnek a B jegyű példányok tekinthetők, de ez idő szerint csupán egy ₤—V jegyű változat ismeretes mint budai veret.¹⁰⁵

¹⁰² 1342. II. 2.: „faciet fabricari integros denarios camere nostre argenteos, vere combustionis tercię, ad modum et formam ac valitudinem denariorum nostrorum preteriti, tercii et quarti, eosdem ampliando in vera et recta combustione tercię, ex quibus de una marca fini argenti duodecim pense incidentur et octo pensa ex eisdem et non plures unam marcam ponderis Budensis in statera ponderabunt et current pro marca fini argenti in montanis.” *Szekjü* 24.

¹⁰³ Így az újszegedi leletben csak a C. 18 és C. 15 fordult elő (*N. K.* 1912. 14.), majd a tápiósápi leletben a magyar pénzek sorában Nagy Lajos két pénzfaján kívül megint csak a C. 18 és C. 15 fajok szerepeltek. *Schulek* I. 157.

¹⁰⁴ Schulek szerint izmaelita jegy lehet. Rupp szerint az üvegese Narbonne tartomány jelképe, ahonnan az Anjou-ház ered, és Mária Magdolnának, e tartomány védszentjének tiszteletére látszik célozni. *Rupp* II. 11.

¹⁰⁵ Obulus (C. 16) csak K jeggyel ismeretes, de ez is annyira ritka példány és silány veret, hogy inkább egykorú hamisítványnak tűnik fel. Az 1342-i bérleti szerződés nem is említ obulus-verést.

Károly Róbert pénzeinek kritikai átvizsgálása után a valószínűség reményében ennyit lehet budai veretnek tekinteni. Összes vereteihez viszonyítva a feltételezett budai eredetű aprópénzek száma nem nagy, de figyelembe kell venni, hogy a királyi veretek mellett készültek Budán — ezután ismertetendő — városi pénzek is. Az utolsó veretek különféle verdejegyei, melyek általában a különböző pénzverdék kezdőbetűjének felelnek meg, nagy mértékben valószínűsítik a B betűnek budai jegyként való felfogását. Az utolsó években Szatmári Miklós (Nicolaus dictus de Zothmar) volt Budán a kamaraispán, de a B—V jegy második betűje nem felel meg az ő nevének. Úgy látszik, a B—V Buda két első betűje lehet, mint a C—R Cremnitium esetében. Bizonyos, hogy Károly Róbert pénzeinek sorozatában a budai veretek meghatározása nem áll még abszolút szilárd talajon. Elképzelhető, hogy bővebb forrásanyag vagy egyéb bizonyíték felbukkanása esetén a kialakított kép némileg módosul, de ismereteink jelenlegi állása szerint minden figyelembe vehető közvetett bizonyíték felhasználásával és a pénzverőjegyek segítségével az ismertetett éremanyagot jóhiszeműen lehet Károly Róbert budai veretű pénzeinek tekinteni.

BUDAI VÁROSI PÉNZEK (KÁROLY RÓBERT ÉS NAGY LAJOS KORA 1311—1355)

Anjou-kori aprópénzeink sorában mind Károly Róbert, mind Nagy Lajos veretei között előfordul néhány olyan dénár, melyek részint köriratuknál, részint pedig éremképüknel fogva összefüggő sorozatot és a királyi verektől különálló csoportot alkotnak. A veretek általában a bécsi dénárok befolyását árulják el, és egy részüknel a köriratban szerepel valamilyen formában Buda neve, más részüknel pedig az elő- vagy hátlapi éremkép egy várkapu, ami nyilvánvalóan Buda város címeréből vett ábrázolás. Ezek az első pillantásra feltűnő jellegzetességek már régóta önkéntelenül kiváltották azt a feltevést, hogy a szóban forgó pénzek Buda város autonóm veretei lehetnek.

E feltevés azonban nem egészen magától értetődő, mert a magyar pénzverés történetének egész folyamán a pénzverési jog mindig féltékenyen őrzött felségjog lévén, igen ritka, mondhatni kivételes tünemény a megengedett, tehát jogos autonóm pénzverés. Csupán egy-két ilyen kivételes esettel találkozunk, ellentétben a kifejlődött hűbéri rendszer következtében szétdarabolt nyugat-európai pénzveréssel. Az Árpád-korból mindössze a vezérek pénzverése a XI. sz.-ban és a szlavón báni pénzverés a XIII. sz. közepe óta említhető ilyen autonóm jellegű pénzverésként. Minden valószínűség szerint valamilyen hasonló természetű pénzverés eredményei lehetnek e budai vonatkozású dénárok is.

Maga Buda város történetének egyik legsúlyosabb korát élte át a XIV. sz. elején. Sokáig mint ellenfél állott szemben Károly Róberttel, majd a király mindenütt — így Budán is — hatalomra jutva, a király és a város között a viszony megenyhült, és ezután a város sokat köszönhetett neki, valamint utódjának: Nagy Lajosnak is.

E különös pénzek verésére nézve semmiféle egykorú adattal nem rendelkezünk, s csupán a feliratok és éremképek, valamint különböző

közvetett adatok segítségével levont következtetések útján kísérelhetünk meg némi világot vetni ezek veretési körülményeire.

A leglényegesebb kiindulási pontok a Buda nevét magában foglaló éremkőiratok, amelyek többféle formában fordulnak elő. Így *Moneta Budensium* (C. 58, 59, 60, 98, 99, 100 és 101), *Civitas Budensi(s?)* (C. 56) és *Libertas Budensium* (C. 57) alakban. Ezek nyilvánvalóan bizonyítják, hogy a szóban forgó pénzek feltétlenül Budán kerültek kiverésre. Másik támaszpont a várkaput mutató éremkép (C. I. 330, C. 36, 39 és 57), ami Buda címeréből vett ábrázolás lévén, ugyancsak budai verésre enged következtetni. Végül külön is említhető a C. 57 dénár, melyen az egyik oldalon a *Libertas Budensium* körirat, a másikon a várkapu éremkép szerepel, tehát mintegy összekötő kapocs a két említett csoport között.

A várkapus éremkép szorosan összefügg Buda város 1329-ből fennmaradt első pecsétjével.¹⁰⁶ Ennek egyik oldalán pólyás címerpajzs, a másikon háromtornyú várkapu képe látható. Mindkettő Buda címere, de a pólyás címer a korábbi, még az Árpád-korból való, a másik pedig a későbbi, és ez Károly Róbert idejéből származhat. Valószínű, hogy akkor vette fel Buda ezt az új címet, amikor 1311-ben a király megerősítette a város régi kiváltságait. E pecsét háromtornyú várkapuja ismétlődik az említett pénzekben, következésképp e pénzek veretése csak 1311 után képzelhető el. Gárdonyi is kapcsolatba hozza a pecsét utóbbi címerképét a pénzekkel, de nem lévén okleveles adat a budai polgárok pénzverési jogára, kétségbevonja, hogy ilyen joguk egyáltalán létezett. Szerinte a budai polgárok a kamaraispánok számára verték a pénzeket, ugyanúgy, mint más pénzverőhelyeken. Mint-hogy azonban Budának érdekében állott, hogy jó pénzzel rendelkezék, s különben is a budai veretek mintául szolgáltak a többi verde számára, innen származott volna a budai pénzek különös körirata. Ő tehát e pénzekben nem lát többet, mint egyszerűen a budai kamarában vert királyi dénárokat.

Az egész egykorú pénzverési anyag együttes vizsgálata mellett azonban ez a felfogás nem fogadható el. Elsősorban azért nem, mert a mintaképpül szolgáló budai pénzek és a szóban forgó városi dénárok nem azonos veretek. Károly Róbert korából valóban több forrás említi az egész országban és minden pénzverőben a budai mintára egységesen veretendő dénárokat. Ismerjük is ezeket a vereteket, sőt említettük ezeknek igen nagy valószínűséggel budai jegyekkel ellátott változatait is. Ezek a budai jegyű királyi dénárok tehát — a verdejegyeiktől eltekintve — pontosan ugyanolyan éremképpel rendelkeznek, mint a többi verdék veretei. Ez természetes is, tehát nem a Gárdonyi szerint „eszményi pénzként” vert *Moneta Budensium* köriratú vagy várkapus éremképű budai városi dénárok szolgáltak mintául a többi verde számára, hanem az előírt éremképpel és a megszokott pénzláb szerint vert budai jegyű (vagy jegy nélküli budai veretű) rendes királyi dénárok. A második ok, ami ellene szól Gárdonyi feltevésének, a „*Moneta Budensium*” körirat. Egyrészt a többi verdéből analóg köriratú pénz nem került ki, másrészt pedig, amikor az egykorú források a pénzek említése

¹⁰⁶ *Gárdonyi Albert*, Buda város legrégebb pecsétje. Turul, XXIX. 1911. 119. (1329. XI. 29-i keltezésű oklevélen).

alkalmából megjelölik esetleg a verdehelyet is, az mindig jelzői formában történik.¹⁰⁷ Itt viszont a köriratban szereplő birtokos eset nyilván azt akarja kifejezni, hogy a szóban forgó érme a „budaiak pénze” és nem egyszerűen csak budai veretű pénz. Nyilvánvaló tehát már csak a körirat szövegéből is, hogy e pénzek nem egyszerűen királyi veretek, hanem valami különleges esettel állunk szemben. A körirat különlegessége nemcsak abból áll, hogy a többi verdék kibocsátásain nincs analóg körirat az illető verdék hasonló formában történt említésével, hanem az Anjou-kori budai városi dénárók kivételével az egész középkori magyar pénzverésben nem találunk példát ilyesmire, sem a budai verdéből, sem a többi pénzverőből kikerült pénzeken.

A budai dénárók éremképe az említett városkapun kívül még az uralkodó mellképe, nevének kezdőbetűje (K és L), magyar-Anjou címer, korona, kettős kereszt, országalma, struccfejes sisakdísz, állatalak és angyal (salernói angyal?). Tehát többnyire olyan figurák, melyek a rendes királyi vereteken is előfordulnak. Ez a körülmény viszont alkalmat nyújt annak feltevésére, hogy ezek verése esetleg bizonyos fokig párhuzamosan folyt a királyi dénárók veretésével, ami az időrend felállításánál vehető figyelembe. Az állatalakok nyilvánvalóan a bécsi dénárók hasonló éremképeire visszavezethető ábrázolások.

E budai dénárók korrendjét Schulek kísérelte meg felállítani, de már maga is megjegyezte, hogy az időrendi összeállítás „alig több találgatásnál”, mert a pénzek igen ritkán előforduló példányok és írott forrás nem beszél róluk. Ennek tudatában Schulek nyomán kíséreljük meg — részben a királyi pénzekkel egybevetve — felvázolni ezek hozzávetőleges verési idejét a két Anjou uralkodó korából.

Két olyan veret ismeretes, melyeket egészen koraiaknak lehet tekinteni. Az egyik a C. 39, melyet a hátlapú várkapu éremkép miatt lehet a budai dénárók közé sorolni. Támogatja e feltevést a budakeszi lelet összetétele is, melyben 25 db fordult elő ebből a pénzfajból. Egyébként Schulek két okból ítéli korai veretnek. Először a súlya miatt (0,436 g), ami nagyobb, mint a többi budai dénáré, másrészt pedig az előlapi éremkép következtében. Ezen az éremképen ugyanis a király áldóan tartja kezét a királyné balján levő csecsemő felé és ebből az ábrázolásból arra következtet, hogy a dénár az első három királyfi valamelyikének születése alkalmából vert emlékpénz lehetett az 1321—1326. évekből.

A másik a CNH. I. 330, melyet a Corpus ugyan IV. László pénzei között ír le, noha a Montenuovo-jegyzék összeállításakor a Corpus szerzője, Réthy László is még Károly Róbert pénzei közé sorolta, és csak később módosította meghatározását.¹⁰⁸ Ennek az éremnek az egyik oldalán háromtornyú vár látható, a másikon pedig egy sas alakja. E sas éremkép egyezést árul el Károly Róbert C. 27 „kis bécsi” dénárján levő sas figurájával, mely dénárt Schulek 1327. évi veretű székesfehérvári „denarius parvus”-nak határozott meg. Ennélfogva tehát a C. I. 330 veretése is a XIV. sz. elejére

¹⁰⁷ Így pl. a pápai tizedlajstromokban „parva moneta Chegediensis” *Mon. Vat.* I. 74. vagy az oklevelekben „denarii Viennenses” kifejezések, tehát mindig melléknévi formában.

¹⁰⁸ Die ungarischen Münzen des Fürstlich Montenuovo'schen Münzcabinetts. Frankfurt a/M. (A. Hess), 1886. 266. sz.

helyezhető, viszont az előlapi háromtornyú vár képében Buda címere ismerhető fel, és így nincs különös akadálya annak, hogy ebben a veretben budai dénárt lássunk. A finomsága 700-as, ami szintén körülbelül megfelel a bécsi dénárok ötvözetének.

Ennek a két dénárnak a kibocsátása a kifejtett indokok alapján elképzelhető a húszas évekből, a többi budai dénár veretése későbbi időre tehető.

A hátlapon várkaput ábrázoló éremképe következtében ugyancsak budai dénárnak tekinthető a C. 36 pénzfaj is, noha az előlapon a király mellképe jelenik meg Karolus R(ex) körirattal. Ez lenne az egyetlen budai dénár, melyen a király neve és mellképe szerepel, és éppen a körirat határozza meg a korát is, mert ennek a formája egyezik a Schulek által 1332-re keltezett C. 21–22 sz. veretek köriratával. Az előlapi koronás királyi mellkép pedig hasonló az 1334-re datált C. 37 dénáron látható azonos koronás mellképhez. Tehát a dénár kora minden oldalról tekintve a harmincas évek első felére helyezhető. E veretnek budai dénárként való elkönyvelését elősegíti a dénárral kapcsolatos azon legfrissebb adat, hogy a Várásatások éremanyagában is előfordult egy példánya.¹⁰⁹ Miután a Várásatások folyamán Károly Róbert pénzei viszonylag igen kis számban kerültek elő, a budai előfordulás körülményét a budai címerrel rokon éremképpel egybevetve, igen valószínű e pénzfajnak budai dénárként való felfogása.

Az említett három dénár (C. 39, C. I. 330 és C. 36) csupán a várkaput ábrázoló éremkép következtében feltételezéssel volt budai dénárnak tekinthető. Ezekkel szemben viszont kétségtelenül budai dénár a C. 56, melynek előlapján szembenéző koronás fej látható, a hátlapon pedig K betű foglal helyet „Civitas Budensi” körirattal. A szembenéző koronás mellkép többekévesé hasonló formában Károly Róbertnek több pénzén ismétlődik, a K betű pedig egyezik az 1335-re keltezett C. 48 sz. parvuson előforduló hasonló éremképpel. Tekintettel részint erre az analógiára, részint pedig a K betűn észlelhető és az 1331–1334. évek vereteire jellemző ún. „ferdén kockás vonalú damaszkozásra”, ez a dénár is a harmincas évek első felében kerülhetett kibocsátásra.¹¹⁰

A következő budai dénárokról csak annyi állapítható meg, hogy feltétlenül Károly Róbert uralmának utolsó éveiben kerültek kiverésre, sőt esetleg némelyik már Nagy Lajos idejében. A C. 58, 59 és 60 dénárokat összefűzi a közös „Moneta Budensium” körirat. A C. 57, 58 és 60 sz. pénzeket pedig egymáshoz kapcsolja a struccfejes sisakdísz mint éremkép. Tehát ez a négy veret ilyen vagy olyan formában, de mindenképpen szorosan összefügg egymással.

A C. 60 meghatározása viszonylag a legkönnyebb. A struccfejes sisakdísz éremkép összevág az 1336-ra datált C. 7 garas, majd a C. 30 és Rupp 326 dénárok hasonló éremképeivel. A körirat Moneta-jának M betűre rövidítése pedig egyezik az említett két dénár köriratában látható rövidítéssel. Így a C. 60 dénár a harmincas évek közepére (Schulek szerint 1336-ra) lenne keltezhető, azonban zavaró körülményként tűnnek fel az

¹⁰⁹ Huszár, Várásatások 43. sz.

¹¹⁰ Schulek I. 184. szerint 1334-ben, de kérdőjellel.

előlapi kettős kereszt szárai között elhelyezett pontocskák, melyek inkább Nagy Lajos pénzein gyakoriak, míg Károly Róbert veretein általában nem fordulnak elő.

A többi három veretet Károly Róbert utolsó éveire datálja részint a barátírásos körirat, részint pedig a struccfejes sisakdísz. A C. 58 dénár előlapján levő országalma keresztjének szárai között azonban szintén pontok fordulnak elő. A C. 59 hátlapján pedig különös meghatározhatatlan állatalak (Rupp szerint farkas, Réthy szerint kos) szerepel a bécsi dénárok nyilvánvaló hatásaként.¹¹¹

Az összes budai dénárok között a legérdekesebb és legtöbb találgatásra alkalmat nyújtó érem a C. 57, melyet Schulek (bár kérdőjellel) Károly Róbert korából (1339 után) az utolsó budai dénárnak tekintett, de az is feltelezhető, hogy esetleg Nagy Lajos idejéből való. Az érem előlapján a struccfejes sisakdísz éremkép körül „Libertas Budensium” körirat olvasható, a hátlapon pedig a várkaput ábrázoló éremkép felett delfin alakja foglal helyet. Mind a szokatlan körirat, mind a különös delfin alak már régóta felkeltette a kutatók érdeklődését. Elsőnek Luczenbacher (Érdy) János foglalkozott e verettel, s igyekezett a körirat értelmét megmagyarázni.¹¹² A veretet Károly Róbert korából származtatta, mert a struccfej inkább az ő pénzein fordul elő. Nagy Lajos korából ugyanis mindössze három pénzen szerepel struccfej, míg Károly Róbert pénzei között tizenegy fajon. Ma már kétségtelenül elfogadott megállapítás, hogy Károly Róbert korából általában az utolsó vereteken szokott előfordulni a struccfejes sisakdísz, és ez a körülmény határozottan az utolsó uralkodási évekre korlátozza a C. 57 dénár verési idejét is. A „libertas”-ban Luczenbacher nem általában a városi szabadalmakat vélte felismerni, mert a budaiak már jóval korábban rendelkeztek ilyen szabadalmakkal. Tagadja azt is, hogy a libertas a vásárjogra vonatkoznék, mert ilyet szintén jóval korábban, még IV. Béla idejében nyertek a budaiak a királytól. Ezzel szemben a hátlapon feltűnő delfinben a kereskedési szabadság jelképét vélte felismerni,¹¹³ s ennek következtében az említett libertas szerinte csakis az árumegállító jogra (ius stapulae) vonatkozhatott. Ennek bizonyosságául megemlíti, hogy amikor Zsigmond 1405. évi I. törvénye az árumegállító jogot megszüntette, ezt a kiváltságot ugyancsak libertas néven emlegette. Luczenbacher közvetett adattal bizonyítja, hogy a budaiak Károly Róberttől nyertek árumegállító jogot. Ugyanis 1502-ben a budaiak a pestiekkal folytatott perükben árumeg-

¹¹¹ *Andrássy Manó* saját gyűjteményéből közölt még egy állítólagos budai dénárt (Arch. Közl. II. 1861. 52.). Ennek előlapján „Moneta körirat és koszorúba foglalt csillag” éremkép lett volna, a hátlapon pedig „...Densis körirat és koszorúba foglalt kettős kereszt, alsó belsejében holdka.” A Corpus nem közli ezt a fajt, nyilván a hiányos köriratok következtében kétesnek vette a leírást. Nem lehet tudni, vajon új típusról van-e szó, vagy pedig valamilyen félreértett körirat olvasásáról. Azért csak itt említjük meg ezt az adalékot; esetleg kerülhet elő épebb példány, mely ennek budai vonatkozását majd végleg eldöntheti.

¹¹² *Luczenbacher János*, Magyar pénztudományi ritkaság. Tudománytár. Értekezések, IX. 1841. 90—100., *Rupp* II. Spec. XXXVII., majd *Schulek* I. 184—185., végül *Huszár Lajos*, *Moneta Budensis*. „Budapest” III. 1947. 229—230.

¹¹³ *P. Jobert*, *Einleitung zur Medaillen- oder Münzwissenschaft* (Leipzig 1718.) c. műve alapján bizonyítja, hogy a delfin a középkorban a kereskedési szabadság és a tengeri hatalom jelképe volt.

állító jogukat Károly Róbert egyik régi oklevelével bizonyították, amelyben a király a város privilégiumait, közte a kereskedelmi szabadságot is megerősítette.¹¹⁴ Ennek a kiváltságlevélnek a szövege ma már nem ismeretes, a keltét viszont Wenzel Gusztáv 1334-re feltételezi.¹¹⁵ Ezzel szemben Salamon Ferenc szerint a budaiak az árumegállító jogot Nagy Lajostól nyerték az 1347-i nagy szabadságlevéllel, s ennek következtében az érmet is Nagy Lajos korából származtatja.¹¹⁶ Schulek egyeztetni kívánván a két álláspontot, felveti, hogy a két szabadalomlevél nem zárja ki okvetlenül egymást és elképzelhető, hogy a későbbi esetleg megerősítette a korábbiiban nyert kiváltságot. Mindenesetre a C. 57 dénár tipológiailag inkább illik Károly Róbert korába. Ezek szerint tehát ez az emlékpénz jellegű veret a budaiak valamilyen kereskedési szabadságának, minden valószínűség szerint az árumegállító jog elnyerésének emlékezetére készült. Ez a megállapítás megint csak a budai dénárok különleges autonóm jellegére világít rá, mert valószínűtlen, hogy a csupán egyetlen város érdeke szempontjából lényeges kiváltság országos jellegű királyi vereten ennyire erős kihangsúlyozást nyert volna.

A budai dénárok veretése azonban e vitás éremtől eltekintve is áthúzódik Nagy Lajos korára, és valószínűleg uralma első éveiben kerültek kibocsátásra. Négy budai dénár mutatható ki Lajos korából és ezeket főként az éremképeknek a királyi veretek éremképeivel való egyezése keltezi Lajos idejére. Egyben ezek az éremkép egyezések nyújtanak némi alapot és lehetőséget a budai dénárok időrendi osztályozására, mert itt is ugyanaz a sajátos párhuzam figyelhető meg a királyi és a budai veretek éremképeinek az ábrázolásai között, mint Károly Róbert korában.¹¹⁷ E dénárok közül kettőnél a bécsi dénárokról átvett figura az éremkép, úgymint angyal (C. 99) és szarvas (C 101);¹¹⁸ egyébként valamennyi éremképeihez megtalálható az analógia Nagy Lajos királyi veretein. Mind a négy fajon „Moneta Budensium” a köirat.

Leletadatok és írott források hiányában a tipológiai egyezések alapján első veretnek tekinthető (1344—1345. évekből) a hátlapon rutapajzsot mutató C. 101 dénár az ugyancsak rutapajzsos C. 69 garas éremképeivel való egyezése következtében. A C. 99 hátlapján helyet foglaló térdelő angyal

¹¹⁴ „Da swechten wir mer prieff, vnd wanden ain damit zbain sidell, den het vnss geben kwnig Karell. Der selbig prieff pestettiget vns alla fraihait der niderlag” *Michnay—Lichner* 263.

¹¹⁵ Részint Verbőczy Tripartitumának (III. 14—18. §) útmutatásai alapján, részint pedig egykorú okiratok egybevetéséből következteti ezt a dátumot. *Magy. Tört. Tár* IV. 1867. 133.

¹¹⁶ *Salamon* II. 330—331. Azt bizonyosra megállapítja, hogy a budaiak az árumegállító jogot 1324—1347 közötti időben nyerték, és a maga részéről valószínűnek tekinti, hogy éppen 1347-ben. Egyetért Luczenbacherrel a delfin szimbolikus értelmezésében, bár megemlíti *Podhraczký* (Hist. Dipl. II. 350.) magyarázatát is, aki szerint a hal az erőd biztonságának a jele.

¹¹⁷ Nagy Lajos vereteinek időrendjét a következő fejezet tárgyalja, és ahhoz igazodnak a budai dénárok.

¹¹⁸ *A. Luschin*, Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien—Leipzig 1913. II. t. 20. sz. bécsi dénáron hasonló térdelő angyal látható, de kereszttel. Uo. V. t. 61. és VI. t. 83. sz. dénárokon szintén szarvas az éremkép, csak ezekhez viszonyítva a budai dénáron fordított elhelyezésben látható.

képe ismétlődik a C. 79 királyi dénár hátlapján. Minthogy Schulek az utóbbi verési idejét az 1346—1349. évekre teszi, e dénár verési ideje is ezen időre korlátozható. A C. 100 budai dénár (előlapon L betű, hátlapon címer) mindkét oldalán látható éremkép egyezik a C. 83 királyi dénár éremképével, úgyhogy a királyi dénár és a budai dénár párhuzamos verésének feltételezése itt úgyszólván önmagától kínálkozik. Az utóbbi veretnél 1350-re feltételezett kibocsátási idő így a szóban forgó C. 100 budai dénárra is alkalmazható. Végül a C. 98 budai dénár koronát és címert mutató éremképei megint a C. 82 királyi veret éremképeivel analóg ábrázolások. Az utóbbi pénzfaj verési idejét Schulek kérdőjellel az 1354—1357. évekre helyezi, így a budai dénár verési ideje is ezekhez az évekhez kapcsolható.

Feltűnő, hogy a budai dénárok még Lajos korában is mennyire követik a bécsi dénárok stílusát, és milyen érezhető módon állanak azok hatása alatt. Károly Róbert korából még inkább érthető a bécsi dénároknak mint példaképeknek erős érvényesülése, mert a királyi aprópénzverés is gyakran a bécsi dénárok hatását árulja el, de Lajos királyi veretei már szabadulást mutatnak ettől az idegen befolyástól. A bécsi dénárok forgalmának tilalmát 1337-ben még Károly Róbert rendelte ugyan el, de azért Lajos korából is vannak még adatok azok forgalmára.¹¹⁹ Úgy látszik, a budaiak még ekkor is kitartóan ragaszkodtak a megszokott mintaképhez, noha a királyi pénzverés már más jellegűvé vált. Viszont az utolsó két veret (C. 100 és 98) már típusban is idomul a királyi veretekhez, és ez a körülmény elősegíti a Lajos korabeli budai dénárok olyan értelmű keltezését, hogy ez a két dénár tekintessék legkésőbbi veretnek.

Úgy látszik, hogy Nagy Lajos uralma idején körülbelül az ötvenes évekig tartott a budai városi pénzkibocsátás. Megszűnésének okát éppen úgy nem ismerjük, mint keletkezésének körülményeit. Feltűnő mindenesetre a párhuzamosság, ami Lajos korában a budai dénárok és a királyi veretek között fennáll. Nem lehet ezt csupán véletlennek tekinteni. Valószínűleg az autonóm pénzverési jog gyengülésével a város kénytelen lett előbb a királyi veretekkel azonos éremképű dénárokat kibocsátani — ahol csak a köriratból tűnt ki, hogy királyi vagy városi veretről van-e szó —, míg végül a kétféle pénzverés nemcsak típusban azonosult, hanem egyébként is összeolvadt és a külön városi pénzverés megszűnt. A budai városi dénárok verése nagyjában az 1311—1355 közötti évtizedekre korlátozható olyan formában, hogy ezek kibocsátása a városkapu címerkép következtében feltétlenül csak 1311 után indulhatott meg, viszont valószínűleg 1355 körül szűnt meg, amint azt a budai dénároknak a királyi dénárokkal való tipológiai egyezése alapján meghatározhatjuk.¹²⁰

¹¹⁹ Így pl. 1344: „pro tribus marcis denariorum latorum Wiennensium” *Hazai Okmánytár* I. 187.; 1351: „pro viginti et quatuor libris latorum denariorum Wiennensium” *Fejér* IX. 2. 127. stb.

¹²⁰ Néhány okleveles forrás is említést tesz ezen időből budai dénárokról. Így 1329: „marca monete Budensis” *N. K.* XXV. 1926. 95.; 1343: „quatuor marcis argentorum denariorum Budensium” *Fejér* IX. 1. 182. és 1346: „pro quindecim marcis denariorum Budensium” *Zichy* II. 207. A szövegből azonban nem derül ki teljes bizonyossággal, hogy az említett adatokban budai városi dénárokról van-e szó, vagy pedig Budán vert királyi dénárokról. A szöveg értelmezhető így is, úgy is.

NAGY LAJOS (1342. VII. 21. — 1382. IX. 10.)

A budai pénzverde vezető szerepe Lajos idejében is megmaradt, sőt amennyire az ott kiverésre került pénzek sokféleségéből következtetni lehet, jelentőségében még növekedett is. Ez a fejlődés nyilvánvalóan összefüggött az uralkodó azon elhatározásával, hogy az ötvenes évek eleje óta a királyi székhelyt Visegrádról megint Budára helyezte át, és úgy látszik, hogy az év egy részét rendszeresen Budán töltötte. Lényeges változást jelentett a budai pénzverőkamara átszervezése, illetve pontosabban a korábbi buda—esztergomi egyesített kamarának budai kamarává történt átalakítása és ezzel kapcsolatban az esztergomi pénzverde megszűnése. Írott emlékek ugyan nem tanúskodnak az átszervezés mellett, de a kamaraispánok hivatali címeiből biztosan lehet erre következtetni. Rupp az esztergomi pénzverőműhely megszűnését Budának királyi székhelyül történt választásával kapcsolta össze,¹²¹ de talán időbelileg pontosabban is meg lehet közelíteni ezt a kérdést. Az egyesített buda—esztergomi kamara ispánjairól ugyanis a fennmaradt okleveles források 1350-ben tesznek említést utoljára István és Craterius kamaraispánok személyében, viszont 1355-ben Chempelini Endre és Posegai István már csak mint budai kamaraispánok szerepelnek.¹²² Ettől kezdve nem említik többé a közös kamarát vagy annak ispánját, hanem csupán a budai kamara és annak ispánjai tűnnek fel az egykorú forrásokban.¹²³ Tehát valamikor 1355 körül következett be az esztergomi pénzverde megszűnése, és az egyesített közös kamara helyett csupán a budai kamara működött tovább. Tekintve, hogy ugyanezen évekre tehető a királyi székhely Budára helyezése is,¹²⁴ ez a megállapítás jól összefügg Rupp nézetével, és az egyesített kamara megszűnése, illetve csupán budai kamarává alakulása valószínűleg az ötvenes évek elején képzelhető el.

A kamaraispánok személyére vonatkozó adatokból bizonyos következtetéseket lehet levonni a pénzverde belső szervezetére nézve is. Úgy látszik, hogy az arany- és ezüstpénzek verése bizonyos fokig el volt különítve egymástól, mert — bár általában csak budai kamaraispánokat emlegetnek a források — akad azért erre utaló feljegyzés is. Így 1359-ben Gehan fia István a budai ezüstpénzverő ispánjaként szerepel,¹²⁵ majd később Zsigmond korában (1399) pedig Nürnbergi Márk a budai aranypénzverő kamara ispánjaként van említve.¹²⁶ Hogy az arany- és ezüstpénzverő-

¹²¹ Rupp II. 160—161.

¹²² A vonatkozó adatok Horváth—Huszár 25.

¹²³ Thallóczy (223. o.) és Hóman KR. (277. o.) 1359-ből úgy tüntetik fel ugyan Istvánt, mint a buda—esztergomi kamara ispánját, de az okleveles forrás (Fejér IX. 7. 177—178.) csak mint budai kamaraispánról tesz említést róla.

¹²⁴ Gerő László (A budai várpalota és középkori erődrendszere, sokszorosított kézirat, 4. o.) szerint egy 1352-i oklevél alapján lehet erre az évre tenni a székhely áthelyezését. Előtte Gárdonyi Albert, Magyarország középkori fővárosa. Századok 1944. 219—231.

¹²⁵ „Comiti Camerae suae Budensis Argenteae” Fejér IX. 7. 177—178.; Horváth—Huszár 25.

¹²⁶ „comiti monetarum aureorum nostrorum in Buda” Mályusz I. 6107.; Horváth—Huszár 27.

kamaráknak ez a különválasztása állandónak tekinthető-e vagy csak időnként és esetenként következett be, erre a kérdésre ez idő szerint nem lehet határozott választ adni. Abból a tényből azonban, hogy a kétféle pénzverés között néha párhuzamos verés is észlelhető, az következik, hogy időnként a kettő valószínűleg közös vezetés alatt is állott.

A budai kamaraispánok személyére nézve egyébként bővebb adatok állanak rendelkezésre, mint Károly Róbert korából. A következő kamaraispánok nevei ismeretesek a budai pénzverőkamarából: Szatmári Miklós (1342), Ipolitus (1343), Lóránd (1344, 1345), Craterius (1345, 1350), István, Gehan fia (1350, 1359), Chempelini Endre (1355), Posegai István (1355) és Chimle Péter (1366, 1368). Vannak évek, amikor egyszerre két kamaraispán is működött, így 1350-ben István és Craterius, 1355-ben pedig Chempelini Endre és Posegai István. Lóránd viszont 1344-ben az ország összes kamaráinak az ispánja volt, tehát egyben a budai kamaráé is. 1350 előtt a kamaraispánok mint a buda-esztergomi, 1355 után pedig csak mint a budai kamaraispánok egyszerre több kamara élén állott. Így az említett Lórándon kívül, aki 1344-ben az összes kamarákat igazgatta, Ipolitus 1343-ban a budain kívül egyidejűleg a körmöci kamara ispánja is volt.¹²⁷ A felsorolt nevek közül Ipolitus (Hyppolit) okvetlenül olasz eredetű. Salamon Ferenc feltételezi, hogy a híres firenzei Bardi-család Budára telepedett valamelyik tagjának lehetett a társa, Zsindely István pedig még tovább menve, Hyppolitot egyenesen a Bardi-család tagjának tekinti.¹²⁸

Az említettekén kívül még egy név került összefüggésbe többkevesebb valószínűséggel a budai kamaraispánsággal. Ez pedig a firenzei származású Bartolommeo di Ghido Baldi, akit 1376-ból emleget az irodalom budai kamaraispánként, de a szerepe nem egészen világos.¹²⁹ Ugyanis Davidsohn, egykorú krónikás adata alapján Ghido Baldiról beszélve, őt „Münzmeister” szerepben említi, vagyis csupán mint pénzverő mestert.¹³⁰ A két tisztség azonban nem azonos, mert a pénzverő mesterség csak a pénzverde technikai vezetését jelenti, és a körülmények egybevetésével hihetőleg inkább ilyen értelemben fogható fel Ghido Baldi budai szereplése. Lehetséges, hogy rajta kívül más olaszok is dolgoztak a pénzverő munkások között, legalábbis némelyik vereten a körirat helyesírása (Lodohici, Hungarie stb.) erre enged következtetni.

A kamaraispánok említett nevein kívül igen kevés adat áll rendelkezésre a budai verde egykorú személyzetére nézve. A pénzverő mesterként fel-fogott Ghido Baldin kívül 1344-ből ismeretes Lóránd mester mint arany-

¹²⁷ Budai kamaraispánok névsora a függelékben, egyébként személyükre vonatkozó részletes adatok *Horváth—Huszár* összeállításában.

¹²⁸ *Salamon* III. 103—104.; *Zsindely István*, Magyar alkotmány az Anjouk és Zsigmond alatt. Sárospatak 1899. 235. Utána *Horváth* is 36.

¹²⁹ *Kardos Tibor* (Coluccio Salutati levelezése a magyar Anjoukkal. Századok 1936. 413.) szerint olyan szerepet töltött be Budán, mint egy másik firenzei, Frescobaldi, aki I. Eduard londoni pénzverőkamarájának volt a vezetője. *Dercsényi Dezsdő* Nagy Lajos kora. Budapest 1941. 29.) szintén mint kamaraispánt említi Kardos után.

¹³⁰ *Robert Davidsohn*, Die Frühzeit der Florentiner Kultur. 1925. IV. 1. 312.

vizsgáló,¹³¹ és 1363-ban szerepel Aranyégetőnek nevezett István, akiről feltételezhető, hogy mesterségét a pénzverdében űzte.¹³² Mindössze e néhány sovány adat és az oklevelekben időnként felbukkanó „budai dénár” kifejezések nyújtanak írott bizonyítékot az egyébként homályba burkolt budai pénzverde Nagy Lajos-kori belső életéről.

A felsorolt budai kamaraispánok az egyetlen Hyppoliton kívül talán egyben budai polgárok voltak, de a budai polgárok — akárcsak Károly Róbert korában — kivették a részüket a többi pénzverőkamara igazgatásában is. Úgy látszik, az Anjouk előszeretettel alkalmaztak tekintélyes budai polgárokat a kamaraispánság felelős tisztségére. Könnyen lehetséges az is, hogy ezek közül némelyik Budán is viselt kamaraispáni tiszteletet a korábbi vagy későbbi években, csak adat nem maradt fenn budai működésükre nézve. Ilyen más kamarából ismert budai polgár volt Szerecsen Jakab, aki a pécs—szerémi kamara élén állott,¹³³ majd Mihály, a lippai kamara ispánja,¹³⁴ továbbá Miklós, a kassai és körmöci kamara ispánja,¹³⁵ végül Szatmári Miklós említett buda—esztergomi kamaraispán, aki 1345-ben a pécs—szerémi kamarát igazgatta.

A kamaraispánok nevei mind nagyobb figyelmet érdemelnek, mert Károly Róbert említett 1338. évi rendelete óta, ha még nem is állandó, de egyre inkább rendszeres gyakorlattá válik a kamaraispánok jegyeinek alkalmazása a pénzekben. Ez a gyakorlat pedig lehetővé teszi, hogy a pénzek időrendjének megállapításához szilárdabb alapon lehessen hozzányúlni. Nagy Lajos budai veretű pénzeinek a meghatározásában is igen nagy segítséget nyújtanak a kamaraispánok ismert nevei, egybevetve ezeket az érmeiken előforduló pénzverőjegyekkel.

Budai jegynek tekinthető Lajos korából általában a korona, †, G, L, P és ezeknek más jegyekkel való kombinációi, továbbá esetenként egyéb jegyek is. A rendkívül gyér számú forrásadat következtében e jegyek szolgálnak legbiztosabb útmutatóul a budai veretű pénzek kiválogatására. A jegyek feloldását illetően az L valószínűleg Lorandus, a P pedig Chimle Péter kamaraispánok nevével azonosítható. A szerecsenfej nyilvánvalóan Szerecsen Jakab jegye.¹³⁶

A † jegyet Schulek kollektív izmaelita jegynek tekinti. Ezek az izmaeliták a Balkánról bevándorolt mohamedán bolgárok voltak. Már a XIII. sz. óta tevékenyen résztvettek a pénzügyigazgatásban, és sok baj

¹³¹ 1344. VIII. 1.: „magistri Lorandi examinitoris auri, cuius Budensis” *Zichy* II. 124. Lehetséges, hogy az említett Loránd kamaraispánnal azonos személy.
¹³² 1363. IX. 27.: „domum in castro Budensi in vicinitatibus domorum Stephani dicti Aranegeto” ... etc. OL. DL. 61266. (Horváth Tibor Antal szíves közlése).

¹³³ Egyben a király gyógyszerésze is. Említve 1352., 1353., 1362. és 1371. évekből. *Horváth—Huszár* 25—26.

¹³⁴ 1357. I. 29.: „magistrum Michaellem filium Georgii, civem Budensem” Anjou Okmt. VI. 535.

¹³⁵ 1371. VI. 12.: „magistro Nicolao filio Ladislai Castellano Veteris Bude” *Mályusz* I. 4247.

¹³⁶ Szerecsen Jakab több ízben mint pécs—szerémi kamaraispán említve és általában a neve ezzel a kamarával van összekapcsolva. Az aranypénzeknél kifejtendő okok következtében azonban valószínűleg Budán is viselt hasonló tisztséget, bár közvetlen adat ez idő szerint nincs erre vonatkozólag.

is volt velük. Schulek megállapítása szerint a ₰ jegy feltűnően egyezik a bolgár pénzekben előforduló ujjur-mongol jegyekkel, s valószínűleg onnan került az izmaeliták révén a magyar pénzekre. Szerinte e kollektív jegyeket esetleg kapcsolatba lehet hozni a kamarabérleti szerződésekben „per cives Budenses fabricatae” kifejezéssel.

Schulek megállapításával szemben azonban e különös jegy feloldására nézve új perspektívát nyújt Mályusz Elemér megfigyelése, aki egy 1409-i oklevélre nyomott pecséten fedezte fel ezt a jegyet. Ez a pecsét Franciscus Bernardi pecsétje, és így e jegy voltaképpen az F és B betűk monogramjának tekinthető. Bernardiról ez idő szerint 1382 óta ismeretek adatok, 1392-ben és 1396-ban pénzverőkamarai ispán is volt.¹³⁷ Tehát Zsigmond C. 118 aranyforintján a ₰ jegy teljes bizonyossággal azonosítható az ő nevével. Ez a felismerés viszont azt a logikus következtetést vonja maga után, hogy Lajos korában sem lehet e jegyet valamilyen kollektív izmaelita jegynek tekinteni, hanem szintén határozott személyhez kapcsolható monogramnak. Csak arra nem lehet feleletet adni megfelelő forrásbizonyítékok hiányában, hogy vajon ugyancsak Bernardi monogramja lehet az ₰ Lajos pénzein is? Franciscus Bernardi Anjou-kori pénzverő-kamaraispáni szereplésére nézve ugyanis nincs adat, de más megfelelő névre sem lehet hivatkozni. A problémának ez a része tehát ez idő szerint megnyugtató módon nem oldható meg, de a megoldás felé vezető út kijelöltnek tűnik.

Az említett verdejegyeken kívül található még Lajos pénzein (főként az aranyforintokon és garasokon) egyéb jegyek is, mint lilium, rozetta, pont és csillag, de ezeket nem annyira verdejegyeknek, mint inkább műhely- vagy kibocsátási jegyekként lehet felfogni.

A budai verde működése Lajos uralma elején még szintén három irányú: az aranyforintok, ezüstpénzek és a városi dénárok veretésével, de az ötvenes évek közepén Budán előbb a városi pénzkibocsátás szűnt meg, majd később, 1369 körül pedig az aranyforintok és garasok verése fejeződött be. Úgyhogy ettől az időtől kezdve Lajos uralmának utolsó évtizedében csak királyi dénárok verése mutatható ki Budán.

A budai verde legjelentősebb kibocsátása változatlanul az aranyforint maradt. Első verete a C. 62 hűségesen folytatta típusban Károly Róbert firenzei típusú aranyforintját. Minthogy valamennyi ismert példányon rajta van a korona jegy, úgy látszik, csak Budán került kiverésre. Verésére vonatkozólag forrásadat is idézhető, minthogy az 1345-i pécs—szerémi kamarabérleti szerződés kimondja, hogy a bérösszeget Budán vert aranyforintokban kell fizetni.¹³⁸ Ez az adat egyben azt is bizonyítja, hogy 1345-ben Budán még „floreus”-t azaz liliumos aranyforintot vertek és a „cudendis”-ből következtetve továbbra is verni fognak. E típus veretése az ötvenes évek elejéig (1353-ig?) tartott, és 1354 körül alakult ki az új típus.

¹³⁷ 1382-ben harmincadispán, 1387. IX. 1. „comes lucri camerae”, 1392. XII. 7. „comes camerarum nostrarum” és 1396. I. 18. „comes... monetarum et tricesimarum nostrarum”. Vö. *Mályusz Elemér*, Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez. Bp. Régiségei XVIII. 1958. 301—309. Itt közli e monogrammal kapcsolatos megfigyelését.

¹³⁸ 1345. II. 2.: „partim in florenis seu aureis denariis camere nostre Budensis et cudendis” *Knauz* III. 558—562.

Ez az új típus a C. 63, mely a hátlapon megőrizte ugyan Keresztelő János figuráját, de az előlapon a firenzei liliom helyére a kétrésű magyar-Anjou címer került. Ez Károly Róbert utolsó garasának (C. 7) a címerképével mutat összefüggést, illetve annak a folytatása. Minden példányon rajta van a korona, de egyben a szerezsenfej is. A szerezsenfej nyilván Szerecsen Jakab jegye, aki 1352 óta gyakran szerepel a forrásokban mint a pécs—szerémi kamara ispánja. Miután a korona jegy az eddigi megállapítások szerint a budai verde jegye, nem lehet egyébre gondolni, mint hogy Szerecsen Jakab — aki amúgy is budai polgár volt — közben Budán is lehetett kamaraispán. Így kerülhetett a tipikus szerezsenfej jegy a koronás jegyű budai aranyforintokra.¹³⁹

E pénzfaj veretési idejének megállapításához Schulek azon megfigyelése nyújt alapot, hogy Puchheim Pilgrim salzburgi érsek (1366—1397) és Meinhard görzi gróf (1364—1385) aranyain a hátlapi címerkeretelés Lajos C. 63 (és C. 64B) aranyforintjainak az előlapján látható gyöngyös címerkeretelést utánozza.¹⁴⁰ Ez a C. 63 aranyforint típus néhány évig készülhetett (Schulek szerint 1354—1357), és a különböző kibocsátásokat a címerkeret díszítőményei jelzik. Ilyen alapon három kibocsátás tételezhető fel: 1. címerkeretben semmi, 2. pontok és 3. rozetták. Természetesen itt megint felmerül egy meg nem oldható kérdés, ti. az, hogy a kibocsátások egyben különböző éveket is jelentenek-e. Említettük, hogy ennek az aranyforintnak a címerképe a Károly Róbert-kori C. 7 garas címerképének a folytatása, és Horváth Henrik ebben az átvételben a korábbi dukát és garas stílusok összekapcsolódását állapítja meg. Egyúttal a korábbi életteljes firenzei minta sematikussá válását figyelmezteti meg e C. 63 aranyforinton.¹⁴¹

Ezen átmeneti típus után következett Nagy Lajos harmadik aranyforint típusa, mely a Corpusban négy változatban szerepel (C. 64A, 64B, 65 és 66), de Budán csak kettő (C. 64A és 64B) került kiverésre. Az előlap ugyanaz, mint a C. 63 éremképe (hatos karéjban magyar-Anjou címer), a hátlapon azonban Ker. János alakját Szent László képe váltja fel. Valószínű, hogy a firenzeiek tiltakozása következtében történt áttérés előbb az átmeneti C. 63 fajra, majd a firenzei mintával végleg szakító szentlászlós típusra.

¹³⁹ Ez a Szerecsen Jakab eredetileg Lajos király gyógyszerésze volt (Mályusz regestái [Vármúzeum] 88. az OL. DL. 69236. sz. oklevél alapján), majd 1352 óta hosszabb ideig a pécs—szerémi pénzverőkamara ispánja, (*Horváth—Huszár* 25—26) és egyben a királynak igen kedvelt embere. Dercsényi szerint valószínűleg azonos a Giovanni di Ravenna emlékirataiban szereplő Saraceno di Padova-val (*Dercsényi Dezső*, Nagy Lajos kora. Budapest 1941. 125.). Budai polgár volt, és különösen Lajos uralmának utolsó éveiben igen nagy befolyást gyakorolt a pénzügyekre. Rupp szerint (*Rupp* II. 37.) — különböző, 1362—1385 közötti kegylevelekre hivatkozva Szerecsen Jakab és öccse, János nemcsak a pécs—szerémi, hanem a kincstári nyereség cím alatti zsarolások miatt másoktól elvett kamarai grófságokat is igazgatták. Talán ilyen módon hozzájuthatott a budai verde igazgatásához is. Lajosnak azon aranyforintjai, melyeken csak szerezsenfej fordul elő (korona nélkül), nyilvánvalóan és bizonyosan a pécs—szerémi kamara veretei.

¹⁴⁰ Ezek képei láthatók: Num. Zeitschrift. Wien 1926. 81. Említi *Schulek* II. 59.

¹⁴¹ *Horváth* 25.

Horváth Henrik széles ikonográfiai és művészettörténeti alapon vezeti le a Szent László éremkép előtérbe nyomulását. A XIV. sz.-i lovagi kultúrideál érdeklődését látja benne a hősi lovagi kor eleven alakjai iránt. Szent László személyének idealizálására bő analógiákat sorol fel a Gesta Ungarorum, a Képes Krónika és vatikáni legendarium, valamint különböző himnuszok, misekönyvek, breviariumok, miniaturák és plasztikai ábrázolások szövegeiből, illetve illusztrációiból. Így tehát Horváth szerint Szent László alakjának feltűnését a pénzekben úgy lehet felfogni, mint a lovagi eszmény fejlődéstörténetének egyik fontos állomását, és az érmek bizonyítékot szolgáltatnak a Szent László kultusz elterjedésére és népszerűségére.

A szóban forgó aranyforintokon Szent László alakja két változatban jelentkezik. Az egyik archaizáló jellegű típus, mely igen emlékeztet a korábbi aranyforintokon látható Ker. János figurájára, a másik pedig egyénibben ható ábrázolás.¹⁴² Noha a logikus sorrend szerint az archaizáló figura kellene, hogy a korábbi veret legyen és az ettől elűtő egyéni típus pedig a későbbi kibocsátás, Schulek a fordított sorrend mellett tör lándzsát, „tudatos visszatérést” tételezve fel a archaizáló típushoz.

A Corpus tagolása ellenére a C. 64A és 64B fajokat egy típusnak (egyszerűen C. 64) kell tekinteni, mert az eltérés e kettő között csupán a címerkeret rajzának különbözőségében nyilvánul meg. Ez inkább csak más kibocsátást, de nem új fajt jelent. A C. 64 aranyforint csillag, korona, P, ƒ és szerecsenfej jegyekkel ismeretes. Az előbbi négy a budai verde jele, az utolsó pedig a pécs-szerémi kamaráé. A C. 65—66 fajok minden példánya csak szerecsenfej jeggyel ismeretes, ezek tehát mind a pécs—szerémi kamarából kerültek ki. A budai és pécs—szerémi kamara veretei között egyébként kétségtelen párhuzam állapítható meg. Különösen feltűnő e párhuzam, ha a Szent László alakja mellett kétoldalt elhelyezett liliomok száma szerint állítjuk össze az összes változatokat.¹⁴³

Schulek feltevése szerint a liliomok rendeltetése az egymásután következő kibocsátások jelzése. E feltevés valószínűségét elfogadva, hangsúlyozni kell, hogy csak a viszonylagos korrendet nyújthatják, mert itt sincs meggyőző bizonyíték arra nézve, hogy a kibocsátási jegyek egyben évenként következő emissziókat jelölnének.

A C. 64 aranyforint különböző budai jegyű változatainak verési idejére nézve Schulek a következő sorrendet állította fel. Első budai vereteknek tekinti a ƒ jegyű példányokat. Ugyanis ezeknek egyik változatán a címervágások sorrendje fehér-vörös, a többin vörös-fehér és ő a Képes Krónika címerképe alapján az előbbi címerképet 1358-ra, az utóbbit 1358

¹⁴² Az archaikus ábrázoláson: a palást rövid, nyitott és alatta tunika látható. Az egyénibb ábrázoláson: a palást zárt, hosszú, a vállon három gomb, a fej kisebb, a haj rövidebb és a szakáll kéthegyű.

¹⁴³ Schulek táblázatban állította össze e párhuzamokat, az analógiákat az egyidejű garasokra és dénárookra is kiterjesztve. Ilyen párhuzam: 1. a gyöngy-soros címerkeretű C.64B 5 liliomos és szerecsenfejes változatának megfelel egy hasonló keretelésű 7 liliomos P jegyű veret (*Montenuovo* 273f); 2. a sok liliomos (szerecsenfej és 7 liliom, P és 7 liliom, csillag és 7 liliom, csillag és 8 liliom, korona és 8 liliom) változatokon tér vissza a „tudatosan archaikus” Szent László ábrázolás; végül 3. mindezen párhuzamok nem a két pénzverő egyenlő számú liliommal jelzett veretein tűnnek fel, hanem 1—2 kibocsátással eltolódva.

utánra keltezi. Mindezek figyelembevételével a ₰ jegyű C. 64 aranyforintok verési idejét 1358—1364 ? évekre helyezi. Az egyéb budai jegyű (P, csillag és korona) példányokat pedig a következő időre (1365—1369 ?). A C. 64 egész sorozatának verési idejét tehát végeredményben 1358—1369 közötti évekkkel lehet szerinte körülhatárolni.

A többi jegyek közül a P valószínűleg Chimle Péter nevével azonosítható, aki kimutathatóan az 1366. és 1368. években volt kamaraispán a budai kamarában. A P előfordul csillag jeggyel együtt is, de ettől eltekintve a P jegyű veretek nagy változatosságot árulnak el a liliomok száma és a címerkeretek díszítése tekintetében.¹⁴⁴ A címerkeretekben leggyakoribb dísz a liliom, majd elvétve pont és rozetta, de előfordul üres címerkeret is. A liliomos címerkeretű példányoknál pedig még a külső liliomos kereten belül is meg lehet különböztetni a belső címerkeret díszítése szerint üres, továbbá pontokkal és körökkel, valamint hármass pontokkal (C. 64 B) díszített változatokat is. Mindezek valószínűleg különböző kibocsátásokat jelentenek. E sokféle kombináció igen megnehezíti a C. 64 aranyforint változatainak rendszeres osztályozását.

Schulek táblázatban tüntette fel az összes ismert változatok (talán egyben kibocsátások) sorrendjének összefoglalását. Figyelembe vette a címer és Szt. László éremkép változásait, a jegyeket és a jegyeket kísérő liliomok számát, végül a címerkeretek díszítményeit. Mindezeket párhuzamba állította a budai veretű ezüstpénzekkel és a pécs—szerémi kamara egykorú vereteivel. Az egymásba kapcsolódó adatok felhasználásával ily módon egy relatíve meggyőző sorrendet állított fel, mely eddig a C. 64 aranyforint jegyváltozatainak általa felállított korrendjét is egyben megadta.

Ennek a felállított verési sorrendnek szilárdságát azonban a ₰ jegynek új, monogramszerű értelmezése jelentős mértékben kikezdte. Ezzel kapcsolatban felmerültek egyéb aggályok is, melyek a C. 64 aranyforint (és a vele nyilvánvalóan párhuzamosan vert C. 94—96 dénár) kibocsátási sorrendjének Schulek által felállított egymásutánját meglehetősen problematikussá teszik.

Mielőtt azonban ezeket részleteznénk, leszögezhető, hogy e két pénzfaj keltezéséhez két valószínű fix pont ismeretes. Egyik a P jegynek Chimle Péter személyével való azonosítása, aki az 1366. és 1368. években bizonyosan kamaraispán volt, tehát a P jegyű veretek a hatvanas évek közepére minden aggály nélkül keltezhetőek. A másik pedig az okleveles források azon adata, hogy a szerezsenfejes dénárok verése 1373 körül kezdődött, tehát a szentlászlós dénárok és a velük párhuzamosan vert aranyforintok ezen időpont előtt kerültek kibocsátásra. Így e két pénzfaj verési idejének egész tartama nagyjában változatlan marad (1359—1371 ?), csak ezen időszakon belül a különböző jegyváltozatok korrendje szorul módosításra a felmerült bizonyítékok alapján.

Ugyanis, ha a ₰ jegy mögött Lajos korában is Franciscus Bernardi személyét próbáljuk keresni, akkor az ilyen jegyű vereteket lehetőleg Lajos uralmának a vége felé eső időre kell helyezni, hogy közelebb essenek Zsig-

¹⁴⁴ A P jegyű 7 liliomos kibocsátás címerkerete pl. háromféle változatban ismeretes (címerkeretben semmi, pont és liliom).

mond korához, illetve Bernardi szereplésének ismert idejéhez. Ez esetben tehát arról lehetne szó, hogy az említett két pénzfajnak † jegyű veretei nem az első, hanem ellenkezőleg az utolsó kibocsátások lennének a megadott időhatáron belül, vagyis a P jegyű veretek után következnenek az 1369—1371 közötti években. Ennélfogva a korona, csillag és G (a dénaron) jegyű veretek pedig az első kibocsátásoknak lennének tekinthetők a P jegyű veretek előtt (1358—1364). Ezt a keletkezést némileg alátámasztaná az egyik dénárváltozat G jegye, mert Gehan fia István 1358-ban kamaraispán volt.

A Schulek által felállított verési sorrendnek a legerősebb pillére volt az a megfigyelés, hogy az 1358. évben írni kezdett Képes Krónika címerképén a címervágások sora vörös-fehér, tehát az ilyen vágású címert ábrázoló érmek csak 1358 után, viszont a fehér-vörös vágású címert ábrázoló veretek 1358 előtt kellett hogy kibocsátásra kerüljenek. Itt azonban egy sajnálatos félreértésről van szó. A Képes Krónika szöveg szempontjából valóban Kálti Márk krónikájának 1358-ban megkezdett egyik változata, de a kódex miniatúráinak (tehát a címerképnek is) a keletkezése pontosan az 1370. évre datálható.¹⁴⁵ Ennek következtében erről az oldalról nincs akadálya annak, hogy a † jegyű vereteket későbbi kibocsátásúnak lehessen tekinteni.

Ez az új elrendezés még egy további feltűnő ikonográfiai ellentétet is kiküszöböl. Ha ugyanis a † jegyű pénzeket tekintjük utolsó vereteknek és az egyéb jegyű változatokat pedig megelőző kibocsátásoknak, akkor helyreáll a logikus sorrend Szt. László figurájának ábrázolása terén is. Ez esetben előbb kerülne kiverésre az archaizáló jellegű típus, amely logikusan kapcsolódnék Ker. János ábrázolásához, és ezt követné a feloldottabb egyéni kompozíció, ami a stílusfejlődés szempontjából indokoltabb és amint azt Horváth Henrik stílárís indokolással feltételezte.

Bevalljuk, hogy ez az új korrend több, ez idő szerint megoldhatatlan problémát is felvet. Ilyen mindjárt a jegyeket kísérő liliomok kérdése, melyeknek eddig kiépített sorrendje teljességgel felborul. Bizonytalanná válik továbbá a Corpusban még nem közölt új típusú aranyforint verési idejének kérdése is. Nem is tekintjük még az itt vázolt sorrendet végleg lezártnak, de fel kellett hívni a figyelmet az újonnan nyílt perspektívára. Ennek a kérdésnek a végleges feltárása további kutatások feladata, esetleg újabban felmerülő adatok alapján, és a megoldás kulcsa véleményünk szerint abban rejlik, hogy Bernardi Nagy Lajos-kori kamaraispáni szereplésére nézve merül-e fel valami közelebbi adat.

Végül ugyancsak Budán került kiverésre a Corpusban még nem szereplő új aranyforint-típus, mely Prijepolje közelében egy aranyeletből került elő három példányban.¹⁴⁶ Az előkerült három érem annyiban jelent új típust

¹⁴⁵ Vö. *Jakubovich E.*, Nagy Lajos oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora. Magy. Könyvszemle, 1930. 391—392.

¹⁴⁶ A lelet a II. világháborút megelőző évtizedben került elő, és egyik példányát az Éremtár megszerezte. Az új veretet részletesen ismertette *Huszár Lajos*, Új típusú középkori magyar aranyforint, Arch. Ért. 76. 1949. 98—100., rövidebben pedig *Ivan Rengjeo*, Neobjavljeni dukat kralja Ludovika I. 1340—1380. Numizmatika V. 1953. 30—31.

a C. 64 eddig ismert változataihoz képest, hogy az előlapon a magyar-Anjou címer rutapajzsban foglal helyet, akárcsak a C. 69 garason, vagy a C. 101 budai városi dénáron. Ennek ellenére azonban az új aranyforint ezekkel nem egyidejű veret, hanem későbbi kibocsátás. Korhatározó rajta az archaisztikus Szt. László figura, ami az új korrend szerint a hatvanas évek elején és közepén készült veretekre jellemző. Ugyancsak korhatározó a hátlapján helyet foglaló P—G jegy is, mert hasonló jegy ismeretes a C. 94D dénáron is.¹⁴⁷ E C. 94D dénár verése a többi P jegyű veretekkel együtt a hatvanas évek közepére keltezhető, tehát a vele azonos jelű aranyforint verési ideje is erre az időpontra tehető.

Idézett tanulmányunkban a P—G jegyű C. 94D dénár analógiája alapján még 1370 körüli időre kelteztük a verését, de a vázolt új korrend szerint az időrend megfordul, és ez a típus is a dénárral együtt korábbi datálást igényel. Ez esetben a különös rutapajzs ellenére is ez a típus csak kirívó bélyegváltozatnak fogható fel a C. 64 aranyforintok sorában.¹⁴⁸

A rendelkezésünkre álló adatok alapján tehát 1371-ig lehet ez idő szerint kimutatni Budán az aranypénzek verését. Lajos uralmának hátralevő éveiben több aranypénz — úgy látszik — nem került Budán kiverésre, legalább is a fennmaradt éremanyag egybevetéséből ez a következtetés vonható le.

Kevésbé szilárd talajon állunk Lajos budai veretű garasainak a meghatározásánál. A Károly Róbert nevére utoljára 1337-ben készült garasok után az aranyvaluta bevezetésével több éves szünet következett a garasverésben, és csak a XIV. sz.-i aranyválság megszűnése után, 1345-ben tért vissza az uralkodó megint garasok kibocsátására. A XIV. sz. elején ugyanis külső okok, mint a Kelettel való kereskedés szünetelése és a magyar arany kivitelének tilalma következtében a két nemesfém értékaránya a világpiacon rendkívül eltolódott az arany javára. Az 1335 óta tartó krízisnek 1343—1344 években Nagy Lajos olaszországi hadjáratai vetettek véget. Ekkor ugyanis minden ellenérték nélkül hatalmas tömegű magyar aranypénz került az olasz pénzpiacra. Ennek következtében az arany ára hirtelen leesett és a két nemesfém régi értékaránya megint helyreállott.¹⁴⁹ A folyamat eredményeképpen Lajos szakítva az aranyvalutával, 1345-ben visszatért a kettős valutára.¹⁵⁰

Az első garasveret a C. 69 lehet. Schulek a szokatlan rutapajzs címerkép alapján is korai veretnek véli. Ugyanis a rutapajzsot általában a nők

¹⁴⁷ A sajátos gótikus formájú betűt néha C-nek, néha G-nek olvassák. Az utóbbi az indokolt, mert a köriratok „Ungerie” szavában a G formája ugyanilyen, viszont ugyanezen köriratokban a C más alakú. Így tehát mégsem azonosítható a jegy egyszerűen Chimle Péter nevével, amint azt idézett tanulmányunkban még mi is azonosítottuk, de a P lehet az ő jelzése.

¹⁴⁸ Elképzelhető, hogy verésének oka valami kísérletezés is lehetett, de talán inkább mégis ugyanúgy eltérő bélyegváltozat, mint ahogy a C. 64B is elkülönül díszes keretelésével a többi C. 64 aranyforinttól. Az új rutapajzsú aranyforint lehetne talán C. 64C.

¹⁴⁹ *Hóman Bálint*, A XIV. századi aranyválság. Fejérvapatak Emlékkönyv. Budapest 1917. 212—242.

¹⁵⁰ Ennek bizonyítéka, hogy a portális adót az 1345. évi pécs—szerémi kamarabérleti szerződésben 3 új garasban szabta meg, „tres novos grossos vel decem et octo denarios”. *Hóman KR.* 138. o. 1. jegyzet, I. függelék. 16.

és a gyermekek viselték, és Lajos félig gyermekként került a trónra. E tetszetős érv ellen fel lehetne ugyan hozni a szintén rutapajzsú új aranyforintot, amelyik viszont csak a hatvanas években készülhetett, de a garasnál a verdejegyek által nyújtott bizonyítékok is a korai verés mellett tanúskodnak. E garasnak csupán egy változata ismeretes, a címer mellett fent L—S, lent $\bar{Y}$ — $\bar{Y}$ jegyekkel. Az L jelentheti Lorandust, aki 1344-ben az összes kamarák ispánja volt, 1345 elején pedig buda—esztergomi kamaraispánként találjuk említve. Az S jegy értelmezése bizonytalan.¹⁵¹ Ezek szerint a C. 69 garas verési ideje 1344—1345 évekre tehető, és a verdejegyek óvatos biztonságulvétele mellett valószínűleg budai veretnek tekinthető.

A következő garasveret a C. 70. A címer ábrája azonos a Károly Róbert C. 7 garasán látható címerképpel, és 14 ismert pénzverőjegye közül 4 jegy szintén egyező. Ezek szerint Lajos korai verete lehet (Schulek szerint 1345—1351 körüli időben). Talán erre vonatkozik az 1351. évi országgyűlési decretum 4. tc.-ében olvasható garasokban rendelt fizetés, amiből nyilvánvaló, hogy 1351-ben volt garasverés.¹⁵² E C. 70 garas többféle jeggyel fordul elő, de ezek egyike sem tekinthető budainak. Sajnos az 1351-i budai kamaraispán személye sem ismeretes, hogy legalább ezen az úton lehetne azonosítást megkísérelni. Ennek következtében Schulek kétségbe vonja, hogy ennek a garasnak volt-e egyáltalán budai verete. Az Éremtár gyűjteményében azonban előfordul a garasnak egy jegy nélküli változata és ennél fel lehet tételezni, hogy éppen jegynélkülisége következtében a budai főpénzverőben készülhetett. Így tehát a jegy nélküli garasveretet kérdőjellel mégis budai kibocsátásnak lehet tekinteni.

Úgy látszik a garasverésben néhány évi szünet következett be, mert a legközelebbi C. 68 garastípus verését pontosan lehet keltezni 1358-ra és a következő évekre (Schulek szerint 1358—1364 ?-re). E garasfajnak ugyanis egyedülálló különös hátlapki körirata van „Dalmacie, Croacie, etc.” formában. Ez a körirat nyilván azzal a történeti eseménnyel függ össze, hogy Lajos 1358. február 18-án kötötte meg a velenceiekkel a zárai békét, melyben a velenceiek lemondtak Dalmácia birtokáról.

Itt is a jegy nélküli garasok tekinthetők budai vereteknek részint az előbbi garasnál kifejtett indokok alapján, részint pedig azért, mert a jegy nélküli garasok címerkereteiben hol pontok, hol rozetták fordulnak elő, s mindez több kibocsátásra vall. Így a verdejegy hiánya nem egészen véletlennek tulajdonítható.¹⁵³

Végül a C. 67 az utolsó veret a garasok sorában a hatvanas évek második feléből (Schulek szerint 1365—1369 ?). E garasok verését két bizonyíték helyezi a hatvanas évek közepére. Egyik a trónon ülő uralkodó archaikus jellegű arcképe, amint az a C. 64 aranyforinton is látható, a másik pedig

¹⁵¹ Lorandus mint buda—esztergomi kamaraispán 1345. II. 2-án említve. *Knauz* III. 558—562. Az S jegy Schulek szerint esetleg Strigonium jele, de véleményünk szerint lehet talán L(orandu)S forma is.

¹⁵² „grossis in nostra camera cudendis — — — quorum grossorum unus sex denarios camerae nostrae — — — valeat” *Corpus Juris* 166—181.

¹⁵³ A lilium jegyű vereteket nem lehet budai vereteknek tartani, főként az egyik változaton a liliumokkal együtt előforduló A betű miatt. Ugyanis az A jegy előfordul olyan pénzen is, melynek kétségtelen budai verete ismeretes (pl. C. 94A).

az összes példányokon szereplő P verdejegy, ami Chimle Péter jegyének tekinthető. Tehát e garasfaj összes példányai budai veretűek. A P jegyű aranyforintok analógiájára tehát ez a C. 67 garasfaj is 1368 körül kerülhetett kibocsátásra. Veretése egyébként hosszabb ideig tarthatott, mert több változata ismeretes. Így előfordulnak példányok a hátlapi címer körül pontokkal, körökkel, vagy üresen, továbbá a címer felett liliommal, vagy koronával. E változatok bizonyos rendszerességre engednek következtetni és úgy tűnik, hogy egymás után következő kibocsátásokat jelölnek.¹⁵⁴

1370 körül tehát Budán megszűnt mind az aranyforintok, mind a garasok verése. A garasverés azonban egyidejűleg általában is megszűnt, és ettől kezdve egészen I. Mátyás 1468. évi nagy pénzügyi reformjáig nem találkozunk többé garasveréssel a hazai pénztörténetben. A garasverés beszüntetésének közvetlen okát nem ismerjük. Az írott források azért ezután sem szűnnek meg említést tenni garasokban tett fizetésekről, ezek a garasok azonban már cseh garasok, melyek prágai garas néven nemzetközi forgalomra tettek szert és a magyar pénzforgalomban is jelentős szerepet tölthettek be.¹⁵⁵

Károly Róbert pénzügyi reformjának nagy vívmányát, az állandó értékű aprópénzek verését Lajos uralma elején megint felváltotta az évi pénzújítás káros rendszere. Már 1343-ban új pénzt veretett, és ezzel visszatért a pénzújítás régi gyakorlata. Az aprópénzek verése azonban egyébként változatlan pénzláb szerint folyt tovább. Ez minden kétséget kizárólag kitűnik az 1345. évi kamarabérleti szerződésből, mely ugyanolyan pénzláb szerint írta elő a verendő aprópénzek ligáját, mint Károly Róbert 1342. évi kamarabérleti szerződése. Lajos aprópénzeinek dús sorából azonban meglehetősen gondot okoz a budai veretek kiválogatása. A pénzekben előforduló jegyek ugyanis csak néha azonosíthatók ismert kamaraispánok neveivel, s általában úgy tűnik fel, hogy a garasok analógiájára ezeknél is sok esetben a jegy nélküli pénzek sorában kell keresni a budai vereteket. Különösen az uralma első felében forgalomba került pénzekkel kapcsolatban állanak fenn az említett nehézségek. Éppen ezért ennél a csoportnál még sok a bizonytalanság és számos kérdőjel mered felénk. De akadnak azért szilárd támpontok is, melyek révén a budai verde működésének körvonalai mégis határozottabban kibontakoznak.

Lajos legelső verete a C. 71 dénár lehet 1342-ből. Éremképe miatt (struccos sisakdísz és a király alakja) Schulek feltételesen a koronázás emlékére kibocsátott veretnek tekinti. Előfordul jegy nélküli és egy nehezen

¹⁵⁴ A P jegy segítségével bizonyíthatóan budai veretű garason a korona jegy előfordulása — ha csak egyetlen változaton is — újabb bizonyíték amellet, hogy a korona jegyet budai jegynek lehessen tekinteni.

¹⁵⁵ Már 1370. II. 22-én Lajos a szebeni kereskedők részére a Csehország felé vitt, vagy onnan hozott áruk fejében az újvári vámnál a fizetést cseh garasokban rendelte el: „de curru magno vulgariter rudaszeker vocato quatuor grossos Bohemicales de curru parvo ayanthaszeker vulgariter nominato duo grossos similiter Bohemicales persolvant” *Zimmermann* II. 338. Ezután az oklevelekben minden garas-említés a cseh garasokra vonatkozik. Például 1378. XI. 8.: „Quamlibet marcum cum quinquaginta sex grossis computando” *Zichy* IV. 72. vagy 1379: „quemlibet florenum cum triginta octo grossis et grossum cum quatuor denariis computando” *Fejér* IX. 5. 346. stb.

kibetűzhető jegyű változatban.¹⁵⁶ Talán mindkettő budai veret, de a jegy nélküli változat esetében nagyobb ennek a valószínűsége.

A következő, 1343. évi dénárverésre két írott forrásunk is van. Elsősorban a Nyulak-szigeti apácákat a kamara haszna fizetésétől mentesítő oklevél, mely általában az újonnan vert dénárokról beszél,¹⁵⁷ majd egy hasonló korú másik oklevél, mely viszont már kimondottan budai dénárokról tesz említést.¹⁵⁸ Ezekből nyilvánvalóan következik, hogy az 1343-ban kibocsátott új dénárokat Budán is verték. Az 1343. évi veret csak a C. 72 dénár lehet (előlapon liliom, hátlapon a király alakja). Korhatározó itt a Luschin által közölt tápiósápi lelet, mely Károly Róbert utolsó (C. 18 és C. 15) dénáraival együtt Lajos pénzei közül csak a C. 72 és C. 74 fajokat foglalta magában.¹⁵⁹ Ezenkívül még a C. 72 egyik köriratváltozata és a C. 74 valamennyi példányának a körirata (M. Regis Hungarie) pontosan egyezik a Károly Róbert utolsó veretein olvasható körirat formával. Ezen összefüggések alapján nyilvánvaló, hogy ez a két faj kell, hogy legyen Lajos korai verete. A C. 72 dénár különféle jegyekkel ismeretes, de ezek közül egyik sem azonosítható megnyugtató módon a budai verdével; azonban a dénárnak jegy nélküli változata is előfordul és ez tekinthető minden valószínűség szerint budai veretnek.¹⁶⁰

A két korai dénárfa j közül azért tekinthető a C. 72a korábbi, 1343. évi veretnek, mert a C. 74 dénár korát pontosan meghatározza az 1345. évi kamarabérleti szerződés. Ez a szerződés ugyanis kimondja, hogy verni kell dénárokat harmadrészig égetett ezüstből, olyan formában, értékben és súlyban, mint amilyeneket a múlt évben Budán veretett magister Lorandus, aki akkor az egész országban a kamarák ispánja volt, most pedig (1345. II. 2.) a buda—esztergomi kamarák grófja. Ezenkívül verni kell féldénárt ugyanilyen pénzláb szerint, melyből kettő tesz ki egy dénárt.¹⁶¹ Eszerint tehát 1345-ben a pécs—szerémi kamarában ugyanolyan pénz került kiverésre, mint amilyent 1344-ben Budán veretett Loránd mester. Ez a pénz pedig nem lehet más, mint a C. 74 dénár. Elsősorban azért, mert csak ennek van obulusa (C. 75), márpedig a rendelet kimondottan obulus-verésről is beszél. Másodsorban pedig azért, mert a C. 74 dénár ismeretes L—B verde-

¹⁵⁶ E jegy talán n—R vagy n—B. Utóbbi esetben lehetne Nicolaus—Buda feloldású, minthogy Szathmári Miklós 1342. VI. 22-én említve van, mint buda—esztergomi kamaraispán.

¹⁵⁷ 1343. VI. 21.: „ut denarios, seu monetas nostras de nouo fabricatas” *Thallóczy* 155—156.

¹⁵⁸ 1343. VI. 8. „quatuor Marcis Argentorum Denariorum Budensium” *Fejér* IX. 1. 182.

¹⁵⁹ *A. Luschin*, Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien und Leipzig 1913. 36.; N. K. XIII. 1914. 21.; *Schulek* I. 157.

¹⁶⁰ Lehetséges az is, hogy az L jegyű veretek között kell keresni a budai dénárokat. Ugyanis 1343-ban Ipolitus volt a buda—esztergomi és egyben a körmői kamara ispánja. Tekintettel arra, hogy nevét a források néha Leupoldus formában is közlik (pl. *Krizskó* 12.), lehetséges, hogy az L jegy mögött az ő neve rejtőzik. De még mindig fennáll a probléma, hogy ez esetben az L jegyű pénzek között melyek lehetnek a budai és melyek a körmői veretek, illetve hogy ezek vajon mind budai, vagy mind körmői veretek-e.

¹⁶¹ *Knausz* III. 558—562. Továbbá ebből a pénzből 8 pensa és 16 dénár menjen egy finom ezüst márkára, 6 menjen egy új garasra és 84 érjen egy aranyforintot.

jegyvel, ami könnyen feloldható Lorandus-Buda értelemre. A C. 74 korai verését bizonyító fentebbi következtetéseket egybevetve e két megállapítással, egészen nyilvánvaló, hogy a C. 74 dénár és C. 75 obulus tekinthető az 1344—1345 években kiverésre került aprópénzfajnak, s ennek L—B jegyű változatai a budai veretek.

A most következő időszak (1346—1357) budai pénzverése a legbizonytalanabb Lajos korából. Pedig éppen az idézett kamarabérleti szerződés szövege bizonyítja hogy a budai verde megtartotta vezető szerepét. Ezen kívül az említett időszakból találhatók olyan szórványos okleveles adatok is, melyek budai dénárokról tesznek említést.¹⁶² Tehát egészen kétségtelen, hogy a budai pénzverde élénken működött ezen időszakban is. Miután azonban azokon a vereteken, melyek kibocsátása az említett évekre tehető, semmi olyan jegy nem fordul elő, amely ezeknek a budai verdéhez való kapcsolását elősegítené, a kutatás jelen állása szerint nem tehetünk egyebet, mint hogy elsősorban a jegy nélküli pénzeket tekintjük budai eredetűeknek, vagy legalább ezekről tételezzük fel, hogy többek között Budán is verhették őket. Ilyenek a Corpus sorszámai szerint a C. 73, 77, 78, 82, 84, 85 és 86 fajok.¹⁶³ Ezt a sorozatot összefűzi a stílárius hasonlóság, amely a veretek összbonyomását illetőleg jut kifejezésre. Semmiféle megnyugtató támpont nincs, amely e pénzek időrendjét az említett 1346—1357 időszakon belül egymáshoz viszonyítva megadná. Schulek ugyan felállított ezekre nézve is bizonyos sorrendet, de tele kérdőjellel, úgyhogy helyesebbnek látszik e fajokat korrend nélkül, általában mint 1346—1357 években készült vereteket összefogni.

Ezek az eddig felsorolt aprópénzek mind az évi pénzüjtési rendszer keretében kényszerbeváltás alá eső veretek voltak. Ez magyarázza viszonylagos ritkaságukat is. Az ötvenes évek vége felé azonban megint sikerült szakítani az évi pénzüjtés rendszerével, és megindult az állandó dénárok kibocsátása.

Az új állandó dénárokat a szentlászlós típusú aranyforintok (C. 64) verésének megindulásával (1358) az aranyforintokkal rokon típusban kezdték verni és a C. 94—96 különböző változatai hosszabb ideig maradtak forgalomban egészen a hatvanas évek végéig (Schulek szerint 1358—1370 között). A korábbi veretek és az új szentlászlós dénárok között átmeneti típus lehet a C. 97, előlapon a lilium, hátlapon pedig Szt. László éremképpel. Jegy nélküli veret lévén, szintén budai eredetűnek tekinthető. A C. 94—96 dénárok előlapján¹⁶⁴ a vörös-fehér vágású magyar-Anjou címer foglal helyet, a hát-

¹⁶² 1346. V. 27.: „pro quindecim marcis denariorum Budensium” *Zichy* II. 207., és 1356. X. 17.: „ducentarum marcarum bonae cusionis Budensis” *Bártfai Szabó László*, Pest m. tört. okleveles emlékei. Budapest 1938. 68.

¹⁶³ Ezek közül Schulek a C. 78 fajt kérdőjellel 1372-re helyezte mint a szerezsenfejes dénárok ősét, de stílusa szerint is az említett sorozathoz tartozik.

¹⁶⁴ Véleményünk szerint a Corpusban 94—96 sz. alatt felvett különböző típusokat csak változatoknak lehet tekinteni és az időrend szempontjából valamennyit egy faj különböző bélyegváltozatainak felfogni. Ugyanis a C. 94A—D típusai között csak apróbb eltérések észlelhetők, melyek csupán új verőtövekre, de nem új fajokra engednek következtetni. A C. 94A—D és C. 95—96 típusok között látszatra nagyobb a különbség (Szt. László karjának elhelyezése), de mindkét típus előfordul ugyan-

lapon pedig Szt. László álló alakja, akárcsak a C.64 aranyforintokon. Az aranyforintok és dénárok között azonban a párhuzam egyéb tekintetben is fennáll. Erre a párhuzamra mind Horváth, mind Schulek egyaránt rámutattak. Ez a párhuzam észlelhető a pénzverőjegyek, kibocsátási jelek, a szent ikonográfiája, az ornamentika, sőt a körirat helyesírásának egyezése tekintetében is. Ebben az esetben tehát az arany- és ezüstpénzverő-kamara közös igazgatására lehet gondolni, noha akadnak forrásadatok, melyekből viszont a kettő különálló veretésére lehet következtetni. Ez a több, mint tíz éven át forgott szentlászlós dénáfaj igen sokféle jegyváltozattal ismeretes. Közülük budainak lehet tekinteni a †, P, G, csillag és korona jegyű változatokat, valamint ezeknek a különböző kibocsátási jegyekkel való kombinációit.¹⁶⁵

Az aranyforintok és garasok analógiája alapján Schulek korrendje szerint első veretekül a † jegyű példányok tekinthetők (1359—1364 ? évekből). Nyilvánvalóan sok kibocsátás volt ezzel a jeggyel, mert a jegy a következő változatokban ismeretes: † (magában, alatta pont, felette C, csillag, majd liliom), liliom — † és 2 liliom — †. Tehát az aranyforintok példájára az újabb kibocsátásokat itt is a liliomok különböző száma jelenti. A liliom nélküli † jegy összesen öt változatot mutat, az alatta és felette elhelyezett megkülönböztető jelekkel, amelyek nyilván szintén különböző kibocsátások jelzésére szolgálhattak. A következő csoport a P (magában és felette liliom) és G (magában és felette liliom, továbbá a magában állónál a címerkeretben liliom vagy rozetta) jegyű veretek sorozata. Mindkét jegy Chimle Péter kamaraispán jele lehet, és így kibocsátásuk a hatvanas évek második felébe (Schulek szerint 1365—1369 évekre) helyezhető. Végül közéjük tartozik a P—G jegyű változat is.

A C.64 aranyforintnál kifejtett érvek alapján megváltoztatott verési sorrend a nyilvánvalóan párhuzamos verés következtében természetesen itt is érvényesül. Az eddigi korrenddel szemben tehát első veretekül tekinthetők a korona, csillag és G jegyű veretek. Ezután következnenek az aranyforinttal és a C.67 garassal egy időben (hatvanas évek közepén) készült P jegyű veretek. Ezek között talán elsőnek lehet venni a P—G jegyű (C.94D) változatot, amelyik jegye révén mintegy összekötő kapocs lehetne a két csoport között. Végül közvetlenül a szerencsenfejes dénárok verése előtt a † jegyű változatok lennének az utolsó veretek. Ily módon a párhuzam az aranyforintok és a szentlászlós dénárok között a verdejegyek tekintetében is végig kísérhető veretésük egész ideje alatt.

A P—G jegyű dénár hátlapján egyébként a címer felett korona foglal helyet; nem véletlen, hogy a C.64 aranyforint egyik (8 liliomos) kibocsátásán szintén korona jegy van, és végül az utolsóknak vert C.67

azon jeggyel (így a C.94A és C.95A † jeggyel, a C.94A és C.95A G jeggyel és a C.94A valamint C.96 P jeggyel). Ebből arra lehet következtetni, hogy a C.95—96 veretek sem külön fajok, hanem csupán verető-változatok. Így tehát az egész sorozatot egybe kell fogni és a verdejegyek szerint osztályozni. A változatok pedig vagy verető-különbségek, vagy pedig különböző kibocsátásokat jelentenek az illető verdejegy alkalmazásának idején belül.

¹⁶⁵ Schulek a püspöksüveget is budai jegynek véli, de erre nem hozható fel semmilyen valószínűsítő bizonyíték vagy indok.

garas P jegyű változata ugyancsak előfordul korona jeggyel is. Ez az egybevágás igazolja a C. 94—96 dénárok korrendjének helyességét.

E szentlázslós dénárok finomsága igen jó volt, mert a garaszüstnek megfelelő, 1/16 részig égetett ezüstmű készült. Veretésük megszüntetését Schulek éppen túlságosan jó pénzlábuknak tulajdonítja, de bármi is volt annak oka, tény az, hogy a hetvenes évek elején rátértek a Lajos korából legismertebb pénzfaj, a szerecsenfejes dénárok verésére.

E két tipikus dénárfaj kibocsátása közötti időben (1373 táján) azonban még volt egy dénárkibocsátás (C. 87), és talán ennek az obulusaként fogható fel a C. 88. A címer mázai vörös-fehérek, és a C. 88 olaszos ízü körirata (LODOHICI, HGARIE) egyezik a P jegyű veretek hasonló jellegű köriratával. Perdöntőnek tekinthető azonban a Schulek által közölt debreceni lelet, melyben a C. 64 aranyforinttal, a C. 67—68 garasokkal és a szerecsenfejes dénárokkal együtt került elő 3 db C. 88 is. Tehát ezek bizonyos fokú összetartozása, illetve egyidejűsége ezúton is igazolható. Mindkét éremfaj anyaga jó finomságú ezüst és a rajtuk levő kettős kereszt éremkép határozott átmenet a szerecsenfejes dénárok kettős kereszt hátlapja felé. Miután ezek jegy nélküli veretek, budai veretésük az eddigi analógiák alapján feltételezhető.¹⁶⁶

Végül Lajos utolsó veretei a C. 89—93 sz. alatt leírt ún. szerecsenfejes dénárok. Ezt a nevet a pénzek az előlapi jellegzetes éremkép után nyerték. A szerecsenfej a pécs—szerémi kamarát hosszú időn keresztül bérlő Szerecsen Jakab kamaraispán jegye volt a kamarája területén vert pénzekben. Itt azzal a magában álló páratlan jelenséggel találkozunk, hogy — mint Horváth megállapította — a pénzverőjegyként használt címerkép vált önálló éremképpé. Ezért vannak e dénárok az okleveles forrásokban „monete Saracheni”, vagy egyéb, ehhez hasonló formában említve, de kétségtelen adat is van annak bizonyítására, hogy a szerecsenfej valóban Szerecsen Jakab személyével összefüggő éremkép, és nemcsak utólagos magyarázatot a kettő összekapcsolása.¹⁶⁷ A hivatkozott egykorú forrás is Szerecsen Jakab képét látja a dénárok szerecsenfej éremképében. E szerecsenfejes dénárok verésének kezdeti időpontja nem ismeretes ugyan, de van mégis néhány olyan adat, melyek legalább szűkebb körre korlátozzák ezt. Egyik a Schulek által közölt okleveles adat, amely szerint András budai főesperes 1370-ben bizonyos fizetésre kötelezi magát „currens dénárok”-ban.¹⁶⁸ Már pedig feltehető, hogy ha a szerecsenfejes dénárok akkor már forgalomban lettek volna, ő is így nevezte volna ezeket. A másik egy 1372-ből származó oklevél, mely bizonyos leánygyeddél kapcsolatban Szerecsen Jakab által vert régi dénárokról beszél.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Támogatja e feltevést a C. 88 fajnak a várásatások folyamán előkerült töredékes példánya. *Huszár, Várásatások* 45. sz.

¹⁶⁷ 1375. III. 15.: „pro decem et octo marcis denariorum usualium moderno tempore currentium, presidente domino nostro rege ymaginem seu superscriptionem magistri Saracheni habentium marcam cum decem pensis computando” OL. DL. 62523 (Motesiczky lev., Horváth Tibor Antal szíves közlése).

¹⁶⁸ *Schulek* II. 62. *Rómer Flóris*, A régi Pest. 1873. 26. után.

¹⁶⁹ 1372. II. 2.: „cum antiquis denarys per magistrum Saracenum cusionis ydem antiqui denary tunc non current extunc cum denarys bonis tunc currentibus ad premissum computum”. *Zichy* III. 446.

Ezek ugyan szintén Szerecsen Jakab által veretett dénárok, de még régi pénzek, melyekről feltehető, hogy 1372 húsvétja után már nem is voltak forgalomban. Így ez az adat még nem vonatkoztatható a szerecsenfejes dénárookra, hanem inkább a szerecsenfej jegyű szentlászlós dénárookra. Viszont 1375. március 15-ről keltezve már közöltük a kétségtelenül szerecsenfej éremképet viselő dénárokról szóló forrásadatot. Ehhez kapcsolható még két másik hivatkozás. Egyik 1374 végéről, a másik pedig 1375 elejéről.¹⁷⁰ Mindhárom oklevél nyilvánvalóan szerecsenfejes dénárokról beszél. Ezeket egybevetve kiderül, hogy a szerecsenfejes dénárok verése az 1372. február 2. és 1374. december 21. közötti időben kellett, hogy meginduljon,¹⁷¹ és veretésük, valamint forgalmuk ettől kezdve állandóvá válik.

Érthető ezek után, hogy a szerecsenfejes dénárok elsősorban a pécs—szerémi kamara területén kerülhettek kiverésre, hiszen Szerecsen Jakab ott volt kamaraispán. Ennek következtében az eddigi analógiáktól eltekintve a jegy nélküli veretek is oda sorolhatók tekintve, hogy ezúttal maga az éremkép a jegy. Akadnak azonban pénzverőjegyeket is viselő veretek, és ezek sorában már budai veretekre is lehet következtetni. Az előforduló pénzverőjegyek között szerepelnek ti. olyanok is, melyek korábban budai jegynek számítottak. Ilyenek a P, két korona és a két, illetve egy csillag jegyek a C.89A dénár változatain.¹⁷² Hasonlóképpen budai veretnek tekinthető a C.89B is, mely abban tér el a többi szerecsenfejes dénártól, hogy a hátlapi kettős kereszt koronára (budai jegyre ?) van állítva.

Lajos uralma végén kizárólag e szerecsenfejes dénárok kerültek kiverésre és ezek voltak a törvényes forgalmi pénzek. Sikerült tehát az állandó értékű pénz megvalósítása, és e szerecsenfejes dénárokat még a későbbi források is gyakran emlegetik. Maguk a pénzek pedig sokáig felbukkannak még a XVI. sz. elejéről származó éremleletekben is.

A budai verde tehát Lajos korából a budai veretű pénzek tükrében teljes fényében és jelentőségében áll előttünk. Az 1345. évi bérleti szerződés szerint veretei változatlanul mintaképpül szolgáltak a többi verde számára és az ide sorolható nagyszámú éremfaj tanúsága szerint igen eleven tevékenységet fejtett ki. Az aranyforintok és garasok verésének megszűnése, valamint a szerecsenfejes dénárok veretésének elkezdése után 1370 óta nincs semmi közvetlen adatunk róla. Csak a budaiaknak tekinthető pénzverőjegyek bizonyítják működését. Úgy látszik azonban, hogy az utolsó 10 év pénzügyigazgatása valami módon Szerecsen Jakab kezébe összpontosult, és az egyes verdék működése az állandó értékű pénz létezése mellett másodrendű jelentőségűvé vált.

¹⁷⁰ 1374. XII. 21.: „singulum florenum cum centum denarys per Saraczenum fabricatis vel alys denarys eisdem equi pollentibus pro tempore currentibus computando” *Zichy* III. 592. és 1375. I. 5.: „pro una libra denariorum monete Schereczeni” *Házi* I. 1. 168. 238.

¹⁷¹ Forgalmi idejüket Schulek — kérdőjellel ugyan, de helyes megállapítással — 1373?—1382. évekre tette.

¹⁷² A két csillag jegy annál inkább budai jegynek tekinthető, mert a várásatok folyamán előkerült 4 darab C.89A dénár közül az egyik ilyen jegyet mutat. (1 db jegy nélküli, 2 db bizonytalan jegyű.) *Huszár*, Várásatok 47. szám.

MÁRIA (1382. IX. 17. — 1387. III. 31. † 1395. V. 17.)

Lajos halála után leánya Mária örökölte a trónt, aki 1385. november 1-én Zsigmond neje lett. Miután férjét a budai országgyűlés 1387 márciusában királlyá választotta, sőt már előbb ugyanez év januárja óta az ideiglenes kormány az ország főkapitányságában hatalmat adott a kezébe, Mária elismerte Zsigmondot magyar királynak és egészen 1395-ben bekövetkezett haláláig osztozott férjével a hatalmon.

Mária budai pénzverésére nézve semmi közvetlen adattal nem rendelkezünk.¹⁷³ Közvetve azonban figyelemre méltó a később részletesen ismertetendő 1384-i rendeletének szövege, mely az új pénz verését nem (az eddig szokott módon) a budai, hanem a körmöci veretek mintájára rendelte el. Ezúttal észlelhető első ízben a budai verde bizonyos háttérbe szorulása Körmöcbánya mellett, és ez a folyamat a későbbi évtizedekben, ha lassan és hullámozva is, de egyre érezhetőbbé válik. Előbb az aranypénzek verésében veszi át Körmöc a vezető szerepet, míg az aprópénzek verése terén sokáig egyenrangúság áll fenn, a budai veretek irányító szerepe még időnkint visszatér, azonban a nemesfémhányák közelében fekvő körmöci verde kb. a XV. sz. végén mégis vezető helyre kerül.

A budai veretek megállapításánál elsősorban a B betű vehető figyelembe, mint a budai verdének később a XV. sz. folyamán állandósult verdejegye, majd pedig az analógiák és következtetések útján budai jelzésnek tekinthető jegyváltozatok, mint a lilium, rozetta és köröcskék. A következtetés egyik alapja az a megfigyelés, hogy az aranyforintokon előforduló jegyeket egybevetve az aranypénzek verésénél szóba jöhető három pénzverdével, e három jelzés kapcsolható a budai verdehez, illetve nem kapcsolható a másik kettőhöz.¹⁷⁴ A másik pedig az, hogy e jelek — különösen a lilium — előfordulnak az ezüstpénzekben, sőt Zsigmond első aranyforintján is. Ennélfogva, ha a budai verde folyamatos működését feltételezzük, amit pedig Lajos korábbi és Zsigmond későbbi pénzverése alapján közvetlen forrás hiányában is fel kell tételezni, akkor csak ezek a jelek és a B betű vehetők figyelembe, mint a budai veretek verdejegyei.

Mária aranyforintjai két változatban ismeretesek, ezek Szt. László figurájának a rajzában térnek el egymástól (a bárd a kézben vagy a vállon), egyébként azonban általában Lajos szentlászlós aranyforintjainak a típusát követik. Időrendben a C.112 a korábbi, mert ez Lajos utolsó C.66 aranyforintjával tart stiláris rokonságot, a C.111 pedig a későbbi, mert ez meg Zsigmond C.118 aranyforintjához kapcsolható tipológiailag. Sőt Schuleknek a legapróbb részletekre kiterjedő vizsgálatai alapján megállapítható, hogy

¹⁷³ *Schulek* II. 31 skk. dolgozta fel Mária budai veretű pénzeinek időrendjét és a következőkben általában az ő tanulmánya alapján haladunk.

¹⁷⁴ Mária aranyforintjain ugyanis e három jelen kívül még csak S és C—M fordul elő. Az előbbi Sirmium jele lehet (pécs—szerémi kamararé), az utóbbi pedig Körmöcbányáé. A C—M jegyet ugyan általában G—M-nek szokták olvasni, de a G formája ugyanaz, mint Lajos pénzein az említett problematikus betű, és így erre is vonatkozik a C.147. jegyzetben tett megállapítás. Eszerint az aranyforintoknál a háromféle jegy alapján három verde tételezhető fel (Buda, Körmöcbánya és Pécs), s ez meg is felel a valószínű állapotnak.

a két faj külön-külön inkább az említett típusokkal áll stiláris rokonságban, mint egymással.

Tehát az első aranyveret a C.112 (Schulek szerint az 1383—1384. évekből). Ennek három jegyváltozata ismeretes, melyek közül a köröskés (körben kereszt négy körrel) jegyű példányok tekinthetők budai vereteknek. E köröskés jegyű C.112 aranyforintokon a körirat „Santus Ladislaus R.”, tehát ugyanaz, mint Lajos aranyain, szemben az egyéb jegyű veretek „S. Ladislaus Rex” köriratával.

A következő C.111 aranyforint verési ideje talán az 1385—1386. (Schulek szerint 1385—?) évekre tehető, de verhették tovább is Zsigmond pénzeivel párhuzamosan. Ennél az egy és két liliummal jelzett példányokat lehet budai verettként elkönyvelni.¹⁷⁵ Ezek a körirat „S. Ladislaus Re”. Miután Zsigmond C.118 aranyforintjai is előfordulnak egy és két lilium jeggyel, sőt az egyik két lilimos vereten ugyanaz a körirat látható, mint Mária említett C. 111 aranyain, ezek nyilván mind azonos pénzverőből (esetleg ugyanazon vésnökötől) származnak. Ez esetben így határolódik körül egyre meggyőzőbben a lilium mint a budai verde jele. Mária aranyainak pénztörténeti jelentősége abban áll, hogy a C.111 fajon alakult ki a Szent László ikonográfia véglegesen olyan formában, amilyenben ettől kezdve 200 éven keresztül változatlanul megmaradt a magyar arany-pénzekben.

Mária kevés dénártípusa közül a C.113 az első kibocsátás, de ez csak A jeggyel ismeretes, és így nem tekinthető budai veretnek. A következő típus a C.114—115, és ennek verési ideje 1383-ra keltezhető, miután a harmadik pénzfaj (C.116—117) verési idejét okleveles forrás igazolja az 1384. évből.¹⁷⁶ A C.114—115 veret Lajos szerezsenfejes dénárainak tipológiai folytatása a kettős kereszt éremképpel, de azzal a különbséggel, hogy a hátlapi szerezsenfejet koronás éremkép váltja fel. A C.114 dénár többféle jeggyel fordul elő, de ezek közül bizonyító adatok hiányában nehéz a kétségtelen budai jegyek megállapítása. Az említett dénár jegy nélküli, lilimos és rozettás változatai vehetők figyelembe mint budai veretek. A lilimos jegyű dénárok a szintén lilimos jegyű C.111 aranyforintok példájára lehetnek budai veretek, a rozettás (vagy csillagos) jegyű dénárok pedig a Zsigmond C.118 aranyforintjain feltűnő hasonló jegy révén, mert e csillagos jegyű aranypénz nem tekinthető másnak, csak budai kibocsátásnak. Így végeredményben a C.114 dénár lilimos és rozettás (csillagos) jegyű változatai illeszthetők a budai veretek sorába.

1384-ből egykorú forrás ad hírt a kiverésre került új pénzről. Ez a forrás pedig Máriának Kassa városához ez év május 25-én intézett rendelete. Ebben a királyné a különböző kötelező fizetésekkel kapcsolatban „coronas”, vagyis koronás néven említi az új pénzfajt, melyből a rendelet szerint 100

¹⁷⁵ Egyébként csak G—M jeggyel ismeretesek, S jegy nem fordul elő ezeken.

¹⁷⁶ A Corpus szerint mind a C.114, mind a C.116 dénárnak lenne obulusa (C.115 és C.117). A fennmaradt 1384-i rendelet azonban obulusról nem beszél, s mindkét obulusnak tekintett példány annyira silány veret, hogy inkább hamisítványának látszik. Így tehát erősen kérdéses, hogy Mária idejében egyáltalán volt-e obulus-verés.

dénár megy egy aranyforintra. Ennek az új pénznek a használata kötelező mindenfajta fizetési ügyletnél. Az új pénz koronás neve nyilvánvalóan az éremkép után származott, tehát minden bizonnyal a C.116 dénár keresendő e név mögött, mert ennek egyik oldalán nyílt korona az éremkép.¹⁷⁷ Téves datálás következtében eddig egy másik oklevél pénzverési rendelkezéseit is lehetett e pénzfajra vonatkoztatni, de ez az oklevél valójában Zsigmond korából származik.¹⁷⁸

E koronás néven ismert C.116 dénárok igen sokféle jegyváltozáttal fordulnak elő. A jegyek általában betűkből állanak, és e betűk megállapíthatólag az egyes pénzverdék neveinek kezdőbetűit jelentik. Úgy látszik, itt indult el rendszeresen az a XV. sz. folyamán állandóvá vált gyakorlat, hogy az egy betűből álló jegy, vagy a két betűből álló jelzés egyik betűje a pénzverdét jelenti a korábbi Anjou-kori pénzekben található és inkább mesterjegyeknek tekinthető jegyek helyett. E megfigyelés alapján elsősorban a B jegyű veretek származtathatók a budai verdéből, annál is inkább, mert ezután a B betű a budai veretek állandó jelévé válik. De budai vereteknek kell tekintenünk e pénzfaj lilimos jegyű változatait is, minthogy Mária többi lilimos jegyű pénzeit is a budai veretekhez számítottuk. Talán a lilimos jegyű példányokkal indult el a C.116 dénárok verése Budán, és valamelyik további kibocsátásnál került a B jelzés a lilimos helyére.

Mária utolsó pénzeinek (C.111 aranyforint és C.116 dénár) a verési ideje pontosan nem állapítható meg. Lehetséges ugyanis, hogy csak addig kerültek kiverésre, amíg Zsigmond nevére meg nem indult a pénzverés. Fennáll azonban az a lehetőség is, hogy Mária mint Zsigmond uralkodótársa tovább is verette saját nevére az ő utolsó vereteit. E feltevést támogatni látszik egyrészt az a körülmény, hogy Mária említett két utolsó veretén ugyanolyan jegyek láthatók, mint Zsigmond első aranyforintján, másrészt pedig okleveles forrásból is lehet ilyesmire következtetni.¹⁷⁹ Az uralkodótárs jogán történt további pénzverési lehetőség különösen a C.116 dénárnál áll fenn, amelyik nagy tömegben és sokféle jegyváltozáttal maradt fenn.

Schulek ezenkívül még egy veretet kísérelt meg Mária nevéhez kapcsolni, szintén az uralkodótársi viszony alapján. Ez pedig Zsigmond C.125 obulusának egyik változata (C.125B). Ez abban tér el a többi verettől, hogy a hátlapi egyenszárú kereszt szárjai között eredetileg helyet foglaló négy korona egyik koronája helyett M betű szerepel. E C.125B veretek mind jegy nélküli példányok, s amennyiben valóban Mária pénzei lennének, a 90-es évek elején kerülhetek kiverésre. Jegy nélküli veretek lévén, veretésük feltételezhető a budai pénzverdéből (Schulek szerint ?—1395 közötti

¹⁷⁷ *Kemény Lajos*, Mária királyné 1384. évi rendelete a „koronás” denárokról. N. K. XVII. 1918. 87.

¹⁷⁸ *Szécs*. II. 303—304.; *Fejér* X. 8. 120. Valójában azonos Zsigmond 1430. III. 6-án kelt rendeletével *Fejér* X. 7. 196—200. Az előbbi rendelet 1384. évre való keltezése téves datálás.

¹⁷⁹ 1392. VI. 20.: Mária királyné bizonyos vámfizetéssel kapcsolatban rendeli „non cum pecunia presentis nove nostre monete, sed cum pecunia antiqua” *Mályusz* I. 2539.

időben).¹⁸⁰ Minthogy a C.125 fillér veretését az 1387—1427. évekre lehet keltezni, ennek C.125B változata valamikor az 1387—1395. (Mária halála) közötti években került kiverésre. Ennyiben lehet helyesbíteni Schulek kérdőjelét. E pénzfajnak Mária nevéhez kapcsolásánál figyelemre méltó analógiaként lehet felemlíteni, hogy a C.114—115 vereteken szintén szerepel M betű mint Mária nevének kezdőbetűje.

Mindenesetre Máriának a férjhezmenetele után feltételezett késői pénzverése további felderítésre váró probléma. A nevére készült veretek alapján és azok jegyeinek körültekintő figyelembevételével azonban meggyőző módon tisztázható 1386-ig a budai verde egykorú tevékenysége.

¹⁸⁰ E Máriának tulajdonított, C.125B pénzfajjal kapcsolatban Király Ferenc felhívta a figyelmet egy hibrid veretre (az Éremtár gyűjteményéből), amely a C.126 előlapjának és a C.125B hátlapjának párosítása (*Király Ferenc, A szabadszállási Zsigmond korabeli éremlelet. N. K. L—LI. 1951—52. 36. és Huszár Lajos, Kiadatlan középkori magyar pénzek. Folia Arch. VI. 1954. 120. 7. sz.*). E hibrid veret következtében szerinte a C.125B és C.126 obulusok verése között nagyobb időköz nem valószínű. Minthogy pedig Schulek a C.126 kibocsátási idejét (igaz, hogy kérdőjellel) 1425-re teszi, a C.125B veretése nehezen keltezhető a 90-es évekre. Ebben a kérdésben azonban a végső ítéletet ez idő szerint két okból nem lehet még kimondani. Először is a C.126 verési idejét mi az 1400-as évek elejére tesszük (l. később Zsigmond pénzei ismertetésénél), másodsor pedig a hibrid veret lehet egykorú hamisítvány vagy utánveret is. Így tehát csak további hiteles leletadatok előkerülésével lehet majd ezt a kérdést végleg megoldani. Schulek egyébként e pénzfajt nem Budáról, hanem Kőrömcéről származtatja, de jegy nélküli veret lévén, valószínűbbnek véljük a budai eredetet.

ZSIGMOND ÉS ALBERT

(1387—1439)

ZSIGMOND (1387. III. 31. — 1437. XII. 9.)

Budavár történetében fényes korszakot jelentett Zsigmond uralma, aki mint német—római császár is itt tartotta a székhelyét, és a nagyvonalú udvartartás a vár életére pezsdítő hatást gyakorolt. E jelentős központi helyzet láthatóan visszatükröződik a budai pénzverésben is, mert a budai pénzverde működése most is azonos az egykorú pénztörténettel, noha kezdenek már szaporodni a jelek, melyek arra mutatnak, hogy a körmői pénzverő súlya egyre nő és lassan kezdi átvenni a főpénzverő szerepét. Ennek a folyamatnak egyik látható jele — akárcsak korábban Mária idejében — az egyik pénzverési rendelet olyan értelmű utasítása, hogy a mintául szolgáló típus a körmői (és ezúttal ne a budai) veret legyen.¹⁸¹ A másik ilyen jel pedig a budai aranypénzverés szünetelése a 20-as évektől kezdve, ugyanakkor amikor más verdékben (elsősorban Körmöcön) zavartalanul folyt tovább az aranyforintok verése.

Valamivel részletesebben vagyunk értesülve, mint eddig, a budai pénzverde belső szervezetéről néhány fennmaradt adat világa mellett, bár az erre vonatkozó ismeretek sajnos még mindig távolról sem kielégítőek. Mindenekelőtt utalni lehet a Zsigmond korából származó budai jogkönyv vonatkozó intézkedéseire. Ezekből kiderül, hogy az arany- és ezüstpénzek próbáját nem őrizheti más, csak a városnak egyik teljesen megbízható embere. Jogosan lehet ennek alapján következtetni, hogy a budai kamaraispánok budai polgárok kellett hogy legyenek. Majd elrendeli, hogy a pénzverők kötelesek alávetni magukat minden városi határozatnak, kivéve a pénzverőkamarát és a pénzüzleteket illető ügyeket. Ez utóbbi ügyekben — de csak ezekben — a kamaraispán intézkedése alá tartoznak. Örökség esetén viszont minden ezzel kapcsolatban előírt adót és megváltást meg kell téríteniük a városnak. Általában a várossal szemben eleget kell tenni mindenféle adófizetési és megváltási kötelezettségnek. Tehát a budai jogkönyv körülbelül ugyanazt fejezi ki a pénzverők jogi helyzetét illetőleg, amit az Anjou-korban a kamarabérelti szerződések előírtak, azaz a kamaraispán hatásköre és a pénzverők jogi helyzete nagyjában változatlanoknak tekinthető.¹⁸²

¹⁸¹ 1430. III. 6. A pozsonyiaknak adott pénzverési engedélyben. *Széch.* Appendix 203—220.

¹⁸² *Michmay—Lichner*, majd *Relković Néda*, Buda város jogkönyve. Művelődéstört. Ért. 12. Budapest 1905. A jogszabályok összeírás munkájának egy része 1413-ban fejeződött be, a másik rész 1421-ben, tehát mindenképpen Zsigmond korában. A vonatkozó szabályok 97., 98., 175. és 176. sz. alatt, ezenkívül a 270. és 278. sz. intézkednek általában a pénzhamisítókrol.

Úgy látszik, hogy az arany- és ezüstpénzverés külön igazgatás alatt állott, mert 1399-ből Nürnbergi Márk mint az aranypénzverő ispánja van említve,¹⁸³ 1402-ben pedig Zsigmond kifejezetten az aranypénzverőt zálogosította el 8000 forintért Ulrich von Wolfurtnak.¹⁸⁴ A két pénzverő külön igazgatására már eddig is merültek fel adatok, most azonban ez az elkülönülés határozottabban domborodik ki.

Más irányban vet világot a budai pénzverde életére egy 1430-ból fennmaradt igen érdekes oklevél. Ebben pozsonyi kereskedők panaszkodnak a budai tanács előtt, hogy Váradról Budára érkezve itt Angelo Walich kamaraispán a náluk levő ducat nevű, forgalomból kivont ezüstpénznek a kamarába való beszolgáltatását kívánta, noha ők nem Budán szerezték ezt a pénzt. A tanács előtt a kamaraispán felmutatta a király oklevelét, mely szerint fel van jogosítva az ilyen pénz átvételére. Ezt a felhatalmazást az oklevél szerint a király Angelo azon panaszára adta, hogy a ducat és fillér pénzezüstöt az ő kamarájából máshová, az ország területéről pedig külföldre viszik. Végül is nem engedett a jelen esetben sem a kereskedőknek más pénzt magukkal vinni, csak „newgelt”, azaz forgalomban levő új pénzt.¹⁸⁵ Ez az oklevél világosan mutatja, hogy a budai pénzverde ebben az időben a nyersanyagot elsősorban a pagament ezüsből szerezte, s egyben bizonyítja, hogy a kamaraispánnak mennyi nehézséggel kellett megküzdnie a pénzveréshez szükséges nemesfémanyag biztosítása érdekében.

A budai kamaraispánok személyét illetőleg viszonylag kevesebb a fennmaradt adat, mint a megelőző Anjou-korban. Elsőnek Marcus de Nuremberga személye ismeretes 1399-ből, mint az aranypénzverő ispánja.¹⁸⁶ 1390-ből Paduai Bertalan neve van említve, aki állítólag kamaraispán lett volna Budán.¹⁸⁷ Hosszabb időn keresztül (1417, 1419 és 1424 évekből) tűnik fel Onofrius Bardi neve. Úgy látszik, éveken keresztül az ő kezében

¹⁸³ 1399. XI. 2.: „comiti monetarum aureorum nostrorum in Buda” *Mályusz* I. 6107.

¹⁸⁴ 1402. XI. 3. Zsigmond a 8000 forint tartozás fejében zálogba vetett, de most visszanyert Liechtenstein vára és az orozvári harmincad fejében „dem Edlen und Strengen Vrlch von Wolfurt” és örököseinek zálogba adja „unser Guldein Müntze zu Offen” még pedig minden jogával és használatával együtt mindaddig, míg a 8000 forint vissza nem fizetődik (*Fejér* X. 4. 152—155. és X. III. Supplement 77—80.). A Wolfurt (Wolfhart) család Nagy Lajos óta szerepet vitt és a család előneve „óvári és vöröskői” volt (*Horváth* 25.). Wolfurt Ulrich már 1401-ben átvette Zsigmondnak 1000 aranyforint tartozását (*Mályusz* II. 1. 901.), majd 1402—1406 között többször szerepelt bizonyos erőszakoskodással kapcsolatban (*Mályusz* II. 1. 2017., 3721. és 5083.). Végül 1417. XII. 8-án említve Katalin „Wereskw-i Wolfurt dictus Ulrich” özvegye (OL. DL. 10642. Horváth Tibor Antal szíves közlése).

¹⁸⁵ 1430. VI. 22. *Mályusz E.* regestái (Vármúzeum) 94. sz.

¹⁸⁶ Ez a Nürnbergi Márk később nagy szerepet játszott a pénzügyigazgatásban. Az 1404—1405. években gyakran fordul elő a neve részint mint kamaraispán (*Mályusz* II. 1. 2948.), majd mint harmincad- és urbura-ispán (*Mályusz* II. 1. 2987., 3612., 3956. és 3962.), azután megint mint kamaraispán (*Mályusz* II. 1. 3079. és 3646.) és végül 1415-ből mint a körmöci kamara grófja (*Krizskó* 17. és 60.).

¹⁸⁷ *Salamon* II. 445. szerint „később”. Valójában azonban mégis inkább előbb, mert egy 1390. II. 27-i oklevél szerint „Onofrius, filius Francisci de Florencia” elad egy házat, „a quondam Bartholomeo de Padova ad ipsum devolutam” (Horváth Tibor Antal közlése) OL. DL. 42435. sz.

volt a budai kamara igazgatása.¹⁸⁸ 1430-ból a már említett Angelo Walich nevét idézhetjük, végül 1434-ből Michael Nadler és Johannes Noffry (Onofrius fia) személyében ismeretesek az egykorú kamaraispánok.

Feltűnő, hogy Zsigmond hosszú uralma idejéből a növekvő forrásanyag ellenére is viszonylag milyen kevés budai kamaraispán neve maradt fenn. Ezzel szemben viszont különösen a 90-es évekből — de később is — gyakran szerepelnek kamaraispánok kamara megnevezése nélkül, illetve csak általában mint a „kamarák” ispánjai.¹⁸⁹ Önként felmerül itt azon feltevés lehetősége, hogy talán időnkint egy kézbe összpontosult több kamara, vagy éppen az összes kamarák igazgatása, s így ezekben az években külön budai kamaraispánnal nem is számolhatunk.¹⁹⁰

Ezt a feltevést alátámasztja Mályusz Elemérnek Nagy Lajos pénzeinél már ismertetett felfedezése, aki Franciscus Bernardi 1409-ből származó pecsétjén † monogramot talált, tehát ugyanolyan jelet, mint amilyen Zsigmond C.118 aranyforintján előfordul. Márpedig ismeretes, hogy Franciscus Bernardi 1392-ben a pénzverőkamarák, 1396-ban a harmincadok és pénzverőkamarák ispánja volt, anélkül, hogy határozott pénzverőkamarához lenne kapcsolható a neve. A C.118 aranyforint verési ideje — mint később kiderül — az 1387–1401 közötti időre helyezhető, és ez a datálás jól összevág Bernardi kamaraispánként való szereplésének idejével. Tehát valóban fennáll az a helyzet, hogy némelyik kamaraispán egyszerre több kamara élén állott, és ez a körülmény a Zsigmond aranypénzein előforduló sokféle mesterjegy feloldására új lehetőséget nyit meg. Mályusz felismerése egyben kétségtelenné teszi, hogy az eddig „izmaelita” jegynek tekintett † jelet nem tekinthetjük tovább annak, viszont kétségtelenül Franciscus Bernardi kamaraispán FB monogramjával azonos. Hasonló monogramok Zsigmond pénzein még elég szép számmal fordulnak elő anélkül, hogy ugyanilyen kedvező helyzetben lennénk megfejtésüket illetőleg. Természetesen további felmerülő probléma, hogy az ilyen több kamara élén álló kamaraispánok jegyeivel vert pénzek valójában melyik kamarában kerültek kiverésre, illetve jelezve van-e valamilyen módon a verdehely neve is a pénzekben. A † jegy kérdésében

¹⁸⁸ Onofrius (Noffry) Bardi már 1388- és 1390-ben bizonyíthatólag budai polgár volt, egyébként pedig a firenzei Bardi családhoz tartozott. Fontos szerepet játszott a Zsigmond-kori pénzügyigazgatásban. A királyi harmincadok és sókamarák grófja volt, majd főkinestartó lett, végül pedig kezébe kerültek lassan az összes pénzverdék, melyekben fiával együtt működött mint kamaragróf. 1429 táján hűnyt el. Részletesen l. *Ernyey József*, Magyar pénznevek. Arch. Ért. 1916. 108—118. és *Huszár Lajos*, A bardus. Folia Arch. VIII. 1956. 159—160.

¹⁸⁹ Így Saracenus mester „comitis camerarum nostrarum” (1388), majd Franciscus Bernardi „comes camerarum nostrarum” (1392) és „comiti monetarum et tricesimarum nostrarum” (1396), továbbá Jacobus Ventur „comiti monetarum nostrarum” (1396), azután Valentinus Vinche de Zenthgeurgh „comiti camerarum regalium” (1414) és Nürnbergi Márk „comes camerarum regalium” (1404), (az utóbbi adat *Mályusz* II. 1. 3079., a többi *Horváth—Huszár* 37.). Végül *Ernyey* szerint (Arch. Ért. 1916. 114.) Onofrius Bardi fiai, és pedig Lénárt, János, Bálint és Jakab együtt bírják 1435-ben az egész pénzverést, és Noffry Leonardus 1436-ban mint „comiti tricesimarum ac urburarum et cusionis monetarum nostrarum” van említve.

¹⁹⁰ Ez a kérdés csak a Zsigmond-kori oklevéltár teljes befejezése után oldható meg eredményesen, amikor az előkerülő összes kamaragrófok neveivel egybe lehet majd vetni a Zsigmond pénzein szereplő verdejegyeket.

valamivel könnyebb a helyzet, mert Nagy Lajos korából is maradtak fenn hasonló jegyű veretek, és azoknak budai eredete eléggé bizonyosra vehető. Ezen analógia alapján Zsigmond hasonló jegyű vereteit is budai eredetűeknek lehet tekinteni.

Az említett kamaraispánok nevein kívül ismeretes néhány másfajta pénzverdei alkalmazott személye is a budai pénzverdéből. Időrendi sorrendben az első Andreas pénzverő 1394-ből,¹⁹¹ majd Teodor pénzverő egy tétényi telek bérbeadása alkalmából 1398-ból.¹⁹² Ugyancsak a pénzverő alkalmazottja lehetett Petrus aranyöntő, aki 1410-ben egy ház eladásánál mint szomszéd szerepel.¹⁹³ Hasonló alkalommal fordul elő Nicolaus Czauuczath neve is, akinek pénzverő mivoltát egy későbbi oklevél árulja el, melyben az özvegye szerepel.¹⁹⁴ 1422-ben említi egy oklevél egy bizonyos szőlő miatt folyó perben néhai Michael pénzverő özvegyét.¹⁹⁵ Horváth Henrik feltételezi, hogy Budán a városi életben később nagyobb szerepet játszott Johannes Münzer bíró ugyancsak Zsigmond idejében mint pénzverő kezdhetette a működését. Végül említhető Zuborius de Feulwar neve, akit 1433-ban az összes pénzverdéknek — tehát a budainak is — legfőbb ellenőrévé neveztek ki.¹⁹⁶ Mindezek a szórványos adatok együttvéve valamivel plasztikusabban vetítik elénk a budai pénzverdének egyébként csak halvány körvonalakban ábrázolható belső életét.

Zsigmond korától kezdve a kamaraispánok személye döntő jelentőségűvé válik a pénzek időrendjének megállapításánál. Ugyanis ezóta lett általános szokássá, hogy a két betűből (vagy jegyből) álló verdejegy egyik tagja a pénzverdét, a másik a kamaraispán nevét jelöli. Tehát a kamaraispánok személyének ismeretében a pénzek pontos verési ideje is rögzíthető. A budai verde jegye ezóta a B betű, bár Zsigmond pénzein a korábbi különböző budai jegyek folytatásaként előfordulnak még más jelek is. Különösen az aranypénzekben látható még sokféle egyéb mesterjegy, míg az ezüstvereteken általában már inkább a B betű tűnik fel, csak a korábbi fajokon bukkannak fel a B mellett még egyéb jelek is. Így a budai aranypénzverés megszűnése után (a 20-as évek közepétől kezdve) a B betű lesz a budai veretek állandó jegye, és ez a jelzés a budai veretű pénzekben egészen a középkor végéig meg is marad. Ettől kezdve könnyebb a budai veretek meghatározása és kiválogatása.

Zsigmond aranypénzei a középkori magyar aranyforint negyedik típusát hozták létre. E negyedik típus hátlapján ugyanúgy Szent László alakja az éremkép, mint eddig, viszont az előlapi címer rajza eltérő, mert a négyrésztű címer hegyesedő végű pajzsban foglal helyet, s megszűnik a Nagy Lajos óta alkalmazott címerkeretelés használata. Ez az aranyforint

¹⁹¹ „percussor aeris” *Fejér X.* 2. 253.; *Salamon III.* 346.

¹⁹² 1398. I. 15.: „monetarius” *Mályusz I.* 5371.; Századok 1881. VIII. 77. reg.

¹⁹³ 1410. V. 6.: „aurifusor” *Pataki* 287.

¹⁹⁴ 1427. VIII. 16.: „relicta Nicolai dicti Czawuczath monetarii” *Mályusz E.* regestái (Vármúzeum) 481. az OL. DL. 11924. után; *Salamon III.* 337.

¹⁹⁵ 1422. VII. 26.: „relicta Michaelis Monetarii” *Mályusz E.* regestái (Vármúzeum) 448. sz. OL. DL. 11239. után.

¹⁹⁶ „supremus probator monetarum nostrarum auri er argenti in Regno nostro Hungariae” *Zimmermann IV.* 496. 2171.

típus a címerelemek megfelelő változásaival egészen I. Mátyás 1468-ban bekövetkezett reformjáig, vagyis az 1470-ben megindult madonnás aranyforintok veretéséig állandósult. A XV. sz.-i hasonló típusú veretek mint „címeres” aranyforintok ismeretesek, megkülönböztetésül a későbbi „madonnás” aranyforintoktól.

Zsigmond aranyforintjait a Corpus három fajban írja le, de valójában csak kétféle típusról van szó. Időben az első kibocsátás a C.118, melyen a címer második és harmadik mezejében levő sas — Schulek és Horváth egyöntetű megállapítása szerint — a brandenburgi sas képe, tekintve, hogy Zsigmond mindig különös gondot fordított a brandenburgi őrgrófi címre.¹⁹⁷ A többféle jeggyel vert C.118 aranyforint budai vereteinek megállapításához a verdejegyek nyújtanak segítséget. A korábbi analógiák alapján bizonyosan budai jegynek tekinthető a †, csillag és liliom, minthogy ezek a jegyek előfordulnak részben Mária (C.111), részben pedig még Nagy Lajos (C.64A) aranyforintjain. Miután Lajos és Mária hasonló jegyű vereteinél eléggé megindokoltuk e jegyek budai eredetét, ennél fogva ezek itt sem lehetnek más verde jelei. Ettől függetlenül is azonban az ilyen hosszú évtizedekre nyúló folyamatos előfordulás már önmagában véve is jelentékeny verdére utal, és itt természetszerűleg lép előtérbe a budai központi pénzverő.

Lenne még a C.118-on két olyan jegy, melyeket óvatos feltételezéssel — részint tágabb értelemben — esetleg szintén budai jegynek lehetne felfogni. Egyik az M—A, amelyik némi valószínűséggel azonosítható Nürnbergi Márk személyével, aki 1399-ben a budai aranypénzverő-kamara ispánja volt, a másik pedig az I—V (V—I) jegy, melyet Jacobus Ventur nevével lehet összefüggésbe hozni, aki 1395-ben „comes monetarum nostrarum” címmel szerepelt.¹⁹⁸ Ha az a feltevés helytálló, hogy az ilyen általános című kamaraispánok egyidejűleg több kamara, vagy éppen az összes kamarák élén állottak, akkor a jegyeikkel ellátott pénzek kiverésre kerülhettek bármelyik, aranypénzt verő kamarában, így többek között Budán is.¹⁹⁹ Talán nem véletlen, hogy az I—V és † jegyű aranyforintokon a legfejlettebb és legtökéletesebb az ábrázolási készség.

Megoldatlan kérdés a C.118 veretési idejének problémája. A típus keltezéséhez Horváth a címerképet vette alapul. Ugyanis a következő C.119 aranyforint-típus előlapi címerében a sas helyén a cseh oroszlán foglal helyet.

¹⁹⁷ Schulek II. dolgozta fel Zsigmond budai pénzeit. Az újabb adatok felhasználásával s ennek következtében bizonyos módosításokkal ezt vettük alapul itt is.

¹⁹⁸ Schulek az I—V jegyet Jungingen Ulrichnak, a német lovagrend nagymesterének nevével azonosította (Schulek II. 64.), aki 1410-ben Zsigmondtól engedélyt nyert, hogy az ő aranyait pontosan utánózhassa. Minthogy azonban — mint később kiderül — e C.118 típus 1410 körül már régen nem került kiverésre, ennél fogva a Jungigen nevével való azonosítás önmagától esik. E két típust ez idő szerint csak feltételes budai veretnek lehet tekinteni.

¹⁹⁹ Schulek nézetével szemben a G (esetleg C) jegyet nem tartjuk viszont budai jegynek. Inkább a körmői veretű aranyforintok jele lehet, esetleg Cernnicium, vagy pedig Johannes Czwikel értelemben, aki az 1393—1394. évekből ismeretes mint körmői kamaraispán. Az n jegyet viszont Nicolaus Stadler körmői kamaraispán nevével lehet összekapcsolni. Így a C.118 összes jegyei megfejtethők egy különös jel (szíven zászlószerű ábra) kivételével. E típus változatainak jelentékeny hányada a budai verdéből való eredetre enged következtetni.

Ezt a címerváltozást Horváth logikusan a cseh királyság elnyerésével hozta összefüggésbe. Minthogy pedig Zsigmond cseh királlyá koronázása 1420. július 28-án történt meg, ennek alapján a C.118 verési idejét eddig az időpontig, azaz 1387—1420 évekre keltezte. Schulek korrendi táblázata is így tünteti fel a verési időt, de a C.119 aranyforintról beszélve, aggályát fejezi ki e keltezés tekintetében, megjegyezve: „nehezen képzelhető el, hogy ezt csak a cseh korona elnyerése (1420) óta verette volna”. Ő azzal érvel a fenti keltezés ellen, hogy a C.119 sokkal nagyobb tömegben és többféle verdejeggel fordul elő, semhogy csak 1420 óta került volna kiverésre. Van azonban ennél súlyosabb érv is, nevezetesen a verdejegyek által nyújtott bizonyíték. Ha a C.118-nál áttekintjük a feloldható verdejegyeket, kiderül, hogy azok mind a 90-es évekre utalnak. Ugyanakkor viszont a C.119-nél — csak egy meggyőző példára hivatkozva — a K—D jegy kitűnően megfelel Druslin Petrus nevének, aki 1404-ben volt Körmöcön az aranypénzverő kamara grófja.²⁰⁰ Ezek szerint tehát Schulek aggálya indokoltan bizonyult, és a C.119 verésének kezdetét 1420-nál jóval korábbra, a XV. sz. első éveire (1404 előtt) lehet helyezni. Ennek megfelelően a C.118 veretése az 1400-as évek elején (1401) szűnhetett meg.²⁰¹

A XV. sz. eleje óta kiverésre került C.119 aranyforintnak két fajtát (C.119A és 119B) közli a Corpus. A kettő között csupán annyi a különbség, hogy a C.119B hátlapján Szt. László alakja alatt arabs számok foglalnak helyet. Valójában tehát a C.119B nem külön faj, hanem csak különleges változat, amelyet akár párhuzamosan is verhettek az arabs számok nélküli (C.119A) aranyforinttal együtt. E C.119A és B budai vereteit illetően teljes bizonytalanság áll fenn. Pedig bizonyosan kiverésre kerültek Budán is, hiszen a budai aranypénzverő 1402-i elzalogosítása kétségtelenné teszi az aranyverde működését az 1402 körüli években. Valószínű mégis, hogy a korábbi analógiák alapján a csillag jegyű változatok budai vereteknek tekinthetők.²⁰² Ezenkívül a többi jegyek sorában a V—k Valentinus Vinche de Zenthgyörgy (1414), az O—k pedig Onofrius Bardi (1417, 1419, 1425) kamaraispánok neveivel azonosítható bizonyos valószínűséggel. Azonban ha csupán ezeket a jegyeket tekintjük budai verdejegyeknek, akkor az aranyverés 1402 után nem sokáig folytatható Budán.

Ennélfogva vagy számolnunk kell a kevés budai jegyű aranyforint előfordulása következtében a budai aranypénzverés korai megszűnésével

²⁰⁰ Krizskó 60. Horváth—Huszár 27.

²⁰¹ Király Ferencnek kéziratosa tanulmánya szerint (felolvasta az Éremtani Szakosztály 1952. február 28-i ülésén „A szabadszállási éremlelet ismeretése” címmel) a C.118 verési ideje 1401-ig tartott, a C.119-é pedig 1401 végétől illetve 1402 tavaszától kezdve folyt. Megállapítását arra alapítja, hogy Zsigmondnak 1402. IX. 17-én kelt oklevelén levő titkos pecsét is oroszlanos címet mutat. Ennek alkalmazása nyilván összefügg a Vencellel 1402. II. 2-án kötött egyezményvel, melyben Zsigmond a cseh gubernátorságot nyerte el. Az új titkos pecsét köriratában a gubernátor cím is szerepel. A titkos pecsétről részletesen ír *Kumorowitz Bernát*, A magyar királyi egyszerű és titkospecsét használatának alakulása a középkorban. A Bécsi Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve VII. 1937. 69. skk.

²⁰² Mindenesetre B jegyű aranyforint nincs, holott ugyanakkor egész sorozat ismeretes K, h, és n jegyekkel (Körmöc, Szeben és Nagybánya). Sőt a körmöci aranyforintok az ottani kamaragrófok ismert nevei alapján nagyjában még időrendbe is szedhetők.

(1410 körül), vagy pedig fel kell tételeznünk, hogy a C.119A és B sok megfejtetlen jegye között akadnak még olyan jegyek, melyek budai jegyeknek foghatók fel, és ezek a verde működési idejét esetleg további évekre kiterjesztik. Merőben hipotetikus az $\mathfrak{M}$ jelzésű aranyforintok tűnnek fel ebben a vonatkozásban. Egyrészt, mert az $\mathfrak{M}$ verdejegy a többi aranypénzt kibocsátó verdével nem azonosítható, másrészt pedig azon párhuzam következtében, mely a C.119B $\mathfrak{M}$ jegyű és a C.125 fillér jegy nélküli azon veretei között fennáll, melyeken arabs számok előfordulása figyelhető meg.²⁰³ E számok az arabs számjegyek első előfordulásai a középkori európai pénzekben s alkalmazásuk célja egyelőre ismeretlen. Réthy László ellenőrzőjegyeknek tekintette őket, és e magyarázatot jobb hiányában Schulek is átvette. A C.119B aranyforint K—R jegyű változata bizonyosan 1425-re keltezhető,²⁰⁴ tehát ennek a típusnak egyéb jegyű változatai is 1425 körül készülhettek. Ennek következtében feltételezhető, hogy a C.125 fillér arabs számú példányai ugyancsak ebből az időből valók az említett párhuzamos verés miatt. Ezek az összefüggések nyújtanak némi alapot a budai verés elképzelésére. A C.125 fillér vonatkozó arabs számjegyű veretei ugyanis jegy nélküliek, ami valószínűsíti a budai eredetet. A C.119B aranyforintnál viszont a sok M jegy (M—K, M—n, M—O) feltűnő. Minthogy a 119A aranyforinton is találhatók hasonló jegyek (M—A, M—n, M—O), nem lehetetlen, hogy ezek mesterjegyeket jelentenek (pl. Nürnbergi Márk), és így az egész sorozat, vagy annak egyes tagjai esetleg a budai verdéből kerülhettek ki az 1425 körüli évekből. Így a budai aranypénzverés megszűnését 1410, illetve feltételesen esetleg 1425 körüli időben lehet elképzelni.²⁰⁵

Zsigmond aranypénzeinek művészettörténeti jelentőségét Horváth Henrik értékelte. Szoros stiláris egyezést fedezett fel az aranyforintok éremképe és az egykorú könyvminiatúrák között. Zsigmond aranypénzverésében a budai verde művészileg tetőpontra jutott, de ezen a tetőfokon működése meg is szűnt. Ezután mintegy negyedszázadon keresztül nem volt többé Budán aranypénzverés, és a budai verde szerepét e téren elsősorban a körmői pénzverde vette át.

Lényegesen könnyebb feladatot jelent az aprópénzek közül kiválogatni a budai veretű példányokat. Néhány jegy nélküli, de ide sorozható vereten kívül a B betű és általában a pénzverő jegyek eléggé biztos útmutatást nyújtanak a budai pénzek meghatározásához.²⁰⁶

²⁰³ A C.119B különböző veretein 5, 6, 7 és 13 számok, a C.125 fillér veretein pedig 1, 2, 3, 6, 7, 8 és 9 számok.

²⁰⁴ A K—R ugyanis Reichel Péter nevével azonosítható, aki 1425-ből van először említve mint körmői kamaragróf.

²⁰⁵ Miután ez a feltevés még nélkülöz szilárdabb bizonyító alapot, a felsorolt M jegyű aranyforintokat mint bizonytalan vereteket ezúttal még nem vettük fel a budai pénzek sorozatába. Általában Zsigmond aranyforintjainak verdék szerinti osztályozása sok gondot okoz, mert a pénzek mesterjegyek fordulnak elő nagy számmal, ezzel szemben viszont csak kevés kamaraispán neve ismeretes. Így nehéz az egyeztetés.

²⁰⁶ Zsigmond aprópénzein a verdejegyven kívül egy további különös jelet is találunk. Ez egy pont, amelyik az éremkép közepén (a kettős kereszt szárán, vagy a címer elválasztó vonalán) jelenik meg. Minthogy ez a pont szórványosan már Károly Róbert kora óta előfordul a pénzekben, úgy látszik az érmei technikai előállításával áll valamiképpen összefüggésben. Szerepének pontos megvilágítását azonban ez idő szerint nem lehet adni.

Zsigmond aprópénzei aránylag kevés típust ölelnek fel, miután uralma egész ideje alatt sikerült a pénzüjtés rendszerét mellőzni. Legelső dénárjai tipológiailag folytatásai Nagy Lajos legutolsó (szerecsenfejes) és Mária dénárainak. Közös vonás mindezen a kettős kereszt éremkép előfordulása valamelyik oldalon. Az első veret a C.120 dénár, amely Zsigmondnak a legszébb és legjobb ezüstpénze. Az előlapi „Monet. Sigismundi” körirat eltér a többi dénár „Mon. Sigismundi” körirat formájától és ezen az alapon is első fajnak lehet tekinteni. Csak jegy nélküli példányai ismeretesek, valószínű tehát, hogy Budán került kiverésre. Veretésének idejét elég nagy valószínűséggel meg lehet állapítani. Ugyanis Zsigmondnak egyik 1389-i oklevele bizonyos bardus nevű dénárokról tesz említést.²⁰⁷ Viszont egy másik 1391-i oklevél már régi bardus pénzről beszél.²⁰⁸ Következésképpen feltehető, hogy a két dátum közötti időben pénzváltozás történt, s az 1389-ben még egyszerűen bardus néven emlegetett dénár azért vált 1391-ben már „régí pénzzé”. Arra nézve, hogy 1391 körül valóban volt is pénzváltozás, utalni lehet Zsigmondnak a hamis pénzverésre vonatkozó 1390-ből kelt oklevelére, melyben többek között a „mostani újonnan vert” pénzről van szó.²⁰⁹ Ezek szerint tehát 1389. V. 9.—1390. XI. 20. között bizonyosan, de valószínűleg 1390-ben (mindenesetre nov. 20-a előtt) új pénz került kibocsátásra, s így a C.120 dénár verési idejét az 1387—1389. évekre lehet korlátozni.

Ez a C.120 dénár a már közölt két okleveles adat alapján is azonos kell hogy legyen a Zsigmond-kori oklevelekben sokat szereplő bardus (obardos) nevű dénárral. Ezen elnevezés alatt egészen a legutóbbi időig valamilyen idegen, esetleg lombardiai eredetű pénzfajt sejtettek, de az összes rá vonatkozó forrásadat együttes megvizsgálásából két dolog derül ki teljes bizonyossággal. Egyik az, hogy a bardus nevű pénzfaj feltétlenül magyar veret volt, a másik pedig, hogy Zsigmondnak valamelyik dénárával kellett hogy azonos legyen.²¹⁰ Egybevetve e két megállapítást a forrásadatokkal, nem lehet kétséges, hogy a bardus nevű pénz csak a C.120 dénár lehetett.²¹¹

A pénzváltozás után (1390 óta) kibocsátott új dénár a C.121 éremfaj lett. A hosszú időn keresztül vert és forgalomba hozott C.121 dénárfajra vonatkoztatható nagyszámú forrásadat között akad olyan okleveles szöveg is, mely minden kétséget kizáróan csakis a szóban forgó C.121 dénárral

²⁰⁷ 1389. V. 9.: „denariorum Bardus vocatorum” *Mályusz* I. 1015.

²⁰⁸ 1391. VIII. 15.: „antiqua moneta videlicet bardus” *Mályusz* I. 2182.

²⁰⁹ 1390. XI. 20.: „ac praesens moneta utilis nostra nova” *Num. Adattár* (N. K. 1914) 179. sz.; *Mályusz* I. 1756.

²¹⁰ Így 1393. II. 13.: „centum denarios antiquos nostre monete vulgo bardus vocate” *Mályusz* I. 2827. Tehát világosan mondja az idézett oklevél, hogy a „mi” régi dénárunk a bardus nevű pénz.

²¹¹ *Huszár Lajos*, *A bardus*. *Folia Arch.* VIII. 1956. 159—160. Itt részletesen fel van dolgozva minden rá vonatkozó forrásadat és a régebbi irodalom. A név eredete csak feltevéssel magyarázható. *Ernyey József* feltevése látszik a legvalószínűbbnek, aki Onofrius Bardí budai kamaraispán személyével kapcsolja össze e nevet (*Arch. Ért.* 1916. 108—118.). Igaz, hogy az ő kamaraispánságáról csak 1417-ből vagyunk először értesülve, de viselhetett esetleg korábban is már hasonló tisztséget.

hozható összefüggésbe. Ilyen egy 1399-i oklevél, mely „hosszú keresztés” dénárokról tesz említést.²¹² Ha a korabeli forrás ilyen körülírással véli szükségesnek megemlíteni, hogy a fizetést (nyilván az akkor érvényben levő) hosszú keresztés dénárokkal kell teljesíteni, akkor bizonyosan kellett, hogy legyen „rövid keresztés” dénár is. Valóban, míg a C.120 előlapi mezejében a kettős kereszt kisebb, tömörsibb és a körirat által alkotott körbe belefér, egyszerűen olyan mint Mária utolsó (C.116) veretein, addig a C.121-nél a kettős kereszt hosszabb és a szárai fenn és lenn áttörnek a köriratot. Így tehát az idézett források körülírásai kellő értelmet nyernek és igazolják a felállított verési sorrend helyességét.

Úgy látszik, hogy a régi és az új dénár között nem lehetett lényeges értékkülönbség, mert a kettő a pénzváltás után is még hosszú ideig együtt forgott. Legalábbis jó ideig állandó gyakorlat, hogy a fizetéseknél kifejezetten megjelölik, miszerint régi vagy új pénzben kell-e érteni az összeget. Csupán a régi dénárban való számolás egyre ritkulóbb irányzatot mutat.

A C.121 pénzlábara nézve pontosan értesülve vagyunk Zsigmondnak a pénzverést rendezni kívánó 1427-i rendeletéből. Innen kiderül, hogy egy budai márka finom ezüsből 600 ilyen dénár került kiverésre.²¹³ E dénárfaj különben a forgalomban egyenlőnek számított Nagy Lajos szerezcsenfejes dénáraival.²¹⁴

Ebből a pénzfajból bizonyosan budai veretnek tekinthetők a B jegyet viselő példányok (B a kereszt szárai között középen jobbra és lent jobbról). Ezenkívül véleményünk szerint budai veretek kell hogy legyenek a jegy nélküli dénárok is. Budai eredetük mellett az első érv a szép és gondos technikai kivitelük, ami rokon vonást mutat a C.120 vereteivel, a második pedig, hogy e jegy nélküli C.121 pénzek a szintén jegy nélküli C.120 folytatásainak tekinthetők. Úgy látszik tehát, hogy a C.121 dénár budai veretei egy ideig jegy nélkül kerültek kibocsátásra, s csak később került rájuk a B betű, ami ettől kezdve a XV. sz. folyamán a budai veretű pénzek állandó jelző betűje lett.

A C.121 dénár verési idejének végső határát Schulek 1427-re helyezi, tehát az 1390—1427. években került kiverésre. E kelteztést indokolja Zsigmond említett 1427-i rendelete, mely a pénzverést szabályozta.²¹⁵ Ebben az eddig érvényben levő pénzláb szerint (egy budai márka ezüst = 600 dénár) új dénárok (a rendelet szerint moneta maior) verését rendelte el, s

²¹² 1399. XI. 10.: „alborum denariorum longe crucis decem pensis computando” *Mályusz* I. 6132. Hasonlóképpen 1400. VI. 15.: „in novis albis denariis longe crucis” *Mályusz* II. 1. 344. Ezekből nyilvánvaló, hogy az új dénár a „hosszú keresztés” pénz.

²¹³ *Zimmermann* IV. 275—277. (Jakab I. 164—166. tévesen 1426-ra keltezte ezt az oklevelet.) Tehát a dénárban 0,408 g színezüst van, és a combustio octava [800/1000] volt a finomsága. Belházy vizsgálata szerint azonban az átlagos finomság valójában csak 582/1000 volt. Tehát ennyivel volt silányabb a kiverett pénz, az előírt ligánál. *Schulek* II. 166.

²¹⁴ *Mályusz* II. 1. 3122. (1404. IV. 17.), uo. 3436. (1404. X. 15.) és uo. 4497. (1406. II. 26.).

²¹⁵ 1427. III. 17. kelettel. *Zimmermann* IV. 275—277.

valóban ettől kezdve az okleveles forrásokban sűrűn szerepel az új pénz kifejezés fizetésekkel kapcsolatban.²¹⁶

E moneta maior néven emlegetett új dénár nyilvánvalóan a C.124, mely valóban Zsigmondnak jó pénze volt, Albert is folytatta (C.134), sőt még I. Mátyás is példának állította a C.219 veretésekor 1464-ben.²¹⁷ Ez a pénzfaj azután Zsigmond haláláig kiverésre került, és 100 db ért belőle egy aranyforintot.

A C.124A dénárt Schulek B—A, B—L és B—S jegyekkel említi, mint budai vereteket. Ezek közül az Éremtár gyűjteményében csak a B—L jegyű példányok fordulnak elő (B—L és B—.L változatokban). Ernyey József megállapítása szerint 1435-ben Onofrius Bardi fia Lénárt három testvérével (János, Bálint és Jakab) együtt bírta az egész pénzverést.²¹⁸ Ha ez tényleg így volt, akkor a B—L jegyű vereteket nyilván az ő nevével lehet összefüggésbe hozni.²¹⁹ A B—A jegyet Schulek közli, és ez jól összekapcsolható Angelo Walich személyével, aki 1430-ban volt budai kamaragróf. Végül a B—S jegyet Rupp említi, de létezése kétes egy feltétlenül hiteles példány előfordulásáig.²²⁰ Ezek szerint tehát a B—A jegyű budai dénárok a korábbi veretek, 1430 körül, és a B—L jegyű pénzek a későbbiek, 1435 körüli időből.

A dénárok kibocsátásával egyidejűleg állandóan párhuzamosan folyt a kisebb értékű aprópénzek (fillér, ducat és quating) veretése, és valamennyinél megállapítható a budai verdében történő veretés is. Ezek közül legelsők a C.125 kispénz különböző változatai, melyek általában a C.120—121 dénárral párhuzamosan kerültek kibocsátásra. Ezek az obulusszerű kis pénzek az egykorú oklevelekben „parvus” vagy „fillér” néven szerepelnek,²²¹ és éppen ilyen neveken való emlegetésük teszi lehetővé veretési idejük pontos megállapítását is. Schulek a veretési idejüket az 1390?—1427. évekre tette, tehát pontosan a C.121 dénár verésével azonos időre, de úgy látszik, e kis pénzek veretése korábban megindult, mindjárt Zsigmond trónralépte után, mert már korábbi források is emlegetik a „parva moneta” néven forgó kispénzeket.²²² Nem kétséges ezek után, hogy a parva moneta-nak tekinthető C.125 verése már 1390 előtt, közvetlenül Zsigmond uralomra-jutása után megindult. E kis pénzek veretése 1427-ig tartott. Ez évben szüntette be Zsigmond e fillérek verését és forgalmát a pénzverés ügyét

²¹⁶ 1427. IV. 24. „presentis nove monete regalis” OL. DL. 36387., 1427. V. 22.: „pro quatuordecim florenis novis” *Sztáray Ökl.* II. 255., 1428. III. 28.: új forint említve *Tört. Tár* 1889. 746. stb.

²¹⁷ L. később Mátyás pénzeinél.

²¹⁸ *Arch. Ért.* 1916. 114.

²¹⁹ Viszont egy másik adat szerint Leonardus Noffry 1436-ban a pénzverő kamarák grófja volt. *Num. Adattár* (N. K. 1911) 29. sz. Minthogy pedig a B jegyen kívül a C, Co, K és S verdejelző betűkkel együtt is előfordul e dénáron az L betű, ez a körülmény igazolni látszik, hogy Bardi Lénárt valóban az összes pénzverők élén állott egy időben és így indokolt a B—L jegyet az ő nevével összekapcsolni.

²²⁰ *Rupp* II. 47. Spec. III. Ugyanis könnyen lehetséges, hogy egy silányabb veretű A—S jegyű dénárról olvasta le Rupp ezeket a betűket.

²²¹ Így például 1424. IV. 24.: „nostrae monetae vulgo Filler appellatae” *Szécb.* Appendix 198—200.

²²² 1387. VII. 1.: „quadragesima florenos parve monete regalis” *Mályusz* I. 131., 1388. I. 14.: „quatuordecim florenos parve monete regalis” *Mályusz* I. 388.

szabályozó rendeletével.²²³ Így a fillérek verési idejét az 1387—1427 évekre lehet meghatározni.

A négy évtizeden keresztül vert és forgott C. 125 fillér óriási tömegben készült, és ma is ez Zsigmond legközönségesebb pénze. Törvényes ligáját nem ismerjük, de Belházy vizsgálatai alapján Schulek közlése szerint $5\frac{2}{3}$ latos (353/1000) finomságban készült. A nagy tömegű kibocsátás eredménye lett a sok silány veret, a hosszú időn át történt verés jele pedig a rengeteg verdejegy, végül a hosszú forgalmi idő következménye a számtalan kopott és csonka példány, valamint a tömeges egykorú hamisítvány. A nagyarányú hamisítás már az egykorú pénzforgalomban is komoly zavarokat okozhatott, mert Zsigmond 1424-ben rendelettel tiltotta ki a forgalomból a hamis veretű filléreket.²²⁴ Természetesen ez a rendelet nem sokat használt — mint ahogy a hasonló intézkedések nem igen szoktak segíteni —, és nyilván ezért szüntette be végül is a fillérek verését az említett 1427-i rendeletével.

A C. 125 sokféle verdejegyet mutató változatai közül budai vereteknek tekinthetők a C. 125A fillér B és egyéb különféle (régbben izmaelita jellegűeknek tekintett) jegyeket (l. az éremleírásokhoz mellékelt ábrát) viselő példányai. A sokféle jegy különböző kibocsátásokat jelölhet. Valószínűleg ezek lehetnek a korábbi veretek, és ezeket váltotta fel a B jegy akkor, amikor a C. 121 dénáron is feltűnt ugyanez a betű, mint a budai verde jelző betűje. Az arabs számokat (1, 2, 3, 6, 7, 8 és 9) viselő, egyébként azonban jegy nélküli filléreket a C. 119B aranyforinttal megállapított párhuzamos verés alapján a verési idő végére, 1425 körüli időre lehet keltezni.

E C. 125 filléreknél ismeretes egy jegy nélküli típusváltozata, melyet a Corpus a 126 sz. alatt ír le. A különbség a C. 125 sz.-mal szemben annyi, hogy a hátlapi címer 2. és 3. mezejében a sas helyett cseh oroszlán foglal helyet. Schulek ezt a típust budai veretnek tekinti, és időben a C. 125 faj verése után az utolsó évre (1426) helyezi kérdőjellel. A budai verést illetőleg egyetértünk Schulekkel, de ezt a típust nem tartjuk különálló pénzfajnak, hanem a verését úgy képzeljük el, hogy amikor az aranyforintnál áttérés történt a sasos típusról az oroszlános típusra, ugyanakkor a budai verdében kísérlet történthetett a filléreknél is hasonló típus-változtatására. Ez azonban valamely okból nem vált be és így nem lett országos jellegű típusváltozás, hanem a kísérlet abbamaradt, és a budai verde is azután megint folytatta a szokott sasos címerű fillérek verését. A C. 126 fillér viszonylagos ritkasága és csak jegy nélküli veretben ismert előfordulása, valamint hátlapjának a C. 125B előlapjával történt hibrid párosítása az egyik változaton, mind ezt a feltevést valószínűsíti.²²⁵ Így veretése rövid életű kísérletként a XV. sz. első éveinek valamelyikére tehető (1402—1403).

²²³ 1427. III. 17.: „Minores vero denarij vulgariter filler vocati — — — nec cudantur de cetero plures de istis” *Zimmermann* IV. 275—277. A rendeletet közli *Jakab* I. 164—166. is, de helytelen keltezéssel [1426] és emiatt Schulek korrendjében 1426-ig szerepel a fillérek verésének végső határideje.

²²⁴ 1427. IV. 14. *Széch.* Appendix 198—200.; *Fejér* X. 6. 681—682.

²²⁵ Így pl. a nagy szabadszállási leletben 17 860 db C. 125A mellett csak 197 db C. 126 volt (a lelet elrejtési ideje 1427 körül lehetett). *N. K. L.*—LI. 1951—1952. 27. Hasonlóképpen ezt a keltezését támogatja a C. 125B/126 hibrid veret is, ha a C. 125B típust Mária pénzének tekintjük.

A fillérek verésének beszüntetése után újabb aprópénzfajta került kibocsátásra, mely ducát néven forgott néhány évig. Ez a veret a C.128 kispénz, mely minden felirat nélkül, előlapján Szent László álló alakjával ismeretes. E pénzfaj különös „ducat” nevének eredetét illetőleg egyik korábbi tanulmányunkban felvetettük, hogy ez a silány pénz valószínűleg azért nyerte ezt a nevet, mert értékben körülbelül egyenlő volt a havasalföldi ducát nevű kispénzzel, sőt még az éremképe is azzal rokon vonásokat mutat.²²⁶ Egyébként Zsigmondnak a legsilányabb pénze volt.²²⁷ Értéke $1\frac{1}{10}$ dénár-ra esett le, és forgalma miatt sok panasz merült fel. Verési idejének pontos kezdetét nem ismerjük, de 1429-ből biztos adat van a forgalmára.²²⁸ A felmerült panaszok következtében Zsigmond e pénzfaj verését 1430. június 23-án kelt rendeletével megszüntette, és magát a ducát pénzt forgalmon kívül helyezte.²²⁹ Ezek szerint a C.128 ducát veretése valószínűleg az 1427—1430. években zajlott le. Budai veretként mindössze egy változata könyvelhető el B—n jeggyel, de az n feloldására ez idő szerint nincs lehetőség.

Végül Zsigmond utolsó kispénze volt — a ducát forgalmon kívül helyezése után — a C.129 quaring nevű pénzfaj. Fennmaradt a quaringok verését szabályozó oklevele, melyből kiderül, hogy e pénzfajt „moneta minor” vagy „fyrling” néven is említik a források.²³⁰ A veretését körmői mintára rendelte el, és a pénzlábat illetőleg a finom ezüst márkához 7 márka réz keverendő és az így vegyített márkából 500 db quaringot kell verni. 400 ilyen kispénz ér egy aranyforintot. Végül leírja a rendelet a pénz külső formáját is, melynek alapján kétségtelen az azonosság a C.129 fajjal. E quaring nevű kispénz 1430-tól kezdve egészen Zsigmond haláláig (1437) forgalomban volt a C.124A dénárral együtt. Az egykorú forrásokban általában a dénár moneta maior, a quaring pedig moneta minor néven szerepel. A quaring azonban súlyos pénzromlásnak esett áldozatul, mert már 1432-ben királyi rendelet 1000 quaringban (az eredeti 400 helyett) szabta meg az aranyforint értékét.²³¹

A quaring nevű aprópénzfaj számos verdejegyváltozattal került kibocsátásra a budai pénzverőből. Ez idő szerint B—A, B—B, B—I, B—L (?), B—n és B—W jegyű veretek ismeretesek.²³² Ezek közül a B—A és B—W esetleg azonosítható Angelo Walich (1430), a B—I és B—n Johan-

²²⁶ Huszár Lajos, A segesvári pénzverő Zsigmond korában. N. K. XL. 1941. 33.

²²⁷ Belházy vizsgálata alapján Schulek közlése szerint csak kb. 3 latos ezüsből készült.

²²⁸ 1429. IX. 22.: „tres marcas denariorum presentis monete regalis dukath nominatorum” Hazai Okl. Budapest 1879. 388.

²²⁹ Thallóczy Lajos, A ducairól. Arch. Ért. XII. 1878. 73—76.

²³⁰ 1430. III. 6. a pozsonyiaknak adott pénzverési engedélyben: „Monetam nostram argenteam minorem vulgariter Quaring seu Fyriling appellatam” Fejér X. 7. 196—200.

²³¹ Széch. Appendix 213—219.; Fejér X. 7. 428—432.

²³² Schulek ezeken kívül említ még B—h és B—R, valamint ún. izmaelita jegyű példányokat is. Miután a quaringok között igen sok a hamis veretnek látszó példány, ezeket a jegyeket csak akkor lehet elfogadni, ha előkerülnek kétségtelenül hiteles példányok. (Lehet esetleg a B—h téves olvasás B—n helyett, vagy a B—R hasonlóképpen B—B helyett stb.)

nes Noffry és Michael Nadler (1434), a B—B és B—L (?) pedig Leonardus Bardi (1435—1436) személyével. Így a budai veretű quaringok valószínű verési sorrendje is kimutatható a jegyek segítségével.²³³

Zsigmond korával lezárul a budai pénzverés fénykora. A pénzverés ugyan zavartalanul folyt tovább egészen a század derekáig, de nem a régi módon. Mindenekelőtt az aranypénzverés szünetelése állapítható meg, és csak egészen kivételesen találkozunk ezután budai veretű aranyforinttal a XV. sz. folyamán. Ugyanazon időben viszont a magyar aranyforint körmöci veretei nemzetközi hírnévre tettek szert és világpénzzé tették a magyar aranypénzt. Az ezüstpénzverés terén ugyan még gyakran szerepelnek mintaképek ezután is a budai veretek, de maga a fennmaradt éremanyag tanúsítja — írott források hiányában is —, hogy a körmöci verde jelentősége ennek ellenére folyton erősödik. Már Zsigmond korában megfigyelhető a pénzverés fejlődésének ez az iránya, ami a XV. sz. folyamán egyre határozottabbá válik és az újkor hajnalán már teljesen érvényre jut. Ennek az irányzatnak a lényege pedig az, hogy a pagamentum alapján álló verdék elsorvadnak, viszont a nemesfémhányák közelében felállított pénzverők virágzanak és végül csak ezek működnek. A budai verde sorvadását központi fekvése és a bekövetkezett politikai zavarok lassították ugyan, de azért itt is állandóan megfigyelhető ez a folyamat.

ALBERT (1438. I. 1. — 1439. X. 27.)

Albert rövid uralkodási idejéből a budai pénzverésre nézve semmilyen írott forrás nem ad hírt, csupán az ott kiverésre került B verdejeggyű pénzek nyújtanak bizonyítékot arra, hogy a budai verde ebben az időben is dolgozott. Aranyforint azonban budai jeggyel az ő nevére nem ismeretes, tehát aranyverés itt már nem folyt ugyanúgy, mint ahogy Zsigmond uralma vége felé sem. Ez a tény a legbiztosabb jel a budai verde jelentőségének csökkenésére. Az ezüstpénzek közül sem került itt kiverésre minden ismert faj, hanem csak egy dénár és egy obulus típus.²³⁴

Albert első dénára a C.134, mely Zsigmond C.124A dénárának tipológiai folytatása, azonban ez budai jeggyel nem ismeretes. Hasonlóképpen nem fordulnak elő budai jeggyel az igen ritka arcképes dénárjai sem (C.133). Az első pénzfaj, melynek budai verését meg lehet állapítani, a C.135B dénár B—*ſ* jeggyel, de a jegy feloldása nem nyújtható. A C.135 dénárt a korabeli források néha „denarii triales” néven emlegetik. Új rajta az éremkép ábrája: hármás karéjban négy címer, és pedig közepén a magyar pólyák, körül három pajzsban a cseh, osztrák és morva címer. E három címer elhelyezése szerint több változat fordul elő, de a közölt sorrend a helyes, és ezt a sorrendet mutatja a C.135B is. E dénár keltezéséhez két éremlelet szolgál biztos alapul. Egyik a szadai lelet, melyben Zsigmond

²³³ E—n jeggyel előkerült újabban egy vastagveret is, ami próbaveretnek tekinthető.

²³⁴ Albert korának részletes pénztörténeti feldolgozása *Schulek* III. tanulmányából ismeretes, és jobbára ebből van átvéve a kiragadott, budai vonatkozású anyag.

pénzeivel együtt előkerült két darab C.134 dénár, de egyetlen C.135 sem, tehát a lelet 1438 közepe táján kerülhetett a földbe.²³⁵ A másik pedig a szerencsi lelet, mely csakis 1441 elején kerülhetett elrejtésre. Ebben sok C.135 volt, de a C.134 teljesen hiányzott.²³⁶ A szerencsi leletben a C.135 dénár különböző jegyű veretei között 86 budai jegyű dénár fordult elő. Schulek részletes elemzéssel kimutatta, hogy ez a dénárfaj 1439 első felében már kiverésre került, és erre a pénzfajra vonatkoztatja az 1439. évi májusi országgyűlés X. törvénycikkét, mely szerint „a most folyó pénzt nem változtatják meg”.²³⁷ Veretése tartott egészen Albert haláláig (1439. X. 27.), sőt Albert özvegye, Erzsébet tovább is verette 1440-ben, de csak Kassán és Körömcébányán, minthogy Budára nem terjedt ki a hatalma.

E C.135 dénár pénzlába könnyebb, mint az előző C.134 vereté. Ugyanis átlagsúlya 0,52 g (a másiké 0,73 g), finomsága pedig 7 latos (a másiké 10 latos), tehát a pénzláb úgy alakul, hogy a 7 latos budai márka ezüsből kerekben 430 db dénár került kiverésre. A dénár színsúlya 0,26 g és 150 db ért belőle egy aranyforintot.²³⁸ Az előző C.134 pénzlábihoz viszonyítva, mely még Zsigmond utolsó dénarához állott közel, liga tekintetében is mintegy 20%-os romlás észlelhető. Egyúttal megállapítható, hogy megint visszatért az állandó pénzromlással járó pénzüjtési rendszer, melynek csak Mátyás nagy pénzreformja vetett véget 1468-ban.

Albert pénzei közül a másik, Budán is vert pénzfaj a C.139 obulus ugyancsak B—ŋ jeggyel. Erről a pénzfajról szintén megemlékezik az említett 1439. évi májusi országgyűlés idézett törvénycikke.²³⁹ Ez tehát 1439 második felében kerülhetett kiverésre. E veret csak a C.135 obulusa lehet 0,24 g átlagsúlya következtében is.

Tehát már Albert uralkodásának rövid korszakában is lehet észlelni a pénzüjtással együtt járó pénzromlást. Nagy Lajosnak sikerült uralkodása második felében az állandó értékű pénzt bevezetni, és Zsigmond korában teljesen szünetelt a pénzüjtés. Most azonban megint feléledt a folytonos pénzromlásra alkalmat adó pénzüjtési eljárás, s a pénzromlás a következő évtizedek belső zavaroktól és polgárháborúktól terhes idején óriási méreteket öltött. Ebben az inflációs jellegű pénzverésben a budai pénzverde is jelentős szerepet játszott.

²³⁵ N. K. XLVI—XLVII. 1947—48. 55.

²³⁶ Num. Zeitschrift XXI. 1889. 481—488.; *Arch. Ért.* X. 1890. 384.

²³⁷ „Quod monetam auri et argenti in valore et cursu quibus pro nunc existit, — — — non immutabimus” *Fejér* XI. 247.

²³⁸ Albert és Erzsébet 1439. IX. 16-án kelt adókiadó rendelete szerint. *Magy. Tört. Tár* IX. 1861. 56. és *Teleki* X. 70.

²³⁹ „Sed cuduntur obuli in eadem liga, qua ipsi maiores denarii cuduntur” *Fejér* XI. 247.

HUNYADIAK KORA

(1440—1490)

I. ULÁSZLÓ (1440. VI. 17.—1444. XI. 10.)

Az Albert halálát követő két évtizedben a pártvillongások következtében polgárháborúkba sodort ország pénzverése hűségesen visszatükrözi a zilált állapotokat. Mindenekelőtt állandóvá vált az Albert korában felújult évi pénzkibocsátási rendszer, de emellett a pénzek egyre hanyatlóbb pénzláb szerint kerültek kiverésre. E billon veretek hullámzó ligája következtében minden metrológiai rendszer felborult, és az amúgy is silány hivatalos veretek mellett igen jelentős az egykorú hamisítványok száma. Sőt a kettő között nem is vonható mindig éles határvonal. Alkalmoszerű pénzverési engedélyek keletkeztek és ezekkel kapcsolatban alkalmi vendék támadtak. Mindez még bonyolultabbá teszi az amúgy is kusza képet. Az egész magyar pénztörténetben ez az időszak a legsúlyosabb inflációs jellegű billon veretek kora. Tele van megoldatlan problémákkal, és ezek a tünetek visszatükröződnek a budai pénzverésben is.

A budai verde egyébként átmenetileg megint visszanyerte vezető szerepét, legalábbis az I. Ulászló fennhatósága alatt álló területen. Ennek egyetlen oka az volt, hogy Körmöcbánya Erzsébet özvegy királyné uralma alá került, és ott V. László nevére folyt a pénzverés.

Ennek a zavaros korszaknak a pénztörténete sajnos egyáltalán nincs feldolgozva, és így nagyobb nehézséggel kell megküzdeni a budai veretek időrendi összeállításánál, mint eddig. Szélesebb alapon kell tárgyalni a budai vereteket részben a felállított korrend valószínűségének bizonyítása végett, de részben azért is, mert a budai pénzverés — legalábbis I. Ulászló és Hunyadi János korában — gyakorlatilag egyben az egykorú magyar pénzverést is jelentette a budai pénzverő vezető szerepe következtében.

Albertnek 1439. október 29-én bekövetkezett halála után a trón körüli egyenetlenkedések miatt felborult a magyar pénzverés addigi egysege. Az 1440-i országgyűlés ugyanis Ulászló lengyel királyt választotta magyar királlyá és márc. 8-án kihirdették a magyar trónfoglalását azzal, hogy Albert özvegyét, Erzsébetet vegye feleségül. Erzsébet azonban nem ment hozzá, ellenben az 1440. február 22-én született László fia érdekében a koronát ellopatta, és azzal május 15-én a gyermek Lászlót megkoronáztatta. Ugyanakkor június 14-én Ulászló is megkoronáztatta magát Székesfehérvárott a Szent István sírjáról leemelt koronával. Ezzel két pártra szakadt az ország. A gyermek László ügyét előbb az özvegy királyné, majd Erzsébetnek 1442. december 17-én bekövetkezett halála után Frigyes osztrák herceg támogatta. Erzsébet fő eszköze a cseh származású Brandeisi Giskra János lett, aki mint kinevezett sárosi főispán, bányavárosi és kassai főkapitány Zólyom székhellyel V. László nevében hatalma alá kényszerítette.

tette az alsó-magyarországi bányavárosokat és a Szepességet. Ezen a területen pénzt is veretett V. László nevében, és így az V. László nevére 1453 előtt Kassán és Körmöcbányán vert pénzek I. Ulászló, majd Hunyadi János kormányzó pénzeivel párhuzamos veretek voltak. Előzőleg pedig Albert halála és V. László születése közötti időben Erzsébet veretett pénzt — részben névtelenül, részben Albert nevével. Mindezek következtében az egykorú pénzverés rendkívül összekuszált képet nyújt és több nehezen megoldható problémát vet fel.

Erzsébet pénzverését Schulek tisztázta az Albert- és Erzsébet-kori pénztörténetet tárgyaló tanulmányában, de az ő pénzverése Körmöcön és Kassán folyt le, a budai verde ebben nem vett részt. Annál tevékenyebb viszont a budai pénzverőház működése I. Ulászló korában.

I. Ulászló és utódai budai vereteinek kiválogatását a verdejelző B betűnek a pénzekben Zsigmond óta alkalmazott állandó használata lényegesen megkönnyíti. Ulászló korából azonban ezenkívül néhány közvetett forrásadat is hozzájárul a budai pénzverés közelebbi megismeréséhez. Ezek között a legjelentősebb Ulászló 1441-i engedélye, amelyben Lévai Cseh Lászlónak megengedte, hogy Léva várában budai mintára ezüstpénzt verethessen.²⁴⁰ A budai veretek tehát megint mintaképpül szolgáltak a királyi pénzek kibocsátásánál. A király nevére vert pénzek különbözősége eredményezte nyilván, hogy Bártfa város adólajstromában az 1444-i kiadási jegyzékekben az egyik tételnél a budai dénár megjelölés olvasható.²⁴¹ Valószínű, hogy a budai dénár kifejezés ez esetben egyenlőnek tekinthető Ulászló pénze értelmezéssel. Ismerjük 1441-ből a budai pénzverde helyét, sőt 1440-ből még a verde egyik alkalmazottjának a neve is fennmaradt Münch Henrik pénzverőmester személyében.²⁴² Sajnos, ami a mi szempontunkból legfontosabb lenne, a budai kamaraispánok személyei nem ismertek Ulászló korából. Csupán 1440-ből említi egy adat Michael Nadler kamaraispánt. Emiatt a verdejegyek megfejtése ez idő szerint megoldhatatlan feladatot jelent.

Ulászló aranypénze mindössze egyetlen típusban ismeretes, de ez a verdejegyek tanúsága szerint csak Nagybányán és Szebenben került kivételre. Így tehát Budán csak ezüstpénzverés folyt. A budai veretű aprópénzek időrendi beosztása nem egyszerű feladat, mert a helyes korrend felállítása csak az összes tényezők figyelembevételével, azaz az egész kor pénztörténetének feldolgozásával lenne csak eredményesen megoldható. Vannak azonban mégis olyan támpontok, melyeknek segítségével megkísérelhető bizonyos korrend felállítása és ezzel a budai pénzverde működésének szilárdabb keretek között való feltüntetése.

²⁴⁰ 1441. XII. 28. : „monetam nostram regalem argenteam sub eisdem effigie valore et liga, quibus in civitate nostra Budensi cuditur, nostro tamen beneplacito perdurante confici et cudi facere — — valeat” *Rupp* II. 157. ; *Mályusz E.* regestái (Vármúzeum) 528. sz. az OL. DL. 13656. után.

²⁴¹ 1444. XI. 20. : „den. Budenses” *Fejérvataky László*, Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest 1885. 609.

²⁴² A verde helyére nézve l. a második fejezetet. Az alkalmazottra vonatkozó adat : „Herr Heynrich Monch burger und mönczmeister czu Ofen” szerepel a krakkói városi tanács előtt. Közli *Divéky Adorján*, Művészettört. Ért. IV. 1955. 53. „*Jan Ptasznich*, Cracovia artificum 1300—1500. Kraków 1917. 111” után.

I. Ulászló nevére vert legelső ezüstpénzek 1440-ből, úgy látszik, a C.149—150 fajok voltak. Ezek közül budai veretek a 149A dénár B—ñ, és B—n (?) jegyű változatai. Ehhez a keltezéshez a szerencsi lelet²⁴³ összetétele nyújt alapot, melyben Albert legutolsó (C.135) dénárain kívül I. Ulászló C.149 és V. László C.201 pénzei fordultak csak elő. A lelet elrejtése 1441 elejére tehető. Ezek szerint tehát a C.149 változatai tekinthetők Ulászló legelső kibocsátásainak. Ennek éremképei (kettős kereszt és négy címer) tökéletesen egyeznek Albert utolsó, denarii triales néven emlegetett vereteinek (C.135) az éremképeivel — csak természetesen a címerelemek eltérők. Ulászló tehát az első dénárkibocsátásban hűségesen követte Albert utolsó veretének mintáját, talán ligáját is.

A következő három év vereteinél elsősorban a verdejegyek segítségével lehet — egyéb támpont hiányában — bizonyos sorrend felállítását megkísérelni. Valószínűleg a C.146 változatai (C.146A—D) a következő veretek, mert Ulászló aprópénzei között ez az egyetlen dénárfaj, mely L verdejeggyel (L—C ?) is előfordul. Már pedig 1441-ből ismeretes Lévai Cseh László részére a Léván veretendő dénárookra vonatkozó pénzverési engedély. Emellett emlithető egy másik oklevél is, melyben Vlad havasalföldi vajda engedélyt nyert a királytól Brassó városában királyi pénz veretésére az ország érdekében.²⁴⁴ Tekintve, hogy a C.146A fajnak létezik C—P jegyű változata, feltehető, hogy a C ez esetben Brassót (Corona) jelenti, miután Kassa Giskra kezében volt, ott tehát Ulászló nevére nem készült pénz. E két összevágó adat alapján valószínű, hogy ez volt Ulászló 1441. évi kibocsátása. Ennél a pénzfajnál a következő budai veretek állapíthatók meg : C.146A dénár B—n, B—ñ és B—P jegyekkel, továbbá C.146C dénár B—m(?) jeggyel. Ezek a budai dénárok szolgáltak mintául a lévai veretekhez.

A C.141 dénár tekinthető a soronlevő, 1442. évi veretnek a hozzá tartozó C.142 obulusszal együtt. Egyéb bizonyíték nincs rá, mint hogy több verdejegye (A—B, A—S, B—ñ, B—P) egyezik az előző évi (C.146A) dénáron előforduló jegyekkel. Emiatt valószínű az egymásután következőség. E dénár budai veretei B—ñ és B—P, az obulus pedig B—P jegyet viselnek, de e jegyeket nem lehet ez idő szerint feloldani.

Az 1443. évi veretek megállapításánál megint szilárdabb talajon mozoghatunk. Elsősorban ismeretes Hunyadi János rendelete ez évből a segesvári verde felállítására,²⁴⁵ majd pedig Cristoforus Ytalicus camerarius igazolása, hogy erre a célra a brassóiaktól megfelelő pénzverőeszközöket kapott.²⁴⁶ Miután Ulászló pénzei között a C.145 faj az egyetlen, mely S verdejeggyel is előfordul (S—C és S—n), ez lehet csupán az ez évi veret. A pusztateremi lelet összetétele is ezt a keltezést támogatja.²⁴⁷ Tehát a

²⁴³ Num. Zeitschrift 1889. 481—488.; Arch. Ért. 1890. 384., *Schulek* III. 40.

²⁴⁴ 1441. X. 16.: „cusiones monetarum regalium in vestro medio continuacionem” *Hurmuzaki—Jorga*, Documente privitoare la Istoria Românilor. XV. 1. 27—28.

²⁴⁵ *Hurmuzaki—Jorga* i. m. XV. 1. 28.

²⁴⁶ Uo. XV. 1. 29. (1443. IX. 29.)

²⁴⁷ A lelet összetétele : I. Ulászló C.143A(42), C.143B(3), C.145A(7) és V. László C.194A—B(10). Ezek szerint 1444-ben rejtették el, mikor a C.143A már javában forgott, viszont az előző évi C.145A csak pár példányban szerepel benne. A lelet leírása a Történeti Múzeum irattárában 157/1891. sz. alatt.

C.145 változatai lehetnek az 1443. évi kibocsátások, melyek közül budai veretek a C.145A dénár B—n, B—ñ és B—buzogány, valamint a C.145B vastagveret B—buzogány jegyű változatai.²⁴⁸

A legutolsó, 1444. évi kibocsátás a C.143 dénár (C.143A—B) és a hozzá tartozó C.144 obulus. Ezt a veretet az említett pusztateremi lelet összetételén kívül 1444-re keltezi az egyik változat I—h jegye (egyezik az aranyforint h—I jegyével), mert ez évből fennmaradt Hunyadi Jánosnak egy levele, melyben értesíti az erdélyi hatóságokat, hogy Szebenben is elkezdődött a pénzverés, és említi Jacobus polgármester és kamarás nevét.²⁴⁹ E pénzfaj budai veretei a C.143A dénár B—n és B—ñ jegyű változatai, továbbá a dénárnak egy újabban előkerült vastagverete B—ñ jeggyel. Az Éremtár gyűjteményében. Tahi környékén került elő. A Corpus még nem ismerte.²⁵⁰ Végül a C.144 obulus ugyancsak B—ñ jeggyel.

Együttesen nézve Ulászló budai vereteit, az derül ki, hogy valamennyi budai eredetű pénzfaján előfordul a B—n és B—ñ jegy. Ezenkívül az 1441—1442. évi vereteken még a B—P, az 1443. évi kibocsátáson pedig B—buzogány jegyek is szerepelnek anélkül, hogy bármelyik jegy feloldására adatok hiányában kísérletet lehetne tenni. 1440-ből ugyan Michael Nadler kamaragróf nevére feloldható e jegy, de nincs tudomásunk arról, hogy a többi évben is kapcsolható-e ez a jegy az ő nevéhez.²⁵¹

Valamennyi pénze inflációs jellegű silány veret. Talán a legelső, C.149 típus még a legjobb közöttük. Különösen feltűnő azonban pénzei sorában a C.145 és C.146 dénárok rezes tartalma és elnagyolt verése. A budai várásatások alkalmából igen nagy számban kerültek elő e két éremfajnak különös barbarizált veretei.²⁵² Ezek az éremképek torzultak, a verdejegyek érthetetlenek stb. noha az érmek karaktere egyébként hivatalos verésre enged következtetni. Lehet, hogy egykorú hamisítványok is vannak közöttük, de nem állapítható meg, hogy az éppen szóban forgó példány valójában hivatalos torzveret-e, vagy talán mégis inkább hamisít-

²⁴⁸ Ennek a C.145A dénárnak ismeretes egy különös változata, melyet a Corpus C.164 alatt ír le B—ñ jeggyel. Ennek az a különössége, hogy az előlapi címer körüli köriratban Johannes olvasható, tehát az érem részben Ulászló, részben pedig Hunyadi János nevére vert pénzfajnak tűnik fel. Silánysága és a köriratok határozatlansága következtében egykorú hamisítványra, vagy valamilyen utánveretre lehet gondolni vele kapcsolatban.

²⁴⁹ 1444. V. 27. Archiv d. Vereins für Siebenb. Landeskunde 1863. 179—180.

²⁵⁰ Ulászlónak csak egyetlen pénzfaja (C.147—148) nem ismeretes budai jeggyel. Ennek a pénzfajnak különös W—O verdejegye valami külön engedély alapján vert pénzre enged következtetni a királyi veretek valamelyikével párhuzamosan. Végül ismeretes egy különös veret, melyet a Corpus 162 szám alatt ír le Hunyadi János pénzei között, mégis inkább Ulászló pénzei közé illik. Szokatlan rajta az éremkép (pólyás címerben korona és hármalmon a kettős kereszt), de még szokatlanabb a körirat, mely az egyik oldalon Ulászló, a másikon Hunyadi János nevét foglalja magában. Az érem verdejegyei I—S, PRF monogr.—L, P—B és W—C. Budai jeggyel tehát nem ismeretes, hacsak a P—B jegyet nem vonatkoztatjuk a budai verdére. A különös W verdejegye miatt illik inkább Ulászló, mint Hunyadi János korába. Verésére vonatkozó közelebbi adatok nem ismeretesek, a magunk részéről egyik jegyváltozatot sem tartjuk budai jegynek.

²⁵¹ „Michael Nadler Camergraff der Munssen zu Ofen” Archiv f. Kunde Öst. Geschichtsquellen I. 2. 18.

²⁵² Huszár, Várásatások, 210—211.

vány. Úgy látszik, hogy a súlyosodó infláció következtében igényelt tömeges verés éppen a budai verdében a verés elszűrésére vezetett, s ez lehetett a hivatalos torzveretek keletkezésének oka. Erre talán legmeggyőzőbb bizonyíték az ugyanezen várásatások alkalmával előkerült különös, átvert példány, melyen a C.145A bélyege látható ráverve a C.146A bélyegére (vagy fordítva).²⁵³ A technikai felületesség tipikus példája ez, ami a többi barbár verettel együtt bizonyítja, hogy a verdének gyorsan kellett dolgoznia és sok veretet készítenie. A gyors verés miatt a kivitel gondossága nem volt lényeges, hiszen a pénzfaj amúgy sem maradt sokáig forgalomban. Ulászló aprópénzei így jelentenek művészi, technikai és pénzforgalmi szempontból egyaránt mélypontot a magyar pénzverés történetében.

KORMÁNYKÖZ (1445. II. 6.—1446. VI. 5.)

I. Ulászlónak 1444. november 10-én a szerencsétlen kimenetelű várnai csatában bekövetkezett halála után az 1445 február havában tartott országgyűlés február 6-án Hunyadi János javaslatára hét főkapitányra bízta az ország ügyeinek intézését. Ezzel indult meg a több mint egy évig tartó interregnum ideje, melynek csak az 1446 júniusában tartott országgyűlés határozata vetett véget, június 5-én megválasztva Hunyadi Jánost kormányzóvá.

Ennek az átmeneti időszaknak az emlékéét a pénzek sorában egy dénár (C.152) és egy obulus (C.153) őrzi. E sajtószerű veretek éremképe pólyás címer és kettős kereszt, a dénár körirata pedig csak a magyar királyság címét foglalja magában, természetesen mindenféle személynév nélkül. E pénzeket az egész ország területén egységesen verték, s minthogy Giskra is a főkapitányok egyike volt, körmöci jegyű példányok is előfordulnak közöttük. A szétszakadt pénzverés tehát az interregnum rövid ideje alatt megint egységessé vált.

Mind a dénár, mind az obulus ismeretes budai jeggyel (B—ñ) is. Ezzel a megszokott budai jeggyel tehát megint találkozunk, sőt ez még Hunyadi János első veretein is előfordul. Így a B—ñ (vagy B—n) jegy 1440—1447 között állandóan szerepel a budai vereteken. Olyan fajokon is feltűnik, melyeken a B betű esetleg más jegyekkel (B—P vagy B—buzogány) is párosul. Sajnos ezekből az évekből nem ismeretes a budai kamaraispán (vagy kamaraispánok) neve, és így nem lehet megállapítani, hogy a B—ñ jegy mennyire függ össze a kamaraispán nevével. Az 1440-ből ismeretes Michael Nadler kamaraispán nevével a B—n esetleg azonosítható, de a B—ñ feloldása még mindig bizonytalan. A korábbi és későbbi analógiák alapján azonban valószínűtlen, sőt szinte elképzelhetetlen, hogy 8 évig egy és ugyanaz a személy viselte volna a kamaraispáni tisztet Budán. Lehetséges, hogy ez a jegy esetleg valamilyen általános vagy kollektív jegy, amint a körmöci vereteken szintén gyakran szereplő K—R (K—R̄) jegyről feltételezi Schulek.²⁵⁴ A kassai veretek C—liliom jegyét is hasonló

²⁵³ Uo. 310. sz.

²⁵⁴ Schulek III. 39.

értelemben lehet felfogni, annál is inkább, mert Kassa esetében időnkint (különösen később, I. Mátyás korában) oklevelekkel is lehet igazolni, hogy a város maga igazgatta a pénzverdét. Végül ismeretes 1447-ből egy pozsonyi forrás, melyben Hunyadi János egyebek között megemlíti, hogy amint előbb Budán a pénzverést Buda városának, úgy most nekik (ti. a pozsonyiaknak) is megengedte.²⁵⁵ Ez az odavetett megjegyzés talán elég bizonyítékul szolgál az említett analógiákkal együtt annak a feltevésnek a valószínűsítésére, hogy az 1447. évet megelőző időben a budai pénzverés valamilyen formában a városi polgárság kezelésében állott. Tehát nem valószínűtlen, hogy a kérdéses B—ñ jegy valóban valamilyen általános jelzés lehet.

HUNYADI JÁNOS (1446. VI. 6.—1453 eleje)

Az interregnum megszűnésével a pénzverés rövid ideig tartott egysége újból megszakadt. Az 1446 júniusában tartott székesfehérvári országgyűlés V. Lászlót elismerte ugyan magyar királynak, de nagykorúságáig kormányzót választott Hunyadi János személyében, és ezzel a főkapitányságok is megszűntek. Giskra azonban hatalmáról nem volt hajlandó lemondani, és a neki alávetett területen a körmöci és kassai pénzverdékben tovább is veretett pénzt megint V. László nevére. Az ország többi pénzverő házaiban viszont Hunyadi János nevére indult meg a pénzverés, úgyhogy ettől kezdve V. László trónraléptéig (1453 eleje) megint párhuzamos pénzverés folyt.

Hunyadi János korában a budai verde változatlanul megtartotta az I. Ulászló idejében visszanyert vezető szerepét éppen a vázolt párhuzamos pénzverés következtében. Aranypénzverés azonban most sem folyt Budán, éppúgy mint Ulászló idejében. A fennmaradt aranyforintok mind nagybányai jegyet viselnek. Az aprópénzek terén viszont a budai veretek változatlanul mintaképpül szolgálnak a többi verde számára. Legalábbis ez tűnik ki Hunyadi Jánosnak a pénzverési jövedelem elosztása érdekében a pozsonyiakhoz intézett leveléből, melyben értesíti őket, hogy odaküldte kamarását és vele együtt a pozsonyiaknak a pénzt olyan ligában kell verniök, mint Budán.²⁵⁶ Hasonlóképpen 1452-ben a brassóiaknak küldött rendeletében a forgalomba hozott új pénznél szintén a budai veretekre történt hivatkozás.²⁵⁷ E két, időben és térben egymástól elég távol álló adat eléggé mutatja a budai pénzverő változatlan jelentőségét.

²⁵⁵ 1447. X. 8.: „Recordamus in eo quatenus pridem in civitate Budensi cusio monetarum eiusdem civitatis Budensis eciam vobis concessa est” *Lédeker Emma*: A középkori pénzüzetek története Magyarországon. Budapest 1932. 228.

²⁵⁶ 1447. X. 8.: „misimus itaque hunc camerarium nostrum in vestri medio qui una vobiscum ipsam monetam Budensem in eadem liga et forma sicuti Bude cuditur” *Lédeker Emma* i. m. 228.; *Mályusz E.* regestái (Vármúzeum) 630. sz. szerint a dátum okt. 18.

²⁵⁷ 1452. X. 24.: „vnam nouam et stabilem per totum hoc Regnum curretem monetam fieri instituimus quam sicuti in ceteris Ciuitatibus Regni Hungarie sic et in medio vestrum cursum debitum habere quem nunc Bude habet” *Teleki* X. 341—342.; *Jakab* I. 185.

Sajnos a budai verde belső életére nézve éppoly kevés a tájékoztató adat, mint a megelőző évekből. Mindössze egy kamaraispán neve ismeretes 1447-ből Odwardus Italicus személyében. A budai veretek kiválogatása a B verdejelző betű segítségével most már nem okoz különösebb nehézséget, annál körülményesebb probléma viszont a veretek korrendi beosztása.

Hunyadi kormányzó első kibocsátásai a C. 156 dénár és a C. 160 obulus hozzá tartozó jegyváltozatai voltak. A dénár korrendi beosztásához legfőbb bizonyíték az üllői lelet összetétele, melyben I. Ulászló és a Kormányköz veretein, valamint V. László két pénzfaján kívül Hunyadi Jánosnak csak ez a C. 156 dénára fordult elő négy példányban.²⁵⁸ Ennek következtében a lelet elrejtési ideje legkésőbb 1447 elejére tehető, és az előforduló Hunyadi dénár kell hogy legyen a kormányzó legelső verete, 1446-ból. E dénár B—ñ budai jeggyel ismeretes, és ez a jegy szorosan csatlakozik az 1440 óta kiverésre került budai dénárok hasonló pénzverőjegyéhez.²⁵⁹ Tipológiailag pedig e dénár folytatása a Kormányköz egyetlen veretének.

Ennek a C. 156. dénárnak az obulusa a C. 160 kispénz. Itt azonban egy különös esettel állunk szemben, ha az obuluson található budai jegyeket (B—α, B—ñ és B—S) vizsgáljuk. A B—ñ egyezik a dénár hasonló jegyével, a B—α és B—S azonban a dénáron nem fordul elő, ellenben fellelhető I. Mátyás C. 217 dénárán. Ennek a C. 217 dénárnak a Corpus szerint nincs obulusa. Hozzátehető, hogy a B—α jegy kizárólag Mátyás pénzeiről ismert budai jegy. E különös jelenség megértéséhez csak egyféle magyarázat lehetséges. A C. 156 és C. 217 dénárok éremképei (kettős kereszt és pólyás címer) azonosak és úgy látszik, mindkét esetben azonos éremképű obulusok kerültek velük együtt kiverésre. Míg azonban Hunyadi János és I. Mátyás ezen egyező éremképű dénárjai az eltérő köriratok révén könnyen elkülöníthetők egymástól, addig az iratlan obulusok mindkét esetben azonos kivitelűek, s csak a verdejegyek döntik el, hogy melyik jegyváltozatú obulus tartozik az egyik vagy a másik dénárhoz. Szerencsére e jegyek közül a B—ñ Hunyadi János korára éppúgy jellemző, mint a B—α és B—S Mátyás korára, s mindenik jegy egyezik a hozzá tartozó dénár hasonló jegyeivel anélkül, hogy ugyanaz a jegy mindkét dénáron szerepelne. Így az obulus szétválasztása a verdejegyek alapján semmiképpen nem okoz félreértést. Végeredményben tehát megállapítható, hogy a C. 160 obulusnak a C. 156 dénáron található jegyekkel azonos változatai tartoznak a C. 156 dénárhoz és a C. 217 dénáron előforduló jegyekkel egyező változatai pedig a C. 217 dénárhoz. A jelen esetben tehát éppen a budai veretek jegyei szolgálnak biztos támpontul ennek, a középkori pénztörténetünkben szokatlan jelenségnek a megértéséhez.

²⁵⁸ A lelet összetétele: I. Ulászló C. 141 (7), C. 142 (8), C. 145A (46), C. 146A (57), C. 147 (1), C. 149 (4), Interregnum C. 153 (2), Hunyadi J. C. 156 (4), V. László C. 188 (1), C. 194B (1), ezenkívül valamilyen kiadatlattnak jelzett faj (28). A lelet leírása a Történeti Múzeum irattárában 134/1876. sz. alatt.

²⁵⁹ Egy közvetett bizonyíték szintén 1446-ra datálja e pénzfajt. Ugyanis a C. 156 dénár előfordul n—A jeggyel is, s mivel 1446-ban Eylhardus volt Nagybányán a kamaraispán (*Horváth—Huszár* 28), könnyen lehet az ő jegye Eylhardus = Aylhardus formában. Az ilyen felcserélések előfordulhattak akkor (pl. Kőrömcőn Polner és Rolner kamaraispán említése).

A következő vereteket a C.157 dénár és a hozzá tartozó C.158—159 obulusok különböző változatai jelentik az 1447—1452. évekből. A C.157 dénár azonban, melyet a Corpus C.157A—C alatt három változatban ír le, voltaképpen két fajnak tekinthető, és a kettő verése bizonyos időbeli sorrendben történt. Ugyanis a C.157A és B előlapi éremképein a kétfarkú oroszlán koronázva jelenik meg, a C.157C típuson pedig korona nélkül. A C.157A—B dénárhoz tartozik a szintén koronázott oroszlánt ábrázoló C.158A obulus, a C.157C dénárhoz pedig az egyébként hasonló, de koronázatlan oroszlán éremképű C.158B és C.159 obulus.

A verdejegyek tanúsága szerint a C.157A—B dénár és a C.158 obulus kerültek időben előbb kiverésre a koronázott oroszlán éremképpel. Budán az 1447—1450. években verhették ezeket a pénzeket, és erre a pénzfajra vonatkozhat Hunyadi Jánosnak a pozsonyi kamarához intézett rendelete 1447-ből. Említi benne, hogy a budai országgyűlés határozata szerint egész Magyarországon egységes pénz legyen, melyből 200 dénár és 400 kisebb pénz érjen egy aranyforintot, és ezenkívül más pénz ne forogjon.²⁶⁰ Úgy látszik, hogy ez a határozat érvényre is jutott, mert az V. László nevére vert, csak körmöci jegyű C.183 dénár is teljesen hasonló éremképet mutat. Verdejegyei szerint (K—P és K—P̄) ezt is hosszabb ideig verhették, és így az egységes pénz — legalább részben — valamennyire megint megvalósult.

Arra, hogy Hunyadinak ez a pénze már 1447-ben kiverésre került Budán, a B—O verdejegy a bizonyíték, mert ez évben Odwardus Italicus volt a budai kamaraispán. A többi budai jegy (B—n, B—S és B—I) nem oldható ugyan fel, de a B—O után a valószínű sorrend B—n és B—S, s mindenesetre a legutolsó a B—I, mert a kormányzónak ezután vert többi pénzei is ezt az utóbbi jegyet viselik. Ennélfogva ezek időbeli összefüggése, illetve egymásutánja igen valószínűnek látszik. A C.158A obulus ez idő szerint csak B—I és B—S jegyekkel ismeretes. Az 1440 óta megszületett B—n jegy e dénáron szerepel utoljára, az ezután kibocsátott vereteken többé nem fordul elő.

A C.157C dénár és ennek C.158B obulusa a korona nélküli oroszlán képével csak B—I jeggyel ismeretesek, tehát ezek csak Budán kerültek kiverésre.²⁶¹ Verési idejük talán 1451 (esetleg 1452 eleje) lehet. Nem tudható, mi volt az oka a típusváltozásnak (talán a pénzüjtési gyakorlat?), de feltétlenül csak a C.157A dénár után készülhettek, mert a C.157A 1447 óta kimutathatóan vert pénz és annak is van B—I jegye, melyhez hozzákapcsolódik e csupán B—I jegyű két pénzfaj.

Lehetséges, hogy ezek voltak Hunyadi János utolsó veretei, de fennáll annak lehetősége is, hogy két különös éremfaj (C.165 és C.166) tekintésük mégis a legutolsó kibocsátásoknak. Ezek a pénzek a köriratban egyik oldalukon V. László, a másikon pedig Hunyadi János nevét viselik. Ennek megértéséhez némi támpontul szolgál a Hunyadi János és Giskra között 1452. aug. 24-én megkötött körmöcbányai béke, melynek egyik pontja

²⁶⁰ *Fejér* XI. Suppl. 107—108.; *Széch.* Appendix 228—229.

²⁶¹ A hasonló típusú C.159 obulus csak Ū—+ jeggyel ismeretes, tehát ezt meg Budán nem verték.

kimondja, hogy az egész országban egyforma pénz veretessék ugyanazon súllyal és finomságban, ez hozattassék országszerte mindenütt forgalomba, és az erre vonatkozó intézkedések 3 hét alatt tétessenek foganatba.²⁶² Erről az új pénzről ugyan ez év őszén még egyszer említést tesz Hunyadi a brassóiakhoz intézett egyik oklevelében. Ebben szó van a stabil és az ország egész területén érvényes pénzről, mely minden városban forog, többek között Budán is.²⁶³ Tehát valamilyen új pénzről van szó, amelyik súlyban és finomságban az ország minden részén egyformán került kibocsátásra. Mi az említett C.165 és C.166 dénárokból véljük felismerni ezt az új pénzt. Igaz, hogy éremképük nem egyforma, mert a C.165-nél kettős kereszt és koronázatlan oroszlán, a C.166 fajnál pedig kétrésztű magyar címer és gyűrűs holló az éremkép, de mindkettőn azonos a két névre szóló körirat és a C.165 dénár körmöci (K—R), a C.166 pedig budai (B—I) jegyű veret. Nem lehet véletlen, hogy mind Körmöcbányán, mind Budán egy időben ilyen kétféle névre vert pénzek kerültek kiverésre. Talán a közös körirat volt az a pont, amiben a két fél megegyezett. Mindenesetre a szóban forgó új pénzeket csak igen rövid ideig verhették, mert a körmöcbányai béke 1452. aug. 24-én kelt, és 1453 januárjában Hunyadi János már lemondott kormányzói tisztjéről. E rövid verési idő kellő magyarázatul szolgálhat e sajtáságos dénárok viszonylagos ritkaságára.²⁶⁴

Hunyadi János kormányzó lemondásával az 1440 óta párhuzamos pénzverés megszűnt, és a pénzverés egysége véglegesen helyreállott. Ezután az ország minden verdéjében egyforma pénz került kiverésre V. László nevével. A párhuzamos verés sok nehéz problémát vet fel az egykorú pénztörténeti kérdések vizsgálatánál, s az inflációs jellegű 13 év számos rejtélye ez idő szerint még nem is oldható meg véglegesen. Mindenesetre a budai pénzverde szerepe eléggé tisztázottnak tekinthető. Az állandó budai verdejegy alkalmazása és a történeti események figyelembevétele elég szilárd alapot nyújt a budai veretek határozott elkülönítésére.

V. LÁSZLÓ (1453 eleje—1457. XI. 23.)

Az V. László nevére történt pénzkibocsátások sorozatát két részre kell osztani. A veretek zöme uralomra jutása előtt (1453 eleje) készült, és csak a kisebb rész került kiverésre a királyi hatalom tényleges átvétele után. Az 1453 előtt nevére történt pénzverés általában mint Giskra pénzverése ismeretes. V. László ugyanis apjának, Albertnek halála után, 1440. február 22-én született (Posthumus László) és anyja, Erzsébet mindenáron a részére kívánta biztosítani a magyar trónt. Ezért nem ment férjhez Ulászló lengyel (majd magyar) királyhoz, és ezért koronáztatta meg a fiát csecsemő korában 1440. május 15-én a Visegrádról ellopott koronával. Erzsébetnek a

²⁶² *Szűtnyai József*, A körmöcbányai békekötés 1452-ben. Tört. Tár 1884. 609.

²⁶³ L. a 257. jegyzetet.

²⁶⁴ Emlékpénzek vagy hasonló célú veretek nem lehetnek, mert a budai jegyű C.166 előfordul két példányban a várásatások anyagában a többi forgalmi pénzzel együtt, ugyanolyan arányban, mint Hunyadi többi pénze (*Huszár*, Várásatások 433. sz.).

leghűségesebb embere Giskra János volt, és ő biztosította a királyné, illetve a megkoronázott gyermekkirály részére az alsó-magyarországi bányavárosok, majd a Szepesség és Kassa birtoklását. Erzsébet ugyan 1442. dec. 13-án elhunyt, de ezután a gyermekkirály támogatója Frigyes osztrák herceg (a későbbi III. Frigyes császár) lett. Giskra szerepe pedig változatlan maradt. Így érthető, hogy a körmöcbányai és kassai pénzverdék Giskra irányítása alatt dolgoztak, és ezekből már 1440 óta V. László nevére verve kerültek ki a pénzek. Ilyenformán 1440—1453 között — az interregnum rövid idejét leszámítva — párhuzamos verés folyt a ténylegesen uralkodó államfők (I. Ulászló király és Hunyadi János kormányzó), valamint az V. László nevében Giskra hatalma alatt álló pénzverdékben. Így válik érthetővé, hogy V. László nevére miért ismeretes oly sokféle pénzváltozat a rövid öt éves tényleges uralom ellenére. Giskra vereteit, vagyis az 1440—1453. között V. László nevére kibocsátott pénzeket viszonylag könnyű felismerni a verdejegyekről. Ezek a pénzek ugyanis csak Körmöcön és Kassán (K és C) kerültek kiverésre. Általában a C.187—201 sz. alatt leírt fajok jöhetnek figyelembe ilyen vonatkozásban. Ezzel az anyaggal nem kívánunk itt foglalkozni, mert ez kiesik a budai verde működési köréből. Csak röviden igyekeztünk vázolni a fennálló tényleges állapotot annak megértése végett, hogy az V. László nevével jelzett gazdag éremsorozatban miért olyan kevés a budai jegyű pénzfaj.

Miután Hunyadi János 1453 januárjában lemondott a kormányzóságról és V. László átvette a tényleges uralmat, Giskrának a szerepe megszűnt és egyelőre távozott az országból. Bár Cillei Ulrich a Hunyadiak elleni küzdelemben segítségül megint behívta Giskrát, ennek szerepe a pénzverésre már nem volt különösebb befolyással, és így 1453 óta megint egységes királyi pénzverésről lehet beszélni. Ezóta a pénzverés egyformán folyt az ország minden verdéjében, akárcsak az I. Ulászló korát megelőző időkben.

A budai pénzverde működésére nézve van egy igen becses adat ebből az időből. Eiczinger Ulrich ugyanis az 1452—1457 közötti években a király bevételeit felbecsülve, felsorolja az egyes pénzverdék jövedelmét is és ezek sorában a budai pénzverő hozamát 2000 forintra értékeli.²⁶⁵ Összehasonlítás végett megemlíthető, hogy a körmöci kamara jövedelme 12 000 forintra van becsülve (de mindenféle egyéb bevétellel együtt), a nagybányai kamaráé (hasonlóképpen minden bevétellel együtt) 6000 forintra, míg a kassai és szebeni pénzverdék jövedelme szintén 2000 forintra van értékelve. A körmöci kamara tehát kiugrik a többi kamara, illetve pénzverde közül, s így érthető, hogy a király 1455-ben a kassai pénzeket körmöci mintára rendeli veretni.²⁶⁶ A budai verde vezető szerepe megint hanyatlást mutat.

²⁶⁵ „Item die muncz zu Ofen auf das geringist geschaczt, wen man munczt — — — roter guldein IIM’ *Ernst Birk: Zur Finanzgeschichte des Königreichs Ungern unter König Ladislaus Posthumus. é. n. műve után Új Magyar Múzeum* III. 1853. 512., *Péchy Antal, Alsó Magyarország bányaművelésének története.* I. Budapest, 1884. 54. (szerinte 1453-ból való az összeírás).

²⁶⁶ 1455. II. 1. *Weszerle József* kéziratos jegyzetei az Éremtár könyvtárában 8. sz. 106. (Kaprinay István kéziratos másolatai után Egyetemi Kvtár. B. t. XXVII.).

A budai verde belső életéről egyébként most sem tudunk sokkal többet. Két kamaraispán neve mégis fennmaradt. Az egyik Petrus Jung 1456-ból, a másik pedig Hanns Kanstorffer (Constorffer) 1457-ből, aki a sajátkezű aláírás szerint ez időben kamaraispán volt Budán és Körmöcbányán. Még egy, a pénzveréssel kapcsolatban hivataloskodó személy neve ismeretes Henckel György személyében, aki a pénzverés felett az egész országban a legfőbb ellenőrzést gyakorolta 1453-ban minden verdében, tehát a budaiban is.²⁶⁷

A budai verdéből több évtizedes szünet után V. László korából megint kerültek ki aranyforintok. A C.170 és C.171 fajok ismeretesek B—V budai jeggyel is, bár e jegy feloldását nem tudjuk nyújtani. E két faj között mindössze az előlapi négyrésztű címer elrendezésében van különbség. A C.170-nél a 3. mezőben van a morva sas és a 4. mezőben az osztrák pólya, a C.171-nél ugyanez fordítva. Tehát inkább csak változatról lehet szó, mint külön fajról. A kettő között korrendi különbséget tenni ez idő szerint nem lehet, mert mindkettőn ugyanazon budai és körmöci jegyek szerepelnek. Ebből inkább arra lehet következtetni, hogy talán párhuzamosan, egyidejűleg verték mindkét változatot az 1453—1457 közötti években. 1453 előtt Budán V. László nevére nem készült semmiféle pénz, tehát aranyforint sem, de e negatív bizonyítékon túl e két fajnak az említett évekből való eredetét a C.170 és C.171 körmöci jegyei is nyilvánvalóan igazolják.²⁶⁸

Az aprópénzek sorában az első budai veret V. László nevére egy hibrid dénár, melyet a Corpus sem ismer. E hibrid dénár a C.183/179 veretek párosítása, de valójában nem egyéb, mint a C.179 dénár budai jegyű változata.²⁶⁹ Ugyanis mind a C.183, mind a C.179 dénárok előlapi éremképe azonos kettős kereszt, csak a köriratok nem egyeznek a kettőn, hanem eltérő formában fejezik ki az uralkodó nevét és címét. A hátlapi éremképek már nem azonosak, mert a C.179 hátlapján Szt. László alakja látható, a C.183 hátlapján pedig egy koronázott kétfarkú oroszlán kepe tűnik fel. E dénár budai (B—P) jegyű hibrid veretén az előlapi körirat olyan, mint a C.183 dénár előlapi körirata, viszont a hátlapi éremkép azonos a C.179 dénár Szt. László éremképével. Nyilván a vésnök tévedéséről van szó, aki a már régebben forgalomban levő C.183 köriratát vette mintául. A dénár hovatartozását azonban a hátlapi Szt. László éremkép határozza meg, s ezért tekinthető e hibrid érem a C.179 dénár budai veretű változatának.

A C.179 pénzfaj verésére nézve fennmaradt V. László pénzverési rendelete 1453-ból, és ez a rendelet pontosan keltezi a szóban forgó dénár verési idejét. A rendelet szerint az új pénzt egy és ugyanazon liga szerint kell verni minden kamarában. A pénzlábat illetőleg egy márka finom ezüsthöz egy márka réz vegyítendő, s az így vegyített márkából 1300 db dénár verendő. 200 ilyen dénár ér egy aranyforintot. Leírja a rendelet az új pénzek

²⁶⁷ 1453. VI. 6.: „officium probationis ubique in Regno nostro Hungarie, quoad universas nostras monetas Regales, tam Aureas, quam Argenteas” OL. DL. 44668. (Horváth Tibor Antal szíves közlése).

²⁶⁸ A körmöci jegyek szerint ugyanis K—h = Conradus Holczer (1453), K—R = Rüssel Keresztély (1455) nevével azonosítható.

²⁶⁹ Szada környékén lelték. *Huszár Lajos*, Kiadatlan középkori magyar pénzek. Folia Arch. VI. 1954. 121.

külsőjét is (Szt. László és kettős kereszt), s mindezekből nyilvánvaló, hogy erről a pénzfajról van szó.²⁷⁰

V. László trónfoglalása után, tehát 1453 óta az idézett rendelet tanúsága szerint szentlászlós típusú pénzek kerültek kiverésre. Hasonló éremképű pénzek még a C. 177, C. 178 és C. 180 fajok. Úgy látszik, hogy az évi pénzüjtés következtében az 1453—1454. években a C. 177—180 típusok kerültek kibocsátásra. Ezek közül budai veretként csupán a C. 179 dénár B—P jegyű, említett hibrid változata ismeretes. Így ez a hibrid veret valamikor az 1453—1454. években került kiverésre pontosabb verési időpont megjelölése nélkül. Mindenesetre a budai verdének nem valami erős működésére vall e ritka unikumszerű dénár. A budai pénzverő elevenebb tevékenysége inkább az utolsó évre (1456) esik.

A jelek szerint csak 1455-ben került sor megint új pénztípus kibocsátására. Ez a C. 182 dénár lehet, melynek esetleg budai verete is lehet B—L (B— $\bar{L}$ és B— $\bar{L}$) jeggyel. Ennek a pénzfajnak 1455-re való keltezését két adat teszi valószínűvé. Egyik a Kassa város és Giskra között 1455—1456-ban folytatott levelezés. Ebben Giskra a király engedélyére hivatkozva követeli, hogy a kassaiak engedjék meg városukban az ő részére a pénzverést. V. Lászlónak 1457. január 5-én kelt levele azonban tagadja ilyen engedély létezését, s közli, hogy minden pénzverésre vonatkozó rendeletet közvetlenül küld a városhoz.²⁷¹ Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a kassai pénzverő ebben az időben a városi polgárság kezelésében működött, és a C. 182 dénáron (csak ezen a vereten) előforduló C-liliom jegy igazolja is ezt a tényt. A másik bizonyító adat e dénár K—R verdejegye, mert Körmöcön 1455-ben Rüssel Keresztély volt a kamaraispán. Sajnos e dénár budai B—L jegyét nem lehet feloldani. Egyébként is azonban mindkét ismert budai dénár teljesen silány rézveret, és az egyik (B— $\bar{L}$ jegyű) példány értelmetlen köriratánál fogva egyenesen hamisítványnak hat. A másik példány (B— $\bar{L}$ jegyű) a várásatások folyamán került elő, de ez sem tanúsítja a budai verdének valami erőteljes működését, ha hivatalos veretnek tekintjük is. E C. 182 dénárfaj 1456 közepéig kerülhetett kiverésre, mert az év vége felé megint új pénz kibocsátására került sor.

Erre az új pénzre vonatkozik V. Lászlónak 1456. október 31-én a szebeniekhez intézett rendelete, melyben a korábbi pénz elmozdításával új egységes pénz verését rendelte el minden kamarában (így a szebeniben is).²⁷² Ebből 200 dénár illetve 400 fillér számít egy aranyforintnak. Erről az új pénzről tesz említést egyébként a királynak 1457. január 5-én a kassaiakhoz intézett és már idézett levele is. Ez az új pénz a C. 185—186 dénár, mely

²⁷⁰ *Széch.* III. 316—320. és *Krizskó* 31—33. A C. 179—180 fajok egyeznek az itteni leírással, de a C. 180 nem ismeretes budai jeggyel. A rendelet közli a köriratok formáját is, de a veretek az előlapi éremkép körül nem követik a megadott formulát (a rendelet szerint „regis Hungarie etc.” kellene hogy legyen itt a körirat).

²⁷¹ 1455. II. 1. Giskra követeli a kassai pénzverést. *Weszerle* kéziratos jegyzetei az *Éremtárban* 8. sz. 106. Kaprinay István másolatai után (Egyetemi Kvt. B. t. XXVII.). 1456. V. 29. Giskra tiltakozik az ellen, hogy a kassaiak megtiltották az ő embereinek a pénzverést. *Teleki* X. 524—525. Végül 1457. I. 5. V. László helyesli a kassaiak magatartását. *Széch.* Appendix 225—227.

²⁷² *Széch.* Appendix 222—224. Archiv d. Vereins f. Siebenb. Landeskunde. 1863. 185—186.

többek között budai (B—P) jeggyel is előfordul,²⁷³ és a C. 230 obulus hasonló B—P jeggyel. Ez utóbbi obulus-fajt a Corpus I. Mátyás pénzei közé sorolta, de nem illeszthető Mátyás egyik dénárához sem akár az éremkép, akár a jegy alapján, ellenben jól csatolható a C. 186 dénárhoz, melynek az említett rendelet értelmében kellett is, hogy legyen obulus (fillér) verete.

Ez az új pénz V. László utolsó verete, 1456—1457-ből. Ismeretes a C. 186 h—O jegyű változata is, mely jegy Oswaldus szebeni kamaraispán nevére oldható fel, aki 1456 végén volt a szebeni kamara ispánja. Ezúttal a budai B—P jegy is személyhez kapcsolható, mert Petrus Jungh névvel azonosítható, akit 1456. október 30-án említenek mint budai kamaraispánt. V. László 1457. november 23-án hunyt el, és így az ő nevére több pénzkibocsátás már nem történt. Voltaképpen ez az egyetlen tömegesebben fennmaradt budai veretű aprópénze.

V. László korából tehát a budai verdének csak igen szerény működése mutatható ki. A Zsigmond halálát követő évtizedek pénzverését végigtekintve megállapítható, hogy állandósult az évi pénzüjtás rendszere. Nem szűnt meg azonban ez a rendszer Mátyás trónra kerülésével sem, mert e súlyos, pénzügyi válságokat magával hozó rendszer tovább élt egészen 1468-ig.

I. MÁTYÁS (1456. I. 24.—1490. IV. 6.)

A budai pénzverde eddig kimutatott folyamatos működése Mátyás korában megszakadt. Trónraléptétől (1458) kezdve egészen 1470-ig nyilvánvalóan kimutathatók ugyan a budai veretek — főként a verdejelző B betű segítségével —, de 1471 óta évtizedeken keresztül nem szerepel a pénzeken a budai jegy. Csak a XVI. sz. elején az ún. nova moneta verése kelti megint életre a budai pénzverdét. Pedig a később idézendő adatok szerint a budai pénzverő Mátyás korában is megőrizte bizonyos fokig vezető szerepét legalábbis az aprópénzverés terén.

Az 1458—1470 közé eső időszak a pénzverés tekintetében két határozott részre oszlik. Az első szakasz 1458—1467, az évi pénzüjtás ideje, mikor is a folyton változó éremképű és ingadozó pénzlábú ún. „címeres” pénzek kerültek kiverésre; az 1468. évi pénzreform után pedig az 1468—1470. évekre terjed a Mátyás-kori budai pénzverés második szakasza, melyben az állandó pénz kibocsátása után az ún. „madonnás” pénzek kerültek kiverésre.

A budai pénzverde Mátyás-korabeli tevékenységének méretéről a B jegyű pénzek gazdag sorozatán kívül írott forrás is tanúbizonyságot tesz. Ez a forrás a pápai követ 1463-ból származó jelentése, melyben egyebek között arról számol be, hogy a budai pénzverőház évi jövedelme 8000 aranyforint volt.²⁷⁴ Ez az összeg nyilván az arany- és ezüstpénzek veréséből

²⁷³ A hasonló típusú C. 185 denár ugyancsak B—P jeggyel, mely azonban csak a Corpus rajza után ismeretes, valószínűleg egykorú hamisítvány lehet.

²⁷⁴ *M. G. Kovachich*, *Scriptores rerum Hung. minores. II. Budae 1798. 31.*; *Salamon II. 448.*; *J. Chr. Engel*, *Geschichte des ungrischen Reichs. 1798. 86. o. 21. jegyzet.*

együttesen adódó pénzverési hasznot jelenti. Paulinyi az aranypénzverésből nyerhető hasznot óvatos számítással 1066 márkára (266 kg) teszi, 4000 aranyforintot számlálva évenként az aranyra. Szerinte az arany mennyiséget a szomolnoki kamara területén folyt bányaművelés, valamint a Duna felsőfolyása mentén és a Szepességben űzött aranymosás termelése szolgáltatta.²⁷⁵ Salamon Ferenc viszont azt feltételezi, hogy a budai pénzverő Erdély felől nyerte a szükséges fémanyagot.²⁷⁶ Mi a magunk részéről azt tartjuk legvalószínűbbnek, hogy a nyersanyag pagament ezüst (vagy arany) lehetett, vagyis vásárlás útján juthatott hozzá a pénzverő.

Az utóbbi feltevést látszik alátámasztani az I. Ulászló korából említett okleveles adaton kívül a budai aranypénzverés egészen minimális mérete is. Mátyás korából az aranyforintoknak rendkívül dús sorozata maradt fenn, de csak a körmöci, nagybányai és szebeni pénzverdékből. A budai pénzverőházból csupán egyetlen típus ismeretes, a C.204A aranyforint B— α jegyű változata. Az előlapi éremkép négyrészű címere és a hátlapi Szt. László alak alapján ez is az 1468 előtt vert címeres pénzek közé tartozik. A B— α pénzverőjegy gyakran feltűnik az 1458—1466 közötti időben kibocsátott dénárokon, tehát ezen az alapon a kiverés idejét pontosabban körülhatárolni nem lehet. A C.204 típusú aranyforint különböző jegyű változatai általában az 1458—1470. években kerültek kiverésre, de feltehető, hogy ennek budai változata Mátyás uralmának első idejében készülhetett. A nemesfémhányákhoz közel eső pénzverdékkel ellentétben a budai aranypénzverés nyilván igen körülményes és nem eléggé kifizetődő volt, azért kellett abbahagyni. E budai veretű aranyforintnak mai viszonylagos ritkasága ellenére is feltehető, hogy bizonyos mennyiségben kiverésre került és forgalomba jutott. Ugyanis a budai várásatások alkalmával előkerült egy ennek a mintájára készült egykorú hamisítvány B—V jeggyel.²⁷⁷ Márpedig ha a hamisító egy budai veretű példányt talált megfelelő mintának a hamisítványhoz, akkor az eredetinek közkézen forgó példánynak kellett lennie a budai pénzforgalomban.

Az aranypénzverésnél sokkal gazdagabb és elevenebb volt az ezüstpénzverés. Dénárok és obulusok ismeretesek a címeres pénzek korából (1458—1467), majd garasok, dénárok és obulusok a madonnás pénzek idejéből (1468—1470). Tehát az ezüstpénzeknél — mint említettük — két szakasz különböztethető meg, és az első periódusban kibocsátott veretek szerves folytatásai a XV. századi címeres pénzeknek.

Ezek az első korszakbeli veretek B—A, B— α , B—I, B—S és B— β jegyekkel ismeretesek. Viszonylag nem sokféle jegyváltozat fordul elő, de ezek feloldásához ismerni kellene a kamaraispánok neveit. Sajnos a források ezúttal is igen szűkszávúak, és csupán 1466-ból őrzik Balthasar Eckenperger nevét mint budai kamaraispánét. Közvetlenül utaló bizonyíték ugyan nincs, de igen valószínű, hogy ez azonos az osztrák forrásokból ismert Balthasar Eggenberger személyével, aki a 60-as években esetleg Mátyás szolgálatában

²⁷⁵ Paulinyi Oszkár, Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI. század derekán. A bécsi Történetkutató Intézet Évkönyve VI. 1936. 32—142.

²⁷⁶ Salamon II. 478.

²⁷⁷ Huszár, Várásatások 470. sz.

is állhatott.²⁷⁸ Akár azonos a két személy, akár nem, a B- α jegy feloldásához megfelelő Eckenberger neve, s miután ez a jegy 1466 előtt vert pénzeken is előfordul, nem lehetetlen, hogy ugyanaz az Eckenberger Baltazár talán korábban és folyamatosan hosszabb ideig is lehetett Budán kamaraispán az okleveles forrásokban említett 1466 előtti időben is.

Hasonlóképpen igen gyakori a B-S jegy előfordulása (minden évből), sőt egyszer B- ξ formában is. Önkéntelenül felvetődik itt Kovács István (Stephanus Kowach) neve, aki az okleveles források szerint 1465-ből ismeretes mint a kassai, 1467-ből pedig mint a nagybányai pénzverő ispánja.²⁷⁹ Egyébként azonban ugyanezen források szerint budai polgár volt, és esetleg feltehető, hogy a budai kamarában szintén vezető szerepet játszott, ha hiányzik is erre nézve közvetlen bizonyító adat.

Igen szegényes a budai pénzverő egykorú személyzetére vonatkozó adatok száma is. Mindössze két pénzverő neve maradt fenn. Így 1467-ből Leonardus Plat monetarius neve tűnik fel mint szomszédé egy budai épület zálogügyével kapcsolatban,²⁸⁰ majd több forrásadat őrzi Nicolaus monetarius nevét az 1479—1501 közötti évekből.²⁸¹

A szűkszavú forrásanyag mellett annál gazdagabb a budai veretű dénárók és obulusok fennmaradt összefüggő sorozata, különösen az első (1458—1467). korszakból.²⁸²

Mátyás első verete a C. 217 dénár és a hozzátartozó megfelelő jegyű (B- α és B-S) C. 160 obulus. Ezt az obulusfajt a Corpus Hunyadi János pénzei közé sorolta. A maga helyén már kifejtettük, hogy ezt az obulust Hunyadi C. 156 dénárával együtt verték Budán B- η jeggyel, de a B- α és B-S jegyű változatok nem illenek Hunyadi korába, ellenben e két jegy egyezik Mátyás C. 217 dénárán levő budai jegyekkel. Tehát a C. 160 obulus B- α és B-S

²⁷⁸ A gráci Balthasar Eggenberger 1458—1460. években a belső-ausztriai pénzverdék bérlője volt és inflációs pénzeket veretett Graz, St-Veit, Karinthia és Laibach pénzverdéiben. 1460-ban kegyvesztett lett a császárnál és Velencébe menekült. 1461. V. 17-én a császár megint kegyeibe fogadta és az új fehérpénzek verésével bízta meg Grácban. A. Luschn, Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. 1917. 381. (S. A. aus Jahrb. d. Vereins f. Landesk. Niederöst. 1914/15 és 1916/17.), Mittheil. d. Club d. Münz- u. Medaillenfreunde I. 1890. 15. és 28., F. Wolf: Die steierischen Münzstätten und ihre Angestellten. Schild von Steier, Heft 4. 1954. 19.

²⁷⁹ Horváth—Huszár 30. Ugyanő 1469. VII. 23-án a királyi sókamarák grófjaként említve. Mátyusz E. regestái (Vármúzeum) 190. sz.

²⁸⁰ Pataki 255. és Mátyusz E. regestái (Vármúzeum) 859. sz. (1467. V. 1. dátum).

²⁸¹ 1479. IV. 30-án Németh Miklós szomszédjaként szerepel (Mátyusz E. regestái [Vármúzeum] 971. sz.), 1498-ban az Olasz utca Szombathely felé eső végén házat vásárol (Pataki 264.), az 1502. és 1505. években megint mint szomszéd tűnik fel (1502. III. 2. és 1505. IV. 13. uo. 282.), majd végül 1511. VIII. 24-én már mint néhai szomszéd nyert okleveles említést („condam Nicolai Penzwerew” Uo. 282.).

²⁸² Mátyás pénzverésének részletes monográfiáját és pénzei időrendjének kidolgozását l. Huszár Lajos, Mátyás pénzei. Mátyás emlékkönyv (szerk. Lukinich Imre). Budapest, é. n. I. 549—574. Minthogy az időrendet újabb adatok azóta sem változtatták meg lényegesen, az ott kidolgozott sorrendben ismertetjük az éremanyag budai veretű sorozatát.

jegyű változatai Mátyás korában a C.217 dénárral egyidejűleg kerültek kiverésre.²⁸³

Ez a C.217 dénár az 1458—1460. években készült és azonos értékű volt (egy aranyforint=200 dénár) előde utolsó veretével. E pénzfaj veretésére nézve Mátyásnak három olyan rendelete maradt fenn, melyek a budai pénzverés igazolására hiteles adatokat nyújtanak. Így 1458. március 24-én megengedi a király Kassa városának azon pénz verését, mely „most” Budán és a többi kamarában kiverésre kerül és amelyből 200 dénár, illetve 400 obulus tesz ki egy aranyforintot.²⁸⁴ Ugyanez év július 31-én újból megengedi Kassának, hogy azt a pénzt, melyet uralma kezdete óta veret, ugyanazon forma, súly és liga alatt verhessék, mint a budai kamarában.²⁸⁵ Végül aug. 3-án úgy intézkedik, hogy Kassán két évig verjék ezt a pénzt ugyanazon pénzláb szerint, mint Budán. Közli a pénzlábat is, vagyis 3 márka réz és egy márka finom ezüst keverékéből kell 375 dénárt verni, s minden ilyen dénármárka tartalmazzon a ligában 12 pisetum finom ezüstöt, illetve egy negyedrésszel többet, vagy kevesebbet egy pisetumnál. A márka a megengedett dénárszámtól legfeljebb 2—3 darabbal térhet el. Ebből a pénzből 200 dénár érjen egy aranyforintot.²⁸⁶ E rendelet alapján vert C.217 dénár előlapján pólyás címerpajzs látható, a hátlapon pedig kettős kereszt. Eléggő silány pénz, hiszen a $\frac{3}{4}$ része réz volt és csak $\frac{1}{4}$ része ezüst. A rendelet Kassának két évig engedélyezte ennek a verését, de 1461-ig nem lehet más pénzfaj verését kimutatni.

A következő kibocsátás a C.218 dénár és a hozzá tartozó C.202 obulus volt.²⁸⁷ B—A és B—S budai jegyek fordulnak elő rajtuk (B—A csak a dénáron) és bár pontos veretési idejük nem ismeretes, valószínű, hogy 1461-ben kerültek kibocsátásra. A dénár éremképe kétrészü magyar címer az előlapon és ugyancsak kettős kereszt a hátlapon, tehát tipológiailag eléggő csatlakozik a megelőző, C.217 éremfajhoz. Átlagsúlya 0,67 g és éppen ez adja a kulcsot az időrendi meghatározáshoz. Ugyanis a súlya miatt legelső veret nem lehet, mert nem illeszthető be az 1458-i rendelet által megszabott pénzládba.

1462-ből csak közvetett adat utal a budai pénzverésre. Ugyanis a király a felmerült sok panasz következtében ez év szeptember hó 17-én új pénz verését rendelte el, melyet Kassán és mindenütt verjenek. Az utóbbi „mindenütt” kitétel bizonyára Budára is vonatkoztatható.²⁸⁸ A rendelet azonban nagyfokú pénzrontásról tesz bizonyosságot, mert az új pénzből 300 dénár, illetve 600 obulus ér egy aranyforintot, és kötelező ennek mindenki

²⁸³ Korábbi említett tanulmányunkban a C.217 dénár mellé feltételesen a C.231 obulust helyeztük. Ez azonban igen különös veret. Az Éremtár gyűjteményében nincs meg, csak irodalmi leírásból ismeretes (+ — h jeggyel). Így nincs alkalmunk a valódiságát ellenőrizni. Innen mindenesetre kiesik, de általában a Mátyás kori pénzek közé nem illik bele.

²⁸⁴ *St. Kaprinay*, Hung. Dipl. temporis Matthiae. Vindobona, 1767. 155.

²⁸⁵ Ua. 189—190. és *Széch.* Appendix 230—231.

²⁸⁶ Ua. 327.

²⁸⁷ E C.202 pénzfajt a Corpus még V. László pénzei közé osztotta be, de az éremkép azonossága és a verdejegyek egyezése következtében idetartozik. *Schulek* I. 146. (jegyzetben).

²⁸⁸ *Széch.* Appendix 228.

által való elfogadása. E kényszerárfolyamon tartás mutatja legjobban a pénz romlását. A tipológia és verdejegyek tanúsága szerint a C. 222 dénár és C. 223 obulus a szóban forgó veretek. A dénár B—S budai jeggyel fordul elő, viszont budai jegyű obulus ez idő szerint nem ismeretes. A dénár éremképe az előlapon koronázott oroszlánfej, a hátlapon pedig kettős kereszt. Az előlapi éremkép talán összefüggésben áll azon történeti eseménnyel, hogy 1462 elején egyezett meg Vitéz János Frigyes császárral a korona visszaadása iránt, bár a tényleges visszaadás csak a következő évben következett be.

Az 1463. évben a rendek javítani próbálták a pénzverést. Ez derül ki a márciusi tolnai országgyűlés végzéséből. Eszerint olyan pénz verését rendelték el, melyből 100 dénár illetve 200 obulus tegyen ki egy aranyforintot, minden más pénz forgalmon kívül helyezendő.²⁸⁹ Ez az új pénz valószínűleg a C. 228 dénár és C. 229 obulus. Egyrészt a dénár nagyobb méretű és jobb finomságú, tehát valóban javított pénzlábú veret, másrészt pedig néhány verdejegyét sikerült azonosítani a körmöci pénzverdéből ismert, ez évben működő kamaraispánok személyeivel.²⁹⁰ Mind a dénárnak, mind az obulusnak budai veretű példányai B—A, B—I és B—S jegyekkel ismeretesek. Az éremkép a dénáron kétrésztű címer (pólyák és holló), valamint kettős kereszt.

1464-ben tovább haladt a pénzverés javítására való törekvés és a fehérvári áprilisi országgyűlés 22. cikkelye a koronázás után elrendelte, hogy új, jó pénzt kell verni, mely Zsigmond király egykori pénzének ligája szerint készüljön s belőle 100 dénár azaz 200 obulus számítódjék egy aranyforintra.²⁹¹ Ez az új veret nyilvánvalóan a C. 219 dénár és C. 220 obulus. Ennek a nagysága, súlya és finomsága, tehát a pénzlába megfelel Zsigmond C. 124A dénárának, az egyetlennek, mely mint példakép szóba jöhet. A dénár B—A és B—S, az obulus pedig csak B—S budai jeggyel ismeretes. Mindkettőnek az éremképe az előlapon kétrésztű címer (pólyák és beszercei oroszlán), a hátlapon pedig koronán álló kettős kereszt. Az utóbbi éremkép jól összevág az 1464. év eseményeivel. Ugyanis a Frigyes császártól visszanyert koronával ez év márc. 29-én koronázták meg Mátyást, s talán ez az esemény nyert visszhangot a hátlapi éremkép korona motívumában.

A szépen indult pénzjavítási folyamat 1465-ben katasztrófális visszaesést mutat. Nyilvánvalóan a törökök és III. Frigyes császár ellen folyó harcok következménye lehetett az infláció. Mindenesetre egy március 12-én kelt, Kassához intézett rendelet tanúsítja, hogy az újonnan veretendő pénzek ligája már csak 6 pisetum ezüstöt tartalmazott, tehát az új veretekben már csak $\frac{1}{8}$ rész volt a színezüst.²⁹² Ez volt Mátyás legsilányabb pénze, és csak a C. 227 dénár jöhet figyelembe. Ez csaknem teljesen rézből áll, és így megfelel az előírt pénzlábnak. Alakra is kisebb, mint a többi és nincs obulusa,

²⁸⁹ M. G. Kovachich, Monumenta Veter, Legisl. Segm. I. Mon. III. 55. és Sylloge Decret. I. 178., *Teleki* III. 317.

²⁹⁰ K—B = Benedikt de Thuróczi, aki 1462—1463. években volt kamaragróf, majd K—P = Paul Modrer, aki Thuróczi Benedek után még ez évben (1463) lett kamaragróf.

²⁹¹ *Teleki* III. 366., *Corpus Juris* I. 352.

²⁹² *Num. Adattár* (N. K. 1911) 34. és (N. K. 1914) 185. sz.

amiről a rendelet nem is beszél. Sokféle verdejeggyel ismeretes, melyek között budai a B—S jegy. Éremképe az előlapon holló, a hátlapon pedig koronázott kétrésű magyar címer. Az említett B—S verdejegyen kívül ez évből közvetett utalást is találunk a budai pénzverésre a királynak Thoklár János kassai pisetariusához intézett levelében. Ebben meg-hagyja, hogy a pénzverésre szolgáló eszközöket Stephanus Kowach camera-rius utasítására küldje Budára.²⁹³ A rendelkezés célja nem ismeretes, de az ilyen és ehhez hasonló intézkedések a budai pénzverde jelentőségét és központi helyzetét bizonyítják, legalábbis az ezüstpénzverés terén.

A következő, 1466. évben az aprópénzverés súlypontja teljesen áttevődött Budára. A rendek megeléglően a pénzrontást, a budai országgyűlésen elrendelték, hogy a pénzt a régi ligára kell visszaállítani úgy, hogy megint 100 dénár, illetve 200 obulus érjen egy aranyforintot.²⁹⁴ Az országgyűlési végzés eredményeképpen a szebeni pénzverde márc. 31-i kelettel értesítést kapott, hogy az új pénz verését mind a szebeni, mind a budai kamarában elrendelték, és Balthasar Eckenberger kamarás utasítása alapján a szebeni kamarában is ugyanolyan forma és pénzláb szerint kell verni a pénzt, mint Budán.²⁹⁵ Ez az új pénz a C. 225 dénár és C. 226 obulus. A dénár éremképe holló és kettős kereszt. Nagyságra, súlyra és finomságra nézve egyaránt jobb a megelőző évi veretnél. Mind a dénárnak, mind az obulusnak valamennyi ismert példánya B—G verdejegyet mutat, ami jól megfelel Eckenberger kamarás nevének. Szebeni veret az írott forrás ellenére sem ismeretes ez ideig.

A pénzreform előtti időből az utolsó év 1467, és az egyik, Kassához intézett rendeletből ismeretes, hogy ez évben is került kiverésre új pénz.²⁹⁶ Ez a C. 214 dénár és a C. 215 obulus. A veretek előlapján négyrésű magyar címer az éremkép, a hátlapon pedig a szokott kettős kereszt. Az 1468. évi reform előtti korszakban első esetben fordul elő négyrésű címer, míg a reform után ez lett az állandó előlapi éremkép. E pénzfajt tehát átmenetnek lehet tekinteni a címeres és madonnás dénárok között. A budai veretű változatok B—S és B—š jegyeket viselnek. Az S betű két változatát (S és š) arra lehet magyarázni, hogy e pénzfajt két évben verték (1467 és 1468 eleje). A mindkét évben azonos nevű kamaraispán megkülönböztető jelzése lehet a kétféle S betű a két különböző évi vereten.²⁹⁷

Együttesen nézve az első korszak címeres érmeinek budai jegyű vereteit, az derül ki, hogy gyakorlatilag úgyszólván az összes ismert ezüstpénzfajok kiverésre kerültek ezekben az években a budai verében.²⁹⁸ Tehát a budai veretek hű képet nyújtanak az egész aprópénzverésről.

²⁹³ Uo. 184. sz. (N. K. 1914).

²⁹⁴ *Teleki* III. 447.

²⁹⁵ *G. Seiwert*, Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer. Archiv des Vereins für Siebenb. Landeskunde, 1863. 187.

²⁹⁶ *Kemény Lajos*, A kassai pénzverőház. Magy. Gazdtört. Szemle 1902. 248—253.

²⁹⁷ Támogatja e feltevést az a megfigyelés, hogy ugyanezen C. 214 dénár nagybányai veretei szintén kétféle jeggyel (n—V és n—+) fordulnak elő.

²⁹⁸ Nem ismeretes B jeggyel a C. 216 obulus (a C. 214 dénárnak csak Kör-möcön vert obulusváltozata), C. 221 dénár (V. László pénze), C. 223 obulus, C. 224 dénár (csak n—G jeggyel), C. 230 dénár (V. László pénze) és C. 231 obulus. Köny-nyen lehetséges, hogy a felsorolt obulusok még előfordulhatnak B jeggyel is.

A kiverésre került éremfajok tipológiailag három csoportra oszthatók. Az 1458—1461. években vert első dénárok (C.217, C.218) előlapján (egy vagy kétrésztű) magyar címert találunk. A következő, 1462—1464. évek dénárain (C.222, C.228 és C.219) változatosabb az előlap (oroszlánfej, kétrésztű címer, hollóval, illetve oroszlánnal). Majd az 1465—1466. évek pénzein (C.227 és C.225) az előlapon gyűrűs holló ábrázolása jellemző, és ez utóbbi csoporthoz kapcsolódik az utolsó, 1467. évi veretű dénár is (C.214), melyen a holló a négyrésztű címer egyik mezejét tölti ki. Ez a tipológiai összefüggés az egyéb adatok alapján felépített korrenddel teljesen egybevág, és ez a kedvező körülmény az időrendi beosztás valószínűségét erről az oldalról is támogatja.

Az említett forrásadatok utalásai, melyek budai mintára rendelik el a többi pénzverdében az aprópénzek verését, arra vallanak, hogy a budai pénzverőház központi helyzeténél fogva a sok hullámvás ellenére is tekintélyét még mindig megőrizte. Kétségtelen, hogy az aranypénzverés súlypontja még Zsigmond korában áthelyeződött Körmöcbányára, de az aprópénzek verése tekintetében a budai verde jelentősége megmaradt. Erre lehet következtetni abból a kettős tanúságtételből, amit részben a fennmaradt néhány forrásadat, részben pedig a budai veretű gazdag pénzsorozat nyújt. Így domborodik ki a budai verde szerepe a pénzreform előtti időben.

1468-ban nagy változás következett be a pénzverésben, és ezzel indult meg Mátyás pénzverésének a második korszaka. Ennek a szakasznak a pénzeit külsőleg az éremkép egysége, belsőleg pedig az állandó, azonos pénzláb jellemzi. A reform az ezüstpénzek veretésével indult meg, az aranypénz valamivel később vette át az új éremképet. Minthogy azonban Budán az új típusú aranyforint egyáltalán nem került kiverésre, csak az ezüstpénzekkel foglalkozunk.

A pénzverés reformjának a gyökerét egyébként az 1467. év böjtjén összeült országgyűlés végzéseiben lehet megtalálni, mely az adórendszert gyökeresen megváltoztatta. A rendek eltörölték a kamara haszna (*lucrum camerae*) néven ismert adót és helyette a királyi fiskus adóját (*tributum fisci regalis*) vezették be. Az új adó megszilárdította a kincstár helyzetét és véget vetett az évi pénzüjtés rendszerének. Véglegesen megszűnt tehát a XII. sz. eleje óta tartó káros pénzüjtési rendszer. Miután a kincstár jövedelmét nem a pénzrontás útján kellett fokozni, ennél fogva ezután egységes jó pénzláb szerint kerültek kiverésre a pénzek. Az új állandó pénzláb szerint egy budai márka 8 latos ezüstműből 416 dénár készült, és az új dénárból 100 db ment az aranyforintra.

A reform után kibocsátott pénzek mind azonos éremképet mutatnak. Az előlapon négyrésztű címer szív-pajzssal, a hátlapon pedig Mária, ölében a kis Jézussal, és *Patrona Hungariae* körirattal. A hátlapi éremkép után az új veretek összefoglaló néven mint madonnás pénzek lettek ismeretesek a korábbi, XV. sz.-i címeres pénzekkel szemben. A Madonna-ábrázolás oka kereshető a Hunyadi-ház ismert Mária-tiszteletében is, de az új éremkép indoka lehetett egyrészt a cseh „eretnekek” ellen éppen 1468-ban megindult hadjárat, melyben Mátyás mint a pápa híve és a hit védelmezője szerepelt, másrészt pedig a törökök ellen folyamatban levő háború.

Mária mint Magyarország védője tűnik fel a pénzekben, s kétségtelen, hogy a magyar király egy időben küzdött a pogány törökök és az „eretnek” csehok ellen a keresztény hit zászlaja alatt.

Mátyás madonnás pénzei két nagy csoportra oszlanak: fátyolos Madonnát és koronázott Madonnát ábrázoló pénzfajokra. E két nagy csoporton belül azután különböző típusváltozatok fordulnak elő. Időrendben a fátyolos Madonnát mutató pénzek verése következett előbb. Sok mindenféle bizonyíték mellett egészen kétségtelenné teszi ezt a megállapítást az a tény, hogy II. Ulászló pénzein a Mária mindig koronázott. Márpedig nyilvánvaló, hogy Ulászló pénzei Mátyás utolsó vereteinek a folytatásai. Következésképp, ha Ulászlónak csak koronázott Máriát ábrázoló pénzei vannak, akkor Mátyás utolsó veretei is hasonló típusúak kellett hogy legyenek.

Ezt a korrendet bizonyítják a budai jegyű madonnás pénzek is. Az összes madonnás pénzek közül ugyanis csak a C.213E garas, C.235A dénár és C.243 obulus ismeretes B verdejeggyel is. Mindhárom pénzfajon fátyolos Mária az éremkép, és így ezek a madonnás pénzek verésének első éveiben készülhettek, amíg meg nem szűnt a budai pénzverő működése. A madonnás pénzek verésének idejéből a budai pénzverésre nézve semmi írott forrás nem ismeretes, és csak a fennmaradt éremanyag nyújt képet a budai pénzverőház tevékenységéről.

A madonnás pénzek különböző fátyolos típusai általában kb. 1481-ig kerültek kiverésre, de közülük a B jegyet viselő, tehát Budán is vert említett három faj csak 1470-ig. Ezt a korrendi megállapítást ugyanezen három pénzfaj körmői jegyű veretein előforduló verdejegyek összefüggése bizonyítja. Ugyanis a K jegy ezeken három változatban (K—címer, K—címer felett K és K—kettős kereszt) fordul elő. Mindhárom jegy fellelhető a C.204 (tehát még címeres) aranyforinton, de közülük a K—kettős kereszt jegy feltűnik már az új madonnás típusú aranyforinton (C.209B) is. Mint-hogy pedig a címeres aranyforint 1470-ig került kiverésre, az új madonnás C.209B aranyforint pedig 1470 óta készülhetett,²⁹⁹ úgy látszik, hogy a madonnás dénárak fátyolos típusai közül eme három pénzfaj verési idejét az 1468—1470. évekre lehet körülhatárolni.

A pénzügyi reform látható új eredménye lett a garasverés újbóli megindítása. Nagy Lajos korában 1369-ben szűnt meg az Anjou-kori garasverés, és 100 éves szünet után csak most, Mátyás 1468-i pénzreformjával újult fel megint. Időközben a cseh garasok elégitették ki a pénz-

²⁹⁹ A C.204 aranyforinton található említett három körmői jegy előfordul a C.235 denáron is, melyet az első madonnás típusú denárnak lehet venni. Viszont nem szerepel közülük egyik sem a C.214 denáron, amelyik az utolsó veret a címeres denárok sorában 1467-ből. Nyilvánvaló tehát, hogy bizonyos ideig (a három jegy tanúsága szerint 3 évig) a régi címeres aranyforint és az új madonnás denár egyidejűleg került kiverésre. Az új denárokat 1468 óta verték és három évet számítva a közös verésre, a régi aranyforint és az új denár párhuzamos verése 1468—1470. évekre terjedt. Mindenesetre 1471-ből már van forrásadat a madonnás aranyforintok létezésére: „hab ich von Peter 7 Hungr. unser lieben Frauen Gulden bekommen am Sand peterstag” közli *Schoenvisner, Stephanus*, *Notitia Hungariae rei numariae*. Budae 1801. 235. (az eredeti forrás „Cod. MSS Bibl. Viennensis Monasterii Augustinianorum”).

forgalmi szükségletet. A garasokból 20 darab ment egy aranyforintra, és 5 új dénár ért egy garast. Az éremkép teljesen egyező a dénárok éremképével, csak természetesen a felület nagyobb.

A garas csak fátyolos Máriát ábrázoló típusban ismeretes, tehát a garasverés csupán az 1471—1481. években folyhatott. A különböző változatok közül egyedül a C.213E faj visel budai jegyeket (B—S és B—patkó felett kereszt) is. A kétféle jegy alapján két évig (1468—1469) tételezhető fel a budai garasverés. Igen valószínű, hogy a garaskibocsátás újbóli megindítása összefüggött a csehek elleni háború elkezdésével. A cseh garasok nyilván még erősebb forgalomra tettek szert ez alkalommal, és kívánatosnak tűnhetett fel a garasforgalomból eredő hasznot teljes mértékben a kincstár részére biztosítani.

Az aprópénzek közül a C.235 dénár és C.243 obulus ismeretes budai verdejeggyel. A dénár budai jegyei B—K, B—S és B—patkón kereszt, az obulusé B—S. Ezek szerint a dénárt három éven át (1468—1470) verhették, az obulus pedig egy évig kerülhetett kiverésre. Ha most összevetjük a budai veretű garas, dénár és obulus ismert budai verdejegyeit, az tűnik ki, hogy a B—S jegy mindhárom fajon előfordul, ezek lehetnek talán az első, 1468. évi veretek. A B—patkós kereszt jegy már csak a garason és dénáron szerepel, feltehetőleg a következő, 1469. évből. Végül a B—K csak a dénáron ismeretes, ennél fogva ez az utolsó, 1470-i veret lehet, amikor a többi pénzfaj már nem került kiverésre. Amennyiben a fenti következtetés helyes, a reform első évében minden ezüstpénzfaj kibocsátásra került Budán, a következő évben már elmaradt az obulusverés, majd megszűnt a garasverés is, végül pedig a dénárverés leállításával zárult be 1470-ben a budai pénzverőház működése. Sajnos, a jegyek feloldására semmi adat nem áll rendelkezésre. A kamaraispánok személyeire vonatkozólag nincs forrásadat, és arra sem lehet határozott feleletet adni, hogy miért szűnt meg Budán a pénzverés.

Minden valószínűség szerint azonban ez a megszűnés az új állandó pénz bevezetésével és meghonosodásával függött össze. Korábban, az évi pénzújítás rendszere mellett nyilván lényeges tényező volt a központi pénzverő irányító tevékenysége a folyton változó típusú és ligájú pénzek veretésénél. A budai verde ilyen irányú szerepére van is bőven adat a megelőző évtizedekből. Azonban az állandó pénz bevezetésével nyilván egy-két év alatt kiderült, hogy az irányítás szükségessége nem áll fenn többé. A nemesfémhányák közelében levő verdék olcsóbban és könnyebben végezheték a pénzverési funkciót, és valóban, 1470 után csak a körmöci, nagybányai és szebeni verdék maradtak működésben. E feltevés valószínűségét alátámasztja az a körülmény, hogy a budai verde újból való megnyitása megint csak inflációs jellegű pénzek veretésekor, II. Lajos korában következett be.

JAGELLÓK KORA

(1490—1526)

II. LAJOS (1516. III. 13.—1526. VIII. 29.)

A budai pénzverésben a XV. sz. végén bekövetkezett hosszú szünet csak II. Lajos korában ért véget, és tevékenysége az úgynevezett „nova moneta” verésével pezsdült fel újból.³⁰⁰ E nova moneta néven ismert pénzek verésének néhány éve egy rendkívül súlyos inflációs korszakot ölelt fel, mely alapján rázta meg az ország gazdasági életét, közvetlenül a mohácsi katasztrófa előtti években. Pedig II. Lajos uralomra jutása idején még teljes rend volt a pénzverés terén. A pénzfajok a Mátyás által 1468-ban lefektetett reform pénzlába szerint kerültek kiverésre, tehát 1468 óta zökkenés nélkül folyt a madonnás pénzek verése és forgalma. E pénzláb szerint tudvalevőleg egy budai márka súlyú 8 latos ezüsből 416 dénárt vertek, és Lajos uralma elején, az 1516—1521. években ilyen ligában verték Körmöcbányán a C.306A dénár megfelelő évszámú változatait. A budai pénzverőház ebben az első szakaszban (valamint II. Ulászló uralmának egész ideje alatt) nem működött.

Ezt a nyugalmi állapotot kavarta fel az 1521. évi pénzügyi reform, melynek okát az ország egykorú politikai és gazdasági helyzete világítja meg. Ugyanis az 1516. március 13-án elhunyt II. Ulászló üres kincstárt, adósságokat és belső villongások következtében zilált országot hagyott örökségül maga után. Alig 10 éves gyermekkirály került a trónra nem megfelelő neveléssel és költekező hajlamú feleségével. A királyi javak elajándékozva, a regálék nagyrészt elzalogosítva, s mindennek betetőzése-képpen az állandóan fenyegető török előnyomulás. Ilyen viszonyok között az udvar és környezete úgy igyekezett segíteni, ahogy lehetett, és így jutottak el a pénzügyi reform szerencsétlen gondolatához, mint a királyi jövedelmek szaporításának könnyű eszközehez.

A reform alapötlete az volt, hogy a pénz finomságát felére csökkentették, viszont a korábbi értékben kényszerárfolyamon tartották. Fortunátus Imre alkincstárnok javaslatára határozták el ezt a reformot,³⁰¹ melynek bevezetése után a pénzláb a következőképpen alakult: egy budai márka 4 latos ezüsből vertek 500 dénárt. Egy új dénár nyerssúlya 0,4910756 (korábban 0,590235) g lett, színsúlya pedig 0,1227689 (korábban 0,2951175) g. Korábban a *lucrum camerae* volt 7,378 g, most a pénzváltásnál 100

³⁰⁰ A budai pénzverés II. Lajos korabeli történetét külön tanulmány dolgozta fel (*Huszár Lajos*, A budai pénzverés II. Lajos korában. Tanulm. Budapest Múltjából, IX. 1941.). Ennek eredményeit vettük most is át az időközben felbukkant újabb adatok bedolgozásával.

³⁰¹ Marino Sanuto világkrónikája. *Tört. Tár* XXV. 1878. 152.

régi dénárt adtak 110 újért, tehát a beváltó 100 dénáron vesztett $29\frac{1}{4}$ régi dénár értéket a *lucrum camerae* beszámításával.³⁰²

Az új pénz neve *nova moneta* lett, a régi jó dénárokat pedig *antiqua moneta* néven emlegették. Az új pénzt 1521-ben kezdték el verni, legalábbis ez év aug. 22-ről keltezve ismeretes a királynak a bányavárosi bányászokhoz intézett levele, melyben értesíti őket az új pénz veréséről, mely most kezdődött el.³⁰³

A *nova moneta* néven ismert pénz veretése keltette életre 1521-ben a budai pénzverőt is, melynek működése 1470 óta szünetelt. A fennmaradt budai jegyű pénzekon kívül több egykorú adat bizonyítja a budai pénzverés megindulását. Már 1521. január 22-ről van okleveles adat arra, hogy Lajos király 10—15 pénzverő munkást kért a velencei Signoriától, de kérését a velencei tanács nem teljesítette.³⁰⁴ Minden valószínűség szerint a megindítandó budai pénzverde részére kérte őket. Annál is inkább, mert ismeretes a királynak 1521. július 21-én kelt és Körmöcbánya tanácsához intézett levele, melyben elrendelte, hogy büntetés terhe alatt kellő számú olvasztó és pénzverő munkás jelentkezék Budán a megfelelő szerszámokkal felszerelve. A város teljesítette is a rendelkezést, és úgy látszik, nem látott benne jogsérelmet.³⁰⁵ Majd Caprili írja 1521. júl. 29.—aug. 1. közötti időben, hogy Buda várába sok ócska ezüstöt hordanak össze pénzverés céljára.³⁰⁶ A következő adat az 1522. évi budai országgyűlés végzéseinek 19. cikkelye, mely elrendeli: „nehogy a jó pénz az ő igazi ezüstsúlyában megcsalattassék, a király mindig állíttassa a tárnokmester hű emberét Budán a pénzverők mellé”.³⁰⁷ Továbbá lényeges feljegyzés maradt fenn az Egyetemi Könyvtár egyik kódexében, melyből már a budai pénzverő egykorú forgalmára is lehet következtetni.³⁰⁸ E keltezetlen feljegyzés szerint „a budai kamarából a múlt évben 87 347 forint 54 dénár folyt be. A következő évben azonban az *antiqua moneta*, valamint az ezüst fogyatkozása következtében, továbbá mivel mindkettő ára emelkedik, alig lehet 50 000 forintra számítani.” Legnagyobb valószínűséggel az 1523. vagy 1524. évekre lehet tenni e feljegyzés keltét, tehát ezen évekre vonatkoztatható a pénzverő jövedelmére utaló adat is.³⁰⁹

³⁰² *Jeszenszky Géza* számításai (II. Lajos denárai. N. K. XXVI—XVII. 1927—1928. 128.)

³⁰³ *Weszerle József* kéziratos jegyzetei az Éremtárban 4. füzet 72.

³⁰⁴ *Óváry Lipót*, Oklevél másolatai. I. 1890. 165. 1159. sz.

³⁰⁵ *Péchy Antal*, Alsó Magyarország bányamívelésének története I. Budapest, 1884. 107., *Ernyey József*, Kísérletek a körmöcbányai pénzverő áthelyezésére. N. K. XXV. 1926. 113.

³⁰⁶ *Óváry Lipót*, Oklevél másolatai I. 1890. 263. 1148.

³⁰⁷ *Corpus Juris* I. 789.

³⁰⁸ Közli ezt az adatot (*Schedius*) Zeitschrift von und für Ungern III. 1803. 100., *M. G. Kovachich*, Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros. II. 1798. 451—462. és *Fogel József*, II. Lajos udvara. Budapest, 1917. 11.

³⁰⁹ A feljegyzést Kovachich 1519-re, Fogel 1521-re, Schedius pedig 1523-ra vagy 1524-re keltezi. Hasonlóképpen az utóbbi időre datálja Schmidt is (*F. A. Schmidt*, Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze, 1834—1838. II/1. 85.). Ez lehet a helyes, mert a feljegyzés említi a körmöci kamara jövedelmét is olyan értelemben, hogy mennyi jár belőle a királynak és mennyi a királynénak. Márpedig Lajos a bányavárosokat a pénzverővel együtt csak 1522. II. 2-án aján-

Végül 1524. április 4-ről keltezve maradt fenn egy levél, melyet a király Bécs városához intézett, kérve benne a város engedélyét arra nézve, hogy az ő kiküldött emberei, akik a pénzveréshez szükséges eszközöket vásárolnak, a megszerzett tárgyakat Ausztriából adómentesen kihozhassák.³¹⁰ A levél ugyan kifejezetten nem említi, de igen valószínű, hogy ez a kérés a budai pénzverő szükségleteivel állott kapcsolatban.

Nemcsak pénzveréshez szükséges eszközöket, hanem pénzverő munkásokat is hozattak Bécsből. Legalábbis Szerémi krónikája szerint a királyné Bécsbe küldött pénzverőkért, és hoztak is onnan 25 munkást Budára. A királyné Ker. Szent János utcájában jelölt ki számukra házat, s ott elkezdtek dénárokat verni. Éjjel-nappal folyt a pénzverés. Főurak, nemesek és polgárok két éven keresztül hordták ide a pénzverőkhöz az ezüstjüket.³¹¹

Minden valószínűség szerint ezekre a német pénzverőkre vonatkoznak Hans Thurnschwamb feljegyzései, aki a Thurzók idejében vert pénzek dicsérete közben, a következő említést teszi: „Mely vonóasztalt (Zieh-Panck) a körmöciek most Behem Bernhard korában, aki maga is pénzverő és kamaragróf volt, mellőzik, annak oka a következő. Amikor Lajos király korában a négy latos pénzt verték és Németországból hoztak pénzverőket Körmöcre és Budára, a német pénzverők kézzel darabolták a pengét és egyenlőtlen dénárokat készítettek. Ezzel szemben a körmöci dénárok egységesek voltak, minthogy ezek pengéjét előbb vason végig húzták, és a régi Thurzó- és Fugger-féle rendelkezéseket betartották. Miután a német pénzverők nem tudtak olyan szabályos dénárokat verni, mint a körmöciek, a vonóasztalt „Schelmbanck” néven emlegették. Amikor a körmöci pénzverők Budáról megint hazamentek, a vonóasztalt a Dunába dobták, s azóta ők is egyenlőtlen pénzt készítettek, mivel kézzel darabolták a dénárokat, mint a német pénzverők.” Azt is megemlítette Thurnschwamb, hogy a pénzverőknek volt egy „polgáruk”, Georg Eischler, akinek hetenként két forintot fizettek, hogy képviselőjük legyen az udvarnál és ügyeikről tárgyaljon.³¹²

Thurnschwamb e feljegyzéseket 1563-ban, vagyis jóval későbbi időben írta ugyan, de láthatólag jól ismerte a korábbi állapotokat is. Feljegyzéseinek tehát hitelt lehet adni. A nova moneta verésére való

dékozta nejjének hitbérül (*Tört. Tár IX.* 1861. 89.). Tehát a feljegyzésnek ezen időpont után kellett létrejönnie, minthogy a királyné neve is említve van. Az antiqua moneta fogyása szintén előrehaladottabb időpontra utal.

³¹⁰ *Arch. Ért.* 1878. 308.

³¹¹ Szerémi György emlékirata (kiadta *Wenzel Gusztáv*, *Monum. Hung. Hist.* II. o. I. k.) 114., feldolgozta *Vid J. Jeromos*, Szerémi György művének feldolgozása. Budapest, 1910. 132—134. és *Erdélyi László*, Szerémi György: A mohácsi vész kora. Budapest, 1941.

³¹² Hans Thurnschwamb (Dernschwam) 35 évig állott a Fuggerek szolgálatában és ilyen minőségben a Fuggerek „factor”-a volt az alsó-magyarországi bánya-kamarában a XVI. sz. ötvenes és hatvanas éveiben. Itt is halt meg 1568. vagy 1569. évben. Említett feljegyzései 1563-ban írta. Kiadta *Johann Christian Engel*, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer.* Halle 1797. I. (az idézett részt 207—209. o.), majd újabban *Günther Probst*, a *Mitteilungen d. Öst. Num. Gesellschaft Wien* folyóirat VIII. 1953. 4. számában. Thurnschwamb életére nézve vö. *Georg Habich*, *Die deutschen Schaumünzen I.* 2. 1354.

utaláson kívül az is kiderül a feljegyzésekből, hogy a vonóasztal alkalmazása Behem Bernhard ideje előtt történt, aki pedig 1524 elején lett Kőrömcön kamaraispán. Így a feljegyzésekben említett események időpontja jól összevág a Bécsből hozott német pénzverők és 1521-ben Kőrömről érkezett pénzverők együttes budai működésének idejével a nova moneta verése korában.

Körülbelül ennyi az a forrásadat, ami a budai pénzverde 1521-i újramegnyitására és a nova moneta itteni verésének elkezdésére vonatkozólag összeszedhető. Töredékes és mozaikszerű adatok ezek, melyekből természetesen nem lehet teljes képet nyerni a budai pénzverőház belső életére nézve, de elégségesek abból a szempontból, hogy igazolják a Budán megnyitott pénzverde folyamatos működését. Az itteni pénzverés megindulásának pontos idejét sem lehet megjelölni, de annyi bizonyos, hogy a pénzverő 1521-ben már üzemben volt, minthogy ismeretes 1521-es évszámmal kibocsátott budai jegyű nova moneta.

A budai veretek megállapításánál legbiztosabb támpontunk a pénzeken látható budai verdejegy. Ez a jegy változatlanul a B betű, s ennek figyelembevételével lehet a legkönnyebben elkülöníteni a budai veretű pénzfajokat.

Noha az 1521—1525 közötti években az egész országban a nova monetát verték, mégis akad egy különös veret, melynek létezése szinte érthetetlen. Ez a veret a C.306A dénár (tehát antiqua moneta) A—B jeggyel és 1522 évszámmal. Az A—B jegy különböző okokból nem lehet kőrömcői jelzés, ezzel szemben a később (1526-ban) Budán vert dénárok hasonló (B—A) jelzést viselnek. Úgy látszik tehát, hogy az 1522. évi A—B jegyű dénárok is budai veretek lehetnek. Az A—B talán a B—A egyszerű felcserélése, és ez esetben a B természetszerűleg Budát, az A pedig Alexius Thurzó kincstartót (1521—1524) jelenti. E különös dénár verésének oka pragmatikusan is megmagyarázható. Ugyanis a már idézett 1522. évi budai országgyűlés végzéseinek a nova monetával foglalkozó 14. cikkelye többek között azt a rendelkezést is tartalmazza, hogy a király — amint Mátyás és Ulászló idejében is történt — ne mulassza el jó pénzeket is veretni, nehogy az ország a jó pénzeknek teljes híjával legyen.³¹³ Tehát az országgyűlés elrendelte, hogy a nova moneta mellett jó pénzt is kell veretni. Úgy látszik, az első évben Budán vertek is valamennyit, de tovább már nem, másutt pedig egyáltalán nem, mert 1521—1525 között ez az 1522. évi budai veret az egyetlen ismert antiqua moneta. Mindez megerősíti az A—B jegy budai feloldását is. Nyilvánvaló, hogy az országgyűlés rendelkezésének eleget tenni kívánó kincstartó a kibocsátott antiqua moneta mennyiséget a központi helyzetű budai pénzverőben verette ki. Ebből az éremfajból több változat ismeretes, tehát intenzívebb verésre lehet következtetni.

Az 1521-ben újból megnyitott budai verdéből kikerült legelső pénz azonban nem ez az 1522. évi A—B jegyű antiqua moneta volt, hanem az 1521. évi L—B jegyű C.305 sz. nova moneta. Egyébként az összes budai veretű, nova moneta néven ismert dénárok jegye az 1521—1525 közötti

³¹³ *Corpus Juris* I. 788—789.

időben L—B volt, és ennél az L = Ludovicus, B = Buda. Ennek a C. 305 dénárnak az éremképe teljesen elütő II. Lajos többi dénárainak éremképétől, és semmiféle más jeggyel vagy más évszámmal nem ismeretes. Tehát ez a faj csak Budán került kiverésre a nova moneta kibocsátásának első évében. Az előlapján négyrésztű címer látható szív pajzs nélkül, a hátlapon pedig hármashalmon a kettős kereszt (a szokásos Madonna-kép helyett). A hátlapi körirat is jelzi az új veretet „Moneta nova Ungarie” formában. Ez a típus vagy próbaveret lehet, vagy igen kis mennyiségben készült kísérlet. Ugyanis egyrészt ez az éremfaj meglehetősen ritkán fordul elő, másrészt pedig a tulajdonképpeni nova monetából (C. 308A) szintén ismeretes 1521. évi veret. Tehát a nova moneta kibocsátásának első évében Budán mint központi pénzverőben terveztek, sőt ki is vertek egy új dénártípust, mely a köriratában is jelezte, hogy az új pénz a reformált csökkentett pénzláb alapján készült, de valami okból mégsem ez a típus került végleges kibocsátásra, hanem rátértek a nova moneta másik közismert típusának veretésére. Ezt azután 1525-ig állandóan verték nemcsak Budán, hanem az ország összes működő pénzverdéiben. Lehetséges, hogy ez az átmeneti típus azért nem vált be, mert az eltérő hátlap ellenére is igen hasonlított a korábbi (antiqua) dénárokhoz, és így könnyen összetéveszthető volt velük. Mindenesetre a többi nova monetának — a verdejegyet és az évszámot kivéve — minden feliratot nélkülöző éremképe sokkal határozottabban elüt a korábbi jó dénárok éremképétől.

Az általánossá vált nova moneta típusai a C. 308A dénár és annak vastagveretei, illetve különböző jegyváltozatai lettek. Ez a dénár faj L—B jeggyel, tehát budai kibocsátásban 1521., 1522., 1523., 1524. és 1525. évekből ismeretes.³¹⁴ Ezenkívül változatok is előfordulnak, ami a nagytömegű verés velejárója a szükséges sok verőtő és javított verőtő használata következtében. Az egyik 1524. évi vereten a verdejegy B betűje felett rozetta foglal helyet; nem lehet tudni, van-e ennek különösebb jelentősége, vagy csak díszítő célzatú. Az éremkép általában azonos a régi madonnás dénárok típusával, csak a köriratok hiánya következtében az ábrák nagyobbak. Az említett átmeneti kísérletezés után tehát visszatértek a régi típushoz, de a szokott éremkép megőrzése mellett is a nova moneta könnyen megkülönböztethető lett az antiqua monetától. Vagyis csekély módosítással tovább élt az 1468 óta meghonosodott madonnás dénárok típusa.

Ennek a C. 308A nova monetának budai jegyű vastagverete (C. 308B) is fennmaradt 1523-ból 7,5 g súlyban, sőt ugyanezen jeggyel és évszámmal ismeretes egy lényeges rajzbeli változatot felmutató másik vastagveret is (C. 312) 7,25 g súlyban. Ez a rajzbeli különbség egyrészt a címertől jobbra és balra elhelyezett díszítmény eltérő figurájában nyilvánul meg, másrészt Mária a balkezében virágot tart. Ilyen éremképű közönséges dénár nem ismeretes. Ez a megfigyelés talán közelebb vezet a piefort veretek problémájának tisztázásához, és megkönnyíti azon feltevés elfogadását, hogy a vastagveretek általában próbaveretek lehettek.

³¹⁴ Rupp II. Spec. XVIII. XXIII. t. 583. említ 1520-as évszámú L—B jegyű dénárt is, de valami téves olvasás lehet csupán.

A nova moneta forgalmi ideje alatt a dénárokon kívül vertek még a budai pénzverdében garasokat és obulusokat is. A fennmaradt obulusveret (C.317) L—B jeggyel 1523-ból ismeretes és érdekes, hogy ennek is megvan a vastagverete 2,85 g súlyban. Az éremkép emlékeztet a dénárook (nova moneta) éremképére, csak kisebbített alakkal, és az előlapi címerből hiányzik a szívpaizs. Miután csak ebből az évből ismeretes a nova moneta pénzlába szerint készült obulusveret, ez nyilván összefüggésben áll az 1523. évi országgyűlési végzések 37. cikkelyével, mely elrendelte az obulusverést és megállapította két ilyen obulusnak a dénárral való egyenértékét.³¹⁵ A rendelkezésnek Budán eleget is tettek egyszer — akárcsak az 1522. évi antiqua moneta verésénél —, de tovább már nem folytatták ennek a kis pénzfajnak a verését.

Végül ismeretes a nova moneta ligájában kibocsátott garas is, hasonlóképpen L—B jeggyel és 1521, 1522 évszámokkal (C.299). Ezeknél az éremkép kétrésű címer és Mária Jézussal. Az előlapi köriratban itt is jelezve van az új pénzláb „Nova moneta” kifejezéssel. Egy ilyen garas 5 dénár értékű volt, és csak a nova moneta kibocsátásának első két évében került kiverésre. Sem veretésükre, sem forgalmukra nézve egykorú forrásadat nem ismeretes.

A felsorolt számos veret önmagában véve is sokatmondó. A nova moneta forgalmának idején ugyanis kiverésre kerültek Budán garasok, dénárook és obulusok, továbbá kísérletek, valamint próbaveretek, végül pedig a forgalmi dénárook előfordulnak többféle változatban. Mindez a budai verde eleven életét és erőteljes működését mutatja. Egyben arra is bizonyítékul szolgál, hogy az újonnan megnyitott budai pénzverde a nova moneta verésének idején megint központi jelentőséggel rendelkezett, mert csak így érthető meg e sokféle változat előfordulása.

Nagy lendülettel indult meg tehát Budán is a nova moneta veretése, de igen sok baj volt a forgalmával. Hiába rendelték el természetesen, hogy a forgalomban az antiqua monetával egyenlő értékben számítható, ezt a rendelkezést betartani nem lehetett. Senki sem akarta az új pénzt elfogadni, és — mint minden infláció idején — az árak nyomban emelkedni kezdtek. Mindjárt 1522. január 18-án ismeretes például a királynak a pozsonyiakhoz intézett rendelete, mely szerint vásárlásoknál az új pénzt — éppúgy, mint a régit — jószágvesztés terhe alatt kötelesek elfogadni. Bizonyára mindenütt hasonló volt a helyzet, mert az ez évi budai országgyűlés kénytelen volt foglalkozni az új pénzzel, és a végzések 14. cikkelye kimondta, hogy a király azokat a pénzeket, melyeket legutóbb veretni kezdett (tehát a nova monetát), veresse tovább, de legyen rajta, hogy ezek az új pénzek a szomszédos országokban is forogjanak. Ha pedig ezt nem lehet elérni, akkor olyanokat veretessen, melyeket mindenütt elfogadnak.³¹⁶

Az új pénz külföldi forgalmával azonban nehézségek voltak. Erre mutatnak többek között a német birodalmi rendekkel folytatott tárgyalások a török elleni háború segélye ügyében. 1522. június 15-én például a birodalmi követek kijelentették, hogy Magyarországon új pénzt kezd-

³¹⁵ *Corpus Juris* I. 820.

³¹⁶ Uo. 788—809.

tek verni, mely alig fele a valódi értéknek és igen nagy akadály a idegen katonák Magyarországra küldésének. Ugyanez év december 22-én pedig maga Ferdinánd közli a magyar követekkel, hogy segélyhadat csak akkor ígérhet, ha a magyarok úgy rendezik a pénzüket, hogy az egyenlő legyen az osztrák pénzzel. Egyébként ugyanis a német harcosok megkárosodnának.³¹⁷

Az új pénz verésével és forgalmával kapcsolatos belső zavarok mértékére élesen világít rá Thurzó Eleknek Báthory István nádorhoz intézett, 1522. december 31-én kelt levele.³¹⁸ Ebben megdöbbenésének ad kifejezést azon hír hallatára, hogy a nádor saját maga és a veszprémi püspök számára kíván pénzt veretni, és ezért a régi pénz, valamint ezüst beváltását másnak megtiltva, csak saját maga számára tartotta fenn. Hivatkozik arra, hogy az ilyen magánhaszonra történő beváltás és pénzverés esetén a király és a határvidék elesik a pénzverési jövedelemtől. Ilyen és ezekhez hasonló közlések mutatják legjobban, hogy milyen tényezők vehetők figyelembe a nova moneta sikertelenségének megértése céljából. Ha az ország vezető emberei ebben a végső fokon kétségbeesett pénzügyi próbálkozásban elsősorban a saját jövedelmük gyarapítására alkalmas lehetőséget láttak, akkor az egész akció nyilvánvalóan eleve kudarcra volt ítélve.

Az 1523. évi országgyűlés megint kénytelen volt részletesen foglalkozni az új pénzzel. A 29. cikkely többek között újból elrendelte, hogy az új pénz a régivel egyenértékben forogjon. A 34. cikkely viszont jellemző módon már úgy intézkedett, hogy a régi pénz beváltásánál a királyi kamarák 100 régi dénárért az új dénárokból 100-on felül adjanak még 10-et, de ne többet.³¹⁹

Ezzel hivatalosan is elismerést nyert az a tény, ami a napi forgalomban első perctől kezdve természetes volt, ti. hogy az új pénzt nem lehet a régivel egyenlő értékben elfogadtatni. A régi pénz értéke állandóan emelkedett, és a régi jó dénárért elkértek 3—4 nova monetát is. Mindenki igyekezett az új pénztől szabadulni és a régit őrizni. A drágaság növekedett, és az idegenek az új pénzt nem fogadták el. Egyszóval jelentkeztek mindazon tünetek, melyek az inflációs pénzforgalom mindenkor természetes velejárói.

Még az új pénz elnevezésében is kifejezésre jutott annak silánysága felett érzett elkeseredés. E pénz a hivatalos iratok eleinte általában nova moneta néven emlegették. A köznyelv azonban hamar cuprea moneta (rézpénz) névvel illette, s ezt részben a hivatalos nyelv is kénytelen volt átvenni.³²⁰

Szerémi krónikája is beszél az új pénzről és a nagy kárról, melyet ennek kibocsátása az országnak okozott. Ő elfogultságában minden bajt

³¹⁷ *Tört. Tár* 1906. 337., 349. és 351.

³¹⁸ *Kelényi B. Ottó*, Budai oklevelek pénztörténeti adatai. N. K. XLIII. 1944. 17—18.

³¹⁹ *Corpus Juris* I. 808—828.

³²⁰ Kincstári számadáskönyvben (*J. Chr. Engel*, Monumenta Ungrica, 1809. 187—236.), sőt még országgyűlési végzésben (*Corpus Juris* I. 832—834) is találkozunk ezzel a kifejezéssel.

a királyné rovására ír, de a személyes ellenszenvet leszámítva, feljegyzései azért figyelemre méltóak, mert adatai főként a budai pénzverésre vonatkoznak.³²¹ Szerinte az új pénzből a nép ötöt értékelt egyenlőnek Mátyás király dénárjával, végül 32 lett egyenlő 10 régi darabbal. Egy pisetum ezüstöt tettek egy márka vörösréz közé, és ilyen pénzt bocsátottak ki. Esténként ölben vitték a Várba a királynéhoz a tiszta ezüstöt, és a királyné annyi ezüstöt halmozott fel, hogy mikor éjjel menekült, nem tudta mind magával vinni, hanem a pogánynak is sok maradt belőle Budán. Ennek a pénznek nem volt értéke. A német és magyar kereskedők egy forint régi jó pénz váltásánál 140 db-ot adtak belőle (mint ő mondja „de pecunia reginali”). Így a királyné nagy kárt okozott a magyaroknak, s annyira kirabolta őket, hogy maga a török nem tett volna akkora kárt, ha benyomult volna egész Magyarországra. Bizonyos, hogy Szerémi a királyné személyével kapcsolatban túlzásokra ragadtatta magát. Nem a királyné volt hibáztatható a rossz pénz miatt, de amit Szerémi a nova moneta silányságáról és a jó pénzhez való értékviszonyáról írt, az többé-kevésbé jellemző és hiteles közlés.

A nova moneta forgalmával a gazdasági helyzet állandóan romlott, és sok baj volt különösen a magánosok pénzverésével, akik részint királyi engedéllyel, részint anélkül verették a rossz pénzt. Így például Marino Sanuto krónikája szerint Thurzó Eleket, Báthory Andrást és a Fuggereket egyaránt vádolták hamispénzveréssel.³²² Sok helyen már egyáltalán nem is fogadták el az új pénzt. Egyre sürgetőbbé vált tehát a pénzverés rendezésének kérdése.

Az 1525. évi hatvani országgyűlés foglalkozott ezzel a problémával és a 22—23. cikkelyekben elrendelte, hogy szűnjék meg a nova moneta verése. Az újra veretendő pénz megint a régi dénárral legyen egyenértékű, és akik királyi engedéllyel vernek pénzt, azok tegyenek számadást.³²³ Ezeket a rendelkezéseket azonban nem foganatosították, azért az ugyan-csak 1525. évi rákosi országgyűlés megint részletesen foglalkozott ezzel a kérdéssel a 20—23. cikkelyekben. Ennek alapján indult meg a pénzverés javulása 1525 közepén.³²⁴ Kimondták itt a rendek, hogy a „mostani” pénz verése „jövőre” szűnjék meg, és olyan pénzt kell verni, mint Mátyás és Ulászló korában, illetve Lajos király uralma kezdetén. A már kivert pénzek azonban Ker. Szent János napján (jún. 24.) tartandó legközelebbi országgyűlésig egy dénár értékben forogjanak. Jellemző, hogy maga az országgyűlési végzés is cuprea monetának nevezi a nova monetát.

A nova moneta verésének megszüntetése és a régi liga szerint való jó dénárok kibocsátása — úgy látszik — 1525 nyarán, pontosabban ez év augusztusában következett be. Legalábbis a fennmaradt forrásadatok erre vallanak. Így 1525 közepén Körmöcön már nem verték a nova monetát, mert jún. 24-én a király az ottani pénzverőkhöz intézett rende-

³²¹ Szerémi i. m. 114.

³²² Tört. Tár XXV. 1878. 288. és 344.

³²³ M. G. Kovachich, Vestigia comitiorum. Supplementum. III. 1801. 37—39.

³²⁴ Corpus Juris I. 832—834.

tében megemlítette, hogy e rendelet kibocsátásával a rézpenz verését megszüntette és a jó ezüstpenz verését elrendelte.³²⁵ Valóban ismeretesek is 1525-ös évszámmal körmöci veretű, 8 latos (antiqua moneta) dénárok. Ugyanez év aug. 1-én Dóczi János kincstárnok kölcsönügylettel kapcsolatban beszél az új és jó pénzről, melyet a közeli napokban fognak verni.³²⁶ Végül említhető Lajos királynak augusztus 24-én kelt levele, melyben közli soproni alattvalóival, hogy a nova moneta verése megszűnt, és az antiqua moneta verése újra megindult. Ugyanez a levél közölte a két pénzfajta egymáshoz való értékviszonyát is. Eszerint egy antiqua moneta két nova monetát ér, és egy nova moneta egyenlő egy antiquus obuluszal.³²⁷ Tehát a két fajta pénz egyelőre még együtt forgott. Minthogy azonban a nova moneta között sok volt a négy latosnál is silányabb veret, ezt az értékviszonyt nehéz volt betartani. A jó dénárért többet kértek, mint két dénárt (nova monetában), sőt voltak helyek, ahol a nova moneta egyáltalán nem is forgott.

Ha Körmöcön 1525 augusztusában meg is indult az újonnan vert antiqua moneta kibocsátása, a budai pénzverőből 1525-ös évszámmal ilyen veret nem ismeretes. Innen csak 1526-ban került ki nagy tömegben a régi 8 latos pénzláb szerint vert dénár. A budai verde ekkori működése részint a nova moneta átveretésével, részint az egyházi kincsek beolvasztásával és pénzzé veretésével volt kapcsolatban.

A nova moneta átveretésére Thurzó Elek tárnokmester nyert engedélyt. Kitűnik ez abból a szerződésből, melyet ebben az ügyben Budán, 1526. május 16-án kötött a Fuggerekkel. Ebben Thurzó elzalogosítja a javait a Fuggereknek 20—30 000 forint erejéig, mely összeg a silány, négy latos pénz beváltásához szükséges. Ebből neki 8 latos pénzt kell vernie.³²⁸ Az 1526. aug. 1-én kötött megállapodásban pedig már az is benne van, hogy a beváltásból eredő haszon fele a királyé. Ezzel a beváltással kapcsolatban tűnik fel megint a forrásokban a budai pénzverde említése. Mindenekelőtt az 1526. évi rákosi országgyűlés 34. cikkelye beszél erről.³²⁹ Kimondották ebben, hogy a király ugyanolyan súlyban és finomságban veressen jó pénzt, mint a rézpenzverés megindulása előtt. A rézpenzt a kincstárnok váltsa be, és a beváltás helye Buda legyen. A következő Jakab napig (júl. 25.) mindenki tartozik még a nova monetát 1 : 2 arányban elfogadni, ezután azonban a rézpenz forgalma megszűnik. A királynénak hasonló értelmű és Kiszzeben városához intézett rendelete maradt fenn 1526. január 22-i keltezéssel, mely szerint: ha valaki a nova moneta használatánál nehézségbe ütközik, bármennyi is van belőle, behozhatja a budai kamarához, aki azt 1 : 2 arányban antiqua monetára

³²⁵ *Krizskó* 49.

³²⁶ A Dóczi Ferencről felvett 1000 forint kölcsönt köteles febr. 2-ig visszafizetni „in moneta bona et nova, que proximis diebus cuderur” N. K. XLIII. 1944. 19.

³²⁷ *Házi* I. 7. 162—164. Hasonló rendelet Körnöcbányához szeptember 1-én (*Krizskó* 49—50.) és Kassához (*Wagner, Carolus, Diplomatarium Comit. Sárosiensis* etc. 1780. 32—33.).

³²⁸ *J. v. Kull, Zur Geschichte der Münzstätte Kremnitz. Monatsblatt d. Num. Gesellschaft, Wien, 1889. 301—302.*

³²⁹ *Corpus Juris* I. 850.

becseréli, melyet most ott vernek. A budai kamaráson kívül senki sem válthat be nova monetát és senkinek sem szabad ilyet eladni, sem bel-földön, sem külföldön.³³⁰

A nova moneta forgalmának a megszüntetése a kitűzött határidőre nem sikerült. Bártfa városának írja a király jún. 29-én, hogy bár eredetileg Jakab napjáig (júl. 25.) tervezték a nova moneta forgalmát, de a török elleni háború következtében a jó pénzt nem lehet a kellő mennyiségben szaporítani, és a pénzhiány elkerülése érdekében kénytelen a réz-péNZ forgalmát a háború tartamára megengedni. Kimondja viszont, hogy 3 réz-péNZ érjen 1 jót, és a kamarákban is ilyen értékben történjék a beváltás.³³¹ A pénzhiány valóban érezhető lehetett, mert az 1526. évi rákosi országgyűlés 37. cikkelye megengedte a „babka, cruciferi” és más külföldi pénzek forgalmát a hadjárat idejére.³³²

A fenyegető pénzügyi krízis elkerülése érdekében újabb kétségbeesett lépés következett, nevezetesen az egyházi kincsek egy részének beolvasztása pagament ezüst nyérése céljából. Ennek a műveletnek a lebonyolítása főként a budai pénzverőben folyt le. Már 1525 februárjában felmerült a terv — valószínűleg Fortunatus Imre javaslatára —, hogy az egyházak kincseinek egy részét olvasszák be, s verjenek belőle pénzt. Miután 1526-ban Burgio pápai követ sem ellenezte már ezt a tervet, június 17-én határozatba ment, hogy az egyházak kötelesek kincseik felét beszolgáltatni.³³³ Az egész akció élén háromtagú bizottság állott, melynek tagjai Macedonai László pécsi prépost, Bornemisza Péter és Gerendi Miklós királyi tanácsosok voltak. A kincsek átvételére minden egyházmegyébe albiztosok (királyi titkárok, kamarások és udvarnokok) mentek, és megindult a kincsek összeszedése. Így Budán 1526. jún. 21-én elismerte a király, hogy pápai engedéllyel a budai és pesti kolostorok kincseit összeszedette a török elleni háború költségeire azon kötelezettséggel, hogy a háború után az elvett kincsek értékét a pozsonyi harmincadból megtéríti.³³⁴ A fennmaradt ismert adatok alapján úgy látszik, hogy főként a budai és körmöci pénzverdékben folyt az egyházi kincsek beolvasztása, és az így nyert ezüstmégből történt a pénzverés, de arra is van feljegyzés, hogy egy ízben Bécsből hajón hoztak ezüstöt.³³⁵ Az egyházi kincsek beolvasztásáról Szerémi is megemlékezik krónikájában. Szerinte amikor ezt elrendelték, a királyné felajánlotta a maga részéről 10 mázsa ezüstöt, s kijelentette, hogy azonnal pénzverőt állít fel, és annyi ezüsből veret pénzt, amennyivel elősegíteni lehet Nándorfehérvár felszabadítását.³³⁶

³³⁰ *Wagner, Carolus*, Dipl. Comit. Sáros. 1780. 197—198. Hasonló rendelet Kőrmöcbányához (*Krizskó* 50—51.) és Sopronhoz 1526. I. 22-én (*Házi* I. 7. 178—179.).

³³¹ *Weszerle József* kéziratos jegyzetei az Érentárban, 8. füzet 231.

³³² *Corpus Juris* I. 852.

³³³ *Fraknói Vilmos*, Magyarország a mohácsi vész előtt. Budapest, 1884. 257—258.

³³⁴ *Ortvay Tivadar*, Mária II. Lajos neje. Magy. Tört. Életrajzok. Budapest, 1914. 141—142.

³³⁵ Kincstári számadáskönyvek, 1525—1526. *J. Chr. Engel*, Monumenta Ungrica, 1809. 187—236.

³³⁶ *Szerémi* i. m. 112—113.

Ez a pénzverő csak a budai lehetett annál is inkább, mert 1526. május 5-én a királyné tényleg meghagyta a körmöcieknek, hogy mivel az újonnan veretendő 8 latos pénzek készítésénél pénzverésben jártas mesteremberekben nagy hiány van, sürgősen minél nagyobb számban küldjenek Budára pénzverőket, s ezek a szükséges szerszámokat is hozzák magukkal.³³⁷ Valószínű, hogy e pénzverők azonosak lehetnek az 1526-i kincstári számadáskönyvben emlegetett pénzverőkkel.³³⁸ Úgy látszik, hogy a budai pénzverő munkásait hol Budán, hol Visegrádon foglalkoztatták. Egyébként ebből az időből ismeretes egy budai pénzverő munkás neve is. Bizonyos házátruházással kapcsolatban emlegetik 1525-ben néhai Pénzverő Miklóst.³³⁹

Ezek az utolsó hiteles adatok a budai pénzverésről a mohácsi csatát megelőző időből. Mindenesetre annyi kétségtelen, hogy a budai verde 1526-ban eleven és tevékeny munkásságot fejtett ki. Kérdés, milyen pénzek kerültek itt kiverésre.

1526-ban Budán csak egyfajta pénz készült. Ez az antiqua moneta pénzlába szerint (tehát 8 latos ezüstműből) vert dénár volt, melynek éremképe is pontosan egyezett a pénzrontás előtt kibocsátott dénárak éremképeivel. Tehát a C.306A dénár 1526-os évszámot és budai jegyet (B—A) viselő változatai tekinthetők budai vereteknek. Változatokról lehet beszélni, mert az ez évi budai vereteken a verdejegy különbözőképpen fordul elő, általában B—A formában, Mária oldalán jobbról és balról elhelyezve, de előfordul B ° A, vagy B * A alakban is Mária alatt, majd oldalt B—A és lent A összetételben, végül az utóbbi elhelyezés fordított B betűvel.³⁴⁰ E verdejegyekben az A Alexius Thurzót jelenti, aki 1525-ben megint kincstárnok (summus thesaurarius) lett.³⁴¹ Ez idő szerint nem lehet megmagyarázni, hogy miért szerepel ennyiféle változatban a verdejegy, és azt sem, hogy az A betű miért fordul elő az egyik változaton kétszer is. E jegyváltozatokon belül is azonban további eltérések észlelhetők a veretek között, főként a körirat-végződések különbözőségei

³³⁷ *Krizskó* 52.

³³⁸ E számadáskönyv adatai szerint ugyanis május 28-án „a pénzverőknek akik őfelsége akaratóból Budára jöttek és azután Visegrádra mentek a pénzverésre, kiadásaira és szállítási költségükre jó pénzben 15 Frt.”, majd június 3-án „Marsóczy Józsefnek, a mi szolgálóknak, aki Visegrádra ment hogy a pénzverőket Budára hívja, a kiadásaira jó pénzben 1 forint”, végül jún. 4-én „Sebastian Fodor, Andreas Nagh és Simon Capwth hajósoknak, kik a pénzverőket a szerszámokkal együtt Visegrádról Budára hozták, a munkájukért jó pénzben 3 forint”. *J. Chr. Engel: Monumenta Ungrica* 187—236.

³³⁹ 1525. IV. 24. Az átruházott ház szomszédságában állott „domus quondam Nicolai Pinzwerew”. A mai Dísz tér 14. sz. ház volt az ő háza. (*Pataki* 282.) Mint-hogy az idézett oklevél mint „egykori”-ról tesz említést róla, kétséges, hogy Lajos korában dolgozott-e a pénzverőben, vagy még Mátyás idejében.

³⁴⁰ *Jeszenszky Géza* említ (N. K. XXVI—XXVII. 1927—1928. 142. 58. sz.) egy változatot oldalt B—A és Mária alatt HK jeggyel, de ez csak tévedés lehet, mert a HK monogram ebből az évből csak visegrádi vereteken fordul elő.

³⁴¹ Thurzó Elek előbb 1521—1524. között volt kincstárnok. Utódja 1524—1525. években Várdai Pál lett, majd 1525-ben megint rábízták e tisztséget. *Thalóczy* 225.

szerint (VNGARIE, VNGARI, VNGAR stb.). Ez arra mutat, hogy több verőtő készült, tehát a pénzverés fokozott ütemű lehetett. Így a pénzek maguk is kétségtelenül bizonyítják, amit az írott források hirdetnek, ti. hogy Budán 1526-ban valóban nagyobb arányú pénzverés folyt. Megvolt tehát az igyekezet, hogy segítsenek a nehéz helyzeten és jó pénzzel lássák el a gazdasági életet, de mindez már későn történt, mert az 1526. aug. 29-én lezajlott mohácsi ütközet következményei teljesen új helyzetet teremtettek minden vonatkozásban.

A BUDAI PÉNZVERÉS VÉGE

ZÁPOLYAI JÁNOS (1526. XI. 11.—1540. VII. 22.)

A szerencsétlen kimenetelű mohácsi ütközet eredményének és Lajos király halálának hírére természetesen a budai verde tevékenysége megszakadt. A város lakosságán pánik vett erőt, nagy arányú menekülés kezdődött, élén Mária királynéval, aki kincseivel együtt Pozsonyba vonult és ott kezdett pénzt veretni az 1526—1527. években. Ennek ellenére azonban ezzel még nem szűnt meg véglegesen a budai pénzverde működése, mert szórványos adatok bizonyítják, hogy János király nevére még történt némi szerény pénzverés Budán. Ennek tisztázása érdekében azonban vázlatosan körvonalazni kell a város helyzetét a kettős királyság zavaros eseményei között.

II. Lajos halála után ugyanis két királya lett az országnak. Zápolyai Jánost, a nemzeti párt által választott királyt 1526. nov. 11-én koronázták meg magyar királlyá, a Habsburg-párt által támogatott I. Ferdinándot pedig 1527. nov. 3-án. A pártvillongások idején Buda 1526. okt. 10-én János kezére került, de Ferdinánd hadainak támadása miatt 1527. aug. 17-én János eltávozott innen. Ferdinánd viszont aug. 20-án bevonult Budára és ott töltötte ez év nyarának végét, valamint őszét. Maga a város 1529 őszéig maradt hatalmában. Ez év szeptember 8-án a török elfoglalta a várat Ferdinánd híveitől és átadta Jánosnak, aki okt. 17-re már országgyűlést hívott ide össze. János itt töltötte 1529—1530 telét, s ettől kezdve 1540-ig viszonylag nyugodtan birtokolta, leszámítva Roggendorf 50 napos ostromát 1530 őszén.³⁴²

Ferdinánd tehát 1527 augusztusától 1529 augusztusáig, vagyis kereken két évig tartotta hatalmában Budát. Semmi olyan bizonyíték nincs, ami hitelesen igazolná, hogy ezen idő alatt az ő nevére vertek volna pénzt Budán. Van ugyan egy adat, mely szerint 1529. március 10-én helyeslőleg vette tudomásul a magyar kamarának a pénzverés ügyében Haller János budai polgárral kötött egyezségét,³⁴³ de ez a megállapodás nyilvánvalóan Haller Jánosnak ismert pozsonyi pénzverésére vonatkozhatott csupán. Ezenkívül ismeretesek Ferdinánd nevére 1529 és 1530 években vert B—H jegyű dénárok, melyeknél esetleg feltehető lenne, hogy budai jegyűek, de 1530-ban Buda már nem volt Ferdinánd birtokában, és e dénárokat az irodalom általában körmöci vereteknek tekinti.³⁴⁴ Ezek után semmi okunk és bizonyítékunk nincs Ferdinánd nevére budai pénzverést feltételezni.

³⁴² *Iványi Béla*, Buda és Pest sorsdöntő évei. Tanulm. Budapest Múltjából, IX. 1941. 32—84.

³⁴³ *Mályusz E.* regestái (Vármúzeum) 1730.

³⁴⁴ *Harsányi Pál*, Adatok a CNH. III. kötetéhez. VIII. Közl. N. K. XVI. 1917. 34. 173. sz.

Másképpen áll a helyzet János pénzeivel kapcsolatban. Egyrészt az írott források tanúsága szerint, másrészt a fennmaradt budai vereteknek tekinthető dénárok alapján megállapítható, hogy az ő nevére — noha szerény mértékben — de folyt pénzverés Budán.³⁴⁵

Amint Buda 1529 őszén János hatalmába került, rövidesen felmerülhetett az itteni pénzverés gondolata, mert ez év nov. 18-án már rendeletet intézett a király Körmöcbányához, hogy onnan 20 pénzverő, a pénzveréshez szükséges minden felszereléssel együtt jöjjön Budára.³⁴⁶ A pénzverők meg is érkezhettek, mert 1530. május 24-én Bachy Benedeknek Nádasdy Tamáshoz intézett levelében egyebek között az olvasható, hogy a királyi jövedelmeket Nádasdy távollétében rosszul kezelik, és „az általános zűrzavarban a pénzverők titokban elmenekültek”.³⁴⁷ E két adat egybevetéséből kiderül, hogy Budán 1529. XI. 18 és 1530. V. 24 között — mint két szélső dátum között — folyt bizonyos pénzverés.

Ennek emlékei lehetnek az A—B jegyű dénárok 1530-ból (C.331 és C.332). A verdejegyhez analógiául szolgálhatnak II. Lajos 1522. évi AB jegyű dénárai (C.306A), melyeket különböző összevágó bizonyítékok alapján budai vereteknek tekintettünk. Valószínűsíti e megállapítást az a tény is, hogy a várásatások alkalmával előkerült szórványanyagban mind a C.331, mind a C.332 előfordul A—B jeggyel, sőt az előbbinek egykorú hamisítványa is.³⁴⁸

János királynak 1526 óta veretett aprópénzei iránt azonban hamar megrendült a bizalom. E megrendülés nyilván a rendkívüli mértékben elburjánzott hamis- (vagy magán-) pénzverés következménye volt. Ennek oka viszont a mohácsi tragédia után következett kettős királyság politikai bizonytalanságában keresendő. Ferdinánd természetesen igyekezett kihasználni János ellen a megrendült bizalmat és 1529. febr. 19-én rendeletet adott ki, s ebben János gróf, erdélyi vajda (királyi címét nem ismerte el) pénzeinek adás-vételnél történő elfogadását megtiltotta alattvalóinak.³⁴⁹ Noha a metrológiai vizsgálatok azt mutatják, hogy János hiteles királyi veretei általában jó minőségű pénzek voltak, mégis tény, hogy a bizalom az aprópénzei iránt megszűnt, és ezzel a kérdéssel az országgyűlések is kénytelenek voltak foglalkozni. Így az 1530. évi februári budai országgyűlés 15. cikkelye arról intézkedett, hogy a rendeskirályi vereteket mindenki köteles elfogadni.³⁵⁰ Majd a másik, 1530 végén vagy 1531 elején ugyancsak Budán tartott országgyűlés még részletesebben foglalkozott ezzel a problémával. Ennek a végzése részletesen felsorolta, hogy adás-vételnél törvényes pénzként kell elfogadni I. Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos összes vereteit, valamint János király 1526 és 1527 években vert pénzeit, továbbá amelyeket

³⁴⁵ János budai pénzverése nagy vonásokban feldolgozva *Huszár Lajos*: János király denárai. N. K. L—LI. 1951—1952. 38—47. Ennek nyomán adjuk itt a részletes ismertetést.

³⁴⁶ N. K. XXV. 1926. 125., *Krizskó* 57.

³⁴⁷ *Kelényi B. Ottó*, Budai oklevelek pénztörténeti adatai N. K. XLIII. 1944. 19—20.

³⁴⁸ *Huszár*, Várásatások 653., 654. és 672. sz.

³⁴⁹ *Aldássy Antal*, I. Ferdinánd 1529-iki pénzrendelete. N. K. III. 1904. 3.

³⁵⁰ *Fraknói Vilmos*, Magyar Országgyűlési Emlékek. I. 1874. 255—256.

„most” vernek Budán, végül Ferdinánd körmöci vereteit. Minden egyéb rézpénzt (nyilván a hamis vereteket) a budai kamarába kell beszolgáltatni beváltás végett.³⁵¹

A közölt országgyűlési végzés két kitétele, melyekben a Budán „most” folyó pénzverésről és a budai kamaráról van szó, azt bizonyítja, hogy ebben az időben valamilyen pénzverés folyt Budán. Ezeket a pénzeket azonban már János dénárainak második csoportjában kell keresni, melyek 1530—1533 között kerültek kiverésre. Ugyanis a felmerült sok panasz következtében, de főként a megrendült bizalom helyreállítása érdekében 1530-tól kezdve János új típusú és jó minőségű pénzeket veretett. Ezek külsőben is eltértek a korábbi, 1526—1530 között kibocsátott dénároktól. Ugyanis míg a régebbieken a négyrésztű címer szív-pajzsában a Zápolyai-címer foglalt helyet, addig az új vereteken a címerben nincs szív-pajzs. De az új vereteknek a ligája is jobb volt a megelőzőkénél, mert János király — Nádasdy Tamáshoz intézett, 1531. febr. 15-én kelt levele szerint — 10 latos pénzek verését rendelte el (a korábbi 8 latosok helyett) és reméli, hogy ebben a kérdésben a kormányzó (Gritti Alajos) is egyet fog vele érteni.³⁵²

Ezeket az adatokat egybevetve János ez időből (1530—1533) fennmaradt pénzeivel, csak az 1531. évi jegynélküli dénár (C. 340) és ennek vastagverete (C. 341) vehetők figyelembe mint budai veretek. Ezek stílusban eltérnek mind a körmöci, mind a nagybányai veretektől, viszonylag gyakran fordulnak elő, tehát a verdejegy elmaradása nem tekinthető egészen véletlennek. Az is Buda mellett szól, hogy e dénár vastagveretben is előfordul, márpedig a vastagveret általában jelentős pénzverdére szokott utalni.

E jegy nélküli vereteken feltűnő elhelyezésben idegen címert lehet észrevenni, mely címer előfordul még más pénzekben is.³⁵³ Ez a címer Gritti Alajos címere, akit János 1530. december 26-án nevezett ki országos fő-kormányzóvá, és ekkor jogosította fel a régi címerhez oroszlánfő használatára.³⁵⁴ Tehát királyi veretű pénzen idegen címer szerepel, ami egészen rendkívüli jelenség a magyar pénztörténetben. Ez bizonyítja legjobban Gritti nagy befolyását a magyar ügyekre, amit egyébként János idézett levele is tanúsít. Gritti kormányzó szerepe 1534. szept. 29-én Medgyesen történt megöletéséig tartott.

Az új veretű pénz azonban nem bizonyult tartós veretnek. Egyrészt a hamispénzverés zavartalanul folyt tovább, másrészt pedig a jó pénz

³⁵¹ *Kubinyi Ferenc*, János király budai országgyűlése az 1530-ik év végén. Századok, 1876. 581—583. Szerinte János 1530-ban Mindszentek ünnepére hívta össze eredetileg ezt az országgyűlést, de Roggendorf támadása miatt nem tarthatta meg. Roggendorf ostroma dec. 19-ig tartott és úgy látszik, röviddel utána vagy 1530. december utolsó, vagy 1531. január első napjaiban tarthatták meg az országgyűlést, mert az itt hozott törvényeket János 1531. Bálint napján (febr. 14.) kelt nyílt parancsa bizonyítja.

³⁵² *Istványi Géza*, János király levele a pénzverésről. N. K. XXXVIII—XXXIX. 1939—1940. 41—42.

³⁵³ Így nagybányai 1531-i dénáron, kolozsvári 1531-i aranyforinton és nagybányai 1533-i aranyforinton.

³⁵⁴ *Varju Elemér*, János király címerbővítő levele Gritti Alajos részére. Turul, XIX. 1901. 88—89.

veretését a rossz pénzek forgalma idején a kincstár nem sokáig űzhette súlyos károsodás nélkül. Nyilván azért csökkent le a pénzverés oly nagy mértékben az 1531—1533. években és szűnt meg minden aprópénzverés 1533-ban három évi időtartamra.

Amennyiben az 1531. évi, jegy nélküli dénárokat Gritti címerével elfogadjuk budai vereteknek és ezeket el is kell fogadnunk, mert írott forrás bizonyítja a budai pénzverde ekkori működését, és az 1531—1533. években kibocsátott körmöci és nagybányai jegyű veretek mellett csak ezek a jegy nélküli dénárok jöhetnek figyelembe, akkor ebben az évben folyt Budán utoljára pénzverés a török hódoltság előtti időben. A budai pénzverdének 1255 óta bizonyítható működése tehát — az 1471—1520. közötti szüneteléstől eltekintve — 1531-ig folyamatosan kimutatható. Az utolsó idők politikai eseményei azonban már nem voltak kedvezők az itteni pénzverde működésére nézve. A bizonytalanság egyre jobban éreztette hatását, és előrevetette árnyékát a török megszállás tragédiájára, mely a virágzó középkori főváros központi helyzetének és vezető szerepének másfél száz évre véget vetett.

A BUDAI KAMARA ISPÁNJAIRA VONATKOZÓ ADATOK

A budai veretű pénzek meghatározásánál kiderült, hogy ebben a vonatkozásban egyik legfontosabb tényező a kamaraispánok neveinek ismerete. Egybevetve e neveket az előforduló verdejegyekkel, a legbiztosabb útmutatás nyerhető a budai pénzek korrendjének megállapításához. Sajnos a kamaraispánok közül csak néhánynak a neve maradt fenn különböző egykorú forrásokban. Az általunk összegyűjtött összes adatok alapján közöljük az ismert kamaraispánok neveit a források időrendje szerint. A neveket híven, a forrásokban szereplő alakban adjuk vissza és közöljük a forráshely adatát is. Amennyiben kétség merül fel az illető személy kamaraispáni tisztsége tekintetében, a kétséget zárójelben nyilváníttuk. Csak azon ispánok neveit soroljuk fel, akik kétségtelenül a budai kamarával állottak kapcsolatban, vagy kimondottan az összes kamarák élén állottak (tehát a budai kamara élén is), viszont nem említjük azokat, akik a forrásokban mint „comes camerarum” szerepelnek. Ezeknél ugyanis ez idő szerint még nem eléggé bizonyított tény, hogy ez a kifejezés határozottan az összes kamarák ispánságát jelentené. Az egyes kamaraispánokra vonatkozó részletes adatok Horváth—Huszár összeállításában (l. a felsorolt irodalmat) találhatóak együtt.

A) A BUDA—ESZTERGOMI KAMARA ISPÁNJAI

1323. I. 6. *Heys, Ladislaus dictus Gurhes, Emericus, Petrus dictus Peuldre et Josreh* (együtt állottak az összes kamarák élén). Anjou Okmt. II. 59—60.; Horváth—Huszár 23.
1336. VII. 25. *Nicolaus dictus de Zathmar et Frychko*. M. Tört. Tár 1861. 116—117; Horváth—Huszár 23.
1337. XII. 12. *Lorandus*. Fejér VIII. 4. 293. Horváth—Huszár 23.
1338. III. 29. előtt. *Lorandus*. Knauz III. 306—312. Horváth—Huszár 24.
1338. VIII. 5. *Nicolaus dictus de Zothmar*. Házi I. 1. 72.; Horváth—Huszár 24.
1339. *Zothmárnak nevezetett Nicholay és Frichko*. Fejér VIII. 4. 418.; Horváth—Huszár 24.
1339. X. 11. *Nicolaus dictus de Zothmar*. Házi I. 1. 75.; Horváth—Huszár 24.
1342. VI. 22. *Nicolaus dictus de Zothmar*. Anjou Okmt. IV. 235.; Horváth—Huszár 24.

1343. IV. 20. *Ipolitus* (budai és körmöci kamara ispánja). Szekfű 36.; Horváth—Huszár 24.
 1343. VI. 21. *Ipolitus*. Anjou Okmt. IV. 349.; Horváth—Huszár 24.
 1344. *Loránd* (az összes magyarországi kamarák ispánja). Hóman KR 276.; Horváth—Huszár 24.
 1344. VII. 1. *Lorandus* (examinator auri). Zichy II. 124.; Horváth—Huszár 25.
 1344. VIII. 19. *Loránd*. Thallóczy 159.; Horváth—Huszár 25.
 1345. II. 2. *Lorandus*. Knauz III. 558—562.; Horváth—Huszár 25.
 1345. *Craterius*. Salamon II. 345.; Horváth—Huszár 25.
 1350. *Stephanus et Craterius* Thallóczy 223.; Horváth—Huszár 25.
 1350. VIII. 30. *Craterius* Salamon III. 349. és 359.; Horváth—Huszár 25.
 1350. IX. 4. *István* és *Craterius* Thallóczy 159—160.; Horváth—Huszár 25.

B) A BUDAI KAMARA ISPÁNJAI

1355. I. 5. *Ender Chemplinus et Stephanus dictus de Posega* Házi I. 1. 163.; Horváth—Huszár 25.
 1359. V. 1. *Stephanus filius Behan* (helyesen Gehan, ezüstpénzverő kamara ispánja). Fejér IX. 7. 177—178.; Horváth—Huszár 25.
 1366. XII. 15. *Petrus dictus de Chymle* Rupp II. 161.; Horváth—Huszár 26.
 1368. VIII. 16. *Petrus dictus de Chímle*. Fejér IX. 4. 140.; Horváth—Huszár 26.
 1376. *Bartolommeo di Guido Baldi* (inkább pénzverő-mester volt csupán). Századok 1936. 413.; Horváth—Huszár 26.
 1390 után *Páduai Bertalan* (említve, aki „később” kamaraispán lett volna Budán). Salamon II. 445.; Horváth—Huszár 26.
 1399. XI. 2. *Marcus de Nuremberga* (aranypénzverő kamara ispánja). Mályusz I. 6107.; Horváth—Huszár 27.
 1402. XI. 3. *Ulrich von Wolfurt* (zálogként kapja az aranypénzverdét). Fejér X. 4. 152—155.; Horváth—Huszár 27.
 1417. *Onoffrius*. Mályusz E. regestái (Vármúzeum) 414. sz. Kassa nyilv. lt. 123. után.
 1419. II. 6. *Noffrus Bardi* OL. DL. 10770.; Horváth—Huszár 27.
 1419. VI. 7. *Onofrius*. Mályusz E. regestái (Vármúzeum) 425. sz. Kassa nyilv. lt. 180/82. után.
 1424. VI. 9. *Onofrus Bardy*. Bártfai Szabó L.: Pest m. tört. okl. emlékei 602. sz.; Horváth—Huszár 27.
 1430. VI. 22. *Angelo Walich* Mályusz E. regestái (Vármúzeum) 94. sz.
 1434. VII. 5. *Michael Nadler et Johannes Noffry* Num. Adattár (N. K. 1914.) 200.; Horváth—Huszár 28.
 1440. *Michael Nadler* (Camergraff der Munssen zu Ofen). Archiv. f. Kunde Öst. Geschichtsquellen I. 2. 18.

1447. IV. 22. *Owardus Italicus* Mályusz E. regestái (Vármúzeum) 624. sz. Múzeum törzsgyűjt. után.
1454. VIII. 5. *Nicolaus Wagij* (esetleg sókamarás?) Mályusz E. regestái (Vármúzeum) 719. sz. Keszthely, Festetich lt. jelzetlen középkori okl. után.
1456. X. 24. *Petrus Jungk* Zichy IX. 528.; Horváth—Huszár 29.
1457. X. 29. *Hanns Kanstorffer* (budai és körmöci kamara ispánja) Házi I. 4. 235.; Horváth—Huszár 29.
1466. VII. 7. *Balthasar Ekenperger* Széch. Appendix 235—236.; Horváth—Huszár 30.

A BUDAI VERETEK KORRENDI TÁBLÁZATAI

A mellékelt táblázatok az uralkodók sorrendjében uralkodónként külön-külön táblázatban tüntetik fel a budai veretű pénzek valószínű időrendjét. Az egyes táblázatok alapjául Schulek Alfréd hasonló táblázatai szolgálnak, de azokkal szemben egy lényeges módosítással. Schulek ugyanis lehetőleg évekre összeállított pontos korrendet igyekezett nyújtani. Miután azonban számos veretnél csak a körülbelüli verési idő határozható meg, azért sok nála a kérdőjel az egyes veretek évek szerinti osztályozásánál. Éppen azért mi lazábban fogtuk fel a korrendi összeállítást, és ha valamely veretnél több évi verési idő van jelezve, az általában nem azt jelenti, hogy az illető veretet a jelzett összes években verték, hanem hogy a feltüntetett időközben valamikor került kiverésre. Ha a C. jelzés előtt összekapcsolójel (}) áll, ez azt jelenti, hogy az illető veret a feltüntetett időszakban állandóan vert pénzfaj volt, egyébként pedig a feltüntetett éveknek csupán valamelyikében. Így elesnek a kérdőjelek és a korrend szilárdabb keretet nyer. Az egyes veretek mellett közöljük a veretek valószínű budai jegyeit is a jegynélküliség (j. n.) megjelölésével. Így az áttekintést talán sikerült világosabbá tenni. A bizonytalan vereteket vagy jegyeket lehetőleg mellőztük, miután ezek sok félreértésre nyújtanak alkalmat. Ha azonban valami okból mégis közlünk ilyet, a bizonytalanságot kérdőjellel hangsúlyozzuk. Kétes esetben a szövegrész és az éremleírások világos útmutatást adnak a problematikus pénzfaj budai vonatkozását illetőleg.

KÁROLY RÓBERT

Év	Aranyforint	Garas	Dénár	Obulus	Év					
1325	{ C. 1 korona		C. 49. 2 korona		1325					
1326					1326					
1327					1327					
1328					1328					
1329					1329					
1330					1330					
1331	C. 2. korona/S—E	{ C. 6 B—A (?) b—V korona 2 korona	{ C. 11 j. n.	{ C. 12 j. n.	1331					
1332	{ C. 1. korona	C. 3. j. n.			1332					
1333					C. 5 2 gránátalma	C. 43 2 gránátalma C. 37 j. n.		1333		
1334					{ C. 4 j. n. csillag	C. 25. j. n.		1334		
1335						Rupp II. 362. j. n.		1335		
1336						C. 7. B—V		C. 30. j. n.	1336	
1337								C. 18 B, B—V 2 üvegese	C. 19. B—V B—V/B	1337
1338									1338	
1339									1339	
1340									{ C. 15 B—V	1340
1341									1341	
1342									1342	

BUDA VÁROS

1321—26	1327	1328—31	1332—35	1336—38	1339—42	1343	1344—45	1346—49	1350	1351—53	1354—57
C. 39	C. I. 330		C. 36 C. 56	C. 58 C. 59 C. 60	C. 57		C. 101	C. 99	C. 100		C. 98

NAGY LAJOS

Év	Aranyforint	Garas	Dénár	Obulus	Év			
1342	{ C. 62 korona	C. 69 L—S	C. 71 j. n.		1342			
1343			C. 72 j. n.		1343			
1344				C. 74 j. n.	C. 75 L—B	1344		
1345						1345		
1346						C. 70 j. n.		
1347		1347						
1348		1348						
1349		1349						
1350		C. 73 j. n.	C. 85 j. n. C. 86 j. n.	1350				
1351		C. 77 j. n.		1351				
1352		C. 78 j. n.		1352				
1353		C. 82 j. n. C. 84 j. n.		1353				
1354		{ C. 63 korona és szerecsenfej együtt				1354		
1355	1355							
1356	1356							
1357	1357							
1358	korona csillag C. 64A C. 64B P új típus P—G † †	C. 68 j. n.	C. 97		1358			
1359			1359					
1360		korona csillag C. 64A C. 64B P új típus P—G † †	C. 68 j. n.	korona csillag G		1360		
1361				1361				
1362				1362				
1363				C. 94—96		1363		
1364				P		1364		
1365				P		1365		
1366				C. 67 P/korona P/liliom		1366		
1367				P—G		P—G	1367	
1368				1368				
1369	1369							
1370	1370							
1371	1371							
1372			C. 87 j. n.	C. 88 j. n.	1372			
1373			P			1373		
1382			C. 89A korona 2 csillag C. 89B j. n.			1382		

MÁRIA

Év	Aranyforint	Dénár	Obulus	Év
1382				1382
1383	{ C. 112 köröcskés	C. 114 liliom, 2 liliom csillag, 2 csillag		1383
1384				1384
1385	{ C. 111 liliom 2 liliom	{ C. 116 B liliom		1385
?				?
1387			C. 125B j. n.	1387
1395				1395

ZSIGMOND

Év	Aranyforint	Dénár	Obulus, ducat, quaring	Év
1387		{ C. 120 j. n.		1387
1389	{ C. 118 ↑ csillag 2 csillag liliom 2 liliom M—A (?) V—I (?)		{ C. 125A monogram- szerű jegyek	1389
1390				1390
1401				1401
1402	{ C. 119A O— $\overline{k}$ V— $\overline{k}$ 2 csillag egyéb jel	{ C. 121 j. n. B	C. 126 j. n.	1402
1425	{ C. 119B M (?)		{ C. 125A B j. n. (arabsz.)	1425
1427				1427
1427		{ C. 124 B—A (?) B—L B—L B—S (?)	{ C. 128 B—n	1427
1430				1430
1430			{ C. 129 B—A B—L B—B B—n B—I B—W	1430
1437				1437

ALBERT

Év	Dénár	Obulus	Év
1438			1438
1439	C. 135B B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	C. 139. B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	1439

I. ULÁSZLÓ

Év	Dénár	Obulus	Év
1440	C. 149A B—n(?), B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$		1440
1441	C. 146A B—n, B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$, B—P C. 146B n—B C. 146C. B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$ (?)		1441
1442	C. 141 B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$, B—P	C. 142 B—P	1442
1443	C. 145A—B B—n, B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$ B—buzogány		1443
1444	C. 143A B—n, B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	C. 144 B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	1444

KORMÁNYKÖZ

Év	Dénár	Obulus	Év
1445 1446	C. 152 B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	C. 153 B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	1445 1446

HUNYADI JÁNOS

Év	Dénár	Obulus	Év
1446	C. 156 B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	C. 160 B— $\overset{\text{H}}{\text{L}}$	1446
1447			1447
1448	{ C. 157A—B B—I B—n B—O B—S	{ C. 158A B—I B—S	1448
1449			1449
1450			1450
1451	C. 157C. B—I	C. 158B B—I	1451
1452			1452
1453	C. 166 B—I		1453

V. LÁSZLÓ

Év	Aranyforint	Dénár	Obulus	Év
1453	{ C.170 B—V C.171 B—V	{ C.183/179 B—P		1453
1454				1454
1455		C.182 B— $\overset{\ast}{L}$, B— $\overset{\ast}{L}$		1455
1456		C.185 B—P C.186 B—P	C.230 B—P	1456
1457				1457

I. MÁTYÁS

Év	Aranyforint	Garas	Dénár	Obulus	Év	
1458	C.204A B— α		{ C.217 B— α , B—S	{ C.160 B— α , B—S	1458	
1459					1459	
1460					1460	
1461			C.218 B— β , B—S	C.202 B—S	1461	
1462			C.222 B—S		1462	
1463			C.228. B— α , B—I, B—S	C.229 B— α , B—I, B—S	1463	
1464			C.219 B— α , B—S	C.220 B—S	1464	
1465			C.227 B—S		1465	
1466			C.225 B— α	C.226. B— α	1466	
1467			C.214 B—S B— ξ	C.215 B—S, B— ξ	1467	
1468			C.213E B—S B—patkó	{ C.235A B—K B—S B—patkó	{ C.243 B—S	1468
1469						1469
1470						1470

II. LAJOS

Év	Garas	Dénár		Obulus	Év
		Antiqua	Nova		
1521	{ C. 299 L—B		C. 305 L—B		1521
1522		C. 306A A—B	C. 308A L—B * L—B		C. 317 L—B
1523				1523	
1524					1524
1525				1525	
1526		C. 306A B—A, BA B—A/A			1526

JÁNOS

Év	Dénár	Év
1530	C. 331 A—B C. 332 A—B	1530
1531	C. 340 j. n. C. 341 (piefort) j. n.	1531

A BUDAI VERETŰ PÉNZEK LEÍRÁSA

Már előláróban kinyilvánítjuk, hogy a következőkben közölt éremkatalógust — bármennyire törekedtünk is a teljességre — az adott körülmények között mégsem lehet a budai veretű középkori pénzek tökéletes corpusának tekinteni. Nem állott módunkban ugyanis valamennyi köz- és magángyűjteményt átvizsgálni abból a célból, hogy minden bélyegváltozat belekerüljön a jegyzékbe. Anyaggyűjtésünk voltaképpen három forrásból táplálkozik. Elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményéből, majd a Vármúzeum anyagából (beleértve a budai várásatásokból származó sorozatot is), végül pedig az eddigi irodalomból. Minthogy azonban az Éremtár igen gazdag gyűjteménye kezdettől fogva változatok szerint gyűjtötte és rendszerezte a magyar pénzeket, ennél fogva a közölt éremanyag — az esetleg fennálló hiányok ellenére is — hű képet nyújt a budai veretű középkori pénzek sorozatáról.

E leíró részben önálló típusnak vettünk minden olyan változatot, melyről feltételezhető, hogy tudatos változtatás eredménye. Így feltétlenül önálló típusnak tekintjük a jegyváltozatokat, továbbá a feltűnő rajzbeli különbségeket. Ezen önálló típusokon belül a körirat-eltéréseket csupán változatokként kezeljük. Ezek a körirat-változatok nem tudatos, hanem önkéntelen eltérések eredményei. Némely éremfaj veréséhez ugyanis több verőtőre lévén szükség, a különböző verőtövek vésése nem hajszálpontosan egyformára sikerült. Vagy nem tudott a vésnök a megadott kis helyen mindeniken egyformán gazdálkodni, és így nem egyformán került rá az előírt körirat, vagy a pontozásban történtek önkéntelen vésési eltérések. Esetleg vésési hibákkal is számolni kell. Ezek tehát semmi esetre sem jelentenek pénztörténeti szempontból új fajokat vagy típusokat. Közlésük azonban mégsem felesleges, mert e változatok közlésének a tudományos kutatás is hasznát veszi annyiban, hogy az illető pénzfaj kivert mennyiségére, verésének idejére stb. következtetéseket vonhat le belőlük.

Ami az éremkatalógus technikáját illeti, az összes fajok 1—291 sorszám alatt kerültek leírásra, és a változatok minden fajon belül az abc betűivel vannak jelölve. Az apróbb betűs leírások az általunk eredetiben nem látott vagy egyébként bizonytalan példányokat közlik. A képes táblákon ábrázolt fajok csillaggal vannak megjelölve, mégpedig több változat esetén az a példány, amelyik az éremfajt a képes táblákon képviseli. Minden éremleírás után meg van adva az érem jelenlegi őrzési helye, illetve az esetleges irodalmi utalás, hogy a példány tényleges létezése a további kutatásnál megállapítható legyen.

A leírásoknál gyakrabban használt rövidítések a következők :
E = előlap, H = hátlap, j. = jobbról, b. = balról, sz. = szemben, és
TM = Magyar Történelmi Múzeum Éremtára.

Bizonyosak vagyunk abban, hogy a különböző gyűjteményekből és éremleletekből számos új változat fog még előkerülni, melyek tökéletesebbé tehetik az általunk nyújtott sorozatot. Újabb fajokra ugyan nem igen lehet számítani, de a bélyegváltozatok száma állandóan gyarapodni fog. A budai pénzverés történetének feltárásához azonban természetesen mindenekelőtt az önálló fajok feldolgozása a főcél, és éppen ezért igyekeztünk lehetőleg valamennyi önálló típust képes ábrákban is bemutatni.

KÁROLY RÓBERT

*1. C.1. *Aranyforint, korona (1325–1342)*

E) + KĀRO — LV · REX

Stilizált firenzei liliom

H) + S · IOHĀ — IIIES · B · korona

Ker. János alakja

TM

a) *Változat*

E) mint előbb

H) + · S · IOHĀ — IIIES · B · korona

Mint előbb

TM

b) *Változatok*

Ismeretesek veretek, melyeken a Ker. János keresztjének a szárai nagyobbak, de ezek utánveretek lehetnek.

TM

*2. C.2. *Aranyforint, S–E (1331?)*

E) KARVLVS — DEI · GRA · REX

Koronás király trónon ül

H) + hVNGARIE · In NOMINE · IhV · XPI

Anjou–magyar címer, felette liliom, oldalt S–E

Corpus rajza után

*3. C.3. *Garas, j. n. (1329)*

E) + KĀRVLVS ☆ DēI ☆ GRĀCIĀ ☆

Trónon ülő király

H) + GROS I ☆ RĒGIS ☆ VnGĀRIĀ

Anjou–magyar címer

TM

*4. C.6. *Garas, korona-korona (1330–1332)*

E) + MORETĀ KĀRVLI REGIS hVnGĀRIE

Trónon ülő király

H) + hOROR · REGIS · IVDITIV · DILIGIT/

+ IVS · DĀT · PĀCEM · PĀX · SĀLVTEM

Anjou–magyar címer, felette liliom, oldalt egy-egy korona

TM

- a) *Változat*
 E) + MORETĀ · KĀRVLI · REGIS · hVrGĀRIE
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
- *5. *C.6. Garas, korona (1330–1332)*
 E) + MORETĀ · KĀRVLI · REGIS · hVrGĀRIE
 Trónon ülő király
 H) Körirat mint előbb
 Anjou–magyar címer, felette korona
 TM (elvert hátlap)
- *6. *C.6. Garas, b–V (1330–1332)*
 E) + MORETĀ KĀRVLI REGIS hVrGĀRIE
 Trónon ülő király
 H) Körirat mint előbb
 Anjou–magyar címer, felette lilium, oldalt b–V
 TM (körülvágva)
7. *C.6. Garas, B–A (1330–1332)*
 Az érem holléte nem ismeretes, csak Rupp említi ezzel a jeggyel.
 Rupp II. Spec. V.
- *8. *C.5. Garas, gránátalma–gránátalma (1333)*
 E) + KAROLVS REX — ✱ hVrGhĀRIE
 Trónon ülő király, alatta rozetta
 H) + [AVE · GRĀC]IA · PLEIA · DVS · TECVM
 Anjou–magyar címer díszítménykörben (kis körökben kereszttek), oldalt egy-egy gránátalma
 TM
- *9. *C.5/4. Garas, (hibrid), gránátalma–gránátalma (1334–1336)*
 E) MORE[TĀ · DO] — MIRI KAROLI
 Trónon ülő király
 H) + AVE · G[RACIA] · PLEIĀ · DVS · TECVM
 Anjou–magyar címer díszítménykörben (körökben kereszttek), két oldalt egy-egy gránátalma
 TM
- *10. *C.4. Garas, j. n. (1334–1336)*
 E) MORETĀ · DO — MIRI · KAROLI
 Trónon ülő király
 H) + DEI · GRATIA · REGIS · hVrGhĀRIE
 Anjou–magyar címer díszítménykörben (körökben liliumok)
 TM
- *10A *C.4. Garas, j. n. (rozettával) (1334–1336)*
 E) Körirat mint előbb
 Trónon ülő király, alatta rozetta

- H) + DEI · GRĀTIA · REGIS · hVRGhARIE
Mint előbb
TM
- *11. C.4. Garas, csillag (1334–1336)
E) MORETA · DO — MIRI · KAROLI
Trónon ülő király, alatta rozetta
H) + DEI · GRĀTIA · REGIS · hVRGhĀRIE
Anjou—magyar címer díszítménykörben (körökben liliomok),
felette ötágú csillag
TM
- a) Változat
E) MORETA · DO — MIRI KAROLI
Mint előbb
H) + DEI GRATIA · REGIS · hVNGhĀRIE
Mint előbb
TM
12. C.7. Garas, B—V (1337)
E) + MONETA · KAROLI · REGIS · hVRGĀRIE
Trónon ülő király
H) + hONOR · REGIS · IVDICIVM · DILIGIT
Magyar—Anjou címer, felette sisakos koronából kiemelkedő struccfej.
Oldalt a verdejegy.
Rupp II. Spec. VI. említi ezzel a verdejeggyel. Egyébként a példány
holléte nem ismeretes, csak a típust írtuk le.
- *13. C.49. Dénár, korona—korona (1325–1329)
E) + MOR[ETA REGIS KAR]VLI
K betű két rozetta között, oldalt egy-egy korona
H) Talapzaton kettős kereszt, fent és lent összesen négy liliom,
szárai között két rozetta, oldalt egy-egy korona
TM
- *14. C.11. Dénár, j. n. (1330–1332)
E) + MORETA REGIS KARVLI
Anjou—magyar címer, oldalt madaras díszítmény, felette
liliom
H) Trónon ülő király
TM
- *15. C.12. Obulus, j. n. (1330–1332)
E) + · M · REGIS KARVLI ·
Éremkép mint előbb
H) Éremkép mint előbb
TM
- *16. C.43. Dénár, gránátalma—gránátalma (1333–1334)
E) + KAROLVS PMVS REX hVNGAR
Anjou—magyar címer, felette IĀ, oldalt két gránátalma
H) Húsvéti bárány keresztos zászlóval
TM

- *17. *C.37. Dénár, j. n. (1333–1334)*
 E) KĀROL — [VS · PMVS]
 Koronás fej b.
 H) + · RĀX · hVIGĀRIĀ ·
 Anjou–magyar címer
 TM
- *a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de címer mellett ∴ — ∴
 TM
- *b) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de címertől b. —
 TM
- *18. *C.25. Dénár, j. n. (1335)*
 E) + M · RĀGIS · KĀROLI
 Korona
 H) Koronás mellkép sz. jogarral és országalmával
 TM
- *19. *C — (Rupp II. 362), Dénár, j. n. (1336)*
 E) + M · RĀGIS · KĀROLI
 Korona
 H) Koronából kiemelkedő struccfej
 TM
- *20. *C.30. Dénár, j. n. (1337)*
 E) + · M · RĀGIS · KĀROLI
 Koronás fej sz.
 H) Koronából kiemelkedő struccfej patkóval
 TM
- *21. *C.18. Dénár, B (1338)*
 E) REGIS · KĀROLI
 Koronás mellkép sz.
 H) + M · RĀGIS · hVIGĀRIĀ
 Magyar–Anjou címer, felette B
 TM
- *22. *C.18. Dénár, B–V (1338)*
 E) Körirat és éremkép mint előbb
 H) + · M · RĀGIS · hVIGĀRIĀ
 Magyar–Anjou címer, oldalt B–V
 TM
- *23. *C.18. Dénár, üvegcsé—üvegcsé (1338)*
 E) REGIS · KĀROLI
 Mellkép sz., jobbra kis üvegcsé

- H) + · M · RAGIS · hVIRGÄRIE
Magyar—Anjou címer, oldalt egy-egy üvegcese
TM
- *24. C.19. *Obulus, B—V (1338)*
E) + · M · RAGIS · KÄROLI
Magyar—Anjou címer
H) Koronázott mellkép sz., oldalt B—V, betűk felett és alatt
liliomok
TM
- *25. C.19. *Obulus, B||B—V (1338)*
E) Körirat és éremkép mint előbb, de a címer felett B
H) Éremkép mint előbb
TM
- *26. C.19. *Obulus, B||V—B (1338)*
E) Körirat és éremkép mint előbb, de a címer felett B
H) Éremkép mint előbb, de oldalt V—B
TM
- *27. C.15. *Dénár, E—V (1339—1342)*
E) Trónon ülő király
H) + · M · RAGIS · hVIRGÄRIE
Strucefejes sisakdísz, oldalt E—V
TM

BUDA VÁROS

- *28. C.39. *Dénár (1321—1326)*
E) Trónon ülő király és királyné, közöttük kis gyerek
H) Háromtornyú várkapu
TM
- *29. CNH. I. 330. *Dénár (1327?)*
E) Háromtornyú várkapu, felette két madár között kereszt
H) Jobbra néző madár
TM
- *30. C.36. *Dénár (1332—1335)*
E) KÄRO — LVS R
Koronás fej b.
H) Háromtornyú várkapu, oldalt egy-egy liliom
TM
- *31. C.56. *Dénár (1332—1335)*
E) Koronás fej sz.
H) + CIVITÄS · BVDÄRSI
Középen K betű
TM

- *32. *C. 58. Dénár (1336—1338)*
 E) + ΜΟΝΕΤΑ ΒΥΔΑΝΣΙΥΝ
 Országalma
 H) Koronából kiemelkedő struce
 TM
- *a) *Változat*
 E) Körirat és éremkép mint előbb, de a kereszt szárai körül pontok
 H) Éremkép mint előbb
 TM
- *33. *C. 59. Dénár (1336—1338)*
 E) + ΜΟΝΕΤΑ ΒΥ...
 Kettős kereszt szárai körül pontok
 H) Állatalak b.
 TM
- *34. *C. 60. Dénár (1336—1338)*
 E) + Μ · ΒΥΔΑΝΣΙ...
 Kis talapzaton kettős kereszt körül pontok
 H) Koronából kiemelkedő struce
 TM
- *35. *C. 57. Dénár (1339—1342)*
 E) + ΛΙΒΕΡΤΑΣ ΒΥΔΑΝΣΙΥ
 Struccfejes sisakdísz
 H) Háromtornyú várkapu felett delfin
 TM
- *36. *C. — Dénár (?)*
 E) + ΜΟΝΕΤΑ
 Csillag gyöngykörben
 H) + ... ΔΕΝΣΙΣ
 Kettős kereszt
 Arch. Közl. II. 1861. 52.
- *37. *C. 101. Dénár (1344—1345)*
 E) + ΜΟΝΕΤΑ ΒΥΔΑΝΣΙΥΝ
 Magyar—Anjou rutapajzs
 H) Szarvas j.
 Corpus rajza után
- *38. *C. 99. Dénár (1346—1349)*
 E) + ΜΟΝΕΤΑ ΒΥΔΑΝΣΙΥΝ
 Koronás fej b.
 H) Térdelő angyal b.
 TM
- *39. *C. 100. Dénár (1350)*
 E) + ΜΟΝΕΤΑ ... ΥΝ
 Középen L betű
 H) Liliomokkal tüzdelt hármas karéjban magyar—Anjou címer
 TM

- *40. C.98. Dénár (1354—1357)
 E) + ΜΟΝΕΤΑ ΒΥΔΕΝΣΙΥΜ
 Korona
 H) Kétrésű magyar—Anjou címer
 TM

NAGY LAJOS

41. C.62. Aranyforint, korona (1342—1353)

- E) + LODOV — ΙΑΙ REX
 Firenzei liliom
 H) + S IOHĀ — NNES B korona
 Ker. János alakja sz.
 TM
- a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) + S IOHĀ — NNES B korona
 Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) + S IOHĀ — HHES B korona
 Mint előbb
 TM
- *c) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) + S · IOHĀ — NNES B korona
 Mint előbb
 TM
- d) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) + S · IOHĀ — NNES · B korona
 Mint előbb
 TM
- e) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) + · S · IOHĀ — NNES B korona
 Mint előbb
 TM
- f) *Változat*
 E) + LODOV — ΙΑΙ · REX
 Mint előbb

H) + S · IOHĀ — ИИЕС B korona
Mint előbb
TM

g) *Változat*

E) + LODOV — IαI · REX
Mint előbb

H) + S · IOHĀ — ИИРС B korona
Mint előbb
TM

*42. C.63. *Aranyforint, korona és szerecsenfej, címerkeretben semmi (1354—1357)*

E) + LODOVICVS ΔI GRACIĀ RαX
Hatos karéjban magyar—Anjou címer

H) · + S IOHĀ — ИИЕES B korona ·
Ker. János alakja, lent szerecsenfej
TM

43. C.63. *Aranyforint, korona és szerecsenfej, címerkeretben kívül pontok (1354—1357)*

E) + LODOVICVS DΔI GRĀCIĀ RαX
Hatos karéjban magyar—Anjou címer

H) · + S IOHĀ — ИИЕС B korona ·
Ker. János alakja, lent szerecsenfej
TM

*a) *Változat*

E) + LODOVICVS : DΔI : GRĀCIĀ : RαX
Mint előbb

H) Mint előbb
TM

b) *Változat*

E) + LODOVICVS : DΔI : GRĀCIĀ : αX
Mint előbb

H) Mint előbb
TM

c) *Változatok*

További bélyegváltozatok az említett változatokon belül az egyes betűk (különösen a D betű) vésésének formái szerint különböztethetők meg.

44. C.63. *Aranyforint, korona és szerecsenfej, címerkeretben kívül rozetták (1354—1357)*

E) + LODOVICVS : DΔI : GRĀCIĀ : RαX
Hatos karéjban magyar—Anjou címer

H) + S IOHĀ — ИИЕС B korona
Ker. János alakja, lent szerecsenfej
TM

- a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) · + S IOHĀ — IIIES B korona
 Mint előbb
 TM
- *b) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) + · S · IOHĀ — IIIES B korona
 Mint előbb
 TM
- c) *Változat*
 E) + LODOVICVS : DAI GRĀCIĀ : REX
 Mint előbb
 H) + · S · IOHĀ — IIIES B korona
 Mint előbb
 TM
- *45. *C.63. Aranyforint, korona és szerecsenfej, címerkeretben kívül rozetták, belül pontok (1354—1357)*
 E) + LODOVICVS : DAI : GRĀCIĀ : REX
 Hatos karéjban magyar—Anjou címer
 H) · + S IOHĀ — IIIES B korona ·
 Ker. János alakja, lent szerecsenfej
 TM
- *46. *C.64A. Aranyforint, csillag 7 liliummal, címerkeretben kívül-belül pontok (1358—1364)*
 E) + LODOVICI * D * G * R * VNGARIE *
 Éremkép mint előbb
 H) * SARTVS · LR — DISLAVS · R · — *
 Szent László alakja, b. csillag, kétoldalt 4—3 lilium
 TM
- a) *Változat*
 E) + LODOVICI * D * G * R * VNGARIE
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
47. *C.64A. Aranyforint, csillag 8 liliummal (1358—1364)*
 Csak a Montenuovo-gyűjtemény katalógusából ismeretes 273. sz. alatt említve
- *48. *C.64A. Aranyforint, korona 8 liliummal, címerkeretben kívül liliumok, belül pontok (1358—1364)*
 E) + LODOVICI · D · G · R · VNGARIE
 Éremkép mint előbb
 H) · SARTVS LR — DISLAVS R — ·
 Álló alak, j. korona, kétoldalt 4—4 lilium
 TM

- *49. C. — (AÉ. 1949. 98.) *Aranyforint, P—G (1365—1369)*
 E) + LODOVICI · D · G · R · VRGARIÆ
 Hatos karéjban kétrés�ű magyar—Anjou rutapajzs
 H) SARTVS · LĀ — DISLĀVS R
 Álló alak, kétoldalt P—G
 TM
- *50. C.64A. *Aranyforint, P 8 rozettával, címerkeretben kívül rozetták, belül semmi (1365—1369)*
 E) + LODOVICI · D · G · R · VRGARIÆ
 Hatos karéjban magyar—Anjou címer
 H) SARTVS · LR — DISLĀVS R
 Álló alak, kétoldalt 4—4 rozetta, lent P
 TM
- *51. C.64B. *Aranyforint, P 7 liliummal, címerkeretben kívül liliumok, belül hármás körök (1365—1369)*
 E) + LODOVICI ◊ D ◊ G ◊ R ◊ HNGHĀRIÆ ◊
 Éremkép mint előbb
 H) *SANT · VS · LR — DISLĀVS · R · — *
 Álló alak, b. P és kétoldalt 3—4 lilium
 TM
- *52. C.64A. *Aranyforint, P—csillag 7 liliummal, címerkeretben kívül liliumok, belül semmi (1365—1369)*
 E) + LODOVICI · D · G · R · VRGARIÆ
 Éremkép mint előbb
 H) · SARTVS · LR — DISLĀVS R — ·
 Álló alak, két oldalt P—csillag és 3—4 lilium
 TM
- *53. C.64A. *Aranyforint, P 7 liliummal, címerkeretben kívül liliumok, belül körök (1365—1369)*
 E) + LODOVICI · D · G · R · VRGARIÆ *
 Éremkép mint előbb
 H) *SARTVS LR — DISLĀVS R — *
 Álló alak, b. P és kétoldalt 3—4 lilium
 TM
54. C.64A. *Aranyforint, P 7 liliummal, címerkeretben kívül liliumok, belül pontok (1365—1369)*
 E) + LODOVICI · D · G · R · VRGARIÆ
 Éremkép mint előbb
 H) SARTVS · LR — DISLĀVS R
 Álló alak, b. P és kétoldalt 3—4 lilium
 TM
- a) *Változat*
 E) Mint előbb

H) ·SĀRTVS ·LR — DISLĀVS R — ·
Mint előbb
TM

*b) *Változat*

E) Mint előbb
H) ·S ·ĀRTVS ·LR — DISLĀVS R
Mint előbb
TM

c) *Változat*

E) + LODOVIĀI ·D ·G ·R ·VRĀRIĀ ·
Mint előbb
H) SĀRTVS ·LR — DISLĀVS R
Mint előbb
TM

d) *Változat*

E) + LODOVIĀI ·D ·G ·R ·VRĀRIĀ
Mint előbb
H) * SĀRTVS ·LR — DISLĀVS R *
Mint előbb
TM

e) *Változat*

E) + LODOVIĀI ·D ·G ·R ·VRĀRIĀ
Mint előbb
H) * SĀNTHS ∴ LĀ — DISLĀS ∴ R *
Mint előbb
TM

*55. *C.64A. Aranyforint, P 7 liliommal, címerkeretben kívül lilimok, belül semmi (1365—1369)*

E) + LODOVIĀI ·D ·G ·R ·VRĀRIĀ
Éremkép mint előbb
H) ·SĀRTVS ·LR — DISLĀVS R
Álló alak, b. P és kétoldalt 3—4 lilim
TM

a) *Változat*

E) Mint előbb
H) * SĀRTVS ·LR — DISLĀVS R — *
Mint előbb
TM

b) *Változat*

E) + LODOVIĀI ·D ·G ·R ·VRĀRIĀ
Mint előbb
H) ·SĀRTVS ·LR ∴ — DISLĀVS R — ·
Mint előbb
TM

- c) *Változat*
- E) + LODOVICI · D · G · R · VRGHARIÆ
Mint előbb
- H) * SĀNTHS : LĀ — DISLĀS : R — *
Mint előbb
TM
- *56. C.64A. *Aranyforint, P 7 liliummal, címerkeretben kívül-belül pontok (1365—1369)*
- E) + LODOVICI · D · G · R · VRGHARIÆ
Éremkép mint előbb
- H) · SĀRTVS · LĀ · — DISLĀVS R
Álló alak, b. P és kétoldalt 3—4 lilium
TM
- *57. C.64A. *Aranyforint, P 7 liliummal, címerkeretben kívül semmi, belül pontok (1365—1369)*
- E) + LODOVICI · D · G · R · VRGHARIÆ
Éremkép mint előbb
- H) · SĀRTVS LĀ — DISLĀVS R — ·
Álló alak, oldalt b. P és kétoldalt 3—4 lilium
TM
58. C.64A. *Aranyforint, P 6 liliummal (1365—1369)*
Csak a Helbing-cég 1902-i árverési katalógusából ismeretes (Coll. Reiner, 1902. III. 10. 143. sz.)
- *59. C.64A. *Aranyforint, †, címerkeretben kívül liliumok, belül pontok (1369—1371)*
- E) + LODOVICI · D · G · R · VRGHARIÆ
Hatos karéjban magyar—Anjou címer, a címervágások sora :
fehér-vörös
- H) · SĀRTVS LĀ — DISLĀVS R — ·
Álló alak, oldalt j. †
TM
- *60. C.64. *Aranyforint, † 2 liliummal, címerkeretben kívül liliumok, belül pontok (1369—1371)*
- E) + LODOVICI · D · G · R · VRGHARIÆ
Hatos karéjban magyar—Anjou címer, a címervágások sora :
vörös-fehér
- H) · SĀRTVS LĀ — DISLĀVS R — ·
Álló alak, oldalt j. †, felette 2 lilium
TM
61. C.64A. *Aranyforint, † 5 liliummal (1369—1371)*
Csak Montenuovo Kat. 2730. sz. alatti említésből ismeretes
- *62. C.64A. *Aranyforint, † 6 liliummal, címerkeretben kívül liliumok, belül pontok (1369—1371)*
- E) + LODOVICI · D · G · R · VRGHARIÆ
Éremkép mint előbb

H) ·SĀRTVS LĀ — DISLĀVS R — ·
 Álló alak, j. †, oldalt 3—3 liliom
 TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) ·SĀRTVSL — Ā — DISLĀVS R — ·
 Mint előbb
 TM

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) ·SĀRTVS — LĀDISLĀVS — ·
 Mint előbb
 TM

*63. C.69. *Garas, L—S/Ȳ—Y (1344—1345)*

E) + MORĀTĀ LODOVICĀI RĀGIS hVRĠĀRIĀ
 Trónon ülő király

H) + hOROR · RĀGIS · IVDICĀIVM · DILIGIT
 Kétrésű magyar—Anjou rutapajzs, kétoldalt L—S/Ȳ—Ȳ
 TM

*64. C.70A. *Garas, j. n. (1346—1351)*

E) + MORĀTĀ LODOVICĀI RĀGIS hVRĠĀRIĀ
 Trónon ülő király szakáll nélkül

H) + hOROR · RĀGIS · IVDICĀIVM · DILIGIT
 Kétrésű magyar—Anjou címer struccfejes sisakdíszel
 TM

*65. C.68. *Garas, j. n., címerkeretben kívül-belül pontok (1359—1364)*

E) + LODOVICVS DĀI GRĀTIA RĀX hVRĠĀRIĀ
 Trónon ülő király tornyokkal díszített ív alatt

H) + DĀLĀRĀIĀ : ĀROĀIĀ : ĀTĀ
 Hatos karéjban kétrésű magyar—Anjou címer, vágások sora :
 vörös—fehér
 TM

*66. C.68. *Garas, j. n., címerkeretben kívül rozetták, belül pontok (1359—1364)*

E) Körirat, mint előbb
 Éremkép mint előbb

H) Körirat mint előbb
 Éremkép mint előbb
 TM

*67. C.67. *Garas, P —, címerkeretben kívül liliomok, belül semmi (1365—1369)*

E) + LODOVICĀI · DĀI · GRĀTIA · R · VRĠĀRIĀ
 Hatos karéjban kétrésű magyar—Anjou címer

H) S — ÄNTHS : — LADI — SLÄHS : R
Trónon ülő király gótikus fülkében, oldalt b. P
TM

*68. C.67. Garas, — P, címerkeretben kívül liliomok, belül pontok
(1365—1369)

E) + LODOVIÄI · DÄI · GRÄTIA · R · VRGARIA
Hatos karéjban kétrészü magyar—Anjou címer

H) SÄRTVS — LÄDIS — LÄVS R
Trónon ülő király gótikus fülkében, oldalt j. P
TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) SÄRTVS ◦ — LÄDIS — LÄVS R
Mint előbb
Vármúzeum

*69. C.67. Garas, — P, címerkeretben kívül liliomok, belül körök
(1365—1369)

E) + LODOVIÄI · DÄI · GRÄTIA · R · VRGARIA ·
Éremkép mint előbb

H) SÄRTVSL — ÄDISI — LÄVS · R ·
Éremkép mint előbb
TM

a) *Változat*

E) + LODOVIÄI · DÄI · GRÄTIA · R · VRGARIAI
Mint előbb

H) SÄRTVS · — LÄDI — SLÄVS · R
Mint előbb
Vármúzeum

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) · S · LÄDIS — LÄVS · R · VRGARIA
Mint előbb
TM

c) *Változat*

E) + LODOVIÄI · DÄI · GRÄTIA · R · VGARIA
Mint előbb

H) · S · LÄDISL · ÄVS R · — VRGARIA
Mint előbb
Vármúzeum

*70. C.67. Garas, — P||lilium, címerkeretben kívül rozetták, belül semmi
(1365—1369)

E) + LODOVIÄI · DÄI · GRÄTIA · R · VRGARIA
Éremkép mint előbb, de címer felett lilium

- H) SARTVS — LADIS — LAVS · R ·
Éremkép mint előbb
TM
- *70A. C.67. Garas, — P||lilium, címerkeretben kívül liliumok, belül pontok
(1365—1369)
E) + LODOVICI · DEI · GRACIA · R · VNGARIA
Éremkép mint előbb, de címer felett lilium
H) SARTVS LADISL — AVS · R · V — RGARIA ·
Éremkép mint előbb
Vármúzeum
- *71. C.67. Garas, — P||korona, címerkeretben liliumok, belül hármaskörök
(1365—1369)
E) + LODOVICI ◊ DI ◊ GRACIA ◊ R ◊ HNGARIA ◊
Éremkép mint előbb, de címer felett korona
H) SARTVS — LADIS — LAVS · R ·
Éremkép mint előbb
TM
- *72. C.71. Dénár, j. n. (1342)
E) + RAGIS LODOVICI
Struccefejes sisakdísz
H) Trónon ülő király
TM
- *73. C.72. Dénár, j. n. (1343)
E) + M · RAGIS · hVNGARIA
Lilium
H) Király álló alakja sz.
TM
- *74. C.74. Dénár, L—B (1344—1345)
E) · M · RAGIS · hVNGARIA
Korona
H) Koronás fej sz., oldalt L—B
TM
- *75. C.75. Obulus, bizonytalan jegy (1344—1345)
E) + M · RAGIS LODOVICI
Korona
H) Koronás mellkép sz.
TM (igen töredékes)
- *76. C.73. Dénár, j. n. (1346—1357)
E) RAX LODOVICI
Koronás mellkép sz.
H) + · M · RAGIS · LODOVICI
Kétrésű magyar—Anjou címer
TM

- *77. *C.77. Dénár, j. n. (1346—1357)*
 E) + REX LODOVICVS
 Koronás fej sz.
 H) Űlő oroszlán
 Corpus rajza után
- *78. *C.78. Dénár, j. n. (1346—1357)*
 E) + RAGIS hVRGÄRIÄ
 Koronás fej b.
 H) + MONTA LODOVICI
 Kétrészű magyar—Anjou címer
 TM
- *79. *C.82. Dénár, j. n. (1346—1357)*
 E) + MONTA LODOVICI
 Kétrészű magyar—Anjou címer
 H) + RAGIS hVRGÄRIÄ
 Korona
 TM
- *80. *C.84. Dénár, j. n. (1346—1357)*
 E) + MONTA LODOVICI
 Liliom
 H) + RAGIS hVRGÄRIÄ
 Kétrészű magyar—Anjou címer
 TM
- *81. *C.85. Obulus, j. n. (1346—1357)*
 E) Kétrészű magyar—Anjou címer, felette és kétoldalt egy-egy rozetta
 H) Liliom
 TM
- *82. *C.86. Obulus, j. n. (1346—1357)*
 E) Kétrészű magyar—Anjou címer, körül
 R — A — X
 H) Liliom
 TM
- *83. *C.97. Dénár, j. n. (1358)*
 E) + LODO — VICI R
 Liliom
 H) + S · LADISLAVS · R
 Koronázott mellkép sz.
 TM
- *84. *C.94A. Dénár, — korona (1358—1364)*
 E) + LODOVICI · R · VRGÄRIÄ
 Magyar—Anjou címer körül 3 liliom

H) S · LĀDIS — LĀVS R
 Álló alak, j. korona
 TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) · S LĀDIS — LĀVS R — ·
 Mint előbb
 TM

*85. C.94A. *Dénár, — csillag (1358—1364)*

E) + LODOVICI · R · VRĀRIĀ
 Éremkép mint előbb

H) · S · LĀDIS — LĀVS · R ·
 Álló alak, j. ötágú csillag
 TM

*86. C.94B. *Dénár, — csillag (1358—1364)*

E) + LODOVICI · R · VRĀRIĀ

Kétrészű magyar—Anjou címer, felette csillag, kétoldalt egy-egy lilium

H) · S · LĀDIS — LĀVS · R ·
 Álló alak, j. ötágú csillag
 TM

*87. C.94A. *Dénár, — G (1358—1364)*

E) + LODOVICI · R · VRĀRIĀ

Kétrészű magyar—Anjou címer körül három lilium

H) · S LĀDIS — LĀVS R — ·
 Álló alak, j. G
 TM

*88. C.94C. *Dénár, — G (1358—1364)*

E) + LODOVICI · R · VRĀRIĀ

Kétrészű magyar—Anjou címer körül 3 rozetta

H) · S LĀDIS — LĀVS R — ·
 Álló alak, j. G
 TM

89. C.95A. *Dénár, — G (1358—1364)*

E) + LODOVICI · R · VRĀRIĀ

Kétrészű magyar—Anjou címer körül 3 lilium

H) · S LĀDIS — LĀVS R ·
 Álló alak, országalma kifelé, lent a lábainál o, j. G
 TM

a) *Változat*

E) + LODOVICI · R · VRĀRIĀ

Mint előbb

H) · S LĀDIS — LĀVS R — ·
 Mint előbb
 TM

*b) *Változat*

E) + LODOVICI · DEI · GR̄A

Mint előbb

H) ... — LAVS R — ·

Mint előbb

TM

*90. C.94A. *Dénár, — Ḡ (1358—1364)*

E) + LODOVICI · R · VNGARIA

Kétrésű magyar—Anjou címer, körül 3 lilium

H) · S · LADIS — LAVS · R · — ·

Álló alak, j. Ḡ

TM

*91. C.94D. *Dénár, P—G (1365—1369)*

E) + LODOVICI R VIGARIA

Kétrésű magyar—Anjou címer, felette korona, kétoldalt egy-egy lilium

H) S LADIS LAVS R

Álló alak, kétoldalt P—G

TM

92. C.94A. *Dénár, — P (1365—1369)*

E) + LODOVICI · R · VNGARIA

Kétrésű magyar—Anjou címer körül 3 lilium

H) · S · LADIS — LAVS R

Álló alak, j. P

TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) · S LADIS — LAVS R — ·

Mint előbb

TM

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) S · LADIS — LAVS R

Mint előbb

TM

*c) *Változat*

E) Mint előbb

H) S LADIS — LAVS R

Mint előbb

TM

d) *Változat*

E) Mint előbb

H) : S : LADIS — LAVS R

Mint előbb

TM

- e) *Változat*
 E) + LODOVICI R VRGARIA
 Mint előbb
 H) · S · LADIS — LAVS R
 Mint előbb
 TM
- f) *Változat*
 E) + LODOVICI ◦ R ◦ VRGARIA
 Mint előbb
 H) S LADIS — LAVS R
 Mint előbb
 TM
- g) *Változat*
 E) + LODOVICI ◦ R ◦ VRGARIA
 Mint előbb
 H) · S · LADIS — LAVS R
 Mint előbb
 TM
- h) *Változat*
 E) + LODOVICI · R · R GARIA
 Mint előbb
 H) · S LADIS — LAVS R — ·
 Mint előbb
 TM
- i) *Változatok*
 Előfordulnak hibás és zavaros köriratú példányok, valószínűleg egykorú hamisítványok
- *93. *C.94C. Dénár, — P (1365—1369)*
 E) + LODOVICI · R · VRGARIA
 Kétrésű Anjou—magyar címer, körüle 3 rozetta
 H) · S · LADIS — LAVS R — ·
 Álló alak, j. P
 TM
- *94. *C.96. Dénár, — P (1365—1369)*
 E) + M · LODOVICI · R · VRGARIA
 Kétrésű magyar—Anjou címer
 H) · + S · LADI — SLAVS · R · — ·
 Álló alak, b.-ban orsz. alma kifelé áll, oldalt j. P
 TM
95. *C.94E. Dénár, — P (1365—1369)*
 Az eltérés a fordított (Anjou—magyar) címer, de a körirat minden példányon értelmetlen, tehát ezek nyilván hamisítványok.
- *96. *C.94A. Dénár, P — (1365—1369)*
 E) + LODOVICI R VRGARIA
 Kétrésű magyar—Anjou címer, körül 3 lilium

H) S LĀDIS — LĀVS · R — ·
 Álló alak, b. $\overset{\circ}{P}$
 TM

- a) *Változat*
 Előfordul — $\overset{\circ}{P}$ jeggyel (tehát a jegy jobbról) is, de zavart körirata miatt hamisítvány
97. *C.94A. Dénár, P—korona (1365—1369)*
 Rupp említi e típust ezzel a jeggyel, de a példány holléte nem ismeretes.
 Rupp II. Spec. XXI.
- *98. *C.94A. Dénár, $\ddagger$ (1369—1371)*
 E) + LODOVICI · R · VRGĀRIĀ ·
 Kétrésű magyar—Anjou címer, körülé 3 lilium
 H) S · LĀDIS · — LĀVS
 Álló alak, j. $\ddagger$
 TM
- a) *Változat*
 E) + LODOVICI · R · VRGĀRIĀ
 Mint előbb
 H) S LĀDIS · — LĀV · S
 Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) + LDOVICI · R · VRGĀRIĀ
 Mint előbb
 H) S LĀDIS — LĀVS · R
 Mint előbb
 TM
- c) *Változat*
 E) + LODOVICI · R · VRGĀRIĀ
 Mint előbb
 H) · S LĀDIS — LĀVS R — ·
 Mint előbb, de a verdejegy nagyobb
 TM
- d) *Változatok*
 Előfordul számos veret részben vagy egészében értelmetlen és zavaros köriratokkal. Egykorú hamisítványok lehetnek.
- *99. *C.95A. Dénár, — $\ddagger$ (1369—1371)*
 E) + · LODOVICI · R · VRGĀRIĀ ·
 Éremkép mint előbb
 H) LĀDISL — ĀVS · R
 Álló alak, országalma kifelé, j. $\ddagger$
 TM
100. *C.94E. Dénár, — $\ddagger$ (1369—1371)*
 Az eltérés a címer beosztásában (Anjou—magyar címer) nyilvánul meg.
 Az értelmetlen köriratok nyilvánvalóan hamisítványra utalnak.

*101. C.94A. Dénár, — $\frac{t}{b}$ (1369—1371)

E) + LODOVIAI · R · VRGARIA

Éremkép mint előbb

H) · S LADIS — LAVS R — ·

Álló alak, j. $\frac{t}{b}$

TM

*102. C.94A. Dénár, — $\frac{c}{b}$ (1369—1371)

E) + LODOVIAI · R · VRGARIA

Éremkép mint előbb

H) · S · LADIS — LAVS · R

Álló alak, j. $\frac{c}{b}$

TM

a) *Változat*

E) + LODOVIAI · R · VRGARIA

Mint előbb

H) · S · LADIS — LAVS · R ·

Mint előbb

TM

*103. C.94A. Dénár, — $\frac{t}{b}^*$ (1369—1371)

E) + LODOVIAI · R · VRGARIA

Éremkép mint előbb

H) · S LADIS — LAVS · R — ·

Álló alak, j. $\frac{t}{b}^*$

TM

*104. C.94A. Dénár, — $\frac{a}{b}$ (1369—1371)

E) + LODOVIAI · R · VRGARIA

Éremkép mint előbb

H) S · LADIS — LAVS · R ·

Álló alak, j. $\frac{a}{b}$

TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) · S · LADIS — LAVS R · · ·

Mint előbb

TM

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) · S · LADIS — LAVS · R ·

Mint előbb

TM

c) *Változatok*

Előfordulnak értelmetlen és zavaros köriratú példányok is. Ezek egykorú hamisítványok lehetnek.

- *105. *C.94A. Dénár, lilium — $\frac{1}{6}$ (1369—1371)*
 E) + LODOVICI · R · VNGARIA
 Éremkép mint előbb
 H) · S LADIS — LAVS R — ·
 Álló alak, kétoldalt lilium — $\frac{1}{6}$
 TM
- *106. *C.94A. Dénár, 2 lilium — $\frac{1}{6}$ (1369—1371)*
 E) + LODOVICI · R · VNGARIA
 Éremkép mint előbb
 H) · S LADIS — LAVS R — ·
 Álló alak, kétoldalt 2 lilium — $\frac{1}{6}$
 TM
- *107. *C.87. Dénár, j. n. (1371)*
 E) + MONETA LODOVICI
 Kétrésű magyar—Anjou címer
 H) RADIS HV — NGARIA
 Kettős kereszt
 TM
- *108. *C.88. Obulus, j. n., kereszt körül semmi (1371)*
 E) + MVNETA LODOVICI
 Kettős kereszt
 H) + DEI GRATIA R VNGARIA
 Kétrésű magyar—Anjou címer
 TM
- *109. *C.88. Obulus, j. n., kereszt körül pontok (1371)*
 E) + MONETA LODOVICI
 Kettős kereszt körül pontok
 H) + DEI GRATIA R VNGARIA
 Kétrésű magyar—Anjou címer
 TM
- a) *Változat*
 E) + M LODOVICI R VNGARIA
 Mint előbb
 H) + DEI · GRATIA VNGARIA
 Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) + MONETA LODOVICI
 Mint előbb
 H) + DEI GRATIA R NGARIA
 Mint előbb
 TM

- *110. *C. 89 A. Dénár, — P, kereszt körül semmi (1372—1382)*
 E) + ΜΟΝΑΤΑ ΛΟΔΟΒΙΑΙ
 Szerecsenfej b.
 H) + ΡΑΓΙΣ ΗΥΝΓΑΡΙΑ
 Kettős kereszt, lenn j. P
 TM
- *111. *C. 89 A. Dénár, — P, kereszt körül pontok (1372—1382)*
 E) Körirat és éremkép mint előbb
 H) Mint előbb
 Kettős kereszt körül pontok, lent j. P
 TM
- *112. *C. 89 A. Dénár, P —, kereszt körül pontok (1372—1382)*
 E) Körirat és éremkép mint előbb
 H) + ΡΑΓΙΣ ΗΟΝΓΑΡΙΑ
 Kettős kereszt körül pontok, lent b. P
 TM
- a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) ... ΡΓΑΡΙΑΙ
 Mint előbb
 TM
- *113. *C. 89 A. Dénár, korona—korona (1372—1382)*
 E) + ΜΟΝΑΤΑ ΛΟΔΟΒΙΑΙ
 Szerecsenfej b.
 H) + ΡΑΓΙΣ ΗΥΝΓΑΡΙΑ
 Kettős kereszt körül pontok, kétoldalt lent egy-egy korona
 TM
- *114. *C. 89 A. Dénár, csillag-csillag (1372—1382)*
 E) Körirat és éremkép mint előbb
 H) Körirat mint előbb
 Kettős kereszt körül pontok, középen kétoldalt egy-egy ötágú csillag
 TM
- *115. *C. 89 B. Dénár, j. n. (1372—1382)*
 E) + ΜΟΝΑΤΑ ΛΟΔΟΒΙΑΙ
 Szerecsenfej b.
 H) + ΡΑΓΙΣ ΗΥΝΓΑΡΙΑ
 Koronán kettős kereszt körül pontok
 TM
- a) *Változat*
 E) + ΜΟΝΑΤΑ ΛΟΔΟΒΙΑΙ
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM

MÁRIA

- *116. C.112. Aranyforint, körösvégű kereszt, gombsoros köpeny
(1383–1384)

E) + MARIĀ · DEI · G · R · VRGĀRIĀ

Hatos karéjban kétrés�ű magyar—Anjou címer

H) SĀRTVS LĀ — DISLĀVS R

Álló alak gombsoros köpenyben, oldalt b. körösvégű kereszt
TM

a) Változat

E) Mint előbb

H) SĀRTVS LĀ — DISLĀV R

Mint előbb

TM

b) Változat

E) + MARIĀ · DEI · G · R · VRGĀRIĀ ·

Mint előbb

H) SĀNTVS LĀ — DISLĀV R

Mint előbb

TM

c) Változat

E) + MARIĀ · DEI · G · R · VRGĀRIĀ

Mint előbb

H) SĀRTVS LĀ — DISLĀVS R

mint előbb

TM

d) Változat

E) + MARIĀ · DEI · G · R · VRGĀRIĀ ·

Mint előbb

H) SĀRTVS LĀ — DISLĀVS R

Mint előbb

TM

117. C.112. Aranyforint, körösvégű kereszt, Szt. László hegyes szakállal
(1383–1384)

E) + MARIĀ · DEI · G · R · VRGĀRIĀ

Éremkép mint előbb

H) · SĀRTVS LĀ — D · I · LĀVS R · — ·

Álló alak hegyes szakállal, oldalt b. körösvégű kereszt
TM

a) Változat

E) + MARIĀ · DEI · G · R · VRGĀRIĀ

Mint előbb

H) · SĀRTVS · LĀ — DISLĀVS · R ·

Mint előbb

TM

*b) *Változat*

E) + MARIÆ · DEI · G · R · VIRGARIÆ ·

Mint előbb

H) · SARTVS LR — D · I · LAVS R

Mint előbb

TM

*118. C. III. *Aranyforint, — lilium (1385—1386—?)*

E) + MARIÆ · DEI · G · R · VIRGARIÆ

Éremkép mint előbb

H) S · LADISL — AVS · RÆ

Álló alak egyenesen tartott bárdal, oldalt j. lilium

TM

*119. C. III. *Aranyforint, lilium—lilium (1385—1386—?)*

E) + MARIÆ · D · G · R · VIRGARIÆ :

Éremkép mint előbb

H) S · LADISL — AVS · RÆ

Mint előbb, de kétoldalt egy-egy lilium

TM

a) *Változat*

E) + MARIÆ · DEI · G · R · VIRGARIÆ

Mint előbb

H) Mint előbb

TM

b) *Változat*

E) + MARIÆ · DEI · G · R · VIRGARIÆ

Mint előbb

H) Mint előbb

TM

*120. C. III. *Dénár, lilium — (1383)*

E) + MORÆTA MARIÆ

Kettős kereszt

H) + RAGINÆ VIRGARIÆ

Korona alatt M, oldalt b. lilium

TM

a) *Változat*

E) + MORÆTĀ · MĀRIÆ

Mint előbb

H) + RAGINÆ · VIRG...

Mint előbb

TM

*121. C. III. *Dénár, — lilium (1383)*

E) + MORÆTA · MARIÆ

Kettős kereszt

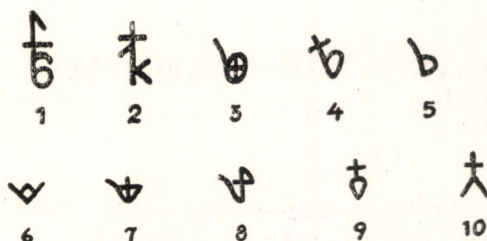
- H) + RAGINĀ · VŪGĀRIĀ
 Korona alatt M, oldalt j. liliom
 TM
- *122. C.114. Dénár, liliom—liliom (1383—)
 E) + MORAȚA · MĀRIĀ
 Kettős kereszt
 H) + RAGINĀ · VŪGĀRIĀ
 Korona alatt M, kétoldalt egy-egy liliom
 TM
- a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) + RAGINĀ VŪGĀRIĀ
 Mint előbb
 TM
- b) *Változatok*
 Előfordulnak zavaros, értelmetlen köriratú példányok, bizonyára egy-
 korú hamisítványok
- *123. C.114. Dénár, — csillag (1383)
 E) + MORAȚĀ : MĀRIĀ
 Kettős kereszt
 H) + RAGINĀ : VŪGĀRIĀ
 Korona alatt M, oldalt j. csillag
 TM
- *124. C.114. Dénár, csillag—csillag (1383)
 E) + MORAȚA · MĀRIĀ
 Kettős kereszt
 H) + RAGINĀ VŪGĀRIĀ
 Korona alatt M, kétoldalt egy-egy csillag
 TM
- *125. C.114. Dénár, csillag (lent), (1383)
 E) + MORAȚA · MĀRIĀ
 Kettős kereszt
 H) + RAGINĀ · VŪGĀRIĀ
 Korona alatt M, alatta csillag
 TM
- *126. C.116. Dénár, B (1384—1386—?)
 E) + MORAȚĀ MĀRIĀ R V
 Kettős kereszt körül pontok
 H) + MĀRIĀ D R VŪGĀRIĀ
 Korona alatt B
 TM
- *127. C.116. Dénár, liliom (1384—1386—?)
 E) + MORAȚĀ MĀRIĀ R V
 Kettős kereszt

H) + MĀRIĀ DGR VGĀRIĀ
 Korona alatt liliom
 TM

*128. C.125B. Filler, j. n. (1387—1395)

E) Négyrésű címer (1. és 4. pólyák, 2. és 3. sas), körül S — V — R
 H) Kereszt szárjai között három korona, a negyedik helyén M betű
 TM

ZSIGMOND

*129. C.118. Aranyforint, † — (1387—1401)

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGĀRIĀ
 Négyrésű címer (1., 4. pólyák, 2., 3. sas)
 H) · S · LADISL — AVS · RĀX
 Álló alak, oldalt b. †
 TM

*130. C.118. Aranyforint, — † (1387—1401)

E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de oldalt j. †
 TM

a) Változat

E) + SIGSMVRDI · D · G · R · VRGĀRIĀ
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM

*131. C.118. Aranyforint, — liliom (1387—1401)

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGĀRIĀ
 Éremkép mint előbb
 H) S · LADISL — AVS · RĀX
 Álló alak, oldalt j. liliom
 TM

132. C.118. Aranyforint, liliom—liliom (1387—1401)

E) Körirat és éremkép mint előbb
 H) Körirat mint előbb
 Álló alak, kétoldalt liliom—liliom
 TM

- *a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) S · LADISL — RVS · Rα
 Mint előbb
 TM
- *133. *C.118. Aranyforint, csillag (1387—1401)*
 E) Körirat és éremkép mint előbb
 H) · S · LADISL — RVS · RαX
 Álló alak, j. hatágú csillag
 TM
- a) *Változat*
 E) + SIGISMVNDI · D · G · R · VRGARIα ·
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
134. *C.118. Aranyforint, csillag—csillag (1387—1401)*
 E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIα ·
 Éremkép mint előbb
 H) · S · LADISL — RVS · RαX
 Álló alak, kétoldalt egy-egy hatágú csillag
 TM
- *a) *Változat*
 E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIα
 Éremkép mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
135. *C.118. Aranyforint, V—2. sz. j. (1387—1401)*
 Rupp említi e pénzfajt ezzel a jeggyel, de valószínűleg felcserélte a C.119. számmal
 Rupp II. Spec. I.
136. *C.118. Aranyforint, M—A, I—V, V—I (1387—1401)*
 E jegyekkel ellátott aranyforintok csak feltételesen tekinthetők budai vere-
 teknek, és itt a felsorolásban ezért nyerne csak rövid említést
137. *C.119. A. Aranyforint, 0—2. sz. j. (1402—1425?)*
 E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIα ·
 Négyrésztű címer (1., 4. pólák, 2., 3. cseh oroszlán)
 H) · S · LADISL — RVS · RαX
 Álló alak, kétoldalt 0—2. sz. jegy
 TM
- *a) *Változat*
 E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIα
 Éremkép mint előbb
 H) Mint előbb
 TM

138. C.119. A. Aranyforint, V-2. sz. j. (1402-1425?)

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA

Éremkép mint előbb

H) · S · LADISL — AVS · RAX

Álló alak, kétoldalt V-2. sz. jegy

TM

a) Változat

E) Mint előbb

H) · S · LADIS — AVS · RAX

Mint előbb

TM

*b) Változat

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA ·

Mint előbb

H) · S · LADISL — AVS · RAX ·

Mint előbb

TM

c) Változat

E) + SIGISMVRDI D G R VRGARIA ·

Mint előbb

H) · S · LADISL — AVS · RAX

Mint előbb

TM

139. C.119.A. Aranyforint, — 2. sz. j. (1402-1425)

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA ·

Éremkép mint előbb

H) · S · LADISL — AVS · RAX ·

Álló alak, oldalt j. 2. sz. jegy

TM

*a) Változat

E) Mint előbb

H) · S · LADISL — AVS · RAX

Mint előbb

TM

b) Változat

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA

Mint előbb

H) · S · LADISL — AVS · RAX ·

Mint előbb

TM

c) Változat

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA

Mint előbb

H) · S · LADISL — RVS · RAX
Mint előbb
TM

d) *Változat*

E) + SIGISMVRDI D G R VRGARIA
Mint előbb

H) · S · LADISL — RVS · RAX
Mint előbb
TM

140. *C.119 A. Aranyforint, csillag—csillag (1402—1425)*

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA ·
Éremkép mint előbb

H) · S · LADISL — RVS · RAX ·
Álló alak, kétoldalt egy-egy ötágú csillag
TM

*a) *Változat*

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA
Mint előbb

H) Mint előbb
TM

141. *C.119 A. Aranyforint, 3—4. sz. j. (1402—1425)*

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA
Mint előbb

H) · S · LADISL — RVS · RAX
Álló alak, kétoldalt 3—4. sz. jegy
TM

*a) *Változat*

E) + SIGISMVRDI · D · G · R · VRGARIA ·
Mint előbb

H) · S · LADISL — RVS · RAX
Mint előbb
TM

142. *C.119 A. Aranyforint, változatok (1402—1425)*

Az M—A, M—h és M—O jegyű példányok egyik-másikáról esetleg feltételezhető, hogy budai veret

143. *C.119 B. Aranyforint, változatok (1402—1425)*

E típus M—K, M—n és M—O jegyű példányai közül némelyikről esetleg feltételezhető, hogy budai veret

144. *C.120. Dénár, j. n. (1387—1389)*

E) + MORAT SIGISMVRDI
Kettős kereszt rövid szárral

H) + · RAGIS VRGARIA ·
Négyrésztű címer (1., 4. póllyák, 2., 3. sas)
TM

*a) *Változat*

E) Mint előbb

H) + · RĀGIS · VRĠĠRIĀ ·

Mint előbb

TM

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) + · RĀGIS · VRĠĠRIĀ

Mint előbb

TM

c) *Változat*

E) Mint előbb

H) + · RĀGIS VRĠĠRIĀ αΤα

Mint előbb

TM

*145. C.121. Dénár, j. n. (1390—1427)

E) ṢOR · SIG — ISṢVRDI

Kettős kereszt hosszabb szárral

H) + · RĀGIS VRĠĠRIĀ αΤα ·

Négyrésztű címer (1., 4. pólák, 2., 3. sas)

TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) + · RĀGIS VRĠĠRIĀ αΤα

Mint előbb

Várásatás 513167 lelt. sz.

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) + RĀGIS VRĠĠRIĀ αΤα

Mint előbb

TM

c) *Változat*

E) Mint előbb

H) + RĀGIS VRĠĠRIĀ αΤα ·

Mint előbb

TM

d) *Változat*

E) Mint előbb

H) + RĀGIS VRĠĠRIĀ · αΤα

Mint előbb

TM

e) *Változat*

E) Mint előbb

H) + RAGIS · VRGARIA αΤα
Mint előbb
TM

f) *Változat*

E) MORN · SIG — ISMVRD

Mint előbb

H) + RAGIS VRGARIA · αΤα

Mint előbb

TM

g) *Változat*

E) MORN · SIG — ISMVRD

Mint előbb

H) + RAGIS VRGARIA αΤα

Mint előbb

TM

*146. *C.121. Dénár, j. lent B (1390—1427)*

E) MORN · SIG — ISMVRDI

Kettős kereszt oldalt j. lent B

H) + RAGIS VRGARIA · αΤα

Éremkép mint előbb

TM

*147. *C.121. Dénár, közepen j. B (1390—1427)*

E) MORN · SIG — ISMVRDI

Kettős kereszt, közepen oldalt j. B

H) + · RAGIS VRGARIA · αΤ · α ·

Éremkép mint előbb

TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) + · RAGIS VRGARIA · α · Τ · α ·

Mint előbb

TM

148. *C.124A. Dénár, B—A (1427—1437)*

E jegyet Schulek említi, de a példány holléte nem ismeretes (Schulek II. 69. a korrendi táblázaton)

*149. *C.124A. Dénár, B—L (1427—1437)*

E) MORN · SIG — ISMVRDI

Kettős kereszt, kétoldalt B—L

H) + RAGIS · VRGARIA · αΤ · α

Pólyás címer

TM

*150. *C.124A. Dénár, B— · L (1427—1437)*

E) MORN · SIG — ISMVRDI

Kettős kereszt, kétoldalt B— · L

H) + RAGIS · VIRGARIA · AT · α
 Pólyás címer
 TM

151. *C.124A. Dénár, B—S (1427—1437)*

Rupp (és utána Schulek) említi, de a példány holléte nem ismeretes.
 Rupp II. Spec. III.

*152. *C.125A. Fillér, — B (1387—1427)*

E) Négyrésztű címer (1., 4. pólyák, 2., 3. sas) körül S — V — R,
 címer felett S mellett j. B

H) Egyenlőszárú kereszt szárai között 4 korona
 TM

*153. *C.125A. Fillér, b — (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett balról b
 TM

*154. *C.125A. Fillér, — b (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett jobbról b
 TM

*155. *C.125A. Fillér, — 2. sz. j. (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett j. 2. sz. jegy ($\bar{k}$)
 TM

*156. *C.125A. Fillér, 2. sz. j. (hátlapon) (1387—1427)*

Mint előbb, de a hátlapon a kereszt szárai között 2. sz. jegy ($\bar{k}$)
 TM

*157. *C.125A. Fillér, 4. sz. j. — (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett b. 4. sz. jegy ($\ddot{b}$)
 TM

*158. *C.125A. Fillér, — 4. sz. j. (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett j. 4. sz. jegy ($\ddot{b}$)
 TM

*159. *C.125A. Fillér, — 6. sz. j. (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett j. 6. sz. jegy
 TM

*160. *C.125A. Fillér, — 9. sz. j. (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett j. 9. sz. jegy ($\ddot{o}$)
 TM

161. *C.125A. Fillér, 10. sz. j. (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett az S valamelyik oldalán 10. sz. jegy. (λ) (E változatot Schulek említi, de holléte nem ismeretes)

*162. *C.125A. Fillér, 3—4. j. (1387—1427)*

Mint előbb, de címer felett S mellett b. és j. 3—4. sz. jegy
 TM

- *163. *C.125 A. Füllér, 4–3. j. (1387–1427)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. és j. 4–3. sz. jegy
TM
- *164. *C.125 A. Füllér, 4–7. j. (1387–1427)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. és j. 4–7. sz. jegy
TM
- *165. *C.125 A. Füllér, 4–8. j. (1387–1427)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. és j. 4–8. sz. jegy
TM
- *166. *C.125 A. Füllér, 8–4. j. (1387–1427)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. és j. 8–4. sz. jegy
TM
- *167. *C.125 A. Füllér, 10–9. j. (1387–1427)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. és j. 10–9. sz. jegy
($\lambda - \delta$)
TM
- *168. *C.125 A. Füllér, —) — 7. sz. j. (1387–1427)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. és j. —) — 7. sz. jegy
TM
- *169. *C.125 A. Füllér, j. n., — 6 számmal (1425 körül)*
Mint előbb, de címer felett S mellett j. 6-os szám
TM
- *170. *C.125 A. Füllér, j. n. 7— számmal (1425 körül)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. 7-es szám
TM
- *171. *C.125 A. Füllér, j. n. — 7 számmal (1425 körül)*
Mint előbb, de címer felett S mellett j. 7-es szám
TM
- *172. *C.125 A. Füllér, j. n. 9 — számmal (1425 körül)*
Mint előbb, de címer felett S mellett b. 9-es szám
TM
173. *C.125 A. Füllér, j. n., egyéb számokkal (1425 körül)*
Hasonló típusokat említ még Schulek 1, 2, 3 és 8 számokkal is, de ezek holléte nem ismeretes
- *174. *C.126. Füllér, j. n. (1402)*
E) Négyrésztű címer (1., 4. pólyák, 2., 3. oroszlán) körül S — V — R
H) Egyenlőszárú kereszt, szárai között 4 korona
TM
- *175. *C.128. Ducat, B—n (1427–1430)*
E) Szt. László álló alakja
H) Kettős kereszt kétoldalt B—n
TM

- *176. *C.129. Quarting, B—R (1430—1437)*
 E) Korona
 H) Kettős kereszt, kétoldalt B—R
 TM
- *177. *C.129. Quarting, B—B (1430—1437)*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—B jegy
 TM
- a) *Változatok*
 Ismeretesek B—B, B—B és B—B jegyű változatok is, melyek magánveretek vagy hamisítványok lehetnek a B—B jegy eltorzításával
- *178. *C.129. Quarting, B—I (?) (1430—1437)*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—I jeggyel (az I nem egészen világos a verdejegyben, de Rupp is említi e jegyet)
 TM
- *179. *C.129. Quarting, B—L (?) (1430—1437)*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—L jeggyel (esetleg a B—n torzulása?)
 TM
- *180. *C.129. Quarting, B—n (1430—1437)*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—n jeggyel
 TM
- a) *Változat*
 Ismeretesek B—n, U—B és U—B jegyű változatok is, melyek a B—n jegy torzításával utánveretek vagy hamisítványok lehetnek
- *181. *C.129. Quarting, B—W (1430—1437)*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—W jeggyel
 TM
- *182. *C.129. Quarting vastagverete, B—n (1430—1437)*
 E) Éremkép mint előbb
 H) Kettős kereszt kétoldalt B—n
 TM (4,79 g)

ALBERT

- *183. *C.135B. Dénár, B—M (1439)*
 E) M · ALBERTI R · VNGARIA
 Kettős kereszt, kétoldalt B—M
 H) Középen magyar pólyás címer, körül osztrák, morva és cseh címerek
 TM

- a) *Változat*
 E) $\mathfrak{M} \cdot \mathfrak{ALBARTI} \cdot \mathfrak{R} \cdot \mathfrak{VRGARRIA} \cdot$
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) $\mathfrak{M} \cdot \mathfrak{ALBARTI} \cdot \mathfrak{R} \cdot \mathfrak{VRGARRIA} \cdot$
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
- c) *Változat*
 E) $\mathfrak{M} \cdot \mathfrak{ALBARTI} \cdot \mathfrak{R} \cdot \mathfrak{VRGARRIA}$
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
- *184. *C. 135 B. Dénár, $\mathfrak{E} - \mathfrak{M}^{\dagger}$ (1439)*
 E) $\mathfrak{M} \cdot \mathfrak{ALBARTI} \cdot \mathfrak{R} \cdot \mathfrak{VRGARRIA} \cdot$
 Kettős kereszt két oldalt $\mathfrak{E} - \mathfrak{M}^{\dagger}$
 H) Éremkép mint előbb
 TM (hamis?)
- *185. *C. 139. Obulus, $\mathfrak{B} - \mathfrak{M}^{\dagger}$ (1439)*
 E) Négyrészi cimer (1. magyar pólyák, 2. cseh oroszlán, 3. osztrák pólya, 4. morva sas)
 H) Egyenlőszárú kereszt szárai között két korona és $\mathfrak{B} - \mathfrak{M}^{\dagger}$ jegy
 TM

I. ULÁSZLÓ

- *186. *C. 149 A. Dénár, $\mathfrak{B} - \mathfrak{N}^{\dagger}$ (1440)*
 E) $\mathfrak{M} \cdot \mathfrak{WLADIS} - \mathfrak{LRI} \cdot \mathfrak{RAGIS}$
 Kettős kereszt, kétoldalt $\mathfrak{B} - \mathfrak{N}^{\dagger}$
 H) Három ívben kis kereszt körül három címerpajzs (magyar pólyák, lengyel sas, litván lovas)
 TM
- a) *Változat*
 E) $\mathfrak{M} \cdot \mathfrak{WLADIS} - \mathfrak{LRI} \cdot \mathfrak{RAGIS}$
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) $\mathfrak{M} \cdot \mathfrak{WLADIS} - \mathfrak{LRI} \cdot \mathfrak{RAGIS} \cdot$
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM

187. *C.149 A. Dénár, B—n (1440)*
Valószínűleg egykorú hamisítvány
TM
188. *C.149 A. Dénár, ξ—n (1440)*
Egykorú hamisítvány
Huszár, Várásatás 376. sz.
- *189. *C.146 A. Dénár, B—n (1441)*
E) ΜΟΝΕΤΑ · WΛADISLAI ·
Korona, kétoldalt B—n
H) + ΡΑΓΙΣ · VΛΓΑΡΙΑ ΕΤ · Α
Kétrésztű magyar címer
TM, Várásatási anyag 514214. lelt. sz.
- *190. *C.146 A. Dénár, B—ñ (1441)*
E) + ΜΟΝΕΤΑ · WΛADISLAI
Korona, kétoldalt B—ñ
H) + ΡΑΓΙΣ · VΛΓΑΡΙΑ · ΕΤ · Α
Kétrésztű magyar címer
TM
- *191. *C.146 A. Dénár, B—P (1441)*
E) ΜΟΝΕΤΑ · WΛADISLAI ·
Korona, kétoldalt B—P
H) + ΡΑΓΙΣ · VΛΓΑΡΙΑ · ΕΤ · Α
Kétrésztű magyar címer
TM
- a) *Változat*
E) Mint előbb
H) + ΡΑΓΙΣ · VΛΓΑΡΙΑ · ΕΤ · Α ·
Mint előbb
TM
192. *C.146 A. Dénár, változatok (1441)*
Különböző hibás köriratú és jegyű (B—I, B—s, Α—B, Α—D, n—ξ és P—ñ)
példányok ismeretesek, melyeknél nem lehet tudni, hogy hivatalos torz-
veretek-e, vagy egykorú hamisítványok.
- *193. *C.146 B. Dénár vastagverete, n—B (1441)*
E) + ΜΟΝΕΤ WΛADISLAI
Kétrésztű magyar címer
H) ΡΑΓΙΣ VΛΓΑΡΙΑ
Korona, kétoldalt n—B
TM (4,87 gr.)
- *194. *C.146 C. Dénár, B—ϣ (1441)*
E) ΜΟΝΕΤΑ WΛAD...
Korona, kétoldalt B—ϣ
H) ... G · I · S VΛ · G · ΡΑΡΙΑ
Kétrésztű (kereszt és pólyák) magyar címer
TM (hamis?)

*195. C.141. Dénár, B-ñ (1442)

E) * ΜΟΝΑΤΗ · WΛADISΛAI · ΔΑΙ · ΓΡΑ

Lengyel sas

H) * ΡΑΓΙΣ · VΝGΑRIΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡΑΡΑ

Koronázott kétrészű címer, B-ñ kétoldalt
TM

a) Változat

E) * ΜΟΝΑΤΗ · WΛADISΛAI · ΔΑΙ · ΓΡΑ

Mint előbb

H) * ΡΑΓΙΣ · VΝGΑRIΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡΑ

Mint előbb

TM

b) Változat

E) * ΜΟΝΑΤΗ · WΛADISΛAI · ΔΑΙ · ΓΡ

Mint előbb

H) * ΡΑΓΙΣ · VΝGΑRIΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡΑ

Mint előbb

TM

*196. C.141. Dénár, B-P (1442)

E) * ΜΟΝΑΤΗ · WΛADISΛAI · ΔΑΙ · ΓΡ

Mint előbb

H) * ΡΑΓΙΣ · VΝGΑRIΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡΑ

Mint előbb, de kétoldalt B-P

TM

197. C.141. Dénár, változatok (1442)

A ξ-ξ, β-V és β-ḡ (az utóbbi Rupp Spec. III.-nál) jegyű dénárok után-
veretek vagy hamisítványok lehetnek

*198. C.142. Obulus, B-P (1442)

E) Koronázott kétrészű címer, kétoldalt B-P

H) Lengyel sas

TM

*199. C.145A. Dénár, B-n (1443)

E) Μ · WΛADISΛAI · ΔΑΙ ·

Koronázott kétrészű címer, kétoldalt B-n

H) + ΡΑΓΙΣ · VΝGΑRIΑ · ΑΑ ·

Litván címer

Várásatási anyag 521722. lelt. sz.

*200. C.145A. Dénár, B-ñ (1443)

E) Mint előbb, de kétoldalt B-ñ

H) Mint előbb

TM

a) Változat

E) Μ · WΛADISΛAI · ΑΑ ·

Mint előbb

- H) + RAGIS VRGARIA αα
Mint előbb
TM
- *201. C.145 A. Dénár, B—ñ (1443)
E) ϩ · WLADISLAI · DAI ·
Mint előbb, de kétoldalt B—ñ
H) + RAGIS · VRGARIA · αα ·
Mint előbb
TM
- *202. C.145 A. Dénár, B—buzogány (1443)
E) [ϩ · WL]ADISLAI DA
Mint előbb, de kétoldalt B—buzogány
H) + RAGIS · VRGARIA · [αα ·]
Mint előbb
TM
203. C.145 A. Dénár, változatok (1443)
A B—B, B—α, B—+, B—L és ϩ—B jegyű példányok vagy hivatalos torzveretek, vagy egykorú hamisítványok
- *204. C.145 B. Dénár vastagverete, B—buzogány (1443)
E) ϩ · WLADISLAI · DAI
Koronázott kétrésű címer, kétoldalt B—buzogány
H) + RAGIS · VRGARIA · αα ·
Litván címer
TM
205. C.145 C. Dénár, ϩ—? (1443)
Fordított címerképű (kettős kereszt, pólyák) éremképpel. Egykorú hamisítvány lehet
TM
- *206. C.143 A. Dénár, B—n (1444)
E) + ϩORATR · WLADISLAI · DAIG
Lengyel sas
H) + RAGIS · VRGARIA · αT · ααTα
Kétrésű magyar címer, kétoldalt B—n
TM
- a) Változat
E) + ϩORATR · WLADISLAI · DAI
Mint előbb
H) + RAGIS · VRGARIA · αT · ααTAR
Mint előbb
TM
207. C.143 A. Dénár, B—ñ (1444)
E) + ϩORATR · WLDISLAI · DAI · G ·
Mint előbb
H) + RAGIS · VRGARIA · αT · ααTARJ
Kétrésű magyar címer, kétoldalt B—ñ
TM

*a) *Változat*E) + ΜΟΝΑΤΡ · WΛΔΙΣΛΑΙ · ΔΑΙ · G
Mint előbbH) + ΡΑΓΙΣ · VŔΓΑΡΙΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡ
Mint előbb
TMb) *Változat*E) + ΜΟΝΑΤΡ · WΛΔΙΣΛΑΙ · ΔΑΙ · G ·
Mint előbbH) + ΡΑΓΙΣ · VŔΓΑΡΙΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡ
Mint előbb
TMc) *Változat*E) + ΜΟΝΑΤΡ · WΛΔΙΣΛΑΙ ΔΑΙ G
Mint előbbH) + ΡΑΓΙΣ · VŔΓΑΡΙΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡ
Mint előbb
TMd) *Változat*E) + ΜΟΝΑΤΡ WΛΔΙΣΛΑΙ ΔΑΙ G
Mint előbbH) + ΡΑΓΙΣ · VŔΓΑΡΙΑ ΑΤ ΑΑΤΑ
Mint előbb
TMe) *Változat*E) + ΜΟΝΑΤΡ WΛΔΙΣΛΑΙ ΔΑΙ
Mint előbbH) + ΡΑΓΙΣ VŔΓΑΡΙΑ ΑΤ ΑΑΤΑ
Mint előbb
TMf) *Változat* (mindkét oldalon azonos körirat)E) + ΡΑΓΙΣ VŔΓΑΡΙΑ ΑΤ ΑΑΤΑΡΑ
Mint előbbH) + ΡΑΓΙΣ VŔΓΑΡΙΑ ΑΤ ΑΑΤΑΡΑ
Mint előbb
TM208. C. 143A. *Dénár, változatok (1444)*

Az n—B, ñ—G jegyű példányok utánveretek vagy hamisítványok

*209. C. — (a C. 143A) *Dénár vastagverete, B—ñ (1444)*E) + ΜΟΝΑΤΡ · WΛΔΙΣΛΑΙ · ΔΑΙ · G
Lengyel sasH) · ΡΑΓΙΣ · VŔΓΑΡΙΑ · ΑΤ · ΑΑΤΑΡ
Kétrésű magyar címer, kétoldalt B—ñ
TM

- *210. *C.144. Obulus, B-ñ (1444)*
 E) Kétrésű magyar címer, kétoldalt B-ñ
 H) Lengyel sas
 TM

KORMÁNYKÖZ

211. *C.152. Dénár, B-ñ (1445)*
 E) + ΜΟΝΑΤΗ · ΡΑΓΗΙ · ΒΗΓΗΡΙΑ ·
 Pólyás címer
 H) * ΔΗΛΜΗΑΙΑ · ΑΡΟΗΑΙΑ · ΑΤ · Α ·
 Kettős kereszt, kétoldalt B-ñ
 TM

*a) *Változat*

- E) Mint előbb
 H) * ΔΗΛΜΗΑΙΑ · ΑΡΟΗΑΙΑ · ΑΤ · Α ·
 Mint előbb
 TM

b) *Változat*

- E) + ΜΟΝΑΤΗ · ΡΑΓΗΙ · ΒΗΓΗΡΙΑ
 Mint előbb
 H) * ΔΗΛΜΗΑΙΑ · ΑΡΟΗΑΙΑ · ΑΤ · Α ·
 Mint előbb
 TM

c) *Változat*

- E) + ΜΟΝΑΤΗ · ΡΑΓΗΙΑ ΒΗΓΗΡΙΑ
 Mint előbb
 H) * ΔΗΛΜΗΑΙΑ · ΑΡΟΗΑΙΑ · ΑΤ · Α ·
 Mint előbb
 TM

- *212. *C.153. Obulus, B-ñ (1445)*
 E) Pólyás címer
 H) Kettős kereszt, kétoldalt B-ñ
 TM

HUNYADI JÁNOS

- *213. *C.156. Dénár, B-ñ (1446)*
 E) + Μ · ΡΑΓΗΙ · ΒΗΓΗΡΙΑ ·
 Pólyás címer
 H) ΤΑΜΡΟΑ · — ΙΟ · ΓΒΒΑΡ
 Kettős kereszt, kétoldalt B-ñ
 TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) ΤΑΜΡΟΡΑ — IO · GVBαR

Mint előbb

TM

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) ΤΑΜΡΟΡΑ — · IO · GVBαR

Mint előbb

TM

c) *Változat*

E) Mint előbb

H) ΤΑΜΡΟΡΑ — · IO · GVBα

Mint előbb

TM

d) *Változat*

E) Mint előbb

H) ΤΑΜΡΟΡΑ — IO · GVBα ·

Mint előbb

TM

e) *Változat*

E) Mint előbb

H) ΤΑΡΟΡΑ IO · GVBα

Mint előbb

TM

*214. C. 160. *Obulus, B—ñ (1446)*

E) Pólyás címer

H) Egyenlőszárú kereszt, szárjai között két korona és B—ñ

TM

215. C. 157 A. *Dénár, B—I (1447—1450)*

E) + ΤΑΜΡΟΡΑ · GVBαRΛΤΟΡΙΣ

Koronázott kétfarkú oroszlán b.

H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΛΙ · ΒΙΓΑΡΙΑ

Kettős kereszt, kétoldalt B—I

TM

a) *Változat*

E) + ΤΑΜΡΟΡΑ · IO · GVBαRΛΤΟΡ

Mint előbb

H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΛΙ · ΒΙΓΑΡΙΑ

Mint előbb

TM

*b) *Változat*

E) + ΤΑΜΡΟΡΑ · IO · GVBαRΛΤΟΑ

Mint előbb

- H) * ΜΟΝΤΤΑ · ΡΑΓΝΙ · VΝGΑRIΑ ·
Mint előbb
TM
- c) *Változat*
E) + ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑRΛΛΤΟ
Mint előbb
H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · VΝGΑRIΑ
Mint előbb
TM
- d) *Változat*
E) + ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑRΛΛΤ
Mint előbb
H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · VΝGΑRIΑ
Mint előbb
TM
- *216. C.157A. Dénár, B—n (1447—1450)
E) + ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑR[ΛΛΤ]
Éremkép mint előbb
H) + ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · VΝGΑRIΑ
Kettős kereszt, kétoldalt B—n
TM
- *217. C.157A. Dénár, B—O (1447—1450)
E) + ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑRΛΛΤΟ
Éremkép mint előbb
H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · VΝGΑRIΑ
Kettős kereszt, kétoldalt B—O
TM
- *218. C.157A. Dénár, B—S (1447—1450)
E) + ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑRΛΛΤΟΡ
Éremkép mint előbb
H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · VΝGΑRIΑ ·
Kettős kereszt, kétoldalt B—S
TM
- a) *Változat*
E) + ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑRΛΛΤΟΡΙ
Mint előbb
H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · VΝGΑRIΑ
Mint előbb
TM
- b) *Változat* (mindkét oldalon azonos körirat)
E) + ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑRΛΛΤΟΡ
Mint előbb
H) ΤΑΜΡΟΑ · ΙΟ · GVBΑRΛΛΤΟΡ
Mint előbb
TM

- *219. *C.157B. Dénár vastagverete, B-I (1447-1450)*
 E) + ΤΑΜΡΟΡΑ · ΙΟ · ΓΥΒΑΡΝΑΤΟ
 Éremkép mint előbb
 H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · ΒΗΓΑΡΙΑ
 Kettős kereszt, kétoldalt B-I
 TM (9,41 g)
- *220. *C.158A. Obulus, B-I (1447-1450)*
 E) Koronázott kétfarkú oroszlán b
 H) Kettős kereszt, kétoldalt B-I
 TM
- *221. *C.158A. Obulus, B-S (1447-1450)*
 E) Éremkép mint előbb
 H) Kettős kereszt, kétoldalt B-S
 TM (valószínűleg egykorú hamisítvány)
- *222. *C.157C. Dénár, B-I (1451-1452)*
 E) + ΤΑΜΡΟΡΑ · ΙΟ · ΓΥΒΑΡΝΑΤΟ
 Kétfarkú oroszlán b.
 H) * ΜΟΝΑΤΑ · ΡΑΓΝΙ · ΒΗΓΑΡΙΑ
 Kettős kereszt, kétoldalt B-I
 TM
- a) *Változatok*
 Több igen rezes példány ismeretes csonka, hibás vagy csak részben kivethető köriratokkal. Utánveretek vagy egykorú hamisítványok lehetnek
- *223. *C.158B. Obulus, B-I (1451-1452)*
 E) Kétfarkú oroszlán
 H) Kettős kereszt, kétoldalt B-I
 TM
- *224. *C.166. Dénár, B-I (1452-1453)*
 E) + Μ · ΛΑΔΙΣΛΑΙ · Ρ · ΒΗΓΑΡΙΑ · Α ·
 Kétrésű magyar címer
 H) + ΙΟΗΑΝΝΙ · ΓΥΒΑΡΝΑΤΟΡΙΣ
 Faágon holló
 TM
- V. LÁSZLÓ
- *225. *C.170. Aranyforint, B-V (1453-1457)*
 E) + ΛΑΔΙΣΛΑΥΣ · Δ · Γ · Ρ · ΒΗΓΑΡΙΑ
 Négyrésű címer (1. magyar pólyák, 2. cseh oroszlán, 3. morvasas, 4. osztrák pólya)
 H) · Σ · ΛΑΔΙΣΛ - ΑΥΣ · ΡΑΧ
 Álló alak, kétoldalt B-V
 TM

- *226. *C.171. Aranyforint, B—V (1453—1457)*
 E) Kőrirat mint előbb
 Négyrésztű címer (1. magyar pólyák, 2. cseh oroszán, 3. osztrák pólya, 4. morva sas)
 H) Kőrirat és éremkép mint előbb
 TM
- *227. *C.183/179. Dénár (hibrid) B—P (1453—1454)*
 E) * ΜΟΝΕΤΑ · ΛΑΔΙΣΛΑΙ · ΔΑΙ
 Kettős kereszt, kétoldalt B—P
 H) S · ΛΑΔΙΣΛ — ΑΥΣ — ΡΑΧ
 Álló alak
 TM
- *228. *C.182. Dénár, B—L (1455)*
 E) ΜΟΝ ΛΑΔ — ΣΛΑΙ ΔΑ Γ
 Kettős kereszt, kétoldalt B—L
 H) + ΡΑΓΙΣ ΒΗΓΑΡΙΑ ΑΤΑ
 Pólyás címer
 Várásatási anyag 514208. lelt. sz.
229. *C.182. Dénár, B—L (1455)*
 Értelmetlen kőrirata hamisveretre enged következtetni
- *230. *C.185. Dénár, B—P (1456—1457)*
 E) ΜΟΝ · ΛΑΔ — ΙΣΛΑΙ · ΡΑ
 Kettős kereszt, kétoldalt B—P
 H) ΒΗΓΑΡ — ΙΑ ΑΤ · Α
 Koronázott négyrésztű címer (1. magyar pólyák, 2. cseh oroszán, 3. dalmát párducfők, 4. morva sas)
 Corpus rajza után (hamisítvány?)
- *231. *C.186. Dénár, B—P (1456—1457)*
 E) ΜΟΝ · ΛΑΔ — ΙΣΛΑΙ · ΡΑ
 Kettős kereszt, kétoldalt B—P
 H) ΒΗΓΑΡ — ΙΑ · ΑΤΑ
 Koronázott négyrésztű címer (1. magyar pólyák, 2. cseh oroszán, 3. osztrák pólya, 4. morva sas)
 TM
- a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) ΒΗΓΑΡ — ΙΑ · ΑΤ · Α
 Mint előbb
 TM
- *232. *C.230. Obulus, B—P (1456—1457)*
 E) Egyenlőszárú kereszt, szárjai között két korona és B—P
 H) Korona
 TM

I. MÁTYÁS

- *233. *C. 204A. Aranyforint, B-α (1458–1470)*
 E) + ΜΡΤΗΙΡS · D · G · R · ΗΥΡΓΑΡΙΑ ·
 Négyrésztű címer (1. pólyák, 2. kettős kereszt, 3. holló, 4. oroszlán)
 H) · S · ΛΑΔΙΣΛ — ΙΥS · ΡΑΧ
 Álló alak, kétoldalt B-α
 TM
- *234. *C. 217. Dénár, B-α (1458–1460)*
 E) [* ΜΟΝ]ΑΤΡ · ΜΡΤΗΙΑ · ΔΑ
 Pólyás címer
 H) ΡΑΓΙΣ · Η — ΥΡΓΑΡΙΑ
 Kettős kereszt, kétoldalt B-α
 TM
235. *C. 217. Dénár, B-S (1458–1460)*
 E) * ΜΟΝΑΤΡ · ΜΡΤΗΙΑ · ΔΑ
 Pólyás címer
 H) ΡΑΓΙΣ · Η — ΥΡΓΑΡΙΑ
 Kettős kereszt, kétoldalt B-S
 TM
- a) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) ΡΑΓΙΣ Η — ΥΡΓΑΡΙ ·
 Mint előbb
 TM
- *b) *Változat*
 E) * ΜΟΝΑΤΡ · ΜΡΤΗΙΑ · ΔΙ
 Mint előbb
 H) ΡΑΓΙΣ · Η — ΥΡΓΑΡΙΑ
 Mint előbb
 TM
- *236. *C. 160. Obulus, B-α (1458–1460)*
 E) Pólyás címer
 H) Egyenlőszárú kereszt, szárjai közt két korona és B-α
 TM
- *237. *C. 160. Obulus, B-S (1458–1460)*
 E) Éremkép mint előbb
 H) Éremkép mint előbb, de B-S jegy
 TM
- *238. *C. 218. Dénár, B-β (1461)*
 E) + ΜΟΝΑΤΡ · ΜΡΤΗΙΑ · Δ
 Kétrésztű magyar címer
 H) ΡΑΓΙΣ · Η — ΥΡΓΑΡΙ ·
 Kettős kereszt, kétoldalt B-β
 TM

a) *Változat*

- E) ✠ ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΤΗΙΑ · ΔΑ
Mint előbb
- H) ΡΑΓΙΣ · h — ΒΥΓΑΡΙΑ
Mint előbb
TM

*239. *C.218. Dénár, B—S (1461)*

- E) ✠ ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΤΗΙΑ · ΔΑ
Kétrésű magyar címer
- H) ΡΑΓΙΣ · h — ΒΥΓΑΡΙΑ
Kettős kereszt, kétoldalt B—S
TM

a) *Változat*

- E) + ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΤΗΙΑ · Δ
Mint előbb
- H) ΡΑΓΙΣ · h — ΒΥΓΑΡΙ ·
Mint előbb
TM

*240. *C.202. Obulus, B—S (1461)*

- E) Kétrésű magyar címer
- H) Egyenlőszárú kereszt, szárjai között két korona és B—S
TM

*241. *C.222. Dénár, B—S (1462)*

- E) * ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΤΗΙΑ · ΔΑ
Koronázott oroszlánfej
- H) ΡΑΓΙΣ h — ΒΥΓΑΡΙΑ
Kettős kereszt, kétoldalt B—S
TM

a) *Változat*

- E) Mint előbb
- H) ΡΑΓΙΣ h · — ΒΥΓΑΡΙΑ
Mint előbb
TM

b) *Változat*

- E) Mint előbb
- H) ΡΑΓΙΣ · h — ΒΥΓΑΡΙΑ
Mint előbb
TM

c) *Változat*

- E) * ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΤΗΙΑ ΔΑ
Mint előbb
- H) ΡΑΓΙΣ · h — ΒΥΓΑΡΙΑ
Mint előbb
TM

d) *Változat*

- E) ✠ ΜΟΡ ..... ΙΑ ΔΑ
Mint előbb
H) ΡΑΓΙΣ h — ΒΗΓΑΡΙΑ
Mint előbb
TM

e) *Változat*

- E) * ΜΟ ..... ΙΑ ΔΑ ·
Mint előbb
H) Mint előbb
TM

f) *Változat*

- E) + Μ ..... ΗΙΑ Δ
Mint előbb
H) Mint előbb
TM

*242. C.228. *Dénár, B—α (1463)*

- E) + ΜΟΡΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ .....
Kétrésű címer (pólyák, holló)
H) ΡΑΓΙΣ ..... ΙΑ ·
Kettős kereszt, kétoldalt B—α
Várásatási anyag 522497. lelt. sz.

*243. C.228. *Dénár, B—I (1463)*

- E) + ΜΟΡΑΤΑ ..... Α · ΔΑΙ
Éremkép mint előbb
H) ΡΑΓΙΣ · hV — ΗΓΑΡΙΑ
Kettős kereszt, kétoldalt B—I
TM

*244. C.228. *Dénár, B—S (1463)*

- E) + ΜΟΡΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ · ΔΑΙ ·
Éremkép mint előbb
H) ΡΑΓΙΣ · hV — ΗΓΑΡΙΑ ·
Kettős kereszt, kétoldalt B—S
TM

a) *Változat*

- E) + ΜΟΡΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ · ΔΑΙ · G
Mint előbb
H) Mint előbb
TM

*245. C.229. *Obulus, B—α (1463)*

- E) Kétrésű címer (pólyák és holló)
H) Egyenlőszárú kereszt, szárai közt két korona és B—α
TM

- *246. *C.229. Obulus, B—I (1463)*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—I jeggyel
 TM
- *247. *C.229. Obulus, B—S (1463)*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—S jeggyel
 TM
- *248. *C.219. Dénár, B—α (1464)*
 E) + ΜΟΝΑΤΡ · Μ .....
 Kétrésű címer (pólyák és holló)
 H) · ΡΑ ..... Ια ·
 Koronán kettős kereszt, kétoldalt
 B—α
 Várásatási anyag 514533 és 514535 lelt. sz.
- *249. *C.219. Dénár, B—S (1464)*
 E) + ΜΟΝΑΤΡ · ΜΡThIα · Δα
 Éremkép mint előbb
 H) · ΡΑGIS · ΗVHGRIα ·
 Éremkép mint előbb, de kétoldalt B—S
 TM
- *250. *C.220. Obulus, B—S (1464)*
 E) Kétrésű címer (pólyák és holló)
 H) Koronán kettős kereszt, kétoldalt B—S
 TM
251. *C.227. Dénár, B—S (1465)*
 E) + ΜΟΝΑΤΡ · ΜΡThIα · ΔαI G
 Holló, kétoldalt B—S
 H) ΡΑGIS · ΗVHGRIα ·
 Koronázott kétrésű magyar címer
 TM
- a) *Változat*
 E) + ΜΟΝΑΤΡ · ΜΡTIα · ΔαIG
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) + ΜΟΝΑΤΡ · ΜΡThIα · ΔαI ·
 Mint előbb
 H) ΡΑGIS ΗVHGRIα
 Mint előbb
 TM

*c) *Változat*E) * M^oR^aT^r · M^rThI^a · D ·

Mint előbb

H) R^aGIS · hV^rG^rRI

Mint előbb

TM

d) *Változat*E) * M^oR^aT^r · M^rThI^a · D

Mint előbb

H) R^aGIS · hV^rG^rRI ·

Mint előbb

TM

e) *Változat*

E) Mint előbb

H) R^aGIS · hV^rG^rRI

Mint előbb

TM

f) *Változat*

E) Mint előbb

H) R^aGIS · hV^rG^rRI^a

Mint előbb

TM

g) *Változat*E) * M^oR^aT^r · M^rThI^a ·

Mint előbb

H) R^aGIS · hV^rG^rR

Mint előbb

TM

h) *Változat*E) * M^oR^aT^r · M^rThI ·

Mint előbb

H) [R^aGIS · hV^rG^rR]

Mint előbb

TM

i) *Változatok*

Előfordulnak egylapú veretek, vastagabb lapra vert példányok, majd B—B jeggyel vert dénárak (utánveretek?) és sok bizonytalan, elnagyolt, elszett verésű érem

*252. C. 227. Dénár, B — (1465)

E) * M^oR^aT^r .....

Holló, b. B

H) R^aGIS hV^rG^rRI

Kétrésű magyar címer

TM

- *253. C.225. Dénár, B—α (1466)
 E) ΜΟΡΑΤΑ ο ΜΑΤΙΑ
 Koronázott hollós címer
 H) ΡΑΓΙΣ · h — ΒΗΓΑΡΙ
 Kettős kereszt, kétoldalt B—α
 Várásatási anyag 514833. lelt. sz.
- a) *Változat*
 E) ΜΟΡΑΤΑ · ΜΑΤΗΙ
 Mint előbb
 H) Mint előbb, de a körirat lent indul
 TM
254. C.225. Dénár, B—Ϸ (1466)
 E) ΜΟΡΑΤΑ ΜΑΤΗΙ ·
 Éremkép mint előbb
 H) ΡΑΓΙΣ · h — ΒΗΓΑΡΙ
 Kettős kereszt, kétoldalt B—Ϸ
 TM
- *a) *Változat*
 E) ΜΟΡΑΤΑ · ΜΑΤΗΙ
 Mint előbb
 H) Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de a körirat lent indul
 TM
- *255. C.226. Obulus, B—α (1466)
 E) Koronázott hollós címer
 H) Egyenlőszárú kereszt, szárai közt két korona és B—α
 TM
- *256. C.226. Obulus, B—Ϸ (1466)
 E) Mint előbb
 H) Mint előbb, de B—Ϸ jeggyel
 TM
257. C.214. Dénár, B—S (1467)
 E) + ΜΟΡΑΤΑ · ΜΑΤΗΙΑ · ΔΑ
 Négyrészi címer (1., 4. pólák, 2. oroszán, 3. holló)
 H) · ΡΑΓΙΣ · h — ΒΗΓΑΡΙΑ ·
 Kettős kereszt, kétoldalt B—S
 TM
- *a) *Változat*
 E) + ΜΟΡΑΤΑ · ΜΑΤΗΙΑ · ΔΑ ·
 Mint előbb

- H) · RAGIS · h — VRGARIA
Mint előbb
TM
- b) *Változat*
- E) ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ · ΔΑ
Mint előbb
- H) · RAGIS · h — VRGARIA
Mint előbb, de a körirat lent indul
TM
- *258. C.214. *Dénár, B—§ (1467)*
- E) + ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ · ΔΑ
Éremkép mint előbb
- H) · RAGIS · h — VRGARIA
Kettős kereszt, kétoldalt B—§
TM
- *259. C.215. *Obulus, B—S (1467)*
- E) Éremkép mint előbb
- H) Kettős kereszt, kétoldalt B—S
TM
- *260. C.215. *Obulus, B—§ (1467)*
- E) Éremkép mint előbb
- H) Kettős kereszt, kétoldalt B—§
TM
- *261. C.213E. *Garas, B—S (1468—1469)*
- E) ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ · RAGIS · hVRGARIA :
Négyrészi címér (1. pólyák, 2. kettős kereszt, 3. párdüfjek,
4. koronázott oroszlán), szív pajzsban holló
- H) ΠΑΤΡΟΝΑ · hυ — hυVRGARIA
Mária jobbán gyermek Jézus, kétoldalt B—S
TM
- a) *Változat*
- E) ✠ ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ · RAGIS · hVRGARI
Éremkép mint előbb
- H) Mint előbb
TM
- *262. C.213E. *Garas, B—patkón kereszt (1468—1469)*
- E) ΜΟΝΑΤΑ · ΜΑΘΙΑ · RAGIS · hVRGARIA
Éremkép mint előbb
- H) ΠΑΤΡΟΝΑ * — hυVRGARIA
Éremkép mint előbb, de kétoldalt B—patkón kereszt
TM
- *263. C.235A. *Dénár, B—K (1468—1470)*
- E) Μ · ΜΑΘΙΑ · R · hVRGARIA
Éremkép mint előbb

H) · PATRONA — hVŰGARI ·
Éremkép mint előbb, de kétoldalt B—K
TM

264. C.235 A. Dénár, B—S (1468—1470)

E) M · MATHIA · R · hVŰGARIA ·
Éremkép mint előbb

H) PATRONA — hVŰGARIA
Éremkép mint előbb, de kétoldalt B—S
TM

a) *Változat*

E) Mint előbb

H) PATONA — hVŰGARI
Mint előbb
TM

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) PARONA — hVŰGARI
Mint előbb
TM

c) *Változat*

E) M · MATHIA · R · hVŰGARIA ·
Mint előbb

H) [PATRONA] — hVŰGARIA
Mint előbb
TM

d) *Változat*

E) M MATHIA · R · hVŰGARIA ·
Mint előbb

H) · PATRONA — hVŰGARIA
Mint előbb
TM

*e) *Változat*

E) M · MATHIA · R · hVŰGARIA
Mint előbb

H) PATRONA — hVŰGARIA
Mint előbb
TM

f) *Változat*

E) Mint előbb

H) PATRONA — hVŰGARI
Mint előbb
TM

g) *Változat*

E) Mint előbb

H) PATRON — hVnGARI

Mint előbb

TM

h) *Változat*

E) M · MATHIA · R · hVnGARIA

Mint előbb

H) PATRON — VnGARIA

Mint előbb

TM

i) *Változat*

E) M · MATHIA · R · hVnGARI

Mint előbb

H) PATRON — hVnGAR

Mint előbb

TM

265. C. 235 A. Dénár, B—patkón kereszt (1468—1470)

E) M · MATHIA · R · hVnGARIA ·

Éremkép mint előbb

H) PATRON — VnGARIA

Éremkép mint előbb, de kétoldalt B—patkón kereszt

TM

*a) *Változat*

E) M · MATHIA · R · hVnTARIA ·

Mint előbb

H) PATRON — VnTARIA

Mint előbb

TM

b) *Változat*

E) M · MATHIA · R · hVnGARIA

Mint előbb

H) PATRON — VnGARIA

Mint előbb

TM

c) *Változat*

E) Mint előbb

H) PATRON — VnGARI

Mint előbb

TM

d) *Változat*

E) M · MATIA · R · hVnGARIA

Mint előbb

H) PATRON — VNGAR
Mint előbb
TM

*266. C.243. *Obulus, B—S (1468—1470)*

E) Éremkép mint előbb
H) Éremkép mint előbb, de kétoldalt B—S
TM

II. LAJOS

267. C.306 A. *Dénár, A—B 1522.*

E) LVDOVICVS * R * VNGARI * 1522 *
Négyrészű címer (1. pólyák, 2. kettős kereszt, 3. párducefejek,
4. cseh oroszlán), szív pajzsban lengyel sas
H) PATRONA * — * VNGARIE
Mária jobbán Jézus, kétoldalt A—B
TM

a) *Változat*

E) LVDOVICVS * R * VNGAR * 1522 *
Mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE
Mint előbb
TM

b) *Változat*

E) Mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE *
Mint előbb
TM

*c) *Változat*

E) LVDOVICVS * R * VNGA * 1522 *
Mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE
Mint előbb
TM

d) *Változat*

E) Mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE *
Mint előbb
TM

*e) *Változat*

E) LVDOVICVS * R * VNGARI * 1522 *
Mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE *
Mint előbb, de Mária alatt ☉☉
TM

- f) *Változat*
 E) LVDOVICVS * R * VNGAR * 1522 *
 Mint előbb
 H) PATRONA * — * VNGARIE *
 Mint előbb, de Mária alatt °°
 TM
- *268. C.299. *Garas, L—B 1521.*
 E) * LVDOVICVS * D * G * R * VNGARIE *
 Mária ölében Jézus, kétoldalt L—B
 H) MONETA * NOVA * ANNO * DOMINI * 1521 *
 Kétrésű magyar címer
 TM
269. C.299. *Garas, L—B 1522.*
 E) * LVDOVICVS * D * G * R * VNGARIE *
 Éremkép mint előbb
 H) MONETA * NOVA * ANNO * DOMINI * 1522 *
 Éremkép mint előbb
 TM
- a) *Változat*
 Ugyanolyan mint az előbbi, csak az évszámban a 22 nagyobb számjegyekkel
 TM
- *b) *Változat*
 E) * LVDOVICVS * D * G * R * VNGARIE : . *
 Mint előbb
 H) MONETA * NOVA * ANNO * DOMINI * 1522 *
 Mint előbb
 TM
- c) *Változat*
 E) * LVDOVICVS * D * G * R * VNGARIE *
 Mint előbb
 H) MONETA * NOVA * ANNO * DOMINI * 1522 *
 Mint előbb
 TM
- *270. C.305. *Dénár, L—B 1521.*
 E) LVDOVICVS * R * VNGARIE * 1521 *
 Négyrésű címer (1. pólyák, 2. cseh oroszán, 3. lengyel sas, 4. párducfejek)
 H) MONETA * NOVA * VNGARIE *
 Három halmon kettős kereszt, kétoldalt L—B
 TM
271. C.308 A. *Dénár, L—B 1520*
 Rupp említi (Spec. XVIII.), de ez valami téves olvasás lehet csupán.

*272. C. 308 A. Dénár, L—B 1521.

E) Négyrészi címér (1. pólyák, 2. kettős kereszt, 3. párdüfejek, 4. cseh oroslán), szív pajzsban lengyel sas. Fent * 1521 *, oldalt ✠ — ✠

H) Mária jobbán Jézus, kétoldalt L—B

TM

273. C. 308 A. Dénár, L—B 1522.

E) Éremkép mint előbb. Fent * 1522 *, kétoldalt ✠ — ✠

H) Éremkép mint előbb

TM

a) Változat

E) Fent * 1522 * (az utolsó két számjegy fordítva)

H) Mint előbb

TM

*b) Változat

E) Mint előbb, de fent ◦ 1522 ◦

H) Mint előbb

TM

c) Változat

E) Mint előbb, de fent * 1522 *

H) Mint előbb, de oldalt L — 8

TM (hamis?)

274. C. 308 A. Dénár, L—B 1523.

E) Éremkép mint előbb. Fent * 1523 *, kétoldalt ✠ — ✠

H) Éremkép mint előbb

TM

a) Változat

E) Mint előbb, de fent ◦ 1523 ◦

H) Mint előbb

TM

*b) Változat

E) Mint előbb, de fent 1523 díszítmény nélkül

H) Mint előbb

TM

275. C. 308 A. Dénár, L—B 1524.

E) Éremkép mint előbb. Fent * 1524 * (gótikus 4). Oldalt ✠ — ✠

H) Éremkép mint előbb

TM

a) Változat

E) Mint előbb, de fent ◦ 1524 ◦

H) Mint előbb

TM

- b) *Változat*
 E) Mint előbb, de fent ◦ 1524
 H) Mint előbb
 TM
- *c) *Változat*
 E) Mint előbb, de 1524 díszítmény nélkül
 H) Mint előbb
 TM
- *276. *C.308A. Dénár, L—B^{*} 1524.*
 E) Éremkép mint előbb. Fent ◦ 1524[◦], kétoldalt * — *
 H) Éremkép mint előbb, kétoldalt L—B^{*}
 TM
- *277. *C.308A. Dénár, L—B 1525.*
 E) Éremkép mint előbb. Fent 1525 díszítmény nélkül. Oldalt * — *
 H) Éremkép mint előbb, kétoldalt L—B^{*}
 TM
- *278. *C.308B. Dénár vastagverete, L—B 1523.*
 E) Éremkép mint előbb. Fent 1523, kétoldalt * — *
 H) Éremkép mint előbb, kétoldalt L—B^{*}
 TM (7,58 g)
- *279. *C.312. Dénár vastagverete, L—B 1523.*
 E) Éremkép mint előbb. Fent ◦ 1523 ◦
 Kétoldalt díszítmény
 H) Éremkép mint előbb, de Mária baljában virág és erőteljesebb rajz. Kétoldalt L—B^{*}
 TM (7,25 g)
- *280. *C.317. Obulus L—B 1523.*
 E) Négyrésztű címer (1. pólyák, 2. oroszlán, 3. sas, 4. párdüfőfejek).
 Oldalt i — j Fent ◦ 5 ◦ 2 ◦
 H) Félholdon Mária balján Jézus, kétoldalt L—B^{*}
 Corpus rajza után
- *281. *C. — (C.317) Obulus vastagverete, L—B 1523.*
 E) Éremkép mint előbb
 H) Éremkép mint előbb
 TM (2,85 g)
282. *C.306A. Dénár, B—A 1526.*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARIE ◦ 1526 ◦
 Négyrésztű címer (1. pólyák, 2. kettős kereszt, 3. párdüfőfejek,
 4. cseh oroszlán), szív pajzsban lengyel sas
 H) PATRONA * ◦ * VNGARIE
 Mária jobbán Jézus, kétoldalt B—A^{*}
 TM

- a) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARIE ◦ 1526 ◦
 Mint előbb
 H) PATRONA ◦ ◦ VNGARIE *
 Mint előbb
 TM
- b) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARIE ◦ 1526 ◦
 Mint előbb
 H) PATRONA ◦ * ◦ VNGARIE
 Mint előbb
 TM
- c) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARIE ◦ 152 ◦
 Mint előbb
 H) PATRONA ◦ * ◦ VNGARIE
 Mint előbb
 TM
- d) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R VNGARIE ◦ 1526 ◦
 Mint előbb
 H) PATRONA * ◦ * VNGARIE
 Mint előbb
 TM
- *e) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARI ◦ 1526 ◦
 Mint előbb
 H) PATRONA * ◦ * VNGARIE
 Mint előbb
 TM
- f) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARI ◦ 1526 ◦
 Mint előbb
 H) PATRONA ◦ * ◦ VNGARIE
 Mint előbb
 TM
- g) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARI ◦ 1526 ◦
 Mint előbb
 H) PATRONA ◦ * ◦ VNGARI
 Mint előbb
 TM
- h) *Változat*
 E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGAR ◦ 1526 ◦
 Mint előbb

H) PATRONA ◦ * ◦ VNGARI
Mint előbb
TM

i) *Változat*

E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGAR ◦ 1526 ◦
Mint előbb
H) PATRONA * ◦ * VNGARIE
Mint előbb
TM

283. C. 306 A. Dénár BA lent 1526.

E) LVDOVICVS * R * VNGARIE * 1526 *
Éremkép mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE
Éremkép mint előbb, lent B * A
TM

*a) *Változat*

E) LVDOICVS ◦ R ◦ VNGARIE ◦ 1526 ◦
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb, lent B ◦ A
TM

b) *Változat*

E) LVDOVICVS * R * VNGARI * 1526 *
Éremkép mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE *
Éremkép mint előbb, lent B * A
TM

c) *Változat*

E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARI ◦ 1526 ◦
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb, lent B ◦ A
TM

d) *Változat*

E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGAR ◦ 1526
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb, lent B ◦ A
TM

284. C. 306 A. Dénár B—A/A 1526.

E) LVDOVIS ◦ R ◦ VNGARIE ◦ 1526 ◦
Éremkép mint előbb

- H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Mária jobbján Jézus, kétoldalt B—A, lent A
TM
- a) *Változat*
E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARIE ◦ 152 ◦
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb
TM
- b) *Változat*
E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGARI ◦ 1526 ◦
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb
TM
- c) *Változat*
E) LVDOVICVS * R * VNGARI * 1526 *
Éremkép mint előbb
H) PATRON * — * VNGARIE ◦
Éremkép mint előbb
TM
- *d) *Változat*
E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGAR * 1526 *
Éremkép mint előbb
H) PATRONA * — * VNGARIE
Éremkép mint előbb
TM
- e) *Változat*
E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGAR ◦ 1526 ◦
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb
TM
- f) *Változat*
E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGAA ◦ 1526 ◦
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb
TM
- g) *Változat*
E) LVDOVICVS ◦ R ◦ VNGA ◦ 1526 ◦
Éremkép mint előbb
H) PATRONA ◦ — ◦ VNGARIE
Éremkép mint előbb
TM

*285. *C. 306 A. Dénár, É—A 1526.*

E) LVDOVICVS ° R ° VNGAR° 1526 °

Éremkép mint előbb

H) PATRONA ° — ° VNGARIE

Mária jobbán Jézus, kétoldalt É—A

TM

286. *C. 306 A, Dénár, B—A/HK 1526.*

Jeszenszky Géza említi ezt a változatot, de valószínűleg egy visegrádi verettel téveszti össze

N. K. XXVI—XXVII. 1927—28. 142. 58. sz.

287. *C. 306 A. Dénár, B—A 1526.*

Jeszenszky Géza említi ezt a változatot, de szintén nyilvánvalóan egy visegrádi verettel téveszti össze

N. K. XXVI—XXVII. 1927—28. 142. 59. sz.

JÁNOS

*288. *C. 331 A. Dénár, A—B 1530.*

E) IOANNES · D · G · R · VNGAR · 1530

Négyrésztű címer (1., 4. pólák, 2. kettős kereszt, 3. párdúc-fők) szív pajzsban egyszarvú

H) PATRONA · · VNGARIE

Mária jobbán Jézus, kétoldalt A—B

TM

a) *Változat*

E) IOANNES · D · G · R · VNGAR · 1530 ·

Éremkép mint előbb

H) PATRONA · · VNGARIE ·

Mint előbb

TM

b) *Változat*

E) Mint előbb

H) PATRONA · * · VNGARIE

Mint előbb

TM

c) *Változat*

E) IOANNES · D · G · R VNGAR 1530

Mint előbb

H) PATRONA · * · VNGARE *

Mint előbb

TM (hamis?)

*289. *C. 332. Dénár A—B 1530.*

E) IOANNES VNGARIE ° R ° 1530

Éremkép mint előbb, de a címerpajzs rajza eltérő

H) PATRONA * VNGARIE °
 Éremkép mint előbb, kétoldalt A—B
 TM

290. C.340. Dénár, j. n. 1531.

E) IOANNES · D · G · R · VNGAR 1531 *
 Négyrésű címer (1. pólyák, 2. kettős kereszt, 3. egyszarvú,
 4. párdúcíók) szív pajzs nélkül

H) PATRONA — VNGARIE ·
 Mária jobbán Jézus, lent Gritti Alajos címere
 TM

*a) *Változat*

E) IOANNES · D · G · R · VNDAR 1531 ·

Éremkép mint előbb

H) PATRONA — VNDARIE

Éremkép mint előbb

TM

*291. C.341. Dénár vastagverete, j. n. 1531.

E) IOANNES · D · G · R · VNGAR · 1531 ·

Éremkép mint előbb

H) PATRONA — .....

Éremkép mint előbb

TM

A CORPUS ÉS AZ ÉREMLEÍRÁSOK SORSZÁMAINAK EGYEZTETÉSE

Az éremleírások jegyzéke a budai veretű pénzek valószínű időrendjében sorolja fel az egyes pénzfajokat. Minthogy a korrendi felsorolás teljesen felborítja a Corpus sorrendjét, annak érdekében, hogy könnyen meg lehessen állapítani, miszerint a Corpusban leírt valamelyik pénzfaj milyen sorszám alatt szerepel az éremleírási jegyzékben, közöljük az alábbi egyeztetést.

CNH. I. 330	29	CNH. II. 77	77
CNH. II. 1	1	CNH. II. 78	78
CNH. II. 2	2	CNH. II. 82	79
CNH. II. 3	3	CNH. II. 84	80
CNH. II. 4	10—11	CNH. II. 85	81
CNH. II. 4/5	9	CNH. II. 86	82
CNH. II. 5	8	CNH. II. 87	107
CNH. II. 6	4—7	CNH. II. 88	108—109
CNH. II. 7	12	CNH. II. 89A	110—114
CNH. II. 11	14	CNH. II. 89B	115
CNH. II. 12	15	CNH. II. 94A	84, 87—93, 97—99, 102—104
CNH. II. 15	27	CNH. II. 94B	105
CNH. II. 18	21—23	CNH. II. 94C	94, 100
CNH. II. 19	24—26	CNH. II. 94D	106
CNH. II. 25	18	CNH. II. 94E	86, 96
CNH. II. 30	20	CNH. II. 95A	85, 101
CNH. II. 36	30	CNH. II. 96	95
CNH. II. 37	17	CNH. II. 97	83
CNH. II. 39	28	CNH. II. 98	40
CNH. II. 43	16	CNH. II. 99	38
CNH. II. 49	13	CNH. II. 100	39
CNH. II. 56	31	CNH. II. 101	37
CNH. II. 57	35	CNH. II. 111	118—119
CNH. II. 58	32	CNH. II. 112	116—117
CNH. II. 59	33	CNH. II. 114	120—125
CNH. II. 60	34	CNH. II. 116	126—127
CNH. II. 62	41	CNH. II. 118	129—136
CNH. II. 63	42—45	CNH. II. 119A	137—142
CNH. II. 64A	46—55, 57—61	CNH. II. 119B	143
CNH. II. 64B	56	CNH. II. 120	144
CNH. II. 67	67—71	CNH. II. 121	145—147
CNH. II. 68	65—66	CNH. II. 124A	148—151
CNH. II. 69	63	CNH. II. 125A	152—173
CNH. II. 70A	64	CNH. II. 125B	128
CNH. II. 71	72	CNH. II. 126	174
CNH. II. 72	73	CNH. II. 128	175
CNH. II. 73	76	CNH. II. 129	176—182
CNH. II. 74	74	CNH. II. 135B	183—184
CNH. II. 75	75		

CNH. II. 139	185	CNH. II. 202	240
CNH. II. 141	195—197	CNH. II. 204A	233
CNH. II. 142	198	CNH. II. 213E	261—262
CNH. II. 143A	206—208	CNH. II. 214	257—258
CNH. II. 144	210	CNH. II. 215	259—260
CNH. II. 145A	199—203	CNH. II. 217	234—235
CNH. II. 145B	204	CNH. II. 218	238—239
CNH. II. 145C	205	CNH. II. 219	248—249
CNH. II. 146A	189—192	CNH. II. 220	250
CNH. II. 146B	193	CNH. II. 222	241
CNH. II. 146C	194	CNH. II. 225	253—254
CNH. II. 149A	186—188	CNH. II. 226	255—256
CNH. II. 152	211	CNH. II. 227	251—252
CNH. II. 153	212	CNH. II. 228	242—244
CNH. II. 156	213	CNH. II. 229	245—247
CNH. II. 157A	215—218	CNH. II. 230	232
CNH. II. 157B	219	CNH. II. 235A	263—265
CNH. II. 157C	222	CNH. II. 243	266
CNH. II. 158A	220—221	CNH. II. 299	268—269
CNH. II. 158B	223	CNH. II. 305	270
CNH. II. 160	214, 236—237	CNH. II. 306A	267, 282—287
CNH. II. 164	248. jegyzet	CNH. II. 308A	271—277
CNH. II. 166	224	CNH. II. 308B	278
CNH. II. 170	225	CNH. II. 312	279
CNH. II. 171	226	CNH. II. 317	280
CNH. II. 182	228	CNH. II. 331A	288
CNH. II. 179/183	227	CNH. II. 332	289
CNH. II. 185	230	CNH. II. 340	290
CNH. II. 186	231	CNH. II. 341	291

DIE MÜNZPRÄGUNG IN OFEN (BUDA) IM MITTELALTER

AUSZUG

*Einleitung**

Die grundlegende Bearbeitung der ungarischen Münzen des Mittelalters ist in den zwei Bänden des *Corpus Nummorum Hungariae* von László Réthy enthalten. Diesem Werk liegt aber noch ausschließlich die typologische Klassifizierung der Münzen zugrunde. Für die ungarischen Münzen des frühen Mittelalters (11—12. Jh.) eignete sich diese Methode auch allerdings, besonders seinerzeit, was aber die Gepräge des späten Mittelalters betrifft (14—15. Jh.), so hat die Forschung im halben Jahrhundert seit dem Erscheinen des *Corpus* gewaltige Fortschritte gemacht. Die Forschungsarbeiten von Alfréd Schulek erwiesen sich als besonders ergiebig, und damit wurde die Methode des *Corpus*, besonders was die Gepräge des späten Mittelalters betrifft, überholt. Bei diesen Münzen stellt sich für uns heute bereits, über die Probleme der Typologie hinausgehend, die Bestimmung ihrer Prägungs- und Umlaufzeiten, sowie ihre chronologische Anordnung als wichtigste Aufgabe in den Vordergrund. Dank den Resultaten, die sich zum Teil aus den Arbeiten Schuleks selbst, zum Teil durch die Anwendung seiner Methode ergaben, erschienen die Aussichten für jede derartige Arbeit äußerst günstig, und wir dürfen hoffen, daß es uns allmählich gelingen wird, eine relativ wahrscheinliche Chronologie der undatierten ungarischen Münzen des Mittelalters aufzustellen.

Diese Überlegungen führten zur monographischen Bearbeitung der Ofner Münzprägung, die in der ersten Hälfte des späten Mittelalters (14. Jh.) zweifellos die bedeutendste, doch auch im weiteren Verlauf desselben (15. Jh.) immer noch eine vornehme Rolle in Ungarn spielte. Bei dem gänzlichen Fehlen von unmittelbarem archivalischem Material stellen sich der Forschung große Hindernisse in den Weg. Man ist daher auf mittelbare, aus den verschiedensten Quellen gesammelte Angaben angewiesen. Daß bei einem unter solchen schwierigen Umständen entworfenen Bild von Vollkommenheit nicht die Rede sein kann, ist allzu verständlich. Zahlreich sind da noch Lücken und Fragezeichen, und es fehlt auch gewiß nicht an irrigen Feststellungen. Diese zu beseitigen ist die Aufgabe der weiteren Forschung.

Demgegenüber kann man nebst den tatsächlich erhalten gebliebenen zahlreichen Münzen Ofner Prägung den verhältnismäßig großen Reichtum an Vorarbeiten als einen positiven Vorteil betrachten. Neben den relativ unbedeutenderen und zum Teil bereits überholten Mitteilungen der älteren Literatur kommt in der neueren Literatur an erster Stelle den Abhandlungen Alfréd Schuleks größte Bedeutung zu. Seine Arbeiten erfassen die chronologische Bearbeitung der Münzen in einem von König Karl Robert (1308—1342) bis zur Thronbesteigung Wladislaws I. (1440) reichenden Zeitraum von anderthalb Jahrhunderten. Daneben findet sich manches auf Ofen bezügliche Material im Werk Bálint Hómans über die Wirtschaftsgeschichte der Zeit Karl Roberts. Henrik Horváth hat die Kunstgeschichte der Ofner Münzstätte bearbeitet. Schließlich hat sich auch der Verfasser dieser Arbeit teils mittelbar [Zeitalter von Matthias I. (1458—1490) und Johannes Zápolya (1526—1540)], teils unmittelbar [Städtische Münzen des 14. Jahrhunderts; die Zeit Ludwigs II. (1516—1526)] mit der Publikation von Münzen Ofner Prägung befaßt.

Diesen Vorarbeiten ist es zu verdanken, daß man bei der Erforschung der Geschichte der Münzprägung in Ofen bzw. bei einem Detailproblem derselben nicht immer und ausschließlich auf die eigenen Forschungen angewiesen war. Wir versuch-

* Die Anmerkungsziffern im deutschen Auszug verweisen auf die im ungarischen Text vorkommenden Fußnoten.

ten vielmehr eine Fortsetzung der Bearbeitung, uns nach Möglichkeit auf die Resultate der vorangegangenen Forscher, vor allem auf Schulek stützend. Aus der wohlgeordneten Chronologie Schuleks haben wir auch die mit Fragezeichen versehenen, also bis zu einem gewissen Grad fragwürdigen Feststellungen mit übernommen, ausgenommen wenn es uns gelungen war, diese anhand neuerer Angaben konkret zu klären. Wir hielten es nämlich zwecklos, ohne konkrete Beweise an der wahrscheinlichen Chronologie zu rühren nur um die eine oder andere noch problematische Annahme durch eine zwar neuere, aber ebenfalls unsichere Theorie zu ersetzen.

Unsere Monographie setzte sich zum Ziel, im Rahmen der sich auf das Münzhaus von Ofen beziehenden und an Zahl spärlichen geschichtlichen Angaben die in Ofen geschlagenen Münzen zu bestimmen, sodann die Prägungs- und Umlaufzeiten derjenigen Münzen, deren Ofner Prägung nachgewiesen wurde, zu umgrenzen, mit einem Wort: eine Chronologie für die undatierten Münzen Ofner Prägung aufzustellen.

Von der Mitte des 15. Jahrhunderts an ist die Bestimmung der Ofner Gepräge bereits wesentlich leichter, da von da an das Prägezeichen **B**, das auf Buda (Ofen) hinweist, ständig verwendet wird. Was aber die vorangehenden Zeiträume betrifft, so muß die Forschung ganz umständliche Wege einschlagen, um zur Bestimmung der in Buda geprägten Münzen zu gelangen. Diese Untersuchungen verknüpfen sich jedoch natürlicherweise mit denen, welche die Feststellung der zeitlichen Reihenfolge dieser Münzen zum Gegenstand haben. Dieses zweifache Ziel zu erreichen, oder ihm wenigstens nahe zu kommen, setzt sich also unsere Arbeit zur Aufgabe.

Außer dem an Zahl bescheidenen schriftlichen Quellenmaterial waren uns die Münzfunde und die an den Münzen vorkommenden Elemente (Münzbilder, Legenden, vor allem aber die Münzzeichen) bei der Arbeit behilflich. Wertvolles Material für die Forschung lieferten außerdem die zahlreichen Münzen, die in den letzten Jahren bei den Grabungen in der Ofner Burg zutage gekommen sind, und unter denen zahlreiche Stücke Ofner Prägung vorkommen.

Unsere Methode bei der Bearbeitung und der Beweisführung bestand darin, daß wir uns bemühten, mit der gleichzeitigen Benützung aller zur Verfügung stehenden Angaben die Herkunft jeder einzelnen Münzsorte zu prüfen und zu klären. Die im Anhang gebrachten Ergänzungen sollen die Übersichtlichkeit des Materials erleichtern. Ergänzungen dieser Art sind ein chronologisch geordnetes Verzeichnis der bisher erforschten Namen der Ofner Kammergrafen, die in der Zeitordnung zusammengestellten Tabellen der Münzen Ofner Prägung und endlich eine Liste, in der die laufenden Nummern der Münzbeschreibungen und die des Corpus in Konkordanz gebracht sind.

Der beschreibende Katalog der Münzen Ofner Prägung schließt die Arbeit ab. Wir beschränkten uns dabei nach Möglichkeit auf die Beschreibung absolut authentischer Exemplare.

Die Ofner Mark

In jenem Zeitabschnitt des Mittelalters, in dem die Tätigkeit der Ofner Münzstätte nachgewiesen werden kann, war bei Gewichtsmessungen die Mark in Verwendung. Unter den verschiedenen Markgewichten in Ungarn war die Ofner Mark am bedeutendsten. Bereits gegen Ende des 13. Jahrhunderts war die Ofner Mark gesetzliches Gewichtsmaß und spielte bald eine führende Rolle.

In Ungarn tritt die Mark zum erstenmal in einer aus 1091 stammenden Urkunde des Ladislaus I. auf.³ Ihre nächste Erwähnung ist aus 1146⁴ bekannt, von da an kommt sie ständig vor. Das Markgewicht verdrängte im 12. Jahrhundert das Pfund und wurde allmählich im ganzen Land allgemein gebräuchlich.

Vor dem allgemeinen Gebrauch der Ofner Mark war eine ungarische Mark (233, 3533 g), die sog. Mark des Königs Béla in Geltung. Die Ofner Mark wird zuerst im Jahre 1271 erwähnt,⁵ doch erst von 1297 an ständig gebraucht. Damals war die Ofner Mark bereits ein gesetzliches königliches Gewichtsmaß, und ihre wachsende Bedeutung stand sicherlich mit dem Beginn der Ofner Münzprägung (um 1255) im Zusammenhang. Zwischen 1280 und 1300 war dieses Markgewicht bereits das im ganzen Landesgebiet übliche Gewichtsmaß.

Mit der Gewichtsbestimmung der Ofner Mark befaßten sich Bálint Hóman und János Belházy. Auf Grund ihrer Ergebnisse kann bei dem gegenwärtigen Stand der Forschung das endgültige Gewicht der Mark mit 245.53779 g angenommen werden. Die Teilung ist: 1 Ofner Mark = 4 Viertel = 48 pondus. Das Gewicht der Ofner Mark war von Anfang an dasselbe. Dieses Gewicht wurde auch das Grundgewicht der Münzprägung und 1405 durch König Sigismunds Gesetz das allgemeine gültige Gewichtsmaß des Landes. Später war die Ofner Mark als sog. Mark der niederungarischen Bergstädte mit ihrem ursprünglichen Gewichte in der Münzstätte von Kremnitz bis 1680 in Gebrauch. Zwischen 1680—1727 war anstatt der alten Mark diese bergstädtische Mark mit dem Gewicht von 248,86—248,87 g in Verwendung. Sie wurde dann 1727 durch die Einführung der Wiener Mark verdrängt.¹³

Die Ofner Mark ist in mannigfachster Form und Zusammensetzung in den zeitgenössischen schriftlichen Quellen erwähnt.¹⁴ Diese Mannigfalt tritt besonders in den Quellen des 12—14. Jahrhunderts scharf hervor. Ausdrücke wie »Budensis ponderis«, »ad numerorum Budensem«, »ad rationem Budensem« und »Budensis valoris«, bedeuten letzten Endes alle ein und dasselbe, nämlich jene Edelmetall- oder Denarmenge, welche dem Gewicht einer Ofner Mark entspricht. Alle diese Ausdrücke bedeuten also ein der Ofner Mark entsprechendes Gewicht.

Laut der Quellen kostete die Mark des Feinsilbers (*fini argenti*) 4 Goldgulden, des gewöhnlichen Silbers 3,5 Goldgulden;¹⁶ das gewöhnliche Silber vom Gewicht einer Ofner Mark hatte den Wert von 56 Groschen, die Feinsilbermark den von 64 Groschen.¹⁷ Diese Umrechnung bürgerte sich zu Beginn des 14. Jahrhunderts mit der Verbreitung der böhmischen Groschen ein. Die sog. Prager Rechnungsmark (56 Groschen) wurde nämlich später in Ungarn als Ofner Rechnungsmark (56 Groschen) Rechnungsmark des Landes. Gleicherweise bürgerte sich die alte mährische Mark (62 Groschen) als Ofner Feinsilbermark (62 Groschen) ein. Beide Ofner Groschenmarken wurden landesgültige Rechnungseinheiten. Den Höhepunkt ihrer Bedeutung erreichte aber die Ofner Mark, als sie im ganzen Land das allgemein gebräuchliche Grundgewicht der Münzprägung wurde. Ungefähr bis gegen Ende des 14. Jahrhunderts kann die Verwendung der Ofner Mark und der Markgewichte im allgemeinen bei der Umrechnung der Kurantmünzen beobachtet werden. Danach wurde vor allem der Goldgulden, bzw. der ungarische oder Kameralgulden (100 Denare) die Rechnungseinheit. Daneben wurde die Ofner Mark auch weiterhin als landesgültiges Gewichtsmaß und als Grundgewicht der Münzprägung beibehalten.

Das Münzhaus in Ofen

Der in einigen alten Quellen vorkommende Name »Kammerhof« gibt einigermaßen Bescheid über die Lage des Münzhauses in der ersten Zeit seiner Tätigkeit. In Ottokar Hornecks Reimchronik kommt diese Bezeichnung zuerst unter dem Jahr 1301 vor,¹⁹ dann erwähnt eine Urkunde aus 1423 den Kammerhof, und gibt auch annähernd dessen Lage an. Schließlich lesen wir auch im Ofner Stadtrecht darüber. Nach diesen Quellen dürfte der Kammerhof in der Nähe des ehemaligen Samstager Tores (heute Wiener Tor), neben den Judenhäusern gestanden haben. Es ist anzunehmen, daß vom Beginn der Ofner Münzprägung (1255) an bis zur Zeit Ludwigs des Großen (1342—1382) die königliche Münzstätte im Gebäude des Kammerhofs untergebracht war. Das Gebäude selbst wurde von Ludwig dem Großen 1382 dem Paulinerkloster von Budaszentlőrinc geschenkt. Die Bestimmung der topographischen Lage des Kammerhofes war Gegenstand lebhafter Diskussionen, welche letzten Endes zu zwei, voneinander abweichenden Ansichten führten. László Zolnay verlegte den alten Kammerhof auf den Grund des Hauses Nr. 9 in der heutigen Táncsicsgasse, Vidor Pataki aber ungefähr auf die Stelle der ev. Kirche beim Wiener Tor. Gegenwärtig kann diese Frage noch immer nicht endgültig entschieden werden, soviel scheint aber gewiß, daß das Gebäude des Kammerhofs irgendwo in der Nähe des Wiener Tors gestanden haben dürfte. Die nächste Aufzeichnung, welche sich auf den Ort des Münzhauses bezieht, stammt aus der Zeit Sigismunds (1387—1437). Die Topographien von Ofen stützen sich bei der Ortbestimmung des Münzhauses auf die Mitteilung Haeuflers und nennen den

Grund des Hauses Nr. 7 in der heutigen Országházgasse (ehemals St. Paulsgasse). Auch wenn eine solche Quelle existierte, könnte nur von der heutigen Fortuna-gasse die Rede sein, denn das ist heute der Name der einstigen St. Paulsgasse und nicht Országházgasse, wie dies Haeufler irrtümlich angegeben hat.

Eine genauere Angabe über das Münzhaus besitzen wir dank einer Urkunde aus 1441. Demnach ist das Münzhaus auf dem der Matthiaskirche näher liegenden Teil jenes Grundes zu suchen, der zwischen der Matthiaskirche und der heute nicht mehr existierenden mittelalterlichen Gasse links von ihr gelegen ist.

Endlich haben wir aus der Zeit Ludwigs II. eine Aufzeichnung, welche das Münzhaus jener Zeit lokalisiert. Nach einer längeren Pause begann nämlich 1521 wieder die Münzprägung in Ofen, und so mußte das Münzhaus wieder aufgestellt werden. Laut der Denkschrift von György Szerémi bestimmte die Königin Maria in der einstigen Gasse des Hl. Johannes d. Täufers ein Haus dazu, wo denn auch mit der Münzprägung begonnen wurde. Diese Gasse ist mit der heutigen Színházgasse (Theatergasse) identisch, somit ist das letzte Münzhaus an dieser Stelle zu suchen. Es ist selbstverständlich nicht ausgeschlossen, daß im Laufe der Zeit die Ofner Münzstätte auch an anderen Punkten des Burgberges gearbeitet hat.

Die Zeit der Árpáden

(1001—1301)

Das Münzprägen gehörte in Ungarn von Anfang an zu einem der strengstens gewährten Hoheitsrechte des Königs. Dieser Umstand ermöglichte es, daß bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts nur einerlei Münze, nämlich königliches Gepräge in Umlauf war. Eine einzige Münzstätte, vielleicht die von Gran (Esztergom) deckte lange Zeit den Bedarf, und wir besitzen aus der Zeit vor 1211 keine Nachricht über die Tätigkeit mehrerer Münzhäuser. Zwischen 1211—1221 setzte aber die Dezentralisation ein und es erscheinen allmählich in den Urkunden die Münzstätte der Tschadnader Diözese (1221), dann die Kammer von Szerém (1253), die Slawonische Kammer (um 1255) und schließlich die Münzstätte von Ofen (1255). Die Ofner Münzprägung wird erstmalig in der Urkunde des Königs Béla IV. vom 25. VII. 1255 erwähnt.⁴² In dieser Urkunde erläßt nämlich der König den Münzern von Gran die Zahlung eines gewissen Zolles, solange sie in Ofen an der Prägung der neuen Münzen arbeiten und sich samt ihren Familien in der Stadt aufhalten. Die Aufstellung des Münzhauses in Ofen hing offenbar damit zusammen, daß die Stadt bereits zu einer größeren Bedeutung gelangt war und königliche Residenz wurde. Die Tätigkeit des Graner Münzhauses wurde aber auch weiterhin nicht eingestellt, und zwischen beiden Münzstätten bestand sogar eine enge administrative Verbindung, insofern beide Münzhäuser einer gemeinsamen Leitung unterstanden.

Bezüglich der Aufteilung der Gebiete bzw. des Wirkungskreises zwischen den einzelnen Kammern schweigen die zeitgenössischen Quellen. An der Spitze der Kammern standen Kammergrafen. Wir kennen die Namen mehrerer Kammergrafen aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts,⁴⁹ und es ist anzunehmen, daß diese — zum Teil wenigstens — auch die Kammer von Ofen geleitet haben, diesbezüglich haben wir aber keine unmittelbare Mitteilung.

In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts, gegen Ende der Árpádenzeit also, war das Münzhaus zu Ofen bereits in vollem Betrieb, und die hier geprägten Münzen werden manchmal in den Quellen eigens als Ofner Denare hervorgehoben.⁵⁰ Trotzdem ist es der Forschung noch immer nicht gelungen die Ofner Gepräge der Árpádenzeit von den ähnlichen Münzen der übrigen Prägestätten abzusondern. In dieser Zeit wurden die Gepräge der einzelnen Prägestätten weder durch etwaige Abweichungen im Münzbild noch durch den Gebrauch irgendwelcher Prägezeichen voneinander unterschieden. Es bleibt also nichts anderes übrig, als die Münzprägung in Ofen als eine Tatsache hinzustellen, und anzunehmen, daß die seit 1255 in Umlauf gesetzten Münzen der Árpádenzeit mit ihren sämtlichen Typen auch im Münzhaus zu Ofen geprägt wurden. Diese Vermutung scheint auch durch jene Mitteilung der Urkunde von 1255 bekräftigt, wonach die Münzer von Gran zur Zeit der Prägung

der neuen Münzen in Ofen gearbeitet haben. Die Prägung neuer Münzen fand aber jedes Jahr statt, somit ist es höchstwahrscheinlich, daß auch in Ofen jeder Typus geprägt wurde.

In Kenntnis der mittelalterlichen Praxis der Münzprägung dürfen wir mit Gewißheit annehmen, daß nach Verlegung des königlichen Hofes nach Ofen das Ofner Münzhaus zur führenden zentralen Prägestätte aufrückte. Als eine Bestärkung dieser Vermutung mag die erhöhte Bedeutung der Ofner Mark dienen, sowie der Umstand, daß sie bald darauf als landesgültiges Gewichtsmaß anerkannt wurde. Der Beginn der Münzprägung in Ofen erklärt die größere Wichtigkeit der Ofner Mark, und umgekehrt, liefert die stets zunehmende Vorliebe für die Ofner Mark einen zweifellosen Beweis für die führende Stellung des Münzhauses in Ofen.

Zur Münzprägung der Árpádenzeit sind auch die Münzen der nur kurze Zeit regierenden Könige Wenzel (1301—1305) und Otto (1305—1307) zu zählen. Da sich König Wenzel in den Jahren 1301—1304 in Ofen aufhielt, und nach Aussage einer erhalten gebliebenen Reimchronik gerade im Kammerhof wohnte,⁵¹ spricht die Wahrscheinlichkeit dafür, daß seine Münzen (CNH I. 382—286) in Ofen geprägt worden sind. Diese Vermutung ist umso wahrscheinlicher, als von Wenzels Münzen im Jahre 1827⁵² gerade auf dem Gellértberg ein großer Fund zum Vorschein gekommen ist; es ist eigentlich diesem Fund zu verdanken, daß wir Wenzels Münzen kennen. Ähnlicherweise dürfte die einzige, als Unikum zu bezeichnende Münzart König Ottos ein Ofner Gepräge sein (CNH, I. 387).

Die Zeit der Anjous

(1308—1386)

Karl Robert (1308—1342). Eine gründliche Veränderung erfuhr die ungarische Münzprägung mit dem Regierungsantritt Karl Roberts, aus der Familie der Anjou. In münzgeschichtlicher Hinsicht teilt sich seine Herrschaft in zwei Perioden. Während der ersten Periode (1307—1323) wurde die Münzprägung der Árpádenzeit in der gewohnten Weise und mit Beibehaltung der üblichen Typen, wenn auch in bescheidenem Ausmaß, fortgesetzt. Die zweite Periode (1323—1342) ist die Zeit der großen Münzreform.

In diesen Jahrzehnten gewann die Münzstätte von Ofen ihre führende Bedeutung. Dies dürfte gewiß mit dem Umstand zusammenhängen, daß Karl Robert nach seiner Krönung längere Zeit in Ofen residierte. Die Neuorganisation der Münzkammer von Ofen war übrigens eine der Erscheinungsformen der im Jahre 1323 begonnenen Münzreform. Neben den vier Münzkammern der Árpádenzeit wurden noch weitere sechs aufgestellt, von diesen wurden die Kammern in Ofen und in Gran vereinigt. Von da an galten die Graner und Ofner Münzstätte als eine Kammer, obwohl die Münzprägung in Gran einstweilen noch nicht eingestellt wurde. Nach Aufstellung der neuen Kammern gliederte sich das gesamte Landesgebiet in genau umgrenzte Finanzdistrikte, d. h. Kammergrafschaften. Der Wirkungsbereich der Ofner Kammer erstreckte sich auf die Komitate Gran (Esztergom), Raab (Győr), Wieselburg (Moson), Ödenburg (Sopron), Eisenburg (Vas), Weißprim (Veszprém), Stuhlweißenburg (Fejér), auf die Stadt Pest und auf die transdanubischen Teile von Komorn (Komárom), sowie auf das Gebiet von Pils.

An der Spitze der Kammern standen die Kammergrafen, die mit dem König ein Pachtverhältnis schloßen. Mit Vorliebe berief der König im Finanzwesen erfahrene Ofner Bürger an die Spitze der Kammern. Die dem Namen nach bekannten Ofner—Graner Kammergrafen aus der Zeit Karl Roberts sind vielleicht Andreas (vor 1322), Nikolaus Szathmári (1336, 1337, 1338, 1339 und 1342) und Lorándus (1337, 1339), die alle drei Bürger von Ofen waren. Da uns von den Pachtverträgen der Ofner—Graner Kammer keine einzige erhalten blieb, kann man nur aus den im großen und ganzen übereinstimmenden Pachtverträgen der übrigen Kammern auf die Rechte und Pflichten der Kammergrafen Ofen—Gran folgern.⁶¹

Bis zu einem gewissen Grad genoß aber die Kammer von Ofen eine Vorzugsstellung. Das stellt sich aus den verschiedenen Kammerpachtverträgen heraus; des öfteren sollten die Münzen nach dem Muster der ähnlichen Ofner Münzarten

geprägt werden, das andere Mal wiederum sollte das Pachtgeld mit Goldgulden, die in Ofen geprägt worden waren, bezahlt werden. Somit hatte die Münzstätte von Ofen die Führung in der Prägung von gewissen Münzarten (besonders von Goldgulden). Vermutlich verdankte sie all dies ihrer zentralen Lage.

Es ist keine leichte Aufgabe, unter den Münzen Karl Roberts diejenigen zu erkennen, die aus der Ofner Münzstätte stammen. Dabei sind wir stark auf indirekte Folgerung angewiesen. Sostellte Alfréd Schulek die Münzen Karl Roberts, die mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit als Ofner Gepräge angesehen werden können, in eine chronologische Ordnung. Bei der Bestimmung der Ofner Gepräge folgen wir im allgemeinen dem von ihm gewiesenen Weg.

Heute wird allgemein angenommen, daß die Krone auf den Münzen der Anjou-Zeit das Münzzeichen von Ofen war. Als wichtigster Beweis dafür gilt der Umstand, daß auf den Goldgulden nur dieses Prägezeichen vorkommt, bzw. daß sich auf allen bekannten Goldgulden dieses Zeichen vorfindet. Nun gab es aber Jahre, wo laut der Pachtverträge Goldgulden einzig in Ofen geschlagen wurden. Als Analogie denke man nur an die frühen böhmischen Goldgulden mit dem Kronenzeichen, die ebenfalls alle Prager Prägung sind.⁶⁸

Prägezeichen von Ofen auf den Münzen Karl Roberts sind außerdem noch die Buchstaben B—V, B—A und B, weiters zwei Granatäpfel und zwei Fläschchen. Schließlich können noch ebenfalls als Ofner Gepräge angesehen werden einige Münzarten die keine Prägezeichen tragen.

Bei der Ofner Münzprägung der Anjou-Zeit kann man mit Gold- und Silbermünzen, und mit der Prägung von Denaren der Stadt Ofen rechnen. Aus indirekten Angaben erfahren wir, daß in späterer Zeit die Prägung der Gold- und Silbermünzen bis zu einem gewissen Grad voneinander getrennt war, jedoch erst für die Zeit Ludwigs des Großen sind wir diesbezüglich genauer unterrichtet.

Die erste Periode der Münzprägung unter Karl Robert umfaßt die Jahre 1307—1327. Nur wenige Münzen entstammen dieser Periode, und alle verraten den Einfluß der Wiener Denare. Karl Roberts erste Münzen sind also die getreue Fortsetzung der seit der Árpádenzeit noch lebendigen Praxis, da aber jedes unterscheidende Zeichen fehlt, können die Ofner Gepräge von den übrigen nicht gesondert werden. Jedenfalls arbeitete die Ofner Münzstätte auch in dieser Zeit, nur können im Münzmaterial (C. I. 381, C. II. 28, 33, 35, 40 u. 42) der Periode die Ofner Exemplare noch nicht als solche identifiziert werden.

Im Jahre 1323 setzte die große Reform des Münzwesens ein. Unter den eingeführten Reformen ist besonders jene bedeutend, welche die Prägung von Goldgulden einführte. Bálint Hóman erbrachte den Beweis dafür, daß die ersten ungarischen Goldgulden (C. 1.) von 1325 an zur Ausmünzung kamen. Diese ersten Goldgulden wurden nach dem Muster des florentinischen fiorino d'oro angefertigt: aus einer Ofner Mark 23 Karat und 9 Grän feinen Goldes wurden 69 Stücke geprägt (Feingewicht 3,52 g, Rohgewicht 3,55851 g). Die auf uns gekommenen Exemplare des ersten Goldguldens dürften nach Alfréd Schuleks Feststellung seit 1332—1333 geprägte Stücke sein; ungarische Goldgulden sind aus einer früheren Zeit zur Zeit noch nicht bekannt.

Wir kennen — wenn auch nicht im Original, jedoch in Zeichnung — einen anderen, selbständigeren Typus des Goldguldens von Karl Robert (C. 2.).⁷⁴ Dieser Typus hat bereits gewisse ungarische Merkmale; seine Seltenheit deutet darauf, daß er bloß ein kurzdauernder Versuch gewesen sein mochte. Schulek gibt 1331 als den Zeitpunkt an, in dem diese Sorte in Umlauf gesetzt wurde. Die Prägung dieses Typus wurde vielleicht dadurch veranlaßt, daß die Florentiner wegen der Nachahmung ihres fiorino d'oro ständig protestierten. Der neue Typus konnte sich im Ausland offenbar nicht mit der beliebten Florentiner Goldmünze messen, weshalb man sich nach einer kurzen Versuchszeit wieder der Nachahmung des Florentiner Musters zuwandte.

Da wir gegenwärtig nur mit Kronenzeichen versehene Goldgulden C. 1 kennen, sind alle erhalten gebliebenen Goldgulden Ofner Gepräge. Die Theorie, die das Kronenzeichen mit der Prägestätte in Ofen in Zusammenhang bringt, erfährt seitens der über dem Wappen befindlichen Krone auf dem Goldgulden C. 2 eine weitere Bestätigung. Man kann sich nämlich kaum vorstellen, daß die Prägung dieser Experimentmünze nicht in der Münzkammer zu Ofen vor sich gegangen wäre.

Gleichzeitig mit dem Einsetzen der Goldguldenprägung ging Karl Robert zur Goldwährung über. Nun konnten aber die böhmischen Groschen, die in riesigen Mengen im Land kursierten, durch die Goldgulden nicht verdrängt werden, folglich war praktisch eine Doppelwährung in Geltung. Um diesem Übel abzuhelfen ging man im Jahre 1329, mit dem Beginn der eigenen Groschenprägung auch tatsächlich zur Doppelwährung über. Nachdem aber 1337 der Preis des Goldes unerwartet auf das Zwanzigfache des Silbers gestiegen war, konnte das bis dahin bestehende ständige Wertverhältnis der beiden Valuten nicht mehr aufrechterhalten werden, und man kehrte 1338 wieder zur Goldwährung zurück.

Bei der 1329 begonnenen Prägung der ungarischen Groschen kam der Münzstätte zu Ofen in der Verdrängung der böhmischen Groschen eine wichtige Rolle zu. Die ungarischen Groschen wurden nach einem etwas niedrigeren Münzfuß geprägt. (Aus einer Ofner Mark 16 lötigen Silbers wurden 72 Stück Groschen geschlagen; Feingewicht: 3,197106 g, Rohgewicht: 3,410247 g.) Die ungarische Groschenprägung nahm im Jahre 1329 in Kremnitz (Körmöcbánya) ihren Anfang. Der Münzfuß wurde demnach dem böhmischen Muster angeglichen, das Münzbild erinnert indessen eher an die neapolitanischen Groschen.

C. 3 war das erste Groschengepräge, und seine Variante ohne Prägezeichen dürfte in Ofen geschlagen worden sein. Aus der darauffolgenden Zeit kann nämlich genau nachgewiesen werden, daß alle übrigen Groschensorten auch in Ofen geprägt wurden, somit kann man als wahrscheinlich annehmen, daß die Prägung des ersten Typus auch nicht ausgelassen wurde. Dieser Groschen C.3 ist etwas schwerer als die anderen Typen, und es konnte wahrscheinlich gerade wegen des höheren Münzfußes nicht auf seiner Weiterprägung bestanden werden.

Das nächstfolgende Gepräge aus den Jahren 1330—1332 ist C.6. Bei der Datierung sind wir durch die Übereinstimmung einiger seiner Prägezeichen mit denen des Denars C.49 aus dem Jahre 1338, sowie den Prägezeichen des ebenfalls frühen Denars C.29. unterstützt. Auch die Ausdrucksformen »Karulus« und »Ungaria« der Umschrift verweisen in die Zeit um 1332. Endlich erinnert die Lilie über dem Wappen ziemlich stark an die ähnliche Verzierung über dem Wappenbild des Ofner Siegels von 1329.⁸⁰ Die mit den Prägezeichen *B—A*, *B—V*, zwei Kronen und Krone über Wappen versehenen Varianten dieses Groschens können als Ofner Gepräge angesehen werden.

Der Kremnitzer Kammerpachtvertrag von 1335 und der siebenbürgische Kammerpachtvertrag von 1336 bestimmten, daß die Groschen nach dem Muster der ein Jahr bevor in Ofen geschlagenen Groschen zu prägen seien. Es unterliegt daher gar keinem Zweifel, daß in den Jahren 1334 und 1335 in Ofen Groschen geprägt wurden. Auch 1336 dürfte zu Ofen allem Anschein nach dieser Typus weiter geprägt worden sein, da es unwahrscheinlich ist, daß da im besagten Jahr eine andere Münzsorte geschlagen worden wäre als diejenige, welche für die Kammer Siebenbürgens vorgeschrieben wurde. Infolgedessen ist die Prägezeit der nächstfolgenden Groschensorte in die Jahre zwischen 1333—1336 zu setzen. Diesbezüglich können die Groschen C.4 und C.5 in Betracht kommen, welche übrigens durch ein hybrides Gepräge (Vorderseite des C.4 und Rückseite des C.5) eng miteinander verknüpft sind. Der C.4 Groschen kommt in zwei Varianten vor (oberhalb des Wappens nichts, oberhalb des Wappens ein Stern), C.5 ist jedoch nur mit einerlei Münzzeichen bekannt (zwei Granatäpfel). Da in Ofen wahrscheinlich jede Groschensorte geschlagen wurde, sind die mit bloß einem Prägezeichen versehenen C.5 Groschen sicherlich Ofner Gepräge. Auf Grund des Beweises mit dem obenerwähnten hybriden Gepräge dürfen wir die Groschen C.4 ohne Zeichen als Ofner Gepräge ansehen. Zeitlich der erste in der Reihe dürfte der Groschen C.5 (1333) sein und der darauf folgende C.4 (1334—1336). Daß letzterer längere Zeit hindurch geschlagen wurde, wird wohl durch die verschiedenen Varianten bestätigt, bei denen die zunehmende Zahl der Zeichen (Rosette, Stern) zugleich die Reihenfolge der in Umlauf gesetzten neuen Serien bedeuten kann.

Der zuletzt geprägte Groschen ist C.7, der mit dem in den Quellen zwischen 1338—1342 erwähnten »grossus cum clypeo« identisch ist. Die Datierung stützt sich auf die Tatsache, daß Ludwig der Große diesen Typus auch beim Groschen C.70 behielt, außerdem daß das Münzbild mit dem des Denars C.15, der letzten Kleinmünze Karl Roberts typologisch übereinstimmt, und daß endlich die Strauß-

figur ebenfalls eine für die letzten Münzen des Königs charakteristische Darstellung ist. Die Prägezeit des C. 7 kann in das Jahr 1337 gesetzt werden, und als Ofner Gepräge kann seine mit dem Zeichen *B—V* versehene Variante in Betracht kommen.

Der Übergang zur Goldwährung (1338) bereitete der Groschenprägung ein Ende; diese wurde erst in der Zeit Ludwigs des Großen wieder aufgenommen. Bei den Kleinmünzen (Denar und Obol) ist es bereits viel schwieriger die Ofner Prägungen zu bestimmen.

Hinsichtlich der Jahre 1308—1322 kann diese Frage überhaupt nicht gelöst werden, doch auch späterhin stellen sich viele Probleme.

Die Finanzreform trat mit dem zu Temesvár am 6. Jänner 1323 erlassenen Edikt des Königs in Kraft. Darin ordnete der König die Prägung neuer guter und wertsicherer Münzen an. Um die Kosten der Reform aufzubringen, erboten sich die Stände im Jahre 1323 eine einmalige und außerordentliche Steuer (jeder Bauernhof die Hälfte einer Viertelmark Silbers oder den diesem entsprechenden Denarwert) zu gewähren. Die neue Münze mußte bis zu $\frac{1}{8}$ aus gebranntem Silber (*octava combustio*), nach dem Münzfuß der alten Banaldenare geschlagen werden. (Aus einer Ofner Mark Silbers von 0,875 Feinheit wurden 298 Denare gemünzt.) Die Prägungszeit dieser königlichen Banaldenare fällt in die Jahre 1323—1333.

Aus den Jahren der Bestrebungen um die Schaffung der bleibenden Münze (1323—1329) kann nur auf ein einziges Ofner Gepräge hingewiesen werden, und zwar auf den Denar C. 49 mit zwei Kronenzeichen. Er dürfte vermutlich mit der »denarius cruciatus« oder »banalis cruciatus« benannten Münzsorte identisch sein, welche in den päpstlichen Zehntregistern der Jahre 1332—1344 angeführt ist, damals jedoch schon längst nicht mehr in Umlauf war. Übrigens datiert auch die Namensform »Karulus« der Umschrift den Denar in die besagten Jahre. Die zwei Kronen kommen als Zeichen auf dem Groschen C. 6 ebenfalls vor, dessen Prägung (1330—1332) zeitlich dem des Denars nahesteht.

Im Jahre 1329 trat die Doppelwährung in Kraft, und die Kleinmünze spielte von da an nur mehr als Scheidemünze eine Rolle. Auch das System der jährlichen Münzerneuerung trat wiederum in Geltung und hielt sich bis 1338. Bei der Bestimmung der Kleinmünzen Ofner Prägung kann man sich auf die von Schulek gemachte Beobachtung stützen, daß jedem Groschen je ein Denar- bzw. Obolgepräge entspricht. Diese Gepräge knüpfen in typologischer Hinsicht an den Groschen an, auf Grund dieser Verwandtschaft kann aber ihre gleichzeitige Prägung wohl angenommen werden.

Somit kann dem Groschen C. 6 der Denar C. 11 und der Obulus C. 12 zur Seite gestellt werden. Beide Sorten sind nur in Typen ohne Zeichen bekannt. Daraus folgt, daß sie nur in einer Münze geschlagen wurden; dafür kommt wiederum die Münzstätte zu Ofen in Betracht. Die Prägezeit der beiden Münzsorten kann in die Jahre 1330—1332 gesetzt werden. Diese Sorten dürften die letzten, nach dem Muster der Banaldenare geschlagenen Ofner Münzen gewesen sein.

Nach Analogie des Groschens C. 5 mit den zwei Granatäpfeln, den man als ein Ofner Gepräge betrachtet, dürfte der mit ähnlichem Zeichen versehene breite Wiener Denar C. 43 ebenfalls derselben Prägestätte angehören. In dieser Zeit schlug man zur Verdrängung der echten Wiener Denare diese ähnlichen Münzen, die unter dem Namen »breiter« und »besonders kleiner« Wiener Denar bekannt waren. Zu diesen gehört der obenerwähnte Denar. Seine Prägung kann in das Jahr 1334 gesetzt werden, in dieselbe Zeit, in der der Groschen C. 5 in Umlauf gebracht wurde.

Auf Grund der Übereinstimmung im Stile setzte Schulek auch die Prägung des Denars C. 37 in die gleiche Zeit. Auffallend ist die Übereinstimmung zwischen C. 37 und C. 43 (u. a. kommt in der Umschrift bei beiden der seltene Ausdruck »primus« vor). Die auf C. 37 vorkommenden verschiedenen Zeichen (Halbmond, drei Punkte) sind wohl Emissionszeichen.

Laut der Kammerpachtverträge wurden in den Jahren 1335—1336 »parvus« Denare geschlagen. Der Kremnitzer Pachtvertrag bestimmte im Jahre 1335, daß solche Münzen nach dem Ofner Muster geschlagen werden sollten (aus einer Mark zu $\frac{1}{3}$ Teil gebrannten Silbers waren 560 Denare zu schlagen).⁹⁶

Die Durchschnittsgewichte von C. 25 (0.38 g.) und C. 30 (0.406) entsprachen gut dem vorgeschriebenen Münzfuß. Da das Münzbild von C. 30 mit dem des Groschens C. 7 übereinstimmt, dürfte auch dieser in einem der Jahre von 1336—1337

(höchstwahrscheinlich 1337) in Umlauf gesetzt worden sein. Der C. 25 dürfte indessen eine Prägung des vorangehenden Jahres (1335) sein. Da beide Denare unbezeichnet sind, hindert uns auch von dieser Seite nichts, um ihre Entstehung der Münze von Ofen zuzuschreiben.

Ebenfalls diesen Jahren gehört ein äußerst seltener Denar an (Rupp II. 362), der eigentlich die Münzbilder der Rückseiten von C. 25 und C. 30 vereint (Krone und Helmzier), wodurch die beiden Typen sich noch enger einander anschließen. Sowohl die Umschrift der Rückseite als auch ihr Durchschnittsgewicht (0,375 g) datieren die Münze in die gleichen Jahre.

1338 wurde die weitere Prägung aller bisherigen Münzen eingestellt. Die umlaufenden Münzen wurden eingezogen, mit der Prägung einer neuen königlichen Scheidemünze bleibenden Wertes (*durabilis*) wurde begonnen. Der Kammerpachtvertrag von Schmölnitz desselben Jahres gibt an, daß eine größere und eine kleinere Münzsorte (Denar und Obolus) zur Ausmünzung kamen, von denen 8, bzw. 16 *pensa* (320 bzw. 640 Stück) dem Wert einer Mark Silbers entsprachen. Derselbe Vertrag enthält die Bestimmung, daß jeder Kammergraf die im Gebiet seiner Kammer geschlagenen Münzen mit seinem Zeichen versehen sollte.¹⁰⁰ Bis zum Tod Karl Roberts blieb dieser Münzfuß in Geltung.

Auch die Funde sprechen dafür, daß die zuletzt geprägten Sorten die Denare C. 15 und C. 18, sowie der Obolus C. 19 waren. Von diesen sind die zeitlich vorletzten Gepräge der Denar C. 18 und der Obolus C. 18 aus 1338. Die Datierung gründet sich vor allem auf den obenerwähnten Pachtvertrag, in dem auch vom Obolus die Rede ist, doch ließ der König nach 1338 die Prägung jeder kleineren Münzsorte einstellen. Auch die Siegel der Jahre 1334—1335 stützen unsere Ansicht, wonach das Münzbild des Denars C. 18 nur nach 1335 entstanden sein konnte. Ofner Ursprungs könnten der Denar mit den Münzzeichen *B—V*, *B* (oberhalb des Wappens) und den zwei Fläschchen, sowie der Obolus C. 19 mit den Zeichen *B—V*, *B—V/B* (oberhalb des Wappens), und die Varianten des letzteren mit den in umgekehrter Reihenfolge angebrachten Zeichen (*V—B//B*) sein.

Als letzte Münzsorte kann der Denar C. 15 in Betracht gezogen werden. Einerseits ist dieser das gewöhnlichste unter den Geprägten Karl Roberts, andererseits kommen darauf vielerlei Prägezeichen vor: ein Umstand der auf eine längere Prägungsdauer schließen läßt, außerdem ist dieser Typus auf dem Münzbild des Denars C. 71 von Ludwig dem Großen beibehalten worden. Ofner Gepräge werden die Stücke mit dem Zeichen *B* sein. Von diesen kennen wir gegenwärtig nur eine einzige Variante mit dem Zeichen *ξ—V*. Möglich, daß das Zeichen *B—V* die ersten zwei Buchstaben des ungarischen Namens von Ofen (*BV—DA*) bedeutet, wie *C—R* die von Kremnitz (*Cremnitium*).

Ofner Münzen

Unter den Kleinmünzen der Anjou-Zeit begegnen wir einigen Denaren, die eine Reihe für sich bilden, und im allgemeinen den Einfluß der Wiener Denare bezeugen. Bei einigen kommt der Name *Buda* in irgendeiner Form in der Legende vor, bei anderen wieder ein Burgtor, das augenscheinlich eine dem Wappen Budas entnommene Darstellung ist. Schon längst dachte man daran, daß diese Münzen autonome Gepräge der Stadt Ofen gewesen sein dürften. Hinsichtlich ihrer Prägung gibt es in den zeitgenössischen Quellen keinen Beleg, nur die Umschriften und Münzbilder bieten einige Anhaltspunkte. Die Umschriften erscheinen in verschiedenen Formen: *Moneta Budensium* (C. 58, 59, 60, 98, 100 und 101), *Civitas Budensi[s?]* (C. 56) und *Libertas Budensium* (C. 57). Auf mehreren Sorten ist das Bild eines Burgtores zu sehen (C. I. 330, C. 36, 39 und 57), und man kann zweifellos annehmen, daß diese Münzen in Ofen geprägt worden sind.

Zwischen dem Münzbild mit dem Burgtor und dem ersten, aus 1329 erhaltenen Siegel der Stadt Ofen besteht ein inniger Zusammenhang.¹⁰⁶ Die eine Seite des Siegels zeigt ein Wappenschild mit Balken, die andere ein Burgtor mit drei Türmen. Dieses letztere Siegelbild ist das spätere; die Stadt bekam dieses neue Wappen vermutlich, als Karl Robert 1311 die alten Privilegien der Stadt bekräftigte. Infolgedessen kann man sich die Prägung der in Rede stehenden Münzen ebenfalls erst

nach 1311 vorstellen. Albert Gárdonyi bezweifelte, daß die Bürger von Ofen das Münzrecht besaßen, seiner Meinung nach prägten sie diese Münzen für den Kammergrafen, sowie dies auch an anderen Prägeorten der Fall war. Die Prüfung des Materials widerspricht jedoch dieser Behauptung. Erstens erwähnen die Kammerpachtverträge häufig die im ganzen Land einheitlich nach dem Ofner Muster zu prägenden Münzen. Wir kennen diese Münzen, und auch ihre höchstwahrscheinlich mit dem Ofner Münzzeichen versehenen Varianten. Diese königlichen Denare sind jedoch keineswegs identisch mit den in Rede stehenden Ofner Denaren. Sodann ist auch die Umschriftform der *Moneta Budensium* eine nicht außer acht zu lassende Tatsache. Der Genitiv soll offenbar ausdrücken, daß besagte Stücke »Münzen der Ofner Bürger«, und nicht einfach nur in Ofen geprägte Münzen sind. Übrigens wird in den Quellen der Prägeort stets in adjektivischer Form angegeben (*Moneta Chegediensis, denarii Viennenses*).

Außer dem erwähnten Münzbild (Burgtor) erscheinen auf den Ofner Denaren das Brustbild des Königs mit Krone, der Anfangsbuchstabe des Königsnamens (*K* oder *L*), Wappen, Krone, Doppelkreuz, Reichsapfel, Helmzier mit Straußenkopf, Tierfigur und Engel. Diese Figuren kommen auch auf den königlichen Geprägen vor. Es ist allerdings möglich, daß die Prägung da bis zu einem gewissen Grad parallel mit der der königlichen Denare verlief. C. 39 kann als ein frühes Gepräge angesehen werden. In die frühere Zeit verweist sein Durchschnittsgewicht (0,436 g), das in diesem Fall größer ist, als bei den anderen Ofner Denaren. Schulek zieht aus dem Münzbild dieselbe Folgerung, indem er den Denar für eine aus den Jahren 1320—1326 stammende Denkmünze hält, die zur Geburt von einem der drei Königsöhne geprägt wurde.

Der zweite Denar aus früherer Zeit ist CNH I. 330, den das Corpus unter den Münzen Ladislaus' IV. anführt. Die Adlerfigur des Münzbildes zeigt eine Übereinstimmung mit dem ähnlichen Münzbild der Münzsorte, die von Schulek als ein im Jahre 1327 geprägter Stuhlweißenburger »denarius parvus« bestimmt wurde. Somit kann die Prägungszeit auch dieses Denars in den Anfang des 14. Jahrhunderts gesetzt werden. In der Zeichnung der Vorderseite (Burg mit drei Türmen) ist das Ofner Wappen zu erkennen. Die Feinheit ist 0,700.

Auf Grund des Münzbildes (Burgtor) der Rückseite kann auch C. 36 als ein Ofner Denar gelten. Dieser ist das einzige Ofner Exemplar, in dessen Legende der Name des Königs angeführt ist. Die Form der Legende datiert die Münzsorte in den Anfang der 30-er Jahre. Auch die Grabungen in der Burg brachten ein solches Exemplar zum Vorschein.

Zweifellos ein Ofner Denar ist C. 56 mit der Inschrift »*Civitas Budensi*«. Da an dem im Felde der Rückseite angebrachten Buchstaben *K* eine sog. »schräg karierte Damaszierung« (charakteristisch für die Gepräge der Jahre 1331—1344) zu erkennen ist, dürfte auch dieser Denar in der ersten Hälfte der 30-er Jahre in Umlauf gesetzt worden sein. Dasselbe Münzbild mit dem Buchstaben *K* kommt übrigens auch auf der von Schulek in das Jahr 1335 datierten Münzsorte C. 48 (*parvus*) vor. Die folgenden Ofner Denare entstanden gegen Ende der Regierungszeit Karl Roberts, einige kamen aber vielleicht erst in der Zeit Ludwigs des Großen zur Prägung.

Den Denaren C. 58, 59 und 60 ist die Legende »*Moneta Budensium*« (gemeinsam. Die Münzen C. 57, 58 und 60 aber sind durch dasselbe Münzbild (Helmzier mit Straußenkopf) miteinander verwandt).

Das Münzbild des C. 60 stimmt mit den Münzbildern des Groschens C. 7, der Denare C. 30 und Rupp II. 326 überein. Die Abkürzung des Wortes *Moneta* der Umschrift (*M*) ist ebenfalls auf beiden Denaren dieselbe. Somit dürfte C. 60 der Mitte der 30-er Jahre angehören. Das einzig störende Moment dieser Datierung ist durch die Punkte gegeben, die rund um das Doppelkreuz auftauchen und deren häufiges Vorkommen eher auf den Münzen Ludwigs des Großen zu beobachten ist.

Die drei anderen Gepräge reihen sich teils durch die in Mönchsschrift abgefaßte Legende, teils durch die Helmzier mit Straußenkopf des Münzbildes in die letzte Regierungszeit Karl Roberts ein. Zwischen den Kreuzbalken des Reichsapfels der Rückseite von C. 58 tauchen aber wiederum die problematischen Punkte auf.

Am interessantesten unter allen Ofner Denaren ist C. 57. Die Vorderseite trägt im Rund um die Helmzier mit dem Straußenkopf die Legende »*Libertas Buden-*

sium«. Auf der Rückseite ist im Raum über dem Burgtor ein Delphin zu sehen. Der Straußenkopf verweist in die letzten Regierungsjahre Karl Roberts. Johannes Luzenbacher (Erdy) bezog den Ausdruck »libertas« der Legende auf das Stapelrecht (ius stapuli) der Ofner Bürger.¹¹² Mit indirekter Beweisführung stellt er fest, daß der Stadt Ofen von Karl Robert ein solches Privilegium erteilt wurde. Nach Ferenc Salamon hingegen sollten die Ofner ein solches Recht erst von Ludwig dem Großen im Jahre 1347 erhalten haben. In typologischer Hinsicht paßt die Münze jedenfalls besser in die Zeit Karl Roberts.

Abgesehen von dieser problematischen Münze zog sich die Prägung der Ofner Denare noch in die Zeit Ludwigs des Großen hinüber. Vier Denare können in die Zeit König Ludwigs gewiesen werden, und ihre Datierung ist durch die Übereinstimmung zwischen ihren Münzbildern und denen der königlichen Gepräge möglich. Auf allen vier Sorten ist die gleiche Umschrift »Moneta Budensium« zu sehen, bei zweien sind außerdem die Münzbilder der Wiener Denare übernommen (C.99: Engel; C.101: Hirsch).

Als erstes Gepräge der Jahre 1344—1345 kommt der auf der Rückseite mit einem Rautenschild geschmückte Denar C.101 in Betracht, und zwar durch Übereinstimmung mit dem ebenfalls einen Rautenschild tragenden Münzbild des Grosschens C.69. Der Engel der Rückseite von C.99 wiederholt sich auf der Rückseite des königlichen Denars C.79 (1345—1349). Die Münzbilder der beiden Seiten des Ofner Denars C.100 (Buchstabe *L* und Wappen) entsprechen den ähnlichen Münzbildern des Denars C.83, und es kann somit eine gleichzeitige Prägung (1350) der beiden angenommen werden. Endlich sind die Münzbilder mit Krone und Wappen des Ofner Denars C.98 wiederum Analogien zu den Münzbildern des königlichen Denars C.82. Für die Prägezeit des letzteren gibt Schulek die Jahre 1354—1357 an, und in dieselbe Zeit kann auch die Prägezeit des Ofner Denars gesetzt werden. Es scheint, als ob Prägung und Umlauf der Ofner städtischen Denare noch während der Regierung Ludwigs des Großen, bis in die 50-er Jahre hinein gewährt hätte. Über die Ursache der Einstellung ihrer Prägung sind wir ebenso wenig aufgeklärt wie über die Umstände ihrer Entstehung. Jedenfalls kann die Parallele mit den königlichen Geprägen Ludwigs des Großen kein reiner Zufall sein.

Mit der Zurückdrängung der autonomen Münzprägung sah sich die Stadt vermutlich gezwungen, zunächst Denare in Umlauf zu setzen, deren Münzbilder denen der königlichen Gepräge gleich waren, bis endlich diese doppelte Prägung in einander aufging und die Emission eigener städtischer Denare eingestellt wurde. Letzten Endes scheint sich die Prägung der Ofner städtischen Denare im großen und ganzen auf die Jahrzehnte zwischen 1311 und 1355 beschränkt zu haben.

Ludwig der Große

(1342—1382)

Auch in der Zeit Ludwigs des Großen behauptete die Münze zu Ofen ihre führende Stellung. Zweifellos hing dies damit zusammen, daß sich der Herrscher zu Beginn der 50-er Jahre entschloß, die königliche Residenz von Plintenburg (Visegrád) wieder nach Ofen zu verlegen. Eine wichtige Veränderung war auch die Umgestaltung der ehemaligen Gran—Ofner Kammer zur Ofner Kammer, bzw. die damit verbundene Auflösung der Kammer zu Gran. Die Zeit der Neuorganisation kann auf Grund der Kammergräfertitel ermittelt werden. In den Urkunden werden nämlich die Grafen der vereinten Gran—Ofner Kammer zuletzt im Jahre 1350 erwähnt (Stephan und Craterius), 1355 werden hingegen Andreas Chempelini und Stephan Posegai bereits als Grafen der Ofner Kammer genannt.¹²² Die Umgestaltung mußte also zwischen 1350—1355 erfolgt sein. Es ist möglich, daß die Neuorganisation mit der Verlegung der königlichen Residenz nach Ofen eng zusammenhing.

Die Prägung der Gold- und Silbermünzen mochte bis zu einem gewissen Grad getrennt sein, denn 1359 ist Stephan, Gehans Sohn als Kammergraf der Ofner Silbermünzpräge angeführt,¹²⁵ während später, unter Sigismund (1399), Marcus von Nürnberg als Graf der Goldmünzkammer erwähnt wird.¹²⁶ Ob diese Trennung dauernd oder gelegentlich war, können wir genau nicht beantworten. Daraus aber, daß man

in der Tätigkeit der zwei Münzprägen manchmal auch eine parallele Prägung erkennen kann, folgt, daß die zwei Münzkammern von Zeit zu Zeit unter einer gemeinsamen Leitung gestanden haben müssen.

Die dem Namen nach bekannten Kammergrafen sind: Nikolaus Szathmári (1342), Ipolitus (1343), Lorand (1344, 1345), Craterius (1345, 1350), Stephan, Sohn Gehans (1350, 1359), Andreas Chempelini (1355), Stephan Posegai (1355) und Peter Chimle (1366, 1368). Manchmal waren sogar zwei Kammergrafen auf einmal im Amt, es kam auch vor, daß ein Ofner Kammergraf zugleich an der Spitze mehrerer Kammern stand, schließlich gibt es auch solche, denen sämtliche Kammern unterstanden. Zu diesen letzteren gehörte der Italiener Ipolitus. Der Florentiner Bartolomeo di Ghido Baldi ist 1376 als Kammergraf erwähnt, vermutlich dürfte er aber nur Münzmeister gewesen sein.¹²⁹⁻¹³⁰ Vom Münzpersonal der Zeit ist Magister Lorand aus 1344 als Goldprobierer bekannt; aus 1363 ein gewisser Stephan, auch »Goldbrenner« genannt, der aller Wahrscheinlichkeit nach sein Handwerk in der Münzstätte ausübte.¹³²

Die Kammergrafen waren außer dem erwähnten Ipolitus vielleicht alle Ofner Bürger, jedenfalls hatten die Ofner Bürger auch an der Leitung der übrigen Kammern ihren Anteil. Es ist ganz leicht möglich, daß von den letzteren einige auch in Ofen das Amt des Kammergrafen innehatten, wenn wir auch diesbezüglich keine unmittelbaren Aufzeichnungen besitzen. Den Namen der Kammergrafen kommt in der Münzforschung eine immer größere Bedeutung zu, denn von 1338 an war es allgemein, das Zeichen der Kammergrafen auf die Münzen zu setzen.

Auf den Münzen Ludwigs des Großen können als Ofner Prägezeichen †, G, L, P angesehen werden, weiter von Fall zu Fall auch andere Zeichen. Das L ist wahrscheinlich mit dem Namen des Kammergrafen Lorand, P mit dem des Peter Chimle im Zusammenhang. Der Mohrenkopf ist das Zeichen von Jakab Szerecsen (ung. *szerecsen* 'Mohr'). Das Zeichen † wird von Schulek als ein ismaelitisches Kollektivzeichen betrachtet.

Die Ismaeliten waren aus dem Balkan eingewanderte mohammedanische Bulgaren. Seit dem 13. Jahrhundert nahmen sie regen Anteil an der Münzverwaltung. Schuleks Meinung nach zeigt das Zeichen † eine auffallende Ähnlichkeit mit den auf den bulgarischen Münzen vorkommenden uigurisch-mongolischen Zeichen, und dürfte allem Anschein nach von dort durch Vermittlung der Ismaeliten auf die ungarischen Münzen gelangt sein.

Elemér Mályusz entdeckte jedoch in jüngster Zeit dieses Zeichen auf dem Siegel einer Urkunde von 1409 des Franciscus Bernardi. Da Bernardi im Jahre 1392 und 1396 Graf der Münzkammern war, kann kein Zweifel darüber bestehen, daß auf dem Goldgulden C. 118 des Königs Sigismund dieses Zeichen als eine Form des Monogramms *FB* auf diesen Franciscus Bernardi hinweist. Diese Entdeckung läßt aber die Vermutung zu, daß auch das auf den Münzen Ludwigs des Großen zu erkennende Zeichen † kein »kollektives ismaelitisches« Zeichen, sondern das Monogramm einer bestimmten Person sein muß. Nur eines ist ungewiß: welcher Person? Denn für Bernardis Amtierung als Münzkammergraf in der Anjou-Zeit fehlt zur Zeit jede Spur.¹³⁷ Auf den Münzen König Ludwigs kommen außerdem noch andere Zeichen vor (Lilie, Rosette, Stern, Punkt), doch dürften diese eher Werkstatt- oder Emissionszeichen gewesen sein.

Zu Beginn der Regierung Ludwigs des Großen war in Ofen eine dreifache Prägetätigkeit im Gang; um die Mitte der 50-er Jahre hörte die städtische Münzprägung auf, gegen 1370 wurde auch die Prägung der Goldgulden und der Groschen eingestellt. In den letzten Jahrzehnten der Regierung Ludwigs wurden in Ofen nachweisbar nur Denare geprägt.

Der erste Goldgulden (C. 62) ist die Fortsetzung der aus der Zeit Karl Roberts bekannten Goldmünzen. Jedes der Exemplare trägt das Kronenzeichen, es sind also alle ohne Ausnahme Ofner Gepräge. Die Prägung dieses Typus währte bis in den Anfang der 50-er Jahre (1353?).

Um 1354 entstand der neue Typus (C. 63). Sein Wappenbild deutet auf einen Zusammenhang mit dem Wappenbild des zuletzt geprägten Groschens (C. 7) Karl Roberts. Auf jedem der Exemplare erscheint die Krone, jedoch auch der Mohrenkopf. Demnach mußte Jakab Szerecsen auch in Ofen Kammergraf gewesen sein, obwohl die Quellen darüber nichts aussagen. Unser Goldguldentypus dürfte in den

Jahren 1354—1357 geprägt worden sein; die verschiedenen Emissionen des Typus sind durch die Verzierungen der Wappeneinfassungen gekennzeichnet. Es folgt nun der dritte Goldguldentypus (C.64A, C.64B, C.65, C.66) Ludwigs des Großen. Von diesem kamen in Ofen C.64A, und C.64B zur Ausmünzung. Auf der Rehrseite ist die Gestalt Johannes d. Täufers von der Figur des ungarischen Königs Ladislaus d. Hl. (1077—1095) abgelöst worden. Das Bild des Hl. Ladislaus erscheint auf den Münzen in zwei Varianten. Die eine ist ein archaisierender, an die Gestalt Johannes des Täufers erinnernder Typus, die andere aber eine selbständigere, individuell aufgefaßte Darstellung.

Der Goldgulden C.64A ist mit den Ofner Münzzeichen Stern, Krone, *P* und $\frac{1}{2}$ bekannt. Die auf den Münzen in verschiedener Zahl vorkommenden Lilien kennzeichnen die verschiedenen Emissionen. Nach Schuleks Chronologie ist dieser Goldguldentypus zwischen 1358—1369 geschlagen worden, und die ersten Ofner Gepräge waren die mit dem Zeichen $\frac{1}{2}$ (1358—1364). Die Datierung wurde von Schulek durch den Hinweis auf das Wappenbild der 1358 begonnenen Bilderchronik begründet. Die Prägung der mit anderen Zeichen versehenen Ofner Exemplare versetzte er in die darauffolgenden Jahre. Die Gepräge mit dem Zeichen *P* zeigen eine große Mannigfaltigkeit in der Zahl der Lilien, sowie in der Verzierung der Wappeneinfassungen.

Die neue Deutung des Zeichens $\frac{1}{2}$ macht aber die vorher aufgestellte Chronologie fragwürdig. Die Chronologie gibt jedoch auch noch zu anderen Bedenken Anlaß, weshalb die Chronologie des Goldguldens C.64 und des offensichtlich gleichzeitig geprägten Denars C.94—96 revidiert werden muß. Zur Datierung der beiden Münzsorten besitzen wir noch zwei feste Anhaltspunkte. Der eine ist das Zeichen *P*, das sich aller Wahrscheinlichkeit nach auf den Kammergrafen Péter Chimle (1366, 1368) bezieht. Der andere ist eine Angabe der zeitgenössischen Urkunden, wonach die Prägung der Denare mit dem Mohrenkopf um 1373 begonnen wurde. Die Prägezeit der beiden Münzsorten bleibt also im großen und ganzen unverändert (ungefähr etwa 1358—1371), der Modifikation bedarf allein die Reihenfolge der verschiedenen Zeichenvarianten innerhalb dieses Zeitraums. Sehen wir nämlich im Zeichen $\frac{1}{2}$ auch in der Zeit Ludwigs des Großen die Person des Franciscus Bernardi, dann können die Gepräge mit diesem Zeichen nur aus den ganz letzten Emissionen (1369—1371) stammen, aus der Zeit, als Bernardi tätig war. Diesem Typus mochten gegen die Mitte der 60er Jahre (1365—1369) die Gepräge mit dem Zeichen *P* vorangegangen sein, die allerersten Emissionen aber dürften die mit Krone, Stern und dem Zeichen *G* versehenen Gepräge der beiden Münzsorten gewesen sein (1358—1364).

Die stärkste Stütze der von Schulek aufgestellten Reihenfolge war das Wappenbild der Bilderchronik, dieser Beweis fällt aber nun weg, da die Entstehungszeit der Miniaturen der Bilderchronik, somit auch der Wappenbilder neustens auf das Jahr 1370 gesetzt wird. Mit der Festsetzung der neuen Reihenfolge werden die ikonographischen Probleme der Darstellungen des Hl. Ladislaus ausgeschaltet. So entsteht eine logische Ordnung in der Zeitfolge, da der archaische Variant dieser Darstellungen zeitlich vorangeht, und sich der Figur des Hl. Johannes des Täufers anschließt. Die mehr individuelle Darstellungsweise der Gepräge mit dem Zeichen $\frac{1}{2}$ folgt erst hernach.

Zweifellos wirft auch die neue Zeitordnung mehrere, zur Zeit zufriedenstellend noch nicht lösbare Probleme auf. Diese Frage können wir denn auch nicht als endgültig abgeschlossenen betrachten, doch mußte auf die neue Perspektive aufmerksam gemacht werden.

Endlich kam in Ofen noch ein im Corpus unbekannter neuer Goldguldentypus zur Prägung, der in der Nähe von Prijepolje in drei Exemplaren zum Vorschein gekommen ist.¹⁴⁶ Dieser bedeutet im Vergleich zu den bisherigen Varianten des Goldguldens C.64 insofern einen neuen Typus, als auf seiner Wappenseite das ungarische Anjouwappen diesmal im Rautenschild zu sehen ist. Die archaische Figur des Hl. Ladislaus und das Prägezeichen *P—G* datieren diesen Typus auf das Ende der 60er Jahre.¹⁴⁷ Das nämliche Zeichen tritt uns noch auf dem Denar C.94D entgegen. Diese Münzsorte kann jedoch trotz dem eigenartigen Rautenschild nur als eine von den anderen abstechende Zeichenvariante in der Reihe der Goldgulden C.64 aufgefaßt werden.

Nach 1337 begann nur im Jahre 1343 wieder die Prägung der Groschen. Die Ursache der erneuten Groschenprägung mochte gewesen sein, daß Ludwig nach

der im 14. Jahrh. eingetretenen Goldkrise im Jahre 1345 wieder zur Doppelwährung zurückkehrte.

Das erste Groschengeprage der Jahre 1344—1345 ist C.69. Die Datierung stützt sich hauptsächlich auf das Prägezeichen *L—S*. Die Amtierung des Kammergrafen Lorand ist nämlich für diese Jahre nachgewiesen.

Der folgende Typus ist der Groschen C.70, aus der Zeit um 1345—1351. Das Wappen ist dem des vorangehenden Typus ähnlich, und von den Prägezeichen stimmen einige mit denen des Groschens C.7 Karl Roberts überein. Wahrscheinlich ist die Variante ohne Prägezeichen als ein Ofner Gepräge anzusprechen.

In der Groschenmunzung folgte hierauf eine Pause, denn die Prägezeit des folgenden C.68 kann man genau in das Jahr 1358 und in die nächstfolgende Zeit setzen (nach Schulek: 1358—1364?). Die Umschrift steht nämlich mit dem am 18. Februar 1358 geschlossenen Frieden von Zara im Zusammenhang. Die Exemplare ohne Prägezeichen können als Ofner Gepräge gelten.

C.67 ist der letzte in der Reihe der Groschen aus der zweiten Hälfte der 60-er Jahre (nach Schulek 1364—1369?). In diese Zeit weist in erster Linie das Prägezeichen *P* (Péter Chimle). Sämtliche Exemplare dieses Typus sind in Ofen entstanden; die vielen Varianten dürften längere Zeit hindurch geprägt worden sein. Es stellt sich nun in der Groschenprägung eine längere, fast hundert Jahre währende Pause ein. Unter den in den zeitgenössischen Quellen angeführten Groschen müssen stets böhmische Groschen verstanden werden.

Das große Ergebnis der Finanzreform Karl Roberts, nämlich die bleibende Münze (*durabilis*) wurde mit dem Regierungsantritt Ludwigs wieder von dem System der alljährlichen Münzerneruerung abgelöst. Bereits 1343 ließ Ludwig neue Münzen prägen, der Münzfuß blieb aber zunächst unverändert. Es ist eine recht schwierige Aufgabe, von den zu Beginn seiner Herrschaft geprägten Kleinmünzen diejenigen der Ofner Prägung abzusondern.

Das erste Gepräge ist der Denar C.71 aus 1342. Die Variante ohne Zeichen ist wahrscheinlich ein Ofner Gepräge. Nach schriftlichen Aufzeichnungen wurde das 1343 eingeführte neue Geld auch in Ofen gemünzt.¹⁵⁸ Das kann nur der Denar C.72 gewesen sein. Sein Alter ist durch den Fund von Taposap bestimmt.¹⁵⁹ Auch seine Variante, ebenfalls ohne Zeichen, ist Ofner Munzung. Die nächstfolgenden Ofner Gepräge aus den Jahren 1344—1345 können mit Hilfe des Kammerpachtvertrages von 1345 bestimmt werden. Demnach waren im besagten Jahr aus — bis zu $\frac{1}{3}$ Teil — gebranntem Silber (*tertia combustio*) solche Denare und Obolen zu schlagen, welche Lorandus im Jahr bevor in Ofen prägen ließ. Dabei können der Denar C.74 und der Obolus C.75 in Betracht kommen. Einerseits weil nur dieser Denar einen Obolus hat, andererseits des Zeichens *L—B* wegen, das leicht auf Lorand bezogen werden kann.

Die Ofner Prägetätigkeit der Periode von 1346 bis 1357 ist das am wenigsten geklärte Kapitel der Zeit Ludwigs des Großen. Es besteht indessen kein Zweifel darüber, daß im Münzhaus zu Ofen auch in jener Zeit eine rege Tätigkeit herrschte.¹⁶² Nun weisen aber die vermutlich in den besagten Jahren in Umlauf gesetzten Münzsorten kein einziges Prägezeichen auf, das mit Ofen in irgendeine Verbindung gebracht werden könnte. Es kommen also in erster Linie wiederum die mit Prägezeichen nicht versehenen Münzen als wahrscheinliche Ofner Gepräge in Betracht. Solche sind im Corpus die Münzsorten C.73, 77, 78, 82, 84, 85 und 86. Diese Münzen sind einander verwandt durch die Stilverwandtschaft und durch die weiß-rote Reihenfolge der Balken in den Wappen sämtlicher Exemplare. Ihre zeitliche Aufeinanderfolge innerhalb der Periode von 1346—1357 kann gegenwärtig noch nicht zufriedenstellend bestimmt werden.

Die aufgezählten Kleinmünzen kamen alle durch die alljährliche Münzerneruerung in Umlauf. Gegen Ende der 50-er Jahre gelang es aber neuerlich bleibende Denare in Umlauf zu setzen. Die Prägung der neuen Münzen begann zur selben Zeit (1358) als die der Goldgulden mit dem Bild des Hl. Ladislaus (C.64), und zwar mit Typen, die den Goldgulden verwandt waren. Diese Münzen waren Varianten von C.94—96 und blieben lange Zeit, bis gegen Ende der 60-er Jahre in Umlauf (ungefähr von 1358 bis 1371). Ein ubergangstypus dürfte C.97 sein, und kann, da er kein Prägezeichen trägt, ebenfalls als ein Denar Ofner Prägung angesehen werden.

Zwischen den Denaren C.94—96 und dem Goldgulden C.64 besteht in vieler Beziehung eine Parallele, und zwar nicht nur hinsichtlich der Prägezeichen, der Emissionszeichen, der Ikonographie des Heiligen und der Ornamentik, sondern auch in der übereinstimmenden Orthographie der Legenden. Die Übereinstimmungen lassen die Vermutung zu, daß die Gold- und Silberkammern in dieser Zeit einer einheitlichen Leitung unterstanden. Denare sind mit vielen Zeichenvarianten bekannt, von denen die mit den Zeichen β , *P*, *G*, Rosette und Krone Ofner Ursprungs sein dürften.

Die ersten Gepräge sind nach der bei dem Goldgulden C.64 besprochenen neuen Reihenfolge wohl die mit Stern und *G*, sowie mit den Kombinationen derselben (1359—1364). Die nächste Gruppe (1365—1369) besteht aus Münzen mit dem Zeichen *P*. Die letzten Gepräge endlich sind die Varianten mit dem Monogramm β (1369—1371). Somit kann die Parallele zwischen den Goldgulden und den Denaren mit dem Bilde des Hl. Ladislaus auch hinsichtlich der Prägezeichen verfolgt werden. Der Feingehalt der Denare war recht hoch (bis zu $\frac{1}{16}$ feingebranntes Groschensilber). Es war vielleicht gerade der allzu gute Münzfuß Schuld daran, daß die weitere Prägung eingestellt wurde. Jedenfalls ging man zu Beginn der 70-er Jahre zur Prägung der Denare mit dem Mohrenkopf, dieser meistbekanntesten Münzsorte aus der Zeit Ludwigs des Großen über.

In der Zeit zwischen der Prägung der beiden bleibenden Typen (1370—1371) kam es noch zur Emission des Denars C.87 und des Obolus C.88. Zeitbestimmend für diese ist der Fund von Debreceen. Das Münzbild mit dem Doppelkreuz zeigt den Übergang zu den Denaren mit dem Mohrenkopf. Wie bei Münzen ohne Prägezeichen, kann hierfür Ofner Prägung angenommen werden.

Die zuletzt geprägten Münzen Ludwigs des Großen sind die sog. Denare mit dem Mohrenkopf (C.89—93). Ihren Namen erhielten sie nach dem charakteristischen Münzbild der Vorderseite. Ursprünglich war der Mohrenkopf das Zeichen des Kammergrafen Jakab Szerecsen, Pächters der Kammer von Fünfkirchen (Pécs) und Syrmien (Szerém), mit der Zeit wurde daraus ein selbständiges Münzbild. Das erste Jahr der Prägung ist ungewiß, soviel erfährt man aber aus den Quellen, daß der Beginn zwischen 2. II. 1372 und 21. XII. 1374 fällt.^{169—170} Von da an wurden diese Denare bis zum Tode Ludwigs ununterbrochen geprägt und im Umlauf gehalten.

Bei den Denaren mit dem Mohrenkopf dürften die Exemplare ohne Zeichen Gepräge der Kammer von Fünfkirchen und Syrmien gewesen sein, da das Zeichen selbst das Münzbild ist. Es gibt aber darunter auch Exemplare mit Münzzeichen, und von diesen können die Varianten mit dem Zeichen *P*, mit zwei Kronen und zwei Sternen des Denars 89A zur Ofner Münzstätte gehören. Als Ofner Gepräge darf aber auch C.89B angesprochen werden, auf dessen Rückseite das Doppelkreuz auf einer Krone steht.

Mit der Prägung der Denare mit dem Bild des Hl. Ladislaus, vor allem aber der Denare mit dem Mohrenkopf gelang es, eine bleibende Münze (*durabilis*) zu verwirklichen. In den späteren Quellen wird besonders auf letztere Denare immer wieder hingewiesen. Die Münzen selbst tauchen aber oft noch in Funden auf, die bereits aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts stammen.

Maria

(1382—1395)

Bezüglich der Münzprägung in Ofen unter der Königin Maria gibt es überhaupt keine unmittelbaren Aufzeichnungen. Bei der Bestimmung der Ofner Gepräge kommt in erster Linie das Zeichen *B* in Betracht, sodann die übrigen Zeichen, die mittels Analogien und Folgerungen als Ofner Münzzeichen angesehen werden können, so wie die Lilie, der Stern und das Kreuz mit Kreisen an den Enden. Die Folgerung beruht darauf, daß diese Zeichen — vor allem die Lilie — auf den Silbermünzen Marias und sogar auf den ersten Goldmünzen Sigismunds vorkommen, und sie somit — vorausgesetzt, daß die Münze zu Ofen ununterbrochen in Tätigkeit war — als Ofner Zeichen zulässig sind.

Die Goldgulden Marias zeigen zwei Varianten. In zeitlicher Hinsicht der erste ist C.112, denn dieser ist dem Goldgulden C.66 Ludwigs stilverwandt; C.111 ist der später geprägte, weil er sich in typologischer Hinsicht dem Goldgulden C.118 Sigismunds anschließt.

Der Goldgulden C.112 dürfte in den Jahren 1383—1384 geprägt worden sein. Von seinen Varianten sind jene als Ofner Gepräge anzusehen, deren Prägezeichen aus einem Kreuz mit Kreisen an den Enden besteht. Die Prägezeit des zweiten Goldguldens C.111 ist vielleicht in die Jahre 1385—1386 zu setzen; dieser Goldgulden kann jedoch auch noch darüber hinaus, bis zum Tod der Königin Maria und parallel mit den Münzen Sigismunds (von 1387 an) geprägt worden sein. Als Ofner Gepräge kommen diejenigen in Betracht, deren Prägezeichen eine Lilie oder zwei Lilien sind. Die münzgeschichtliche Bedeutung der Münzen Marias besteht darin, daß die Darstellung des Hl. Ladislaus erst auf dem Typus C.111 jene Form annahm, welche dann 200 Jahre unverändert beibehalten wurde.

Unter den Kleinmünzen kann die Prägungszeit des Denars C.114 in das Jahr 1383 gesetzt werden, nachdem die Prägungszeit der anderen Denarsorte (C.116) von einer Urkunde aus 1384 bestätigt ist.¹⁷⁶ Die Varianten mit Lilie und Rosette des Denars C.114 können als Ofner Gepräge bestimmt werden.

Eine Verordnung aus 1384 hebt jeden Zweifel darüber, daß der Denar C.116 jene Münzsorte des Jahres 1384 ist, welche nach der Krone ihres Münzbildes von den zeitgenössischen Quellen unter dem Namen »coronas« erwähnt wird.¹⁷⁸

Dieser Denar C.116 ist mit mannigfachen Zeichenvarianten bekannt, von denen das Münzzeichen B als Ofner Zeichen angesehen werden kann. Umso mehr, als von da an der Buchstabe B das ständige Zeichen der Münzen Ofner Prägung wurde. Doch können auch die Zeichenvarianten mit den Lilien ebenfalls derselben Münzstätte angehören. Bei der Ofner Prägung von C.116 wurde zuerst dieses letztere Zeichen gebraucht, später ging man auf den Gebrauch des Zeichens B über.

Die Prägungszeit der Münzen Marias kann genau nicht festgestellt werden. Es ist nämlich möglich, daß die Königin, auch nachdem sie den Thron Sigismund überließ, als Mitregentin ihres Gemahls die letzten Münzsorten weiterhin in ihrem eigenen Namen prägen ließ. Gewisse Beobachtungen, zum Teil aber auch Urkunden¹⁷⁹ scheinen für diese Annahme zu sprechen.

Schulek brachte noch ein anderes Gepräge mit Maria in Verbindung. Dieses soll eine der Varianten (C.125B) der Heller (oder parvus) genannten kleinen Münzsorte C.125 Sigismunds sein. Der Typus unterscheidet sich von den übrigen Hellertypen darin, daß an Stelle der einen der vier Kronen, welche sonst zwischen den gleichlangen Armen des Kreuzes verteilt sind, bei diesem der Buchstabe *ſ* zu finden ist. Als Münze ohne Münzzeichen, kann sie zu den Ofner Geprägungen gezählt, ihre Prägungszeit in die Jahre 1387—1395 gesetzt werden.¹⁸⁰ Als eine beachtenswerte Analogie sei noch erwähnt, daß der Buchstabe *ſ* auf dem Gepräge C.114 als Initiale des Namens der Königin Maria ebenfalls vorkommt.

Sigismund und Albert

(1387—1439)

Sigismund (1387—1437). Während der Regierung Sigismunds behielt zwar die Münzstätte von Ofen ihre führende Rolle, es mehren sich aber die Anzeichen dafür, daß sich der Schwerpunkt der Münzprägung allmählich nach Kremnitz verlegt.

Über die in der Ofner Münzstätte herrschenden Zustände sind wir dank einigen erhalten gebliebenen Angaben einigermaßen unterrichtet. Vor allem sei dabei auf die diesbezüglichen Bestimmungen des Ofner Stadtrechts (Anfang des 15. Jh.-s) verwiesen. Daraus kann geschlossen werden, daß die Ofner Kammergrafen Bürger zu Ofen sein mußten, und daß die rechtliche Lage der Münzer ungefähr den Bestimmungen der Kammerpachtverträge der Anjou-Zeit entsprach.¹⁸²

Die Ausmünzung von Gold und Silber dürfte unter gesonderter Leitung gestanden sein, denn Marcus von Nürnberg wird 1389 nur als Graf der Goldmünz-

kammer genannt,¹⁸³ 1402 wird von Sigismund ausdrücklich die Goldmünzkammer an Ulrich Wolfurt verpfändet.¹⁸⁴

Eine Urkunde aus 1430 belehrt uns darüber, daß die Ofner Münzstätte ihren Rohstoffbedarf in erster Linie aus Pagamentsilber deckte, und zeigt zugleich, welchen Schwierigkeiten die Kammergrafen begegneten, um das erforderliche Material an Edelmetall zu beschaffen.

Von den Kammergrafen der Zeit ist Marcus von Nürnberg bekannt. Bartholomeus von Padua wird 1390 in dem Sinn erwähnt, der darauf schließen läßt, daß er Ofner Kammergraf war.¹⁸⁷ Längere Zeit hindurch (1417, 1419, 1424) kommt der Name des Onofrius Bardi¹⁸⁸ vor, 1430 begegnen wir einem Angelo Walich, 1434 Michael Nadler und Johannes Noffry (Sohn von Onofrius).

Es ist auffallend, daß wir bei dem ständig zunehmenden Quellenmaterial so wenigen Ofner Kammergrafen begegnen. Demgegenüber tauchen in den Quellen des öfteren Kammergrafen ohne jede nähere Angabe ihrer Kammer auf.¹⁸⁹ Es ist nicht ausgeschlossen, daß sich in solchen Fällen die Leitung mehrerer Kammern oder vielleicht sogar sämtlicher Kammern in der Hand eines einzigen Kammergrafen vereinigte, weshalb in solchen Jahren kein ausgesprochen Ofner Kammergraf angeführt ist.

Durchaus plausibel erscheint diese Annahme im Lichte der bei den Münzen Ludwigs des Großen besprochenen Entdeckung von Elemér Mályusz, der auf einem Siegel des Kammergrafen Franciscus Bernardi aus 1409 dasselbe Zeichen β erkannte, welches die Goldgulden C.118 Sigismunds kennzeichnet. Somit ist dieses Münzzeichen, eigentlich das Monogramm *FB* unzweifelhaft das Zeichen Bernardis.

Es sind noch andere Münzer bekannt. Aus 1394¹⁹¹ Andreas, aus 1398¹⁹² Theodor; aus 1410¹⁴³ der Goldgießer Petrus und der Münzer Nicolaus Czauzath. 1422 werden erwähnt die Witwe des Münzers Michael,¹⁹⁵ Zuborius de Feuldvar, der 1433 zum obersten Aufseher sämtlicher Münzhäuser (also auch der Ofner Münzstätte) bestellt wurde.¹⁹⁶

Von Sigismund an sind die Namen der Kammergrafen die wichtigsten Stützpunkte bei der Zeitbestimmung der Münzen. Unter Sigismund kam nämlich die Sitte auf, in dem einen Glied des aus zwei Buchstaben oder Zeichen bestehenden Münzzeichens die Münzstätte, im zweiten aber den Namen des Kammergrafen anzugeben. Von nun an ist der Buchstabe *B* das ständige Zeichen der Ofner Gepräge, obwohl bis in die 20-er Jahre des 15. Jahrhunderts noch andere Zeichen verschiedenster Art (Meisterzeichen) auf den Münzen vorkommen.

Mit den Goldmünzen Sigismunds entstand der vierte Typus des mittelalterlichen ungarischen Goldguldens. Das Feld der Vorderseite wird nämlich ohne Einfassung durch das Wappenbild in einem unten zugespitzten Schild eingenommen. Der Goldguldentypus mit diesem Wappenbild wurde die ganze Zeit hindurch, bis zur Einführung der Madonnengulden geprägt.

Die erste Goldmünze ist C.118. Die Adlerfigur des Wappens ist der Brandenburger Adler. Von den verschiedenen Zeichen sind die Zeichen β , Stern und Lilie als Ofner Münzzeichen anzusehen, da diese zum Teil auf dem Goldgulden der Königin Maria (C.111), zum Teil aber noch auf dem Ludwigs des Großen (C.64) vorkommen. Mit Vorsicht können dabei auch die Zeichen *M—A*, und *I—V* (*V—I*) in Kombination genommen werden, doch ist ihr Zusammenhang mit Ofen noch nicht genügend beleuchtet.

Die Prägungszeit des Goldguldens C.118 ist einstweilen noch unbestimmt. Bisher wurde angenommen daß dieser Goldgulden C.118 bis 1420 geprägt wurde, da auf dem nächstfolgenden C.119 der Brandenburger Adler vom böhmischen Löwen abgelöst ward. Daraus ergab sich die Folgerung, daß die Änderung im Wappenbild mit der 1420 erfolgten Krönung Sigismunds zum böhmischen König im Zusammenhang stünde. Diese Annahme ist jedoch nicht stichhaltig. Erstens widersprechen ihr die Münzzeichen selbst, denn während bei C.118 alle erklärten Münzzeichen, in die 90-er Jahre weisen, kann z. B. bei C.119 das Zeichen *K—D* sehr wohl das Monogramm Peter Druslins sein, der 1404 Kremnitzer Kammergraf war. Daraus folgt, daß diese Änderung im Typus eine geraume Zeit früher, und zwar bereits in den ersten Jahren des 15. Jahrhunderts erfolgen mußte. Ferenc Király wies in einem Vortrag darauf hin,²⁰¹ daß auch auf dem Geheimsiegel Sigismunds die böhmischen Löwen im Wappen zu sehen sind. Dieses Siegel stammt aber aus 1401, und aus diesem

Grund gab er das Jahr 1401 als den Zeitpunkt an, in dem die Prägung von C.118 eingestellt, bzw. die von C.119 begonnen wurde.

Das Corpus bringt zwei Typen von C.119 (C.119A und C.119B). Die beiden Typen weichen nur insofern voneinander ab, als in die Rückseite des C.119B arabische Ziffern geprägt sind. Mit den früheren Analogien können die Varianten von C.119A mit Stern und anderen (bisher für ismaelitisch gehaltenen) Zeichen als Ofner Gepräge angesehen werden. Von den übrigen Zeichen können mit Wahrscheinlichkeit $V-k$ auf Valentinus Vinche de Zentygyörgy (1414), $O-k$ auf Onofrius Bardi (1417, 1419, 1425), beide Kammergrafen, bezogen werden. Das würde aber eine gar zu geringe Zahl von Ofner Prägezeichen ausmachen, und man hätte daher mit einer sehr frühen Einstellung der Goldmünzprägung in Ofen (bereits um 1410) zu rechnen. Es finden sich aber sowohl auf C.119A, als auf C.119B noch viele ungelöste Meisterzeichen. Rein hypothetisch tauchen in diesem Zusammenhang die Goldgulden mit dem Zeichen $\mathfrak{M}$ auf, obzwar es nicht unmöglich ist, daß es darunter tatsächlich auch solche mit Ofner Münzzeichen gibt. Dies scheint gar nicht unwahrscheinlich zu sein, besonders aber dann nicht, wenn man jene Parallele mit in Betracht zieht, die zwischen dem Goldgulden C.119B und jenen Geprägten ohne Zeichen des Hellers C.125A besteht, auf welchen ebenfalls arabische Ziffern zu beobachten sind. Es sei übrigens an dieser Stelle darauf hingewiesen, daß es sich da um das erstmalige Erscheinen arabischer Ziffern auf europäischen Münzen handelt. Zu welchem Zweck sie verwendet wurden, wissen wir derzeit noch nicht. László Réthy hielt sie für Kontrollzeichen. In Ermangelung einer besseren Erklärung kann diese Auslegung angenommen werden. Da eine der Varianten mit dem Kremnitzer Zeichen des C.119B in das Jahr 1425 datiert werden kann, ist es mit Rücksicht auf die obenerwähnte Parallele möglich, die Dauer der Goldmünzprägung vielleicht bis in die Zeit um 1425 zu verlängern.

Die Kleinmünzen Sigismunds weisen verhältnismäßig wenige Typen auf, da es dem König während seiner ganzen Regierungszeit gelungen war, das System der Münzerneruerung zu vermeiden. In typologischer Hinsicht sind seine ersten Münzen Fortsetzungen der Denare mit Mohrenkopf Ludwigs des Großen. Als gemeinsames Motiv erscheint auch hier das Doppelkreuz. Das erste Gepräge ist der Denar C.120, der nur ohne Münzzeichen bekannt ist, und sicherlich in Ofen geprägt wurde. Die Prägung erfolgte in den Jahren 1387—1389, denn es ist urkundlich belegt,²⁰⁹ daß 1390 eine neue Münze ausgegeben wurde. Der Denar C.120 ist identisch mit den in den zeitgenössischen Urkunden oft erwähnten Bardus- (oder Obardus-) Denaren,²¹⁰ ein Name, der die Forscher lange Zeit irreführte, indem man unter diesem Namen eine lombardische Münzsorte suchte.

Die nach der Münzänderung (1390) emittierte neue Münze war der Denar C.121, der als Denar »mit langem Kreuz« in den zeitgenössischen Urkunden bezeichnet wird,²¹² offenbar um ihn von der Münzsorte C.120 zu unterscheiden, auf deren Münzbild das Kreuz kürzer ist. Auch den Münzfuß kennen wir aus einer Münzordnung von 1427. Demnach wurden aus einer Ofner Mark feinen Silbers 600 Stück geschlagen.²¹³ Die Exemplare mit dem Münzzeichen B sind sicherlich Ofner Gepräge. Wir meinen aber, daß auch die Varianten ohne Zeichen auf Grund ihrer Stilverwandtschaft mit dem Münzbild des C.120 Ofner Herkunft sein müssen. Vermutlich begann die Emission des C.121 in Ofen mit Geprägten ohne Zeichen, die dann von den Exemplaren mit dem Münzzeichen B abgelöst wurden. Diese Münzsorte wurde im Verlauf der Jahre 1390—1427 geprägt. Die Verordnung von 1427 stellte ihre Prägung ein und entzog sie dem Umlauf.

Die nämliche Verordnung ordnete — unter Beibehaltung des vorigen Münzfußes — die Prägung einer neuen, moneta maior genannten Münze an. Die neue Münze ist der Denar C.124, der sich bis zum Tod Sigismunds hielt. Schulek erwähnt ihn mit den Ofner Münzzeichen $B-A$, $B-L$ und $B-S$, in der Sammlung des Münzkabinetts kommt indessen nur die $B-L$ Variante ($B-L$ und $B-L$) vor. Da 1435 Onofrius Bardis Sohn, Leonhard mit seinen drei Brüdern (Johannes, Valentin und Jakob) die gesamte Münzprägung leitete, ist hinter dem Buchstaben L vielleicht sein Name zu suchen. Das Münzzeichen $B-A$ kann sehr gut mit dem Namen des Kammergrafen Angelo Walich (1430) in Verbindung gebracht werden.

Stets parallel mit den Denaren liefen Prägung und Emission der Kleinmünzen geringeren Wertes (Heller, Ducat, Quarting). Als erste in dieser Reihe wurde die

filler 'Heller' genannte, obolenähnliche Münze C.125 geprägt, die im allgemeinen gleichzeitig mit den Denaren C.120—121 kursierte. Die zeitgenössischen Urkunden nennen diese Münze auch *parvus*.²²² Gerade diese Benennung ermöglichte die Feststellung, daß die Prägung sogleich nach der Thronbesteigung Sigismunds begonnen wurde, und somit kann sie in die Jahre 1387—1427 gesetzt werden. Dies waren die schlechtesten Münzen Sigismunds. Es gibt darunter viele Billongprägungen, sowie die verschiedensten Münzzeichen. Dabei wurden sie in riesigen Mengen gefälscht. Vermutlich aus diesem Grunde wurden die falschen Geprägungen in einer Verordnung Sigismunds von 1424 verrufen,²²⁴ ihre Prägung dann durch die bereits erwähnte Verordnung von 1427 ganz eingestellt.

Von den zahlreichen Varianten des C.125 sind als Ofner Geprägungen die mit monogramähnlichen Zeichen und dem Buchstaben *B* versehenen Exemplare des Hellers C.125A anzusehen. Die verschiedenen Zeichen dürften verschiedene Emmissionen bedeuten. Diese dürften wahrscheinlich die zeitlich früheren Geprägungen sein, welche später von Exemplaren mit dem Münzzeichen *B* abgelöst wurden, als dieser Buchstabe auch auf dem Denar C.121 als das Kennzeichen der Ofner Münzstätte erscheint. Die Heller mit arabischen Ziffern (1, 2, 3, 6, 7, 8 und 9), die im übrigen aber zeichenlos sind, können ebenfalls in die Zeit um 1425 datiert werden, da ihre mit dem Goldgulden C.119 gleichzeitig erfolgte Prägung erwiesen ist.

Unter den Hellern C.125 ist eine Variante ohne Münzzeichen bekannt, die im Corpus unter Nr. 126 beschrieben ist. Die Abweichung besteht darin, daß im zweiten und dritten Wappenfeld an Stelle der Adlerfigur ein Löwe dargestellt ist. Die Prägung dieses Typus fällt vermutlich in dieselbe Zeit, in der auch beim Goldgulden der Übergang von dem Adler zum Löwen erfolgt ist (1401). Es hat jedoch den Anschein, als ob es sich in diesem Fall nur um ein Experiment gehandelt hätte, das sich aus irgendeinem Grund nicht bewährt hat. Demzufolge gab die Münzstätte zu Ofen den Typus auf und begann mit der Prägung der bereits üblichen Hellertypen mit dem Adlerswappen. Eine hybride Variante, die die Rückseite von C.126 mit der Vorderseite von C.125B paart, kann ebenfalls unsere Datierung unterstützen, denn die Prägung des C.125 B mochte zwischen 1387—1395 stattgefunden haben.

Nach der Einstellung der Hellerprägung kam es zur Ausgabe der Ducat benannten Kleinmünze (C.128). Der eigenartige Name mag wohl daher stammen, daß der Wert der Münze dem des in der Walachei gangbaren Ducaten entsprach, und sogar die Münzbilder der beiden Sorten eine gewisse Ähnlichkeit aufweisen. Diese Münze war das schlechteste Geld Sigismunds. Ihr Wert fiel mit der Zeit bis auf $\frac{1}{10}$ des Denars und gegen seinen Gebrauch wurden viele Beschwerden laut. Der Ducat wurde wahrscheinlich während der Jahre 1427—1430 geprägt. Als Ofner Geprägungen kann bloß eine einzige, mit dem Zeichen *B—n* gekennzeichnete Variante gelten.

Die letzte kleine Münze Sigismunds war der Quarting (C.129), der nach der Einziehung des Ducaten in Umlauf kam. Die Verordnung über die Prägung von Quartingen ist ebenfalls bekannt. Andere Quellen erwähnen die Quartinge auch unter anderen Namen, wie z. B. »moneta minor«, oder »fyrling«.^{230—231} Was ihren Münzfuß betrifft, so waren aus der mit sieben Mark Kupfer legierten Mark feinen Silbers 500 Stücke zu schlagen, und 400 solche Stücke entsprachen dem Wert eines Goldguldens. Die Quartinge hielten sich von 1430 an bis zu Sigismunds Tod (1437), wenn auch ihr Wert fiel, und 1432 bereits 1000 Quartinge einem Goldgulden entsprachen. Auch aus der Ofner Münzstätte kennen wir Quartinge, und zwar mit zahlreichen Münzzeichen. Die Variante mit den Münzzeichen *B—A*, *B—B*, *B—I*, *B—L* (?), *B—n* und *B—W* können zu den Arbeiten unserer Münzstätte gezählt werden. Die mit *B—A*, und *B—W* können eventuell mit dem Kammergrafen Angelo Walich (1430), die mit *B—I* und *B—n* mit dem Kammergrafen Johann Noffry und Michael Nadler (1434), und die mit *B—B* und *B—L* (?) mit dem Kammergrafen Leonardus Bardi (1435—1436) in Verbindung gebracht werden.

Albert (1437—1439). Aus der Zeit König Alberts besitzen wir wiederum keine unmittelbaren Nachrichten über die Ofner Münzprägung. Die Münzzeichen lassen darauf schließen, daß in Ofen in Alberts Namen Goldmünzen nicht geprägt wurden. Alberts erste Münze, die nachweisbar Ofner Prägung ist, war der Denar C.135B mit dem Münzzeichen *B—JL*. Diese Münzsorte wird von den zeitgenössischen Quellen

manchmal unter dem Namen »denarii triales« angeführt. Zur Datierung sind die Münzfunde von Szada²³⁵ und Szerencs²³⁶ heranzuziehen. Nach eingehender Analyse gelang es Alfréd Schulek die Prägung dieser Denarsorte in die erste Hälfte des Jahres 1439 zu verlegen.²³⁷ Die Prägung war bis zum Tod Alberts (27. X. 1439) im Gang. Alberts Witwe, Elisabeth ließ sie 1440 noch weiterprägen, jedoch nicht mehr in der Münze zu Ofen, da diese bereits außerhalb ihres Machtbereichs lag.

Der Münzfuß des Denars C.135 ist geringer als der der früheren (aber nicht in Ofen entstandenen) Gepräge C.134 Alberts. Aus einer Ofner Mark 7-lötigen Silbers wurden rund 430 Stück solcher Denare gemünzt (Feingewicht 0,26 g), 150 Stück entsprachen also einem Goldgulden.²³⁸ Es kann festgestellt werden, daß auf die bleibenden Münzen Sigismunds unter Albert wieder einmal das System der alljährlichen Münzerneruerung folgte. Dieses System blieb denn auch in Geltung, und wurde erst mit der großen Münzreform (1468) des Königs Matthias abgeschafft.

Die andere, ebenfalls in Ofen geprägte Münze Alberts ist der Obolus C.139 mit denselben Münzzeichen, wie auf dem Denar. Die Beschlüsse des im Mai des Jahres 1439 einberufenen Landtages befassen sich im Artikel X damit und ordnen seine Prägung an.²³⁴ Der Obolus dürfte demnach in der zweiten Hälfte von 1439 zur Prägung gekommen sein.

Das Zeitalter der Hunyadi

(1440—1490)

Wladislaw I. (1440—1444). Die Münzprägung ist ein treues Spiegelbild der Zustände des nach dem Tod Alberts zwei Jahrzehnte hindurch von Parteikämpfen zerrissenen Landes. Durch Mißbrauch des von neuem eingeführten Systems der alljährlichen Münzerneruerung wurde nach einem stets geringeren Münzfuß geprägt. Da der Münzfuß dieser Billonmünzen großen Schwankungen ausgesetzt war, ist jedes metrologische System unmöglich geworden. Zahlreiche Fälschungen waren in Umlauf, so daß zwischen den königlichen Geprägen und den Fälschungen oft keine scharfe Grenze gezogen werden kann.

Nachdem Kremnitz unter die Herrschaft der Königinwitwe Elisabeth gelangte, gewann die Münzstätte von Ofen ihre einst führende Rolle wieder zurück. Die Münzprägung dieser Epoche ist überhaupt noch nicht bearbeitet worden. Bei der Lösung von chronologischen Fragen begegnet man deshalb noch den größten Schwierigkeiten.

Nach Alberts Tod (29. X. 1439) wählte der im Jahre 1440 einberufene Landtag den König von Polen, Wladislaw I. zum König Ungarns, der sich mit der Königinwitwe Elisabeth hätte vermählen sollen. Elisabeth nahm aber seine Hand nicht an, sondern ließ ihren am 22. Febr. 1440 nachgeborenen Sohn Ladislaus zum König krönen, dem sie mit aller Macht den Thron sichern wollte. Auf diese Weise spaltete sich das Land in zwei Teile. Die stärkste Stütze Elisabeths war der Böhme Johannes Giskra v. Brandeis, der sich im Namen Ladislaus' V. der Bergstätte Niederingarns und der Zips bemächtigte. In diesem Gebiet ließ er im Namen Ladislaus' V. auch Münzen prägen. Dadurch entstand unter Wladislaw I. eine doppelte Münzprägung, die auch in der Zeit des Regenten Johannes Hunyadi andauerte.

Die Bestimmung der Ofner Gepräge unter den Münzen Wladislaws I. und seines Nachfolgers ist durch das ständige Münzzeichen *B* verhältnismäßig leichter. Daneben besitzen wir auch zeitgenössische Angaben über die Münzprägung in Ofen. So erteilte Wladislaw I. 1441 dem László Cseh von Léva die Befugnis, in der Burg von Léva Silbermünzen nach dem Ofner Muster zu schlagen.²⁴⁰ Aus 1441 kennen wir auch die Stelle der Münzstätte in Ofen, und aus 1440 den Namen des Münzmeisters Heinrich Münch.²⁴² Von den Kammergrafen wird 1440 Michael Nadler erwähnt.

In Wladislaws Namen wurden zu Ofen nur Silbermünzen geprägt. Die ersten Gepräge waren C.149—150. Von diesen sind Ofner Gepräge die Varianten des Denars C.149A mit den Münzzeichen *B—ñ* und *B—n* (?). Bei der Datierung hilft uns der Fund von Szerencs,²⁴³ der vermutlich Anfang 1441 verborgen wurde. Dieses erste

Gepräge Wladislaws ist eine treue Nachahmung von Alberts letztem Denar, und vielleicht auch nach dessen Münzfuß geprägt.

Bei den Geprägten der nächsten drei Jahre sind wir hauptsächlich auf die Münzzeichen angewiesen, um die zeitliche Aufeinanderfolge bestimmen zu können. Die in der Reihe folgenden Gepräge sind wahrscheinlich die Varianten des Denars C.146, denn dieser ist die einzige Denarsorte unter Wladislaws Münzen mit dem Münzzeichen *L* (*L—U* ?). Nun kann aber dieses Zeichen mit dem von László Cseh von Léva erhaltenem Münzregal in Zusammenhang gebracht werden. Im gleichen Jahr erhielt auch Vlad, der Wojwode der Walachei die Erlaubnis, in Kronstadt königliche Münzen prägen zu lassen.²⁴⁴ Die Exemplare mit dem Zeichen *U—P* dürften vielleicht Gepräge der Münzstätte von Kronstadt (Corona) sein. Innerhalb dieser Denarsorte können folgende Gepräge als Ofner Arbeit bestimmt werden: der Denar C.146A mit den Münzzeichen *B—n*, *B—ñ* und *B—P*, das Piefort C.146B mit dem Münzzeichen *n—B*, endlich der Denar C.146C mit dem Zeichen *B—ñ* (?).

Darauf dürften im Jahre 1442 der Denar C.141 und der Obolus C.142 gefolgt sein. Für die Datierung haben wir keinen anderen konkreten Beweis als den Umstand, daß von den Münzzeichen einige (*A—B*, *A—S*, *B—ñ*, *B—P*) mit jenen Zeichen übereinstimmen, die auf dem Denar (C.146A) aus dem Jahr bevor vorkommen. Die Ofner Gepräge des Denars sind die mit den Münzzeichen *B—ñ* und *B—P*, jene des Obolus mit *B—P* versehen.

Bei der Bestimmung der Denare aus dem Jahr 1443 bewegen wir uns schon viel sicherer. Aus diesem Jahr kennen wir nämlich zwei Verordnungen, die mit der Aufstellung der Münzstätte von Schäßburg (Segesvár) in Beziehung sind.^{245—246} Nachdem aber unter den Münzen Wladislaws nur die Sorte C.145 mit einem Münzzeichen *S* (*S—C*, *S—h*) versehen ist, kommt allein diese in Betracht. Auch der Fund von Pusztaterem stützt unsere Datierung.²⁴⁷ Die Ofner Gepräge dieser Münzsorte sind: die Exemplare des Denars C.145A mit den Münzzeichen *B—n*, *B—ñ* und *B—Keule*, und jene des Pieforts C.145B mit dem Zeichen *B—Keule*.

Als letzte Emissionen folgten im Jahre 1444 der Denar C.143 und sein Obolus C.144. Außer dem Fundmaterial von Pusztaterem wird die Denarsorte durch das Münzzeichen *I—h* einer ihrer Varianten in dieses Jahr datiert, denn da war Bürgermeister Jacobus der Kammergraf zu Hermannstadt. Die Ofner Gepräge dieser Münzsorte sind der Denar C.143A mit den Münzzeichen *B—n* und *B—ñ*, sodann ein in jüngster Zeit zum Vorschein gekommenes und mit dem Zeichen *B—ñ* versehenes Piefort²⁵⁰ dieses Denars, schließlich der Obolus C.144, ebenfalls mit dem Zeichen *B—ñ*.

Sämtliche Münzen Wladislaws sind ganz schlechte Gepräge inflatorischen Charakters. Die Denare C.145 und C.146 fallen durch ihren Kupfergehalt und die oberflächliche Prägung besonders auf. Bei den Grabungen in der Ofner Burg kamen eigenartige, barbarisierte Gepräge der beiden Münzsorten in ziemlich großer Menge zum Vorschein.²⁵² Es ist leicht möglich, daß sich auch zeitgenössische Fälschungen darunter befinden, jedenfalls kann nicht entschieden werden, welches von ihnen wohl das entartete offizielle Gepräge und welches eine Fälschung ist. Wahrscheinlich führte die massenhafte Prägung dieser Münzen zur flüchtigen Arbeit, und dies mochte Schuld daran gewesen sein, daß in der Münze zu Ofen so viele entartete offizielle Gepräge entstanden. Anscheinend bildete die Sorgfalt in der technischen Ausführung nicht mehr eine der wesentlichen Bedingungen der Prägung, blieben ja die Münzen ohnehin nicht lange im Verkehr. Sowohl in der künstlerischen und technischen Qualität als auch vom Standpunkt des Umlaufs bedeuten deshalb die Kleinmünzen Wladislaws I. einen Tiefpunkt der ungarischen Münzprägung.

Interregnum (1445—1446). Nachdem Wladislaw I. am 10. November 1444 in der Schlacht von Varna gefallen war, betraute die im Februar 1445 einberufene Ständeversammlung am 6. Februar sieben Oberhauptleute mit der Regierung des Landes. Damit nahm das über ein Jahr währende Interregnum seinen Anfang, dem erst der Landtag von 1446 ein Ende bereitete, indem er am 5. Juni János Hunyadi zum Regenten wählte.

An diese Übergangsperiode erinnert ein Denar (C.152) und ein Obolus (C.153). Die Umschriften dieser Münzen enthalten natürlich nur den Titel des ungarischen Königtums, ohne jeder Angabe eines bestimmten Namens. Diese Münzen wurden

nun im ganzen Landesgebiet einheitlich geprägt. Da auch Giskra einer der sieben Hauptleute war, kommen unter ihnen auch Kremnitzer Gepräge vor. Die in den Jahren bevor gespaltene und getrennt verlaufende Münzprägung war also für die Dauer des Interregnums wenigstens wieder einheitlich.

Sowohl der Denar als auch sein Obolus sind mit dem Ofner Münzzeichen $\beta-\ddot{n}$ bekannt. Dieses Zeichen findet sich auch auf den ersten Geprägten des Regenten János Hunyadi, sein Vorkommen kann also für die Dauer der Jahre 1440—1447 nachgewiesen werden. Es erscheint sogar auf Sorten, an denen sich das Prägezeichen B von Fall zu Fall auch mit anderen Zeichen verbindet ($B-P$, oder $B-Keule$). Da wir die Kammergrafen dieser Zeit dem Namen nach nicht kennen, sind wir vollständig im Dunkel darüber, ob und in welchem Maße dieses Zeichen auf irgendeinen Kammergrafen Bezug hat. Das Zeichen $B-\ddot{n}$ könnte vielleicht auf Michael Nadler bezogen werden, der uns aus 1440 bereits bekannt ist, das Zeichen $B-\ddot{n}$ konnte indessen noch immer nicht zufriedenstellend aufgelöst werden. Gänzlich unmöglich scheint aber auch der Gedanke, daß ein und dieselbe Person volle acht Jahre lang und ohne Unterbrechung als Kammergraf in Ofen tätig gewesen wäre. Unsererseits vermuten wir unter diesem Münzzeichen also eher ein Kollektivzeichen. Wir stützen uns dabei auf eine Preßburger Urkunde aus 1447, in der János Hunyadi unter anderen erklärt, daß er den Preßburgern die Prägung von Münzen erlaube, genau so, wie dies früher der Stadt Ofen gestattet wurde.²⁵⁶ Es ist demnach möglich, daß die Münzprägung in Ofen in der Zeit vor 1447 in irgendeiner Form von der städtischen Bürgerschaft verwaltet wurde. In diesem Sinn wäre der kollektive Charakter des Münzzeichens $B-\ddot{n}$ zu verstehen.

János Hunyadi (1446—1453). Mit dem Ende des Interregnums war es auch mit der nur kurz währenden Einheit der Münzprägung vorbei. Im Juni des Jahres 1446 anerkannte zwar die Ständeversammlung Ladislaus V. als den rechtmäßigen König Ungarns, wählte aber für die Zeit, bis der noch unmündige König seine Großjährigkeit erlangte, einen Regenten in der Person des János Hunyadi. Infolgedessen legten die Oberhauptleute ihr Amt nieder. Nur Giskra war nicht gewillt auf seine Macht zu verzichten, und ließ in den Münzstätten zu Kremnitz und Kaschau, die in seinem Machtbereich lagen, Münzen auch weiterhin im Namen Ladislaus' V. prägen.

In der Zeit János Hunyadis behauptete die Ofner Münzstätte auch weiterhin ihre führende Rolle. Auch diesmal dienten die Ofner Gepräge anderen Münzstätten als Muster, so 1447 der Preßburger und 1452 der Kronstädter.²⁵⁷

Aus der Zeit des János Hunyadi kennen wir den Ofner Kammergrafen Odwardus Italicus (1447).

Die ersten Emissionen Hunyadis waren der Denar C.156 aus 1446 und die mit demselben Zeichen versehenen Exemplare des Obolus C.160. Den besten Beweis dafür liefert der Fund von Üllő,²⁵⁸ dessen Verbergung in den Anfang von 1447 gesetzt werden kann. Der Denar ist mit den Ofner Münzzeichen $\beta-\ddot{n}$ bekannt und stellt in typologischer Hinsicht die Fortsetzung des einzigen, aus der Zeit des Interregnums stammenden Gepräges dar.

Der Obolus des Denars C.156 ist die Kleinmünze C.160. Hier stehen wir einem eigenartigen Fall gegenüber. Der Obolus ist im ganzen mit drei verschiedenen Münzzeichen bekannt: $\beta-\alpha$, $\beta-\ddot{n}$ und $B-S$. Von diesen kommt das Zeichen $\beta-\ddot{n}$ auf unserem Denar C.156 vor, die beiden anderen finden sich nur auf Münzen des Königs Matthias (vor allem auf dem Denar C.217). Um diese eigenartige Erscheinung zu verstehen, ist nur eine einzige Erklärung möglich. Die Münzbilder der Denare C.156 und C.217 sind identisch (Doppelkreuz, Wappen mit Balken), und wie es scheint, wurden in beiden Fällen gleichzeitig Obolen mit ebenfalls identischen Münzbildern geprägt. Während aber die voneinander abweichenden Umschriften die Denare genauestens bestimmen, entscheidet bei den Obolen ohne Inschriften lediglich das Münzzeichen. Das ist ein beinahe einzig dastehender Fall in der ungarischen Münzgeschichte des Mittelalters.

Als nächstes Gepräge folgen der Denar C.157, sowie die verschiedenen Varianten der Obolen C.158—159 aus den Jahren 1447—1452. Der Denar C.157 vertritt eigentlich zwei Sorten, denn am Münzbild der Vorderseite des C.157A und des C.157B trägt der Löwe mit Doppelschwanz eine Krone, während er am Typus C.157C ungekrönt ist. Bei den Obolen kommt der nämliche Fall vor. Auf dem Obolus C.158A

ist der gekrönte Löwe zu sehen, auf den Sorten C.158B und C.158C ist er wiederum ungekrönt. Laut Zeugnis der Münzzeichen kamen vorerst die Denare C.157A—B und die Obolen C.158 mit der gekrönten Löwenfigur zur Prägung. In Ofen werden die Münzen in den Jahren 1447—1450 geprägt worden sein. Darauf bezieht sich höchstwahrscheinlich die an die Preßburger Kammer gerichtete Verordnung des Regenten im Jahre 1447, in welcher von einer einheitlichen neuen Münze die Rede ist.²⁶⁰ Daß die Münzsorte bereits im Jahre 1447 geprägt wurde, kann aus dem Münzzeichen *B—O* ersehen werden, denn in diesem Jahr war Odwardus Italicus Kammergraf in Ofen. Auf diese Münze dürften die Gepräge mit den Münzzeichen *B—n* und *B—S* gefolgt haben, das letzte Gepräge konnte jenes mit dem Zeichen *B—I* gewesen sein, da auch die darauffolgenden Gepräge des Regenten ein ähnliches Zeichen aufweisen. Der Obolus C.158A ist zur Zeit mit den Ofner Zeichen *B—I* und *B—S* bekannt.

Den Denar C.157C und den Obolus C.158B (mit dem Münzbild des ungekrönten Löwen) kennen wir lediglich mit dem Münzzeichen *B—I*, folglich kamen diese in Ofen zur Prägung. Die Prägungszeit ist das Jahr 1451 (vielleicht Anfang 1452). Es ist nicht bekannt, warum sich im Typus des Löwenbildes diese Wandlung vollzogen hat; die Antwort hierfür mag vielleicht in der jährlichen Münzernerneuerung zu suchen sein.

Es ist möglich, daß diese die letzten Münzen des János Hunyadi waren. Immerhin ist es nicht ausgeschlossen, daß zwei besonders kuriose Münzsorten (und zwar C.165 und C.166) als die letzten Emissionen betrachtet werden können. In den Umschriften der Münzen kommt auf der einen Seite der Name Ladislaus' V., auf der anderen der János Hunyadis vor. Für ihre Prägung könnte das am 24. August 1452 in Kremnitz geschlossene Friedensabkommen zwischen Hunyadi und Giskra als Erklärung dienen. Einer der Punkte des Abkommens bestimmt, daß im ganzen Land einheitliche Münzen von gleichem Gewicht und gleicher Feinheit geprägt werden und überall in Geltung sein sollten.²⁶² Zwar sind sich die Münzbilder der genannten Denare nicht gleich, es decken sich hingegen die Texte ihrer Umschriften, in denen die Namen des Königs und des Regenten angeführt sind. Der Denar C.165 ist nur aus Kremnitz, C.166 nur aus Ofen bekannt. Möglich, daß sich die beiden Parteien nur über die gleiche Umschrift einigten. Jedenfalls dürfte die Prägung der neuen Münzen nur kurze Zeit gedauert haben; die verhältnismäßige Seltenheit der Münzen könnte darauf zurückzuführen sein.

Ladislaus V. (1453—1457). Die im Namen Ladislaus' V. geprägten und in Umlauf gesetzten Münzen zerfallen in zwei Gruppen. Der Großteil der Gepräge entstand bevor Ladislaus V. zur Herrschaft gelangte (Anfang 1453), nur der kleinere Teil stammt aus seiner Regierungszeit. Die vor 1453 mit seinem Namen versehenen Gepräge sind allgemein unter dem Sammelnamen Münzen Giskras bekannt. Ladislaus V. wurde am 22. Febr. 1440, nach dem Tod seines Vaters geboren (Ladislaus Posthumus). Da ihm seine Mutter den Thron sichern wollte, ließ sie den Sohn noch im Säuglingsalter, am 5. Mai 1440 krönen. Der treueste Anhänger Elisabeths war Johannes Giskra. Er sicherte ihr bzw. dem kleinen König die niederungarischen Städte, sodann den Besitz der Zips und Kaschau. Elisabeth starb am 13. Dezember 1442. Nach ihrem Tod unterstützte Friedrich, Herzog von Österreich (der spätere Kaiser Friedrich III.) den unmündigen König. In der Rolle Giskras trat zunächst keine Änderung ein. Somit wurden in den Münzstätten von Kaschau und Kremnitz die Münzen im Namen Ladislaus V. geprägt. Diese Gebiete lagen nämlich in der Einflußsphäre Giskras, der im Namen Ladislaus' V. die Macht in den Händen hielt, während die Prägung in den anderen Münzhäusern dem wirklich herrschenden König Wladislaw I. bzw. dem Regenten János Hunyadi unterstand. Die Münzprägung verlief also — von der kurzen Dauer des Interregnums abgesehen — auch weiterhin getrennt. Die Gepräge Giskras sind aus den Münzzeichen ziemlich leicht zu erkennen. Im allgemeinen kommen die Münzsorten C.187—201 in Betracht.

Als János Hunyadi im Jänner 1453 von der Regentschaft zurücktrat, und Ladislaus V. auch wirklich Herrscher wurde, verlor Giskra seine Bedeutung und hatte auch auf die Münzprägung keinen Einfluß mehr. Von 1453 an können wir demnach neuerdings von einer einheitlichen königlichen Münzprägung sprechen.

Durch eine interessante Angabe wird die Tätigkeit der Ofner Münzstätte in dieser Zeit bekannt. Bei einer Schätzung der königlichen Einkünfte bewertete Ulrich

Eiczinger den Schlagschatz der Münzstätte zu Ofen auf 20 000 Gulden.²⁶⁵ Wir haben außerdem Angaben über zwei Kammergrafen. Der eine ist Petrus Jungh aus 1456, der andere Hans Kanstorffer (Constorffer) aus 1457. 1453 war Georg Henckel oberster Aufseher der Münzprägung im ganzen Landesgebiet (also auch in Ofen).²⁶⁷

Nach einer Pause von mehreren Jahrzehnten wandte man sich in der Münzstätte zu Ofen neuerdings der Prägung von Goldgulden zu, diesmal im Namen Ladislaus' V. Die Münzsorten C.170 und C.171 sind mit dem Ofner Münzzeichen *B—V* bekannt. Die zeitliche Aufeinanderfolge in der Prägung der beiden Typen kann derzeit noch nicht bestimmt werden. Zieht man sämtliche Münzzeichen in Betracht, so ist man eher geneigt, eine gleichzeitige Prägung anzunehmen. In diesem Fall würden eigentlich die beiden Typen nicht zwei Sorten für sich, sondern nur zwei Varianten derselben Münzsorte sein. Sicher ist jedenfalls, daß sie in den Jahren 1453—1457 geprägt worden sind.

Der erste der im Namen Ladislaus' V. geprägten Kleinmünzen ist ein Denar, der im Corpus nicht angeführt ist, und auf dessen Vorder- und Kehrseite die Gepräge der Denare C.183/179 gepaart sind, eigentlich aber lediglich eine Variante des mit Ofner Münzzeichen versehenen Denars C.179 darstellt. Seine mit dem Bild des Hl. Ladislaus geschmückte Kehrseite weist dem Denar seinen Platz unter den Kleinmünzen Ladislaus V., folglich können wir ihn als eine Ofner Variante des Denars C.179 ansehen. Bezüglich der Prägung des C.179 ist eine Münzordnung erhalten geblieben, aus der sich herausstellt, daß aus einer mit 1 Mark Kupfer legierten Mark feinen Silbers 1300 Stück zu schlagen waren. Die Münzordnung beschreibt auch die äußere Form der Münze.²⁷⁰ Diese hybride Münze ist mit dem Ofner Münzzeichen *B—P* versehen. Die Prägungszeit kann in die Jahre 1453—1454 gesetzt werden. Jedenfalls zeugt diese in ihrer Art vereinzelt dastehende Münze nicht dafür, daß in jener Zeit in der Ofner Münzstätte eine allzu rege Tätigkeit geherrscht hätte.

Den Anzeichen nach kam eine neue Münze erst im Jahre 1455 in Umlauf. Dies scheint der Denar C.182 gewesen zu sein, und zwar mit den Ofner Münzzeichen *B—L* und *B—L*. Die Wahrscheinlichkeit der Zeitbestimmung ergibt sich aus zwei Umständen. Erstens stellt sich aus einem zwischen Giskra und der Stadt Kaschau über die Münzprägung geführten Briefwechsel heraus,²⁷¹ daß in diesem Jahr in Kaschau Münzen geprägt wurden; auf dem Denar C.182 kommt das Kaschauer Münzzeichen *C—L* auch vor. Der andere Umstand ist das Münzzeichen *K—R* dieser Sorte. Der Kremnitzer Kammergraf war nämlich in diesem Jahr Christian Rüssel. Die erwähnten Denare mit den Ofner Münzzeichen sind jedoch beide äußerst unterwertige Billongepräge, der eine scheint geradezu eine Fälschung zu sein. Der Denar C.182 dürfte bis Mitte 1456 geprägt worden sein, denn gegen Ende des Jahres wurde wiederum eine neue Münze geprägt.

Auf die neue Münze beziehen sich die von Ladislaus V. am 31. Oktober 1456 an die Bürger von Hermannstadt,²⁷² und am 5. Jänner 1457 an die Bürger von Kaschau gerichteten Briefe.²⁷¹ Diese neue Münze ist der Typus der Denare C.185—186, welcher unter anderen auch mit dem Ofner Münzzeichen (*B—P*) vorkommt. Diesem schließt sich der Obolus C.230 an mit dem nämlichen Zeichen. Sie vertreten die letzten Gepräge des Königs aus den Jahren 1456—1457. C.186 ist auch mit dem Zeichen *h—O* bekannt, welches auf den Kammergrafen Oswaldus bezogen werden kann, der Ende 1456 Graf der Kammer zu Hermannstadt war. Diesmal kann auch das Zeichen *B—P* mit einer bestimmten Person in Verbindung gebracht werden, und zwar mit Peter Jungh, der vom 30. Oktober 1456 als Kammergraf von Ofen erwähnt ist. Ladislaus V. starb am 23. November 1457, danach wurden in seinem Namen keine Münzen mehr geprägt.

Matthias I. (1458—1490). Das Zeitalter des Königs Matthias teilt sich hinsichtlich der Münzprägung in zwei, scharf abgegrenzte Abschnitte. Der erste Abschnitt umfaßt die Zeit von 1458—1467, ist durch die alljährliche Münzerneruerung gekennzeichnet, in der die sog. »Wappenmünzen« mit stets wechselnden Münzbildern und schwankendem Münzfuß zur Prägung kamen. Auf die Münzreform von 1468 folgt der zweite Abschnitt mit der Einführung der sog. »Münzen mit Madonnenbild« (Madonnenmünzen) von bleibender Güte.

Der letztere Zeitabschnitt erstreckte sich bei der Ofner Münzstätte nur auf die Jahre von 1468—1470. Die Meldung des päpstlichen Legaten aus 1463 enthält eine wertvolle Mitteilung über die Tätigkeit der Ofner Münzstätte dieser Zeit. Im

Bericht schätzt der Legat die jährlichen Einkünfte des Ofner Münzhauses auf rund 8000 Goldgulden.²⁷⁴ Offenbar bedeutet diese Summe den Gesamtertrag der Gold- und Silbermünzung.

In überreicher Menge sind die Goldmünzen aus der Zeit des Königs Matthias erhalten geblieben, darunter aber nur ein einziger Typus Ofner Herkunft. Das ist die Variante mit dem Zeichen *B—A* des Goldguldens C. 204A. Das Münzzeichen erscheint häufig auf den 1458—1466 in Umlauf gesetzten Denaren, kann also keine Grundlage für eine nähere Bestimmung der Prägezeit bieten. Es darf aber dennoch angenommen werden, daß dieser Goldgulden Ofner Prägung in den ersten Regierungsjahren des Königs in Umlauf gesetzt wurde.

Viel lebhafter und reichhaltiger war die Prägung der Kleinmünzen. Aus der Zeit der Wappenmünzen (1458—1467) kennen wir Denare und Obolen, und zwar im allgemeinen mit den Münzzeichen *B—B*, *B—A*, *B—I*, *B—S*, *B—Z*. Von den Kammergrafen dieser Zeit ist nur ein einziger Name, der des Balthasar Eckenperger (Eggenberger) überliefert, und vielleicht steht das Münzzeichen *B—A* damit im Zusammenhang. Außer diesem Kammergrafen wissen wir noch von einem Leonardus Plat monetarius (1467)²⁷⁰ und einem Nicolaus monetarius.²⁸¹

Das erste Gepräge des Königs Matthias ist der Denar C. 217 und sein mit entsprechendem Münzzeichen versehener Obolus C. 160. Zur Emission kamen diese Münzen in den Jahren 1458—1460. Wir kennen drei Verordnungen des Königs, die sich auf ihre Prägung beziehen und zugleich die Ofner Prägung dieser Münzen nachweisen. Die drei königlichen Verordnungen waren an Kaschau gerichtet: der König erteilte den Kaschauern die Erlaubnis, die damals gangbare Münze nach dem Muster der Ofner Gepräge frei zu schlagen.^{284—286} Das Schreiben teilt auch den gesetzlichen Münzfuß mit (aus einer mit 3 Mark Kupfer legierten Mark feinen Silbers waren 375 Stück Denare zu münzen). Gepräge von Ofen sind die Varianten mit den Zeichen *B—A*, und *B—S*.

In der Reihe folgen der Denar C. 218 mit seinem Obolus C. 202.²⁹⁷ Auf den Ofner Geprägungen kommen die Münzzeichen *B—A* und *B—S* vor. Das wahrscheinliche Prägungsjahr ist 1461. Obwohl zwischen diesem und dem früheren Denar eine typologische Übereinstimmung besteht, kann er dennoch nicht zu der ersten Emission gezählt werden, weil er mit seinem Durchschnittsgewicht von 0,67 g nicht dem Münzfuß entspricht, der in den oben erwähnten Verordnungen vorgeschrieben wurde.

Eine Angabe aus 1462 bezieht sich indirekt auf die Münzprägung in Ofen. Am 17. September ordnete der König die Prägung neuer Münzen an, welche in Kaschau und überall geschlagen werden sollten.²⁸³ Der Ausdruck »überall« kann zweifellos auch auf Ofen bezogen werden. Diese Verordnung läßt auf eine Münzverschlechterung hohen Grades schließen. Auf Grund der Typologie und der Münzzeichen handelt es sich um den Denar C. 222 und um den Obolus C. 223. Der Denar kommt mit dem Ofner Münzzeichen *B—S* vor, doch ist vorderhand kein Obolus mit diesem Münzzeichen bekannt.

Im Jahre 1463 versuchten die Stände eine Besserung in der Münzprägung herbeizuführen. Gemäß den Beschlüssen der im März zu Tolna tagenden Ständeversammlung sollte mit der Prägung solcher Münzen begonnen werden, von denen 100 Denare einem Goldgulden entsprachen.²⁸⁹ Die neuen Münzen waren vermutlich der Denar C. 228 und sein Obolus C. 229. Die Datierung ist durch den höheren Feingehalt der Münzen, sowie durch einige identifizierte Kremnitzer Münzzeichen ermöglicht. Beide Münzsorten sind mit den Zeichen *B—A*, *B—I* und *B—S* aus der Münzstätte zu Ofen bekannt.

Im Jahre 1464 wurden weitere Schritte zur Besserung der Münzen gemacht. Der Ständetag verordnete eine Prägung der neuen Münzen nach dem Muster der Münzen König Sigismunds.²⁹¹ Der neue Typus ist offenbar der Denar C. 219 mit dem Obolus C. 220, denn dieser (C. 219) entspricht sowohl in Gewicht und in Feinheit, als auch in der äußeren Form dem Denar C. 124A Sigismunds. Der Denar ist mit den Ofner Münzzeichen *B—A* und *B—S*, der Obolus indessen nur mit dem Zeichen *B—S* bekannt.

Die so glücklich eingeleitete Münzverbesserung erlitt 1465 einen katastrophalen Rückfall. Schuld daran waren höchstwahrscheinlich die gegen Kaiser Friedrich III. und gegen die Türken geführten Kriege. Jedenfalls enthielt die neue Münze laut der am 12. März an Kaschau gerichteten Verordnung nur mehr zu $\frac{1}{8}$ Teil Fein-

silber.²⁹² Diese war die schlechteste Münze des Königs Matthias. Nur der Denar C. 227 kann für sie in Betracht kommen, der beinahe gänzlich aus Kupfer ist. Dazu gehört kein Obolus, und die Verordnung spricht auch gar nicht über eine solche Münze. Von den zahlreichen Münzzeichen ist *B—S* das Ofner Zeichen.

Im Jahre darauf, also 1466, verlegte sich der Schwerpunkt der Kleinmünzprägung beinahe vollständig nach Ofen. Die Stände wollten um jeden Preis dem Übel der Münzverschlechterung ein Ende machen, und im Ofner Landtag wurde der Beschluß gefaßt, die Münzen wieder nach dem alten Münzfuß zu prägen, wobei wiederum 100 Denare einem Goldgulden entsprechen sollten.²⁹⁴ In der Münzordnung der Kammer von Hermannstadt wurde die Münzprägung nach dem Ofner Muster verwiesen; in dieser Verordnung ist auch der Ofner Kammergraf Balthasar Eckenperger erwähnt. Die neuen Münzen sind der Denar C. 225 und der Obolus C. 226. Sie weisen tatsächlich eine Besserung bezüglich des Feingehalts auf, und sämtliche bekannte Exemplare sowohl des Denars als des Obolus haben das Zeichen *β—α*, das mit dem Namen Eckenperges verbunden werden kann. (Gepräge der Münzstätte von Hermannstadt sind zur Zeit nicht bekannt.)

1467 ist das letzte Jahr vor der Münzreform. Laut einer an Kaschau gerichteten Verordnung wurden auch in diesem Jahr neue Münzen in Umlauf gesetzt. Diese sind der Denar C. 214 und sein Obolus C. 215. Das gevierte Wappen schmückt das Münzbild, welches bereits als ein Übergang zum Münzbild der Denare mit dem Madonnenbild aufgefaßt werden kann. Die Varianten Ofner Prägung tragen die Zeichen *β—S* und *β—S̄*.

Die angeführten Gepräge der ersten Periode können aus typologischen Gründen in drei Gruppen geordnet werden. Auf den in den Jahren 1458—1461 geprägten Denaren (C. 217 und C. 218) ist auf der Vorderseite das ungarische Wappen (einfach oder geviert) zu sehen. Auf den Denaren (C. 222, C. 228, und C. 229) der folgenden Jahre (1462—1464) ist die Vorderseite abwechslungsreicher (Löwenkopf, Wappen mit Raben- bzw. Löwenfigur). Die Münzen (C. 227, C. 225) der Jahre 1465—1466 sind durch die Darstellung des Raben mit einem Ring im Schnabel gekennzeichnet. Der letzteren Gruppe schließt sich C. 214 aus 1467 an, auf dem der Rabe ein Feld des gevierten Wappens einnimmt. Die typologischen Zusammenhänge unterstützen die auf Grund anderer Angaben aufgestellte Zeitordnung.

Im Jahre 1468 vollzog sich eine gewaltige Umwandlung in der Münzprägung. Dieser zweite Abschnitt der Münzgeschichte der Matthias-Zeit ist gekennzeichnet einerseits durch die einheitliche Form des Münzbildes, andererseits durch den ständig gleichbleibenden Münzfuß. Die Reform setzte mit der Prägung von Silbermünzen ein, die Goldmünze bekam erst später das neue Münzbild. In Ofen gab es in dieser zweiten Periode keine Goldmünzprägung.

Die Reform der Münzprägung wurzelt in jenen Beschlüssen der Ständeversammlung von 1467, welche das Steuersystem von Grund aus änderten. Die unter dem Namen »*lucrum camerae*« bekannte Steuer wurde von den Ständen abgeschafft, und an ihrer Stelle eine neue, »*tributum fisci regalis*« genannte, eingeführt. Dies machte auch dem System der alljährlichen Münzerneuerung ein Ende. Nach dem neuen bleibenden Münzfuß waren aus einer Ofner Mark 8-lötigen Silbers 416 Denare zu schlagen, und 100 dieser neuen Denare entsprachen einem Goldgulden.

Die nach der Reform in Umlauf gesetzten Münzen haben alle dieselben Münzbilder. Die Vorderseite trägt das gevierte Wappen mit Herzschild, auf der Rückseite ist die Madonna mit dem Jesuskind im Schoß zu sehen. Nach diesem Münzbild wurden die neuen Gepräge zusammenfassend Madonnenmünzen genannt. Der Grund für die Madonnendarstellung kann in der bekannten Marienverehrung des Hauses Hunyadi zu suchen sein, zum neuen Münzbild mochte aber auch teils der gerade begonnene Feldzug gegen die böhmischen »Ketzer«, teils auch der mit den Türken geführte Krieg Anlaß gegeben haben. Sowohl gegen die heidnischen Türken als auch gegen die ketzerischen Böhmen kämpfte der König von Ungarn als Beschirmer des Christentums.

Die Madonnenmünzen des Matthias teilen sich auch zeitlich in zwei Gruppen: in die Gruppe der Münzsorten, welche die Madonna mit Schleier, und in die jener, welche sie mit Krone darstellen. Außer zahlreichen anderen Beweisen sei auf die Beobachtung hingewiesen, die wir bei den Münzen Wladislaws II. machen können,

auf deren Münzbildern Maria immer mit Krone dargestellt ist. Diese Münzen sind aber nichts anderes als die Fortsetzungen der letzten Gepräge von Matthias.

Die Madonnenmünzen Ofner Prägung (Groschen C.213E, Denar C.235A und Obolus C.243) mit dem Münzzeichen *B* sind ausnahmslos mit dem Bild der beschlei-erten Madonna geschmückt. Die Prägung der beschlei-erten Madonnentypen hielt sich im allgemeinen bis 1481, die der Varianten mit dem Münzzeichen *B̄*, also der in Ofen entstandenen hingegen nur bis 1470. Dies kann durch die Zusammenhänge bestätigt werden, die zwischen den Münzzeichen der Madonnenmünzen von Kremnitz bestehen. Somit wurde die neue Münzsorte mit dem Bild der schleiertragenden Madonna während der Jahre 1468—1470 in Umlauf gesetzt.

Das sichtbare Resultat der Geldreform war, daß nach einer Pause von hundert Jahren nun auch wieder Groschen geprägt wurden. Groschen kennen wir nur mit dem Bild der schleiertragenden Madonna, und nur eine Groschensorte (C.213E) hat Ofner Zeichen (*B—S* und *B—Kreuz* auf einem Hufeisen). Auf Grund dieser zwei Zeichen darf die Groschenprägung in Ofen für eine Dauer von zwei Jahren (1468—1469) angenommen werden.

Unter den Kleinmünzen kennen wir den Denar C.235 und den Obolus C.243 mit Ofner Münzzeichen. Ofner Zeichen des Denars sind: *B—K*, *B—S* und *B—Kreuz* auf einem Hufeisen, jenes des Obolus aber lediglich *B—S*. Nach den Zeichen dürfte also der Denar drei Jahre hindurch (1468—1470), der Obolus hingegen nur während eines Jahres (1468) geprägt worden sein. Das Zeichen *B—S* kommt auf allen drei Münzsorten vor, diese dürften die ersten Gepräge aus dem Jahr 1468 sein. Dem Zeichen *B—Kreuz* auf Hufeisen begegnen wir nur mehr auf dem Groschen und auf dem Denar, vermutlich aus dem nächstfolgenden Jahr 1469. Endlich ist das Zeichen *B—K* nur bei dem Denar bekannt, folglich stellt dieser das letzte Gepräge dar (1470).

Die im Jahre 1470 erfolgte Einstellung der Prägetätigkeit in Ofen war sicherlich mit der Einführung der bleibenden Münze im Zusammenhang. Es ist klar, daß infolge der Prägung der einheitlichen Münze die Ofner Münzstätte als richtunggebendes Zentrum nicht mehr notwendig war. Die Münzstätten, welche den in Edelerzen reichen Bergwerken näher lagen, konnten die Aufgaben der Münzprägung leichter und vor allem billiger erledigen.

Die Zeit der Jagellonen

(1490—1526)

Ludwig II. (1516—1526). Die am Ausgang des 15. Jahrhunderts eingetretene lange Pause in der Ofner Münzprägung nahm erst in der Zeit Ludwigs II. ein Ende, und nur mit der Prägung der sog. nova moneta lebte die Tätigkeit der Münze erneut auf.³⁰⁰ Prägungs- und Umlaufzeit dieser Münzen umfaßt ein von der Inflation schwer bedrängtes Zeitalter, in dem die Wirtschaft des Landes in ihren Grundfesten erschüttert wurde. Dabei herrschte zur Zeit der Thronbesteigung Ludwigs II. noch vollkommene Ordnung in der Münzprägung. Die Prägung der Madonnenmünzen wurde seit 1468 ohne jeglicher Veränderung fortgesetzt, und bis 1521 war auch im Münzfuß keine Änderung eingetreten.

Diesen Zustand störte die Münzreform von 1521, die den Feingehalt auf die Hälfte herabsetzte und unter Beibehaltung des früheren Nennwertes die Münze im Zwangskurs hielt. Demnach wurden aus einer Ofner Mark 4-lötigen Silbers 500 Denare geschlagen. Die neue Münze erhielt den Namen nova moneta, die alten Denare wurden deshalb »antiqua moneta« genannt. Die Prägung der neuen Münze begann im Jahre 1521, wir kennen jedenfalls ein Schreiben des Königs vom 22. August, in dem er auch der neuen Münze gedenkt, deren Prägung gerade begonnen wurde.³⁰³

Die Prägung der unter dem Namen nova moneta bekannten Münze erweckte 1521 auch die seit 1470 stillstehende Ofner Münzstätte zu neuem Leben. Bereits am 22. Jänner 1521 bat der König die Signoria von Venedig um 10—15 Münzer, doch ohne Erfolg,³⁰⁴ so daß er am 21. Juli 1521 die nötigen Münzer von Kremnitz nach Ofen bestellte, wo sie auch ankamen.³⁰⁵ Caprili bezeugt die Ofner Münzprägung für die Zeit zwischen 29. Juli und 1. August 1521.³⁰⁶ Bekannt ist auch die diesbezüg-

liche Bestimmung des Ständetages von 1522, die einen Beauftragten des Schatzmeisters zu den Münzern nach Ofen beordnete.³⁰⁷

Eine undatierte Aufzeichnung — deren Entstehungszeit in das Jahr 1523 oder 1524 gesetzt werden kann — gibt das Einkommen der Ofner Kammer im Jahr bevor in 87 346 Gulden und 54 Denaren an.¹⁰⁹ Am 4. April 1524 ersucht der König die Stadt Wien um die Erlaubnis, daß seine Beauftragten die für die Münzprägung nötigen Geräte aus Österreich zollfrei ausführen könnten.³¹⁰ Laut der Chronik Szerémis kamen auch 25 Münzarbeiter aus Wien an.³¹¹

Auf diese deutschen Münzer beziehen sich offenbar die Aufzeichnungen von Hans Thurnschwamb, wonach diese Münzer den Denaren nicht jene regelmäßige Form zu geben wußten wie die Kremnitzer Münzer, weil sie die Münzplatte mit der Hand zerstückelten, während den Kremnitzern eine Ziehbank (Zieh-Panck) zur Verfügung stand.

Obwohl zwischen 1521—1525 im allgemeinen die nova moneta zur Prägung kam, besitzen wir auch aus diesen Jahren ein ganz eigenartiges Gepräge. Dieses ist der Denar C. 306A (also eine antiqua moneta) mit dem Zeichen *A—B* und der Jahreszahl 1522. Das Zeichen *A—B* kann in diesem Fall als ein Ofner Zeichen aufgefaßt werden, ebenfalls kann die Frage beantwortet werden, warum wohl dieser so eigenartige Denar geprägt wurde. Der Ständetag des Jahres 1522 bestimmte nämlich unter anderen, daß der König außer der nova moneta auch gute Münzen schlagen lassen sollte, damit es im Land nicht gänzlich an gutem Geld fehlte.³¹² Anscheinend wurden auch im ersten Jahr in Ofen solche geprägt, später aber nicht mehr, und an anderen Münzstätten überhaupt nicht.

Doch ist nicht dieser Denar die erste Münze, die aus der in 1521 von neuem eröffneten Ofner Münzstätte herauskam, sondern die nova moneta mit dem Zeichen *L—B* aus 1521 (C. 305). Das Münzbild dieses Denars weicht von allen übrigen Denaren ab, und kann auf Grund des Münzzeichens (*L* = Ludovicus, *B* = Buda) nur in Ofen zur Prägung gekommen sein. Entweder ist dieser Typus ein Probestück oder wurde nur in kleiner Zahl zu Experimentzwecken geprägt.

Der allgemeine Typus der nova moneta war der Denar C. 308A und sein Piefort bzw. seine verschiedenen Varianten. Diese Denarsorte ist mit dem Ofner Zeichen *L—B* aus den Jahren 1521—1525 bekannt. Im allgemeinen stimmt das Münzbild mit dem des alten Madonnendenars überein, nur sind in Ermangelung der Umschriften die Zeichnungen größer.

Das Piefort mit dem Ofner Münzzeichen der nova moneta C. 308A ist auch erhalten (1523). Wir kennen noch ein zweites Piefort mit demselben Zeichen und derselben Jahreszahl, welches aber eine wesentliche Abweichung in der Zeichnung aufweist (C. 312). Gewöhnliche Denare mit einem solchen Münzbild sind nicht bekannt. Folglich kann letzteres Piefort nur ein selbständiges Probestück sein.

Während der Umlaufzeit der nova moneta wurden in der Münzstätte zu Ofen auch Groschen und Obolen geprägt. Das Obolgepräge C. 317 ist mit der Jahreszahl 1523 und dem Zeichen *L—B* bekannt. Auch dieses hat sein Piefort. Die Obolprägung hängt offenbar mit der Verordnung des Ständetages (Art. 37) von 1523 über die Prägung von Obolen zusammen.³¹⁵ Der Verordnung wurde in Ofen einmal Genüge getan, die Prägung dieser kleinen Münzsorte wurde jedoch nicht fortgesetzt.

Endlich kennen wir den nach dem Münzfuß der nova moneta geprägten Groschen ebenfalls mit dem Zeichen *L—G* und den Jahreszahlen 1521—1522 (C. 299). Über Prägung und Umlauf der Groschen besitzen wir überhaupt keine zeitgenössischen Angaben.

Mit großem Schwung setzte also auch in Ofen die Prägung der nova moneta ein, ihr Umlauf bereitete aber viele Sorgen.³¹⁷ Niemand wollte das neue Geld annehmen, und im Augenblick der Emission stiegen die Preise.³¹⁹ Auch der Ständetag von 1523 war gezwungen, sich mit der neuen Münze zu befassen. Der Artikel 34 ordnete an, daß die königlichen Kammern für 100 alte Denare 110 neue ausgeben sollten, doch nicht mehr. Damit wurde auch amtlich anerkannt, daß die neue Münze nicht den Wert der alten hatte. Es meldeten sich mit einem Wort all jene Erscheinungen, welche zu jeder Zeit die natürlichen Folgen des inflatorischen Geldumlaufs sind.

Sogar in der Benennung des neuen Geldes kam die allgemeine Erbitterung über die neue Münze zum Ausdruck. In der Gemeinsprache gab man nämlich der

Münze recht bald den Namen »cuprea moneta« (Kupfergeld) und auch die Amtssprache war bis zu einem gewissen Grad gezwungen, diesen Namen zu gebrauchen. Die Chronik von Szerémi kommt ebenfalls auf die neue Münze zu sprechen und schildert ausführlich, welch großen Schaden ihr Umlauf im Lande anrichtete.

Viel Verwirrung verursachte auch die Münzprägung von Privaten, die teils mit, teils aber auch ohne Erlaubnis des Königs die unterwertige Münze prägten.

Immer dringender wurde die Forderung nach einer Regelung der Münzprägung. Die Besserung der Münzen begann gegen die Mitte des Jahres 1525,³²⁵ im Sinne der in den Artikeln 20—23 des Ständetages zu Rákos niedergelegten Grundsätze. Die Prägung der nova moneta wurde abgeschafft, und es sollte eine Münze geschlagen werden wie die, welche zu Beginn der Herrschaft Ludwigs gangbar war. Zur Emission der neuen Denare kam es, wie es scheint, im August 1525. Mehrere zeitgenössische Quellen bestätigen diesen Zeitpunkt, u. a. die Verordnung des Königs an die Münzer von Kremnitz vom 25. Juni 1525,³²⁵ oder sein an die Ödenburger gerichtetes Schreiben vom 24. August 1525, usw.³²⁷ Die beiden Münzarten blieben aber auch weiterhin nebeneinander im Umlauf.

Wenn in Kremnitz die Emission der neugeprägten antiqua moneta im August 1525 auch begonnen wurde, so kennen wir aus der Ofner Münzstätte doch kein Gepräge mit einer solchen Jahreszahl. Erst 1526 kam aus der Ofner Münzstätte der nach dem alten 8-lötigen Münzfuß geprägte Denar in großer Menge in Umlauf.

Dem Tarnakmeister Alex Thurzó wurde die Umprägung der nova moneta gestattet. Zum Einwechslungsort der alten Münzen wurde Ofen bestimmt.³³⁰ Der Umlauf der nova moneta war ursprünglich bis zum St. Jakobstag (15. Juli) 1526 bewilligt, ihre Einwechslung konnte aber bis zum festgesetzten Termin nicht verwirklicht werden. Somit blieb die nova moneta auch weiterhin in Umlauf, und zwar im Wert von 3 Billonmünzen zu einem guten Denar.³³¹

Um der drohenden finanziellen Krise auszuweichen, machte man einen neuen verzweifelten Versuch, und zwar mit der Einschmelzung eines Teiles der Kirchenschätze, um Pagamentsilber zu gewinnen. Die Einschmelzung wurde hauptsächlich in der Münzstätte zu Ofen durchgeführt. Nachdem die Genehmigung des päpstlichen Legaten Burgio eingeholt worden war, erschien am 17. Juli der Erlaß, durch den die Kirchen verpflichtet wurden, die Hälfte ihrer Schätze abzuliefern.³³² So begann die Einsammlung der Schätze, und am 21. Juni bestätigte bereits der König in Ofen, daß er mit der Genehmigung des Papstes die Schätze der Klöster von Ofen und Pest eingesammelt hat, unter der Verpflichtung, nach Beendigung des Krieges gegen die Türken den Wert der eingelieferten Schätze aus dem Preßburger Dreißigst rückzuerbüßen.³³⁴

Um der beschleunigten Münzprägung Genüge leisten zu können, ließ die Königin am 5. Mai 1526 Münzer aus Kremnitz mit den nötigen Werkzeugen nach Ofen kommen.³³⁷ Diese Münzer sind wahrscheinlich dieselben, die im Rechnungsbuch der Kammer erwähnt werden.³³⁸ Sie wurden laut der Angaben des Rechnungsbuches bald in Ofen, bald in Visegrád beschäftigt. Übrigens kennen wir aus dieser Zeit einen Ofner Münzer, nämlich Nikolaus Pézverő (= Münzer) (1525).³³⁹

Diese sind die letzten authentischen Angaben über die Tätigkeit der Ofner Münzstätte in der Zeit unmittelbar vor der Schlacht bei Mohács. Soviel ist jedenfalls gewiß, daß die Ofner Münzstätte damals eine äußerst lebhafteste Tätigkeit ausübte.

Im Jahre 1526 wurde in Ofen nur eine Münzsorte geprägt, und zwar der nach dem Münzfuß der antiqua moneta (aus 8-lötigem Silber) geprägte Denar, dessen Münzbild mit dem Münzbild der vor der Münzverschlechterung in Umlauf gesetzten Denare genau übereinstimmt. Die Varianten mit der Jahreszahl 1526 und dem Ofner Münzzeichen (*B—A*) des Denars C.306A können also als Ofner Gepräge angesehen werden. Das Münzzeichen kommt in verschiedener Form vor. Im allgemeinen ist *B—A* rechts und links von Maria zu sehen, kommt aber auch in der Form *B ° A* und *B * A* unter der Gestalt Marias vor, sodann in der Zusammenstellung: seitlich *B—A* und unten *A*, schließlich in letzterer Anordnung, aber mit verkehrtem *B*. In diesem Münzzeichen weist das *A* auf Alexius Thurzó, der 1525 oberster Schatzmeister wurde (summus thesaurius).⁴³¹ Nehmen wir noch dazu die zahlreichen Varianten der Umschrift innerhalb der einzelnen Zeichenvarianten in Betracht, so kann überhaupt nicht bezweifelt werden, daß im Jahre 1526 in Ofen tatsächlich eine

Münzprägung ganz großen Ausmaßes im Gang war. Der gute Wille, das Wirtschaftsleben mit guten Münzen zu versorgen, war also vorhanden, die Folgen der Schlacht bei Mohács (29. August 1526) bereiteten jedoch jeder Bestrebung ein jähes Ende.

Ende der Ofner Münzprägung

König Johannes (1526—1540). Auf die Nachricht über den unglücklichen Ausgang der Schlacht bei Mohács und den Tod des Königs, brach die Tätigkeit der Ofner Münzstätte ab. Große Massen der Bevölkerung verließen fluchtartig die Stadt, an ihrer Spitze die Königin Maria, die samt ihren Schätzen nach Preßburg zog und dort in den Jahren 1526—1527 Münzen prägen ließ. Damit hörte aber die Tätigkeit der Ofner Münzstätte noch immer nicht endgültig auf, denn laut vereinzelter Angaben wurden im Namen des Königs Johannes in ganz bescheidenem Maße noch Münzen geschlagen.

Nach dem Tod Ludwigs II. hatte das Land zwei Könige. Johannes Zápolya, der von der nationalen Partei gewählte König wurde am 11. November 1526 zum König von Ungarn gekrönt, und Ferdinand I., der sich auf die habsburgische Partei stützte (Krönung am 3. November 1527). Während der Parteikämpfe war Ofen ein wechselvolles Schicksal beschieden. Am 10. Oktober 1526 kam Ofen in den Besitz des Königs Johannes, der aber am 17. August 1527 vom Heer Ferdinands aus der Stadt vertrieben wurde. Ferdinand zog am 20. August in Ofen ein und brachte dort den Sommer und den Herbst. Die Stadt blieb aber nur bis zum Herbst 1529 in seiner Gewalt, denn am 8. September desselben Jahres eroberten die Türken die Stadt und übergaben sie Johannes, der hier im Winter 1529—1530 verweilte. Bis 1540 hatte er die Stadt in seinem Besitz.³⁴²

Ofen war also rund zwei Jahre in Ferdinands Besitz. Es gibt überhaupt keine Belege, die dafür zeugten, daß während dieser Zeit hier Münzen in seinem Namen geprägt worden wären. Anders steht es mit den Münzen des Königs Johannes. Die Urkunden und die erhalten gebliebenen Denare, die als Ofner Gepräge angesehen werden können, bestätigen, daß auf seinen Namen — wenn auch in bescheidener Zahl — in Ofen Münzen geprägt wurden.

Sobald sich Johannes im Herbst 1529 der Stadt bemächtigte, dürfte sich das Problem der Münzprägung gestellt haben, denn bereits am 18. November beorderte er 20 Kremnitzer Münzer nach Ofen.³⁴⁶ Diese waren vermutlich auch angekommen, denn aus einem Brief vom 24. Mai 1530 des Benedikt Bachy erfahren wir, daß die Münzer aus Ofen entflohen sind.³⁴⁷ Also war in Ofen zwischen dem 18. XI. 1529 und dem 24. V. 1530 sicherlich eine Münzprägung im Gang.

Denkmäler dieser Zeit können die Denare mit den Münzzeichen *A—B* aus 1530 (C. 331 und C. 332) sein. Als Analogie zu diesen Münzzeichen können die Denare Ludwigs II. aus 1522, mit dem Münzzeichen *AB* (C. 306A) dienen, die wir ebenfalls als Ofner Gepräge kennengelernt haben.

Das Vertrauen zu den seit 1526 geprägten kleinen Münzen des Königs Johannes war aber bald erschüttert. An dieser Erschütterung war offenbar das Unwesen der Falsch- (oder Privat-) münzerei schuld, das in außerordentlichem Maße um sich griff. Ferdinand trachtete selbstverständlich diese Lage sich selbst zunutze zu machen und erließ am 19. Februar 1529 eine Verordnung, in der die Münzen des Johannes verrufen wurden.³⁴⁹ Die metrologischen Untersuchungen ergaben zwar, daß die authentischen königlichen Gepräge im allgemeinen gut waren. Die Frage mußte jedoch auch offiziell behandelt werden. Artikel 15 des Ständetages vom Februar 1530 verpflichtete jedermann zur Annahme der königlichen Gepräge.³⁵⁰ Eine zweite Versammlung der Stände aber, die entweder Ende 1530 oder Anfang 1531 tagte, zählte einzeln die Münzen auf, die bei Kaufgeschäften als gesetzliche Zahlungsmittel anzunehmen waren. Unter diesen sind auch jene Münzen des Königs Johannes erwähnt, welche in den Jahren 1526—1527 geprägt wurden, und weiters, welche »jetzt in Ofen geprägt werden«.³⁵¹

Es gab also in dieser Zeit noch irgendeine Münzprägung in Ofen. Die diesbezüglichen Gepräge sind unter jenen Denaren von Johannes zu suchen, die zwischen 1530 und 1535 zur Prägung kamen. Diese gehören in die zweite Gruppe der königlichen Münzen. Wegen der Klagen, die gegen die Münzen laut wurden, ließ der

König nämlich von 1530 an neue und gute Münzen prägen, die sich auch äußerlich von den früheren Geprägen unterscheiden, insofern sie im gevierten Wappen der Vorderseite kein Herzschild führen. Auch der neue Münzfuß war besser als der der früheren Gepräge, denn die Feinheit der neuen Münzen war 10-lötig (vgl. den Brief des Königs an Thomas Nádasdy vom 15. Februar 1531).³⁵²

Für diese Gepräge können nur der Denar (C. 340) ohne Zeichen aus dem Jahr 1531 und sein Piefort als Ofner Gepräge in Betracht kommen. Das Piefort scheint ebenfalls auf Ofen zu deuten, da solche Probestücke im allgemeinen auf die wichtigeren Münzstätten verweisen.

Auf diesen Geprägen ohne Zeichen kann ein fremdes Wappen, in auffallender Anordnung, bemerkt werden, welches auch an anderen Münzen des Königs zu sehen ist.³⁵³ Es ist das Wappen Luigi Grittis, den der König am 26. Dezember 1530 zum obersten Landesverweser ernannte und ihm gestattete, den Löwenkopf in sein altes Wappen aufzunehmen.³⁵⁴ Ein fremdes Wappen schmückt also die königlichen Gepräge, eine Erscheinung, die beispiellos in der Geschichte der ungarischen Münzprägung, zugleich aber der schlagendste Beweis für den großen Einfluss Grittis in ungarischen Angelegenheiten ist.

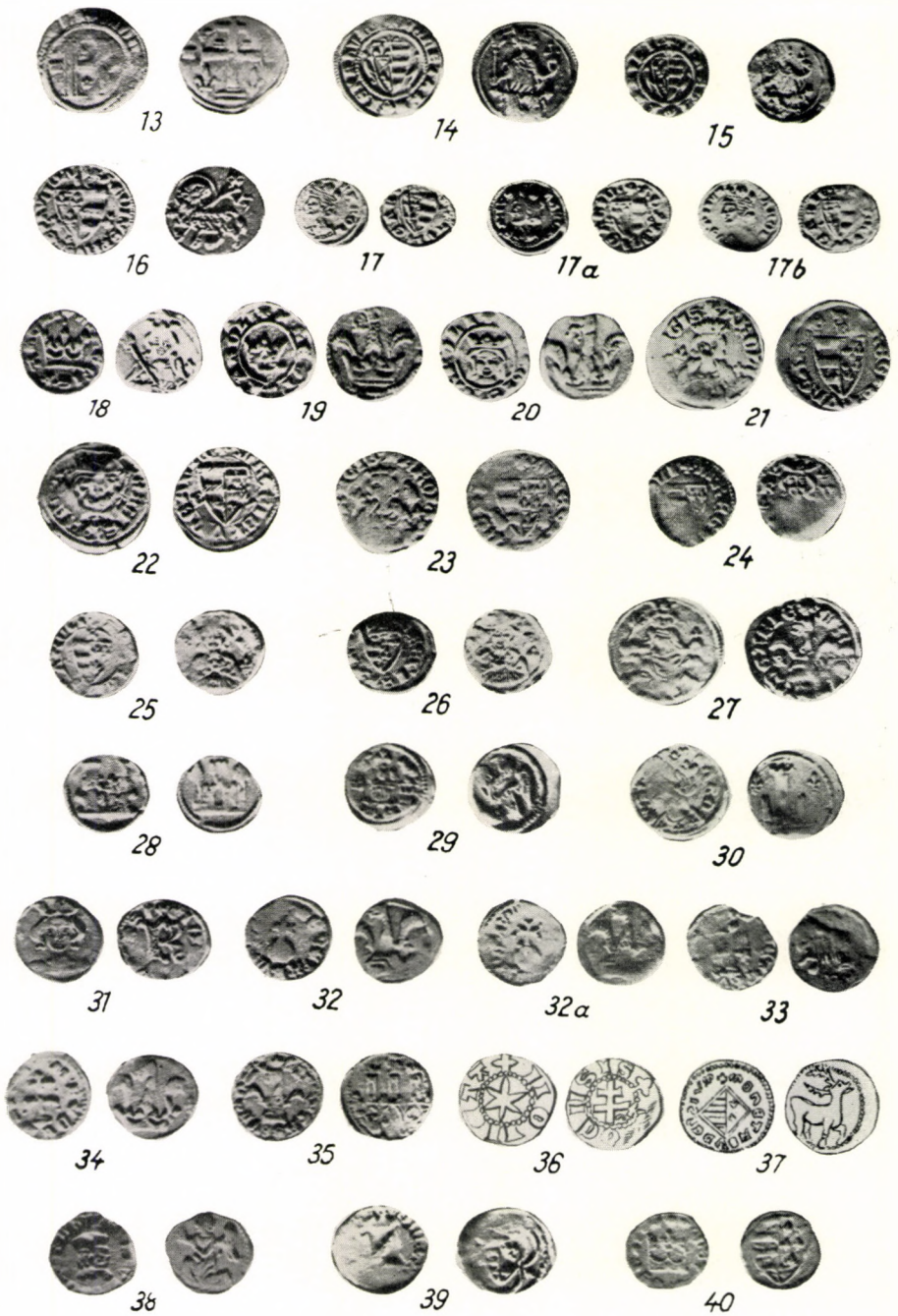
Die neugeprägte Münze erwies sich nicht als dauerhaft, vielleicht gerade wegen ihres allzu guten Münzfußes. Auch die Privatmünzerei setzte ungestört ihr Treiben fort. Deshalb nahm die Münzprägung des Königs in den Jahren von 1531—1533 ab, und aus diesem Grund wurde 1533 die Prägung der Kleinmünzen für drei Jahre gänzlich unterbrochen.

Die Zeit der Prägung der Denare ohne Zeichen aus 1531 ist also zugleich die Zeit, in der im mittelalterlichen Ofen unmittelbar vor der Türkenherrschaft zum letzten Mal Münzen geprägt wurden.

Károly Róbert

13—27. Károly Róbert, 28—40. Buda város

41c

42

43a

44b

45

46

48

49

50

51

52

53

54b

55

56

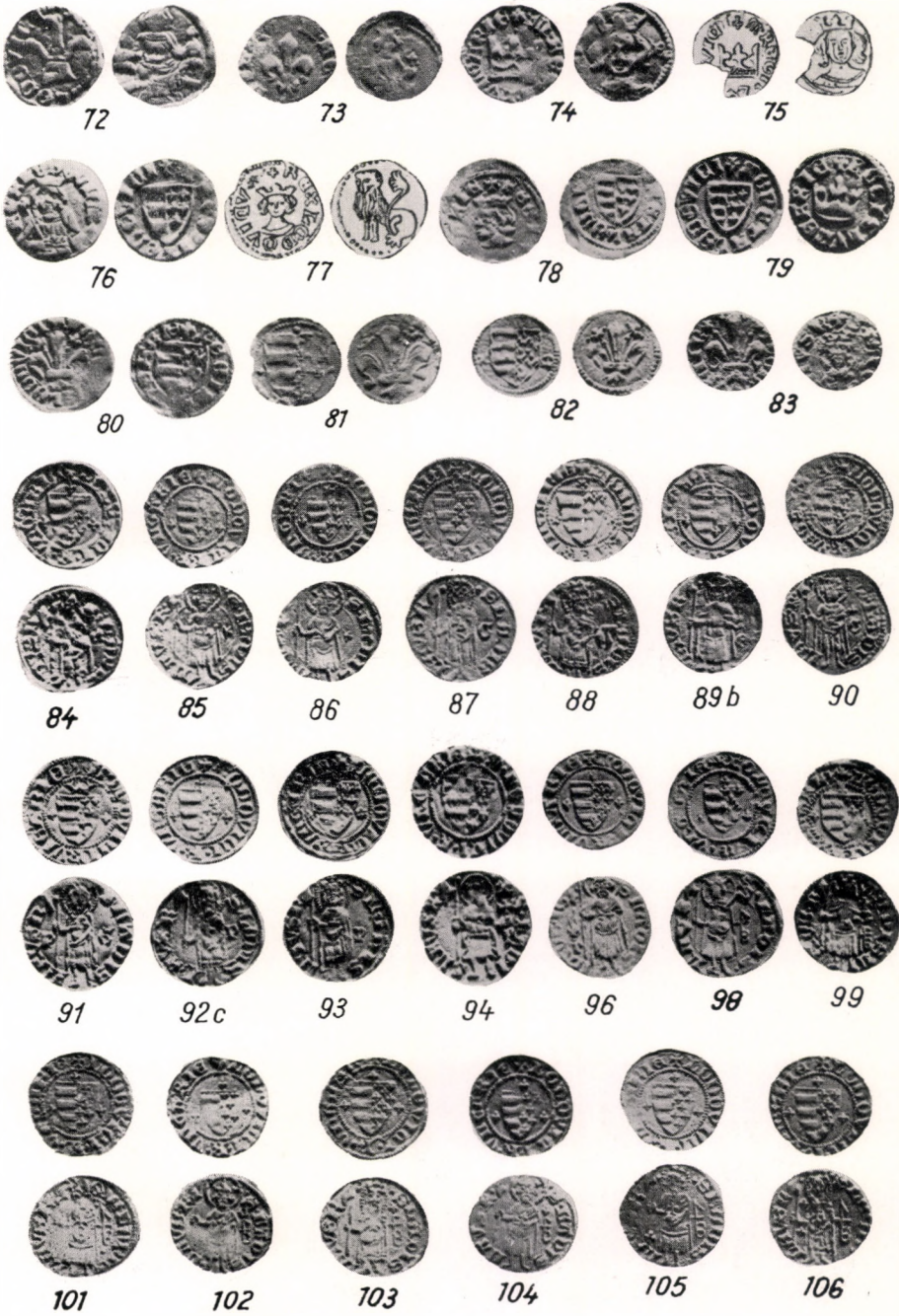

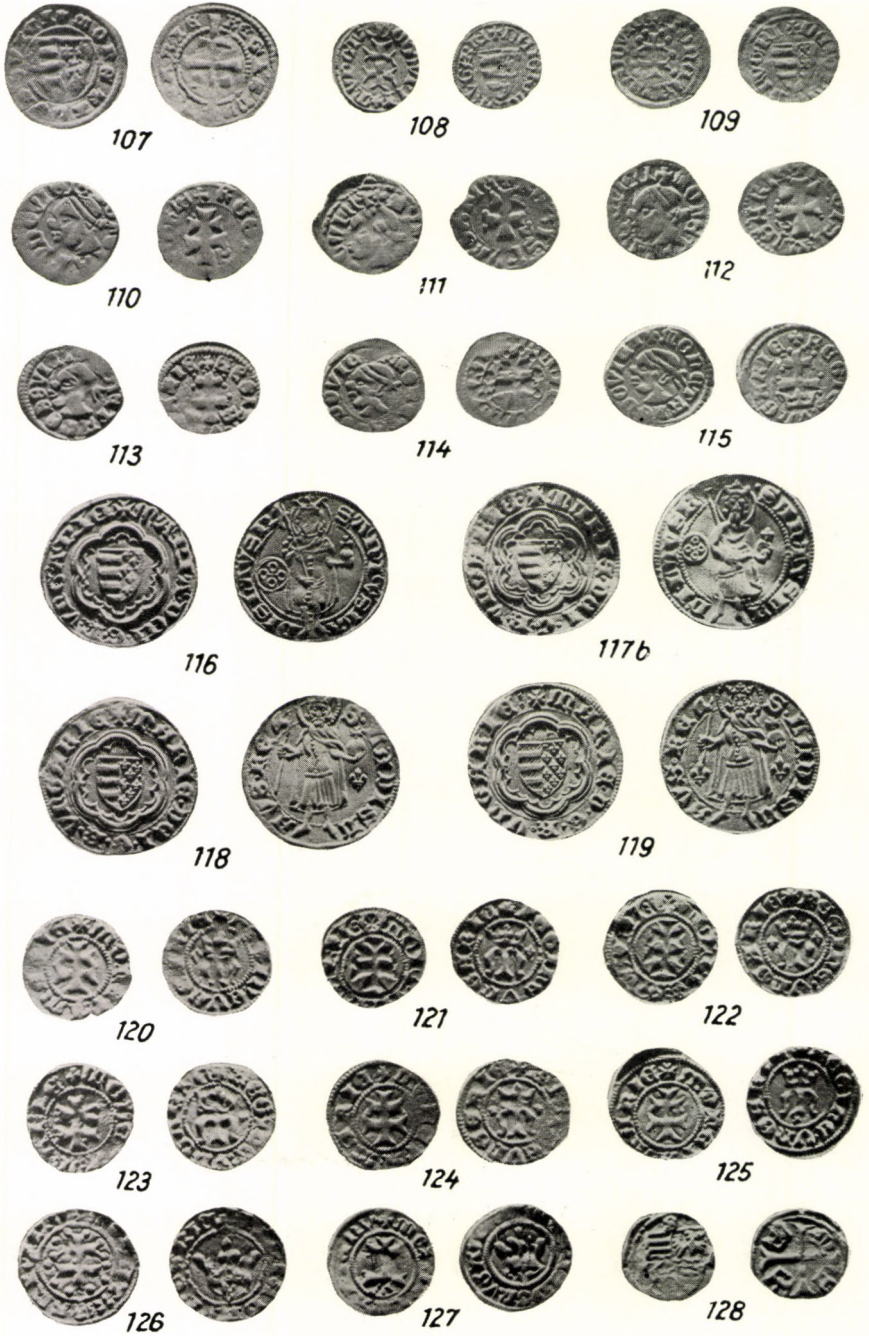
57

59

107—115. Nagy Lajos, 116—128. Mária

129

130

131

132a

133

134a

137a

138b

139a

140a

144a

141a

144a

145

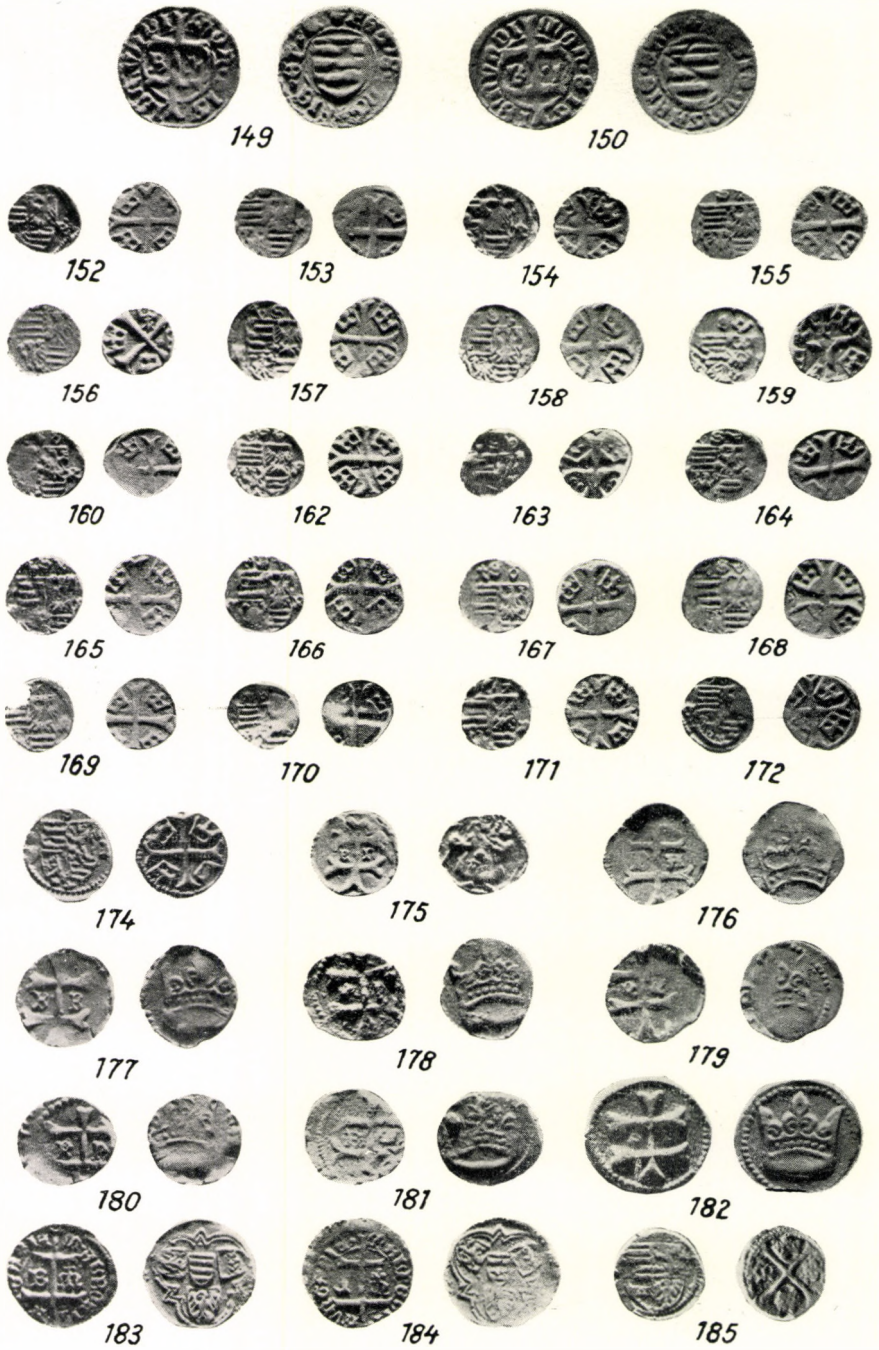
146

147

Zsigmond

149—182. Zsigmond, 183—185. Albert

213

214

215 b

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

230

231

232

234

233

234

235b

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251c

252

253

254a

255

256

257a

258

259

260

261

262

263

264e

265a

266

267c

267e

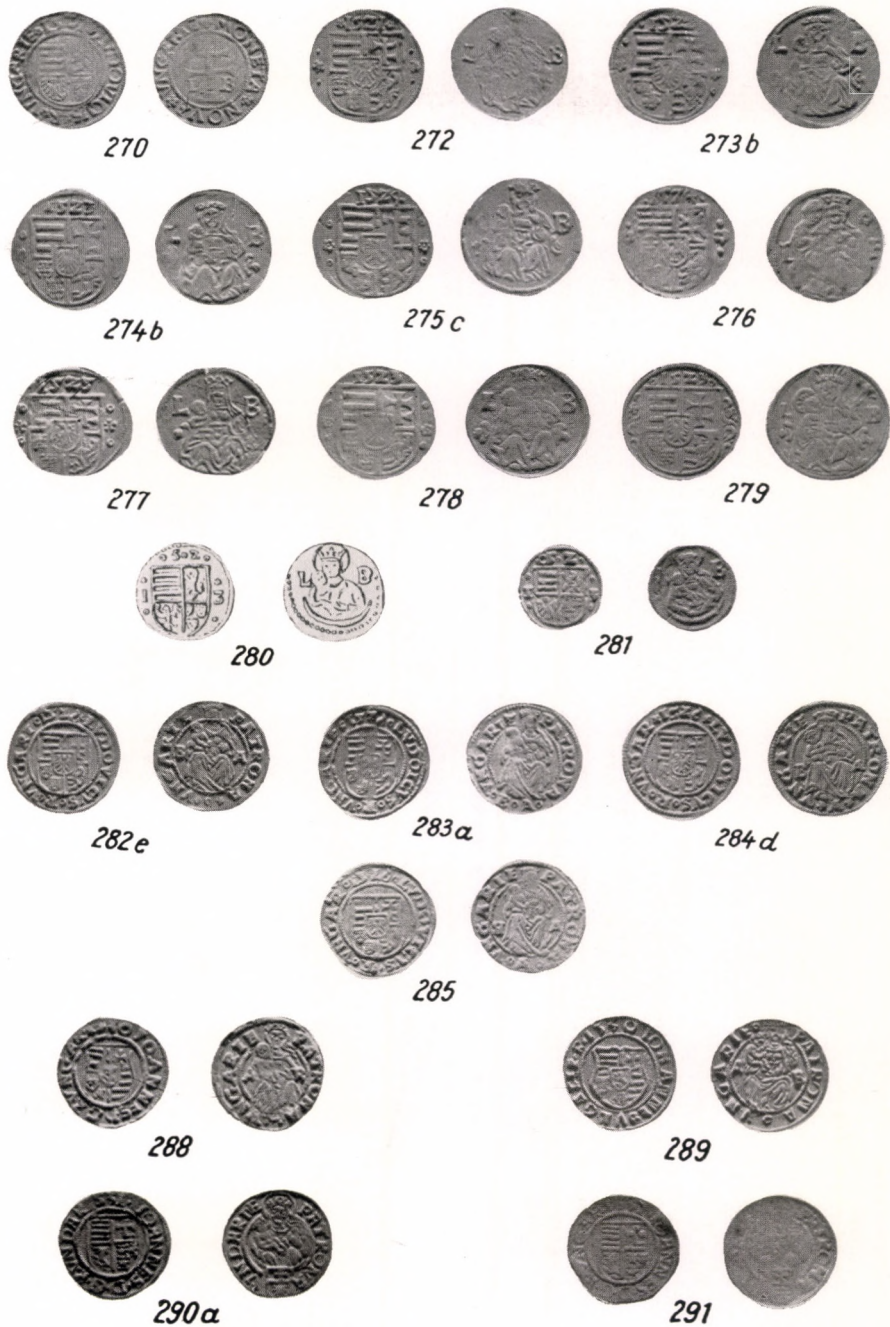

268

269b

*Az Akadémiai Kiadónak
Budapest, illetve Pest megye múltjával
foglalkozó kiadványai:*

TANULMÁNYOK
BUDAPEST MÚLTJÁBÓL

XII. kötet

Szerk. a „Budapest története” szer-
kesztőbizottsága. Budapest 1957, 571 l.

52 kép, 1 melléklet
Kötve 130,— Ft

BUDAPEST RÉGISÉGEI
A Budapesti Történeti Múzeum
évkönyve XVIII. kötet

Szerk.: Gerevich László. Budapest
1958, 607 l., 330 kép, 5 melléklet

Kötve 170,— Ft

Szilágyi János

AQUINCUM

Budapest 1956, 136 l., 90 t., 2 melléklet

Kötve 74,— Ft

J. Szilágyi

AQUINCUM

Német nyelvű kiadás

Budapest 1956, 166 l., 68 t., 3 melléklet

Kötve 100,— Ft

Sajtó alatt:

PEST MEGYE MŰEMLEKEI

1—2.

Szerk.: Dercsényi Dezső
Magyarország műemléki topográfiája V.

Ára : 64,— Ft